ANTHOLOGIE

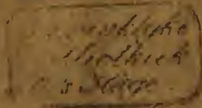
VAN NEDERLANDSCHE

PROZASCHRIJVERS EN DICHTERS.

SEDERT 1795 TOT OP ONZEN TIJD.

DOOR PROF. L. G. VISSCHER.

I. DEEL. PROZA.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1847.

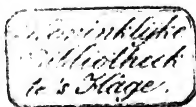
ANTHOLOGIE

VAN NEDERLANDSCHE

PROZASCHRIJVERS EN DICHTERS.

SEDERT 1795 TOT OP ONZEN TIJD.

DOOR PROF. L. G. VISSCHER.

1. DEEL. PROZA.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1847.

Je ne sais, s'il y a rien plus capable de former le gout des jeunes gens, et pour la lecture des auteurs, et pour la composition, que de leur proposer de pareils endroits, et de les accoutumer à en découvrir eux mêmes toute la beauté.

ROLLIN.

Inderdaad, men vormt op die wijze beter den smaak der jeugd, dan door afgetrokken voorschriften. Leer niet, hoe de bloemen van dichtkunst en welsprekendheid er uitzien moeten, maar wandel met ons langs de bloembedden, en toon ons die bloemen zelve.

LULOFS.

VOORREDE.

Reeds voor vele jaren gaven wij eene Bloemlezing uit de Nederlandsche dichters in het licht, die voor de beoefening der literarische geschiedenis van ons vaderland, en destijds nog meer bepaald voor belgische lezers, bestemd was. Zij omvatte een paar proeven uit vroegeren tijd, en verder de meest belangrijke althans de meest zoetvloeijendste fragmenten uit de XVI, XVII en XVIII eeuw en heeft toenmaals aan ons doel beantwoord. Immers de vroegere hollandsche zangers sloten zich in dien bundel bij de oud vlaamsche dichters aan, en bewezen voor de eenheid der noordelijke en zuidelijke provinciën, eene eenheid, die later door de gebeurtenissen van 1830, en meer nog door de diplomaten verbroken, en welligt voor vele jaren bedorven is.

Eene tweede verbeterde uitgave der Bloemlezing lag tijdens de omwenteling te Leuven ter perse. Slechts het eerste deel verscheen 1828, en omvatte de opkomst onzer letterkunde vóór den jare 1500. Een tweede deel was schier geheel afgedrukt, doch bleef door de gegevene omstandigheden achterwege. — Wij gaven vervolgens eene vernieuwde verzameling van middeleeuwsche stukken onder den titel

van *Bijdragen tot de oude letteren der Nederlanden* 1) bevattende grootendeels dezelfde stukken, die in het I deel der leuvensche Bloemlezing waren opgenomen, en nu weder voor het academisch onderwijs te Utrecht gebruikt werden. Voor een gedeelte onzer lessen, bedienen wij ons van dit handboek, en vestigen daarmede de aandacht op de vroegste nederlandsche dichters en prozaschrijvers.

Bij een tweeden cursus, loopende van het tijdperk der hervorming tot aan het einde der XVIII. eeuw, gebruiken wij de schrijvers zelven, het brusselsch Florilegium of wel de Proeven van proza en poëzy door Siegenbeek en Schrant in het licht gegeven.

Noch deze noch gene voldoen ons, en het allerminst onze eigene straks genoemde verzameling, waarop wij noodzakelijker wijze door eene nieuwe uitgave moeten terugkomen.

Intusschen geven wij ook een derden Cursus, over de nieuwste letterkunde van het vaderland, benevens een afzonderlijken leergang over den stijl, en voor deze beide is de tegenwoordige Anthologie bestemt. Bedriegen wij ons niet, dan voorziet zij in eene dringende behoefte; immers zonder eene keuze uit latere schrijvers, is de literarische geschiedenis van dat tijdperk moeijelijk te behandelen, terwijl tevens de ondervinding geleerd heeft, dat ook, wat het rhetorisch onderwijs betreft, men beter van de voorbeelden, tot de regels, dan van de regels tot de voorbeelden verwijzen kan.

---

1) Utrecht 1835. Tweede uitg. 1839. 2 deelen, 8o.

In onze collegiën over den stijl handelen wij: 1. over de eigenschappen der gedachten, over het ware, waarschijnlijke, zamenhangende, schoone, verhevene, stoute, levendige, kiesche, naieve, natuurlijke, roerende, geestige, lachverwekkende en humoristische; voorts ten 2. over de figuurlijke taal, ten 3. over de karakters van den stijl, als de eenvoudige, gemiddelde, verhevene; welke stijlsoorten zich verder onderscheiden in de beknopte, uitvoerige, drooge, sierlijke, nette, bloemrijke, hartstogtelijke, puntige, zoetvloeijende en deftige. — Wat daaromtrent door Prof. Lulofs in zijne fraaije handboeken, en in zijne rijk gecommentariëerde overzetting van Blairs lessen, geleerd wordt, onderstellen wij als bekend, of liever wij vorderen, dat men zich in deze theoretische geschriften, door eigen oefening, eene zekere vaardigheid verschaffe, en bouwen dan op die grondslagen verder voort; nu eens wat meer, dan eens wat minder hoog, altijd naar de vatbaarheid onzer leerlingen, die ondanks de staatsexamina wel eens geheel onbeslagen ten ijs komen.

Voor allen, want verre weg de groote meerderheid heeft het hoog noodig, doorloopen wij derhalve de drie elementaire onderdeelen, op wier geregelde toepassing wij vervolgens aandringen bij de meer uitvoerige behandeling der literarische vormen, die men de klassische en romantische genoemd heeft.

Wij komen vervolgens tot de proza, dat is tot de nieuwere proza, zoo als zij in de beste werken van smaak en in de meest aangenaam geschrevene wetenschappelijke ver-

toogen, sedert het laatst der vorige eeuw geschreven is, en gaan van van der Palm en zijne tijdgenooten telkenreize op Blair en Lulofs terug. Op die wijze bespreken wij: 1. de Geschiedverhalen; 2. de Romans. 3. de Gemengde betoogen en verhandelingen van wetenschappelijken aard; 4. het meer literarisch Mengelwerk, en ten 5. de Redevoeringen, die wij in vier soorten aldus verdeelen, als: *a.* Redevoeringen voor de balie, *b.* in de raadzaal, *c.* op den kansel, en *d.* bij onderscheidene gelegenheden te houden.

Op deze behandeling der prozaschrijvers volgt eene soortgelijke van nieuwere dichters, die wij aan het hoofd van het tweede gedeelte dezer verzameling nader zullen opgeven. Beide bundels te zamen genomen, vormen derhalve den grondslag van onzen cursus over nederlandsche welsprekendheid, en zijn tevens zoodanig ingerigt, dat zij ook buiten de school tot een leesboek kunnen gebruikt worden, hetzij dan ter verkrijging van een eerste overzigt onzer nieuwere letterkunde, hetzij voor ontspanning en herinnering.

INHOUD.

THEORIE.

1. EIGENSCHAPPEN DER GEDACHTEN.

HET AANGENAME, HET NUTTIGE, HET SCHOONE.

Schoon is, het geen in 't gemeen bevalt, zonder dat wij bij het voorwerp eenig belang voor ons zelven hebben; maar niet alles, wat genoegen in de aanschouwing geeft, is zonder zelfbelang voor hem, die het gewaar wordt. De smaak wordt gestreeld door menigerlei spijzen; het groen doet ons oog aangenamer aan, dan eenige andere kleur; het gehoor wordt gestreeld door den zang der vogelen; doch al deze aandoeningen verschillen hierin van het gevoel des schoonen, dat zij noch aan ieder gemeen zijn, noch ons altijd bevallen.

Zoo vinde ik, bij voorb., het groen eene der fraaiste kleuren; een ander verkiest het rood of het blaauw; de een verkiest een eenvoudig geregt, een ander de kunstig toebereide spijzen. Ons oordeel over het aangename bepaalt zich tot ons zelven, is geheel onderwerpelijk (subjectief); wij vinden het niet ongerijmd, wanneer een ander hierin van ons verschilt; wij zelven veranderen dikwijls van smaak. Het wezentlijk verschil tusschen het aangename en schoone is dan, dat het eerste ons bevalt, terwijl anderen het even zoo zeer mogen afkeuren, zonder hierdoor in ongerijmdheid te vervallen. Dus duiden wij het niemand ten kwade, dat hij aan het eene geregt of de eene kleur, boven die wij verkiezen, de voorkeur geeft; doch een fraai gebouw, een schoon standbeeld, een bevallig natuurtooneel behagen niet slechts ons, maar wij

vorderen, dat een ieder hierin met ons instemme, en zoo niet, dan kunnen wij hem voor geen man van smaak houden; hij heeft geen smaak; in het vorig geval zeiden wij, hij heeft een anderen smaak.

Het goede, hetwelk ons bevalt, is volstrekt algemeen of slechts betrekkelijk. Deugd is volstrekt goed; wij zijn verpligt, dat is zedelijk genoodzaakt, gehouden haar te betrachten; maar aanzien, magt, rijkdom, zijn slechts betrekkelijk goed, in zoo verre wij namelijk van dezelve een betamelijk gebruik maken. Wij toch gevoelen een afkeer van den tiran, den onderdrukker, zoo wel als van den gierigaard. Goed, in dezen zin, is dan, hetgeen nuttig is tot zeker betamelijk einde. Het aangename verschilt dus van het nuttige; het schadelijke kan aangenaam, het nuttige somtijds onaangenaam zijn. Zoo ondergaat de lijder vrijwillig eene pijnlijke kunstbewerking, indien zij tot zijne genezing noodig is; zoo smaken ons niet zelden die spijzen het beste, welke wij voor onze gezondheid zelve schadelijk houden.

Het aangename is, als een bloot gevoel van lust in zekere gewaarwordingen, zonder eenige verstandswerking, geheel zinnelijk; het welgevallen aan het nuttige is van eenen hoogeren aard en alleen der rede eigen; doch in beiden is het welgevallen met zelfbelang tot één voorwerp bepaald, en beide verschillen van het schoone, bij welks gevoel wij zagen, dat geen eigenbelang in aanmerking genomen wordt.

J. F. VAN BEECK CALKOEN.

HET VERHEVENE EN HET SCHOONE.

Het verhevene komt in zoodanige opzigten overeen met het schoone. Beiden behagen, beiden behagen algemeen

aan allen; beiden behagen noodzakelijk door zich zelven, dat is, zonder dat wij bij het voorwerp, hetwelk wij schoon of verheven vinden, eenig bijzonder belang hebben.

Het is dus niet het aangename, noch het nuttige, hetwelk ons oordeel bepaalt, om de roos bijvoorb. schoon, den vuurbrakenden berg Etna, of den Vesuvius, verheven te vinden. Neen! het zijn deze voorwerpen op zich zelven, die zonder eenig opzigt op ons belang, voordeel of schade, ons smaak-oordeel onpartijdig bepalen.

Het is niet het aangename, waardoor in dit geval ons oordeel bepaald wordt. Want het aangename, 't welk onzen zinnen in het genot bevalt, is voorwerp der begeerte voor zinnelijke wezens als zoodanigen. Het redelooze vee, zoo wel als de redelijke mensch, die toch ook zinnelijk is, begeert het aangename, en wordt daartoe bepaald door behoefte, die in hem neigingen wekt. Maar de mensch alleen is vatbaar voor het schoone, zoo wel als voor het verhevene.

In het aangename heeft geene algemeenheid van smaak, maar groote verscheidenheid plaats, naar de verschillende wijziging en behoefte des onderwerps, waarom ook het spreekwoord zegt, *dat men over den zinnelijken smaak niet kan twisten.*

Even weinig is 't het nuttige, 't welk hier ons oordeel bepaalt. Want in dit geval zoude het eene of andere verstandsbegrip de grond zijn, waarop ons oordeel omtrent verheven zoo wel als schoon berust.

Maar ik bid u, zoudt gij niet dien man belagchelijk vinden, die u, door redeneerkundige aaneenschakeling van begrippen, de schoonheid eener roos betoogen, het verhevene van een vuurbrakenden berg bewijzen wilde. — Ja, ons gevoel veracht alle kluisters van bepalende begrippen en voorgeschreven regelen. Er is een zekere snaar, waarop het menschelijk hart van zelf en terstond antwoordt, zoodra die regt wordt aangeroerd.

In de gezegde opzigten derhalve komen het verhevene en het schoone te zamen overeen, en onderscheiden zich kennelijk genoeg, zoo van hetgeen slechts den zinnen aangenaam, als van hetgene den verstande nuttig schijnt. Beiden, het verhevene en het schoone, zijn voorwerpen van ons smaakoordeel, en het oordeel hangt zoo min af van bloote begrippen en bepalende regelen, als van de grillige willekeur der enkele menschen.

P. VAN HEMERT.

HET BEELD DER SCHOONHEID.

Wat waarachtig schoon, het zij zinnelijk, het zij verstandelijk, het zij aesthetisch schoon zal wezen; wat waarlijk en op den duur behagen zal, moet ook zedelijk schoon zijn. Wat niet betaamt, kan wel verlokken, maar het kan niet bekoren. Ja, spreek niet van grove onbetamelijkheid; onheil voor elk, die het sieraad der kunst daar aan verspilt en ontheiligt. Maar er is een hooger betamen, het uiterlijk merk van innerlijke zedelijke schoonheid. Nederigheid en beminnelijke schaamte zijn deszelfs trouwe gezellinnen. Nederigheid, die geen gevoel van eigenwaarde, maar ook geen gevoel van eigen zwakheid uitsluit. Schaamte van zich voorwaarts te dringen, maar gepaard met edele vrijmoedigheid, om hare regten te bewaren. Veroorloof mij eene gelijkenis — — — Ziet gij die fiere schoonheid, waaraan de natuur al haren pronk heeft te koste gelegd? Wat vuur in die oogen, wat uitdrukking in dat gelaat! Welk een hemelsche lach, wat tooverende stem! Hoe zwieren en golven die fijne lokken langs een hals en boezem, gelijk een Phidias uit parisch marmer kon beitelen. Ziet die houding als eener godin, die beweging, dien gang, die leest als van eene der be-

valligheden! Maar verbeeldt u haar met den kostbaarsten tooi omhangen, glinsterend van goud en edele gesteenten op een zwierig en blinkend tooneelgewaad; in plaats van eene enkele roos met een ganschen ruiker bloemen op den half ontblooten boezem; verbeeldt u, dat elke harer bewegingen het doel verraadt, om bewonderd te worden, elk harer blikken u schijnt te vragen: ben ik niet betooverend? en dat zij beneden zich acht de welvoegelijkheden eens gezelschaps, dat slechts oogen voor haar behoort te hebben! Jammer, zegt gij, dat zoo veel schoon door zoo weinig kieschheid, door zoo veel hoogmoed ontluisterd wordt! En ach! waren er geene schoonen, die naar dit beeld, en geene kunstwerken, die naar deze schoonheid geleken! Doch verbeeldt u haar met een zedig, maar rein en bevallig kleed, passend voor hare gestalte, keurig van maaksel, kuisch en matig van wel aangebragt versiersel; wat de natuur haar heerlijks schonk niet vertoonende, maar verradende; verbeeldt u haar minzaam, dienstvaardig, oplettend voor elk en niemands oplettendheid eischende: zij verrukt, zij vervoert, en wil slechts bevallen; elks aandacht is op haar gevestigd, aan haar gekluisterd, zij alleen schijnt het niet te merken; een hemel is in hare blikken, maar het is om anderen te zaligen, niet om zelf als eene godheid te prijken; dit oog vol zedige schaamte ontwijkt het staren der opgetogenheid, maar waar het zich wendt en hecht, daar dringt het door merg en gebeente! Ziet daar het beeld der eerste schoonheid, die allen en altijd behaagt, die altijd den besten het meest behaagt, wier kroon niet is het toejuichen eener wufte menigte, maar de eerbied der bewondering, of een traan uit het wellustdronken hart gevloeid. Dichters, redenaars, altijd sta dit beeld voor uwen geest, als gij het spreekgestoelte beklimt of de hand slaat aan de lier! Nederlandsche dichter en redenaar,

wilt gij het bij Corneille en Racine niet zoeken, zoekt het ook niet bij Schiller of Göthe! Zoekt het in de meesterwerken der oudheid, uit de gouden eeuw van Griekenland en Latium! Neen nederlandsche dichters en redenaars! zoekt het in uw eigen hart, gij zult het er vinden, door dien eigen vinger der Godheid er in gedrukt. Brengt het uit uw eigen gemoed te voorschijn, gelijk de kunstenaar de hemelsche Venus uit het marmerblok! Hier in uw binnenste is het ware heiligdom der kunst; weert van deszelfs drempel al wat het bezoedelen kan! Brengt er geene offers, dan aan het onvergankelijke schoon, zoo zullen uwe namen leven bij het dankbaar nageslacht met onvergankelijken roem.

V. DER PALM, III. 133.

---

2. OVER DE FIGUURLIJKE TAAL.

Wanneer wij onze gedachten door middel van woorden uitdrukken, doen wij zulks tallooze malen met zoodanige woorden, die niet in een letterlijken of eigenlijken, maar in een oneigenlijken zin moeten verstaan worden. Tevens heeft onze geheele wijze van onderscheidene gedachten in spraak of schrift voortestellen somtijds zekere in het oog loopende wendingen, die elke in het bijzonder hare onderscheidene gedaante, gestalte, of, gelijk men het met een onduitsch woord zegt, figuur bezitten. — Dit eene en andere maakt de figuurlijke taal uit. —

. . . .

De woorden in een oneigenlijken zin gebezigd, noemt men Tropen (τροποι), letterlijk vertaald: keeringen, keerwoorden, dat is: woorden wier eigenlijke beteekenis in eene oneigenlijke is verkeerd, veranderd, overgegaan.

Deze tropen maken de eerste afdeeling der figuurlijke taal uit. .... De tweede hoofdafdeeling der figuurlijke taal, waarin de zoogenaamde *schemata* te huis hooren, splitst zich in twee klassen, in die der figuren van woorden, waaronder men soms ook de eigenlijke tropen begrijpt, en in die der figuren van gedachten. De gemelde twee soorten verschillen in zoo ver van elkander, dat in de eerstgemelde de figuur meer van de woorden zelve afhangt, terwijl in de laatste soort de figuur blijft, al neemt men ook geheel andere woorden, gevolgelijk, daar zij dus meer in de gedachte zelve bestaat [1]).

B. H. LULOFS.

---

3. KARAKTERS VAN DEN STIJL.

Duidelijkheid.

Zal een ander uwe rol verstaen; versta ze eerst zelf ter deghe en spreeck klaer. Eenighen schryven al willens duister en willen zich zelfs niet verstaen; op dat men zich hier over verwondere, en hun dit tot wijsheyt toe schryve. Anderen schryven slecht van heerlijcke dinghen en schilderen de zon met houtskole.

VONDEL.

---

1) De leer dier figuren is het onderwerp der Redekunst en kan, in eene anthologie van fraaije letteren, niet wel broksgewijze en nog veel minder in haar geheel worden opgenomen. Wil men echter onze bloemlezing voor iets anders gebruiken, dan voor eene uitspanning in verloren oogenblikken, zoo legge men voor alles een goeden grond door de beoefening van taal- en redekunst, en leere, om zoo te spreken, het leerboekjen van Prof. Lulofs van buiten: dit schijnt welligt lang en vermoeijend, en is echter de kortste weg.

Spreekt in de eerste plaats en voor alle dingen klaar. Sieraad, kracht en verhevenheid van stijl hebben hare waarde; doch deze kan op verre na bij de waarde der klaarheid niet halen.

Men spreekt om wel verstaan te worden, hetwelk alleen van klaar spreken te wachten is. Druk u hierom, doorgaans, uit in eigenlijke bewoordingen. Laat de oneigenlijke spreekwijzen, van welke gij u somtijds bedienen moogt, nooit ver gezocht en duister, maar ligt te bevatten zijn; vermijdt lange volzinnen, tusschenreden, uitweidingen, en wat uw stijl meer duister maken kan.

Uw stijl zij in de tweede plaats kragtig, bondig en beknopt: prijsselijke hoedanigheden van den spreektrant mids zij met klaarheid verzeld gaan, en niet tot hardheid en gemaaktheid ontaarden.

J. WAGENAAR.

Eenvoudigheid.

De eerste en grootste, ja bijkans de eenige wet der eenvoudigheid is die der spaarzaamheid. Men verwarre ze niet met karigheid, met bekrompenheid, veel minder met armoede. Spaarzaamheid onderstelt overvloed, maar verstandig gebruik van denzelve. In werken van geest en smaak vertoont zij zich in keus van het beste uit het vele goede, dat voorhanden is, van het genoegzame en voldoende; met achterlating van alles wat de spreker of schrijver niet om zijne hoorderen of lezeren, maar om zijn zelfs wil daar bij voegt, het zij om de grondigheid zijner kennis of den rijkdom zijner belezenheid aan den dag te leggen, het zij om te schitteren, door aan de weelde van vernuft en verbeelding slechts teugelloos bot te vieren. —

Het valt wel moeijelijk, bij het vervaardigen eens opstels, belangrijke gedachten, geestige of treffende gezegden, die men zou kunnen aan den man brengen, te onderdruk-

ken, omdat zij zonder nadeel kunnen verzwegen worden, en de voorstelling, door ze te overladen, van hare kracht en haren indruk zouden berooven; maar die dit vermogen op zich zelven niet bezit, make geen aanspraak op de gaven der eenvoudigheid, even min als op die der keurigheid en beknoptheid.

In het bestuur van eenen Staat is het een der grootste misslagen, wanneer men van het denkbeeld uitgaat, dat niet de regering om het volk, maar het volk om de regering daar is; zoo is het ook, wanneer de dichter of redenaar, het spreekgestoelte beklimmende, zich heimelijk diets maakt, dat zijne toehoorders om zijnent wil gekomen zijn, om hem te kunnen toejuichen, en daar bij vergeet, dat hij gekomen is om hun te behagen, om hen aangenaam en nuttig bezig te houden; en dat hij daardoor, alleen door zich zelven, hun ten gevalle, te vergeten, de toejuiching, waarnaar hij streeft, verwerven kan.

En dit, M. H.! dit vergeten van zich zelven, om zich geheel te verplaatsen in den geest en den toestand dergenen, voor wie men spreekt of schrijft, en alleen met hunne behoefte, met hunne begeerte, met hun belang en genoegen te raadplegen, dat is het tevens, waaruit de eenvoudigheid der voordragt van zelve voortvloeit.

Zoekt te behagen, maar wacht u, de zucht om te behagen met de zucht om te pralen te verwarren.

Men denke niet, dat dit pralen alleen bestaat in opschik en zwier der uitdrukkingen; of dat de eenvoudigheid alleen verloren gaat door bloemrijke gezegden, door opeenstapeling van beelden, door al te menigvuldige of hoog klinkende *epithètes;* men vergunne mij dit woord of verleene mij de nog grootere gunst, om er mij een ander dan dat van *bijvoegelijke naamwoorden* voor in de plaats te geven; dat, zeg ik door dezen tooi en pronk alleen, de eenvoudigheid verloren gaat. O neen! er is velerlei andere

praal, die even doodelijk voor haar is; en daar onder ook zulke, die minder behagelijk voor het uitwendige, of het doel om te schitteren nog duidelijker aan den dag leggende, haar even daardoor nog zekerder vernietigt.

Men rangschikke hieronder, in de eerste plaats, ophef en grootspraak, wanneer men het geringe of middelmatige verheft tot het uitmuntende, het uitmuntende tot het eenige en onvergetelijke; niets is zoo eenvoudig als waarheid, en wat niet waar is kan niet eenvoudig zijn. Men wil bijv. van de keus of behandeling zijns onderwerps goedkeuring, roem inoogsten, en meent dwaselijk, zich daarvan bij zijne toehoorders of lezers te verzekeren, door te beginnen met ze aan zich zelven te geven.

Men brenge hier toe in de tweede plaats stijfheid en gemaaktheid, in toon, in voordragt, in uitdrukking; of eene poging om te behagen, door zich een voorkomen van wigtigheid te geven; of het doorweven zijner rede met *dewelke's*, *daar te boven's* en gezochte taalkundige naauwkeurigheden, die de gewone beschaafde zamenspreking niet gedoogt.

Wat eenvoudig is, is natuurlijk, is dus ook gemakkelijk, los en ongedwongen; ja de vereeniging dezer bevallige eigenschappen met zedigheid en betamelijkheid behoort tot deszelfs voornaamste kenmerken, en maakt bijkans deszelfs geheele wezen uit.

Indien voorts het natuurlijke de toets der eenvoudigheid is, dan ziet men wat er te denken zij van overdrevenheid, die geen voorwerpen waardiglijk meent te kunnen voorstellen, dan door ze in den hollen spiegel of door het vergrootglas te vertoonen, onder wier handen blijdschap uitgelatenheid, droefheid wanhoop, gramschap woede wordt, en die, daar zij de zachte snaren des gevoels moest doen trillen, het zenuwgestel aantast, schokt en beroert. Wat te denken van die wildheid en buiten-

sporigheid, die men voor kracht en verhevenheid in de plaats wil stellen, en die, om het schrikbarende nog afgrijselijker te maken, de heksen en spoken der middeleeuwen door de ongeregelde verbeelding laat bezweren en oproepen.

En laat mij nu bij dien grootsprekenden ophef, die stijve gemaaktheid en gemanierdheid; indien ik durfde, ik zou zeggen *gemaniereerdheid;* die overdrevenheid en woestheid, die, evenzeer als nutteloos verkwiste sieradiën, het werk der eenvoudigheid uitwisschen; laat mij ten laatste daar nog bijvoegen de zonderlingheid, die naar het vreemde en ongewone, het zij in denkwijs, het zij in voordragt, of ook in beide jaagt, die van dien gebruikelijken weg afwijkt, niet om een beteren, maar slechts om een anderen te kiezen, en wie zelfs een slechtere gevallig is, indien zij maar de eerste is, die denzelven inslaat.

Nergens is de zucht om zich te doen opmerken en onderscheiden, naakter en opentlijker, en het lofgebedel, men vergunne mij het te zeggen, onbeschaamder; en nergens is dus ook de afwijking grooter van het eenvoudig schoon, dat behaagt en inneemt, zonder den schijn te hebben van het te willen of te weten.

Vraagt gij misschien hier met bevreemding, of dan al wat nieuw en oorspronkelijk is, alle vruchten van vernuftigen luim en gelukkige geestvermogens met ware eenvoudigheid onbestaanbaar zijn? ô Neen! zij behooren veeleer uitsluitend tot haar grondgebied, en zonder eenvoudigheid hebben zij geene verdienste. Wilt gij er de proef van, onderzoekt slechts, waarin de voortbrengsels der echte oorspronkelijkheid van die der zonderlingheid onderscheiden zijn. Bij de laatste vraagt men: hoe was het mogelijk, dat dit in eenig brein is opgerezen? bij de eerste: hoe was het mogelijk, dat dit niet vroeger, niet

in aller gedachten opkwam? Het kenmerk der eenvoudigheid is, dat zij, hoe moeijelijk ook te bereiken, nogtans voor elk bereikbaar schijnt, en de te leurgestelde poging, om haar uit te drukken, verwondering baart bij elk, die het vruchteloos beproefde.

VAN DER PALM. IV. 10.

---

4. LITTERARISCHE VORMEN.

NIEUWE KARAKTERVERDEELING VAN DEN STIJL.

Prof. Geel schreef een gulden boeksken, getiteld: *Onderzoek en phantasie*, en weidde een paar hoofdstukken of redevoeringen aan den vorm in de nederlandsche letterkunde. Hij dartelt met zijn onderwerp, maar zegt al lagchende groote waarheden, wekt het nadenken op, en is meer dan eenig ander onderhoudend en leerzaam tevens. Zijne redevoering over *de nieuwe karakterverdeeling van den stijl* is een meesterstuk van fijne ironie, eene bijtende satire op A. en B. en C., door Geel niet nader genoemd, maar gemakkelijk genoeg nategaan en uittevinden. Men leze zijne volgeestige persiflage en doe er zijn voordeel mede. — Intusschen volgen hier eenige regelen uit zijne inleiding, tot het hier bedoelde betoog, en waarbij de stijl, in plaats van naar de regelen der school, naar de karakters der menschen verdeeld is.

In eene Maatschappij van Letterkunde, zegt hij, weten al de leden wat *stijl* is; maar tot onderlinge oefening herinnert men elkander dikwijls bekende dingen. Daarom: de stijl was bij de ouden in het eerst iets anders, dan bij ons; bij ons is de stijl geen middel maar doel. Men maakt eene verdeeling van den stijl, naar de onderwerpen, die

behandeld worden; men maakt nog eene verdeeling naar de eigenschappen van den stijl zelven; maar die eigenschappen betreffen iets uiterlijks. De reden hiervan is, dat men den *stijl* voor enkelen vorm houdt. Dit nu is verkeerd; want geene stoffe der gedachten is denkbaar buiten dien vorm. Terwijl men dus den stijlvorm naar vaste regelen wringt, verknoeit men den mensch, die in den stijl verborgen ligt; want de stijl is de gedachte, de gedachte is de mensch, dus is de stijl de mensch.

Dit alles had ik noodig, G. T.! om eene schrede verder te komen. Vergunt mij, dat ik uwe vriendelijke oplettendheid nog een oogenblik bezig houde. De vroeger opgetelde benamingen van den stijl wensch ik niet te veroordeelen en afteschaffen, want die eigenschappen bestaan. Ik bedoel die, welke uit den mensch voortkomende, zijn stijl wijzigen, niet die buiten den mensch van elders ontleend zijn door dwang van gebruik of mode. Ik wensch die benamingen te behouden, voor zoo verre zij in staat zijn, een toestand der ziel uit te drukken of eene neiging van het karakter. Ik kan mij bij voorbeeld eene *opgeschroefde* ziel verbeelden, en een karakter met *papillotten en krullen;* maar het spraakgebruik wettigt zulke uitdrukkingen niet; en evenwel hebben wij gezien, dat de mensch in zijnen stijl zich vertoonen moest zoo als hij is. Dus ontbreekt ons nog eene karakterkunde van den stijl. Wij zoeken nog naar eene verdeeling van den stijl, regtstreeks uit het karakter van den mensch afgeleid.

Hier ziet gij, G. T.! een ruim veld van onderzoek geopend: de *psychologie* der menschelijke spraak, in de verschillende talen gewijzigd naar het verschillend karakter der natiën, en ieder dezer talen verschillend gewijzigd in stijl naar het verschillend karakter der schrijvers of sprekers. Het is een onafzienbaar veld, waarop ik slechts ééne schrede met u wagen zal. Het afgetrokkene gram-

matische ter zijde latende, zal ik in onze taal eene proeve nemen op vier stijlkarakters: op *een onopregten stijl*, *een goedhartigen stijl*, *een knorrigen stijl*, en *een ijdelen of verwaanden stijl.*

Van den *onopregten stijl* geeft Geel een scherpzinnig voorbeeld. — Van den *goedhartigen stijl* tevens eene definitie — te weten: Hoeveel eenvoudiger is de goedhartige stijl. Hij gunt aan ieder wat hem toekomt, en voegt daarom bij ieder zelfstandig woord een ander bijvoegelijk, waar het regt op heeft. De voornaamwoorden *hij*, *zij*, *het*, zijn hem te scherp, te kantig; daarom bezigt hij steeds het gladde *dezelve.* Hij maakt alles duidelijk: zijn numerus is dikwijls *trochaeisch*, vooral op het slot der perioden, en daardoor stil, gematigd, bescheiden, tevreden, prijzend. Den toehoorder of lezer wil hij niet kwellen, en hij gebruikt zelden leenspreuken, dan die bekend en dagelijksch zijn. Dewijl zijne natuur eenvoudig is, maakt hij geen jagt op verscheidenheid en afwisseling. Zijne volzinnen, wel bezien, hebben eene groote gelijkvormigheid. Zij zijn zeer lang, en bevatten gewoonlijk eene gedachte met eene andere gedachte er tusschen ingelascht.

. . . .

. . . .

Van een geheel tegenovergestelden aard is de *gemelijke en knorrige stijl.* Hij gebruikt de letter *r* zeer veel, de *d* en *t* niet zelden; de perioden zijn ongelijk. De koppelwoorden missen veelal. Van tijd tot tijd komt een vlaag van éénlettergrepige woorden. De numerus breekt somtijds in *anapaesten* uit. Gaarne laat hij de stem op voorzetsels horten. Het geheel heeft iets onaangenaams. — — — De schrijver geeft weder een proeve van dien knorrigen schrijfstijl, dien men in zijn boeksken moet nalezen, en vervolgt dan:

Het is bijna even moeijelijk, dezen stijl te lezen, als

met den man om te gaan. Men behoeft niet naauw toe te zien, om op te merken, dat het korte, afgebrokene, stooterige daar in verschillend is van dezelfde eigenschappen, die de *verwaande stijl* somtijds aanneemt. Aan dezen ontbreekt innerlijke gehalte, bij veel uiterlijk vertoon en schittering der verbeeldingskracht, in vergelijking en tegenstelling en verbinding. De perioden zijn gemaniereerd. De woorden springen meer dan zij rollen; de voordragt wemelt van voorbeelden, met oostersche pracht en pedanterie. Alles treft bij de eerste lezing; minder bij de tweede; bij de derde ziet een geoefend lezer door den stijl heen, en hij gevoelt er leed van, dat de schrijver of zijn stijl (want beide zijn één) er zoo onophoudelijk op uit is, om te treffen, misschien anders zich vertoont, dan hij van nature is; dat hij liever een valsche manier van elders ontleent, en andere onbedrevene, op zijne beurt, doet wankelen of besmet, dan zijn eigen karakter te ontplooijen. De schijnbaar al te groote rijkdom van dezen stijl is geen weelderigheid, die de tijd besnoeijen zal, maar een levensgevoel, voor oogenblikken slechts verhoogd door sterken drank of magnetische handgrepen. Dat geeft geen gezonde kracht. *Verhalen* kan hij eigenlijk niet. Het verhaal wordt in zijne handen een woelige vertooning van hetgeen hij zelf denkt of wil schijnen te mijmeren.

J. GEEL.

OVER HET KLASSISCHE EN ROMANTISCHE.

Oorspronkelijk noemde men *classici* de voornaamste burgers van Rome, als behoorende tot de eerste der zes klassen, waarin Servius Tullius het romeinsche volk verdeelde. Dan reeds in de tweede eeuw na Christus werd deze uitdrukking, door Gellius, ter aanduiding der meest beroemde

schrijvers gebezigd, en verspreidde zich, bij de herleving der oude letteren, in alle deelen van Europa, waar men zelfs geheel de grieksche en romeinsche letterkunde de klassische begon te noemen, en wel in onderscheiding der nieuwere volkslitteraturen, die sedert de verkondiging van het Christendom in onderscheidene landen ontwikkeld waren.

Die nieuwere letterkunde steunde op den bijbel, de kerkvaders en de christelijke overlevering; zij openbaarde zich in Frankrijk in de zoogenaamde romaansche taal, de *langue d'oc*, wat de zuidelijke, de *langue d'oil*, wat de noordelijke provincien betreft. In beide vertaalde men eenige latijnsche kloostergeschriften, of zong op oorspronkelijke wijze den helden, den heiligen, den Verlosser en zijner gebenedijde moeder ter eere. Men dichtte ook over min ernstige aangelegenheden; maar het zij de heilige schrift vertolkt werd, het zij de liefde en de wijn onderwerpen van behandeling waren, zoo was toch altijd het nieuwe voortbrengsel *een roman*, of liever een opstel in het *romaansch*, of, zoo als men bij ons sprak, in het *Dietsch*, d. i. in de volkstaal.

Wat later trok men een scherpe lijn tusschen ernstige, historische, godsdienstige, zedekundige voortbrengselen en zoogenaamde verdichte verhalen, die uitsluitender wijze den naam van *romans* behielden, terwijl de overige middeleeuwsche geschriften, ofschoon weinig overeenkomende met de meeste werken der Grieken en Romeinen, insgelijks klassische voortbrengselen genoemd werden.

Toen vervolgens de herleving meer algemeen werd, de navolging der ouden ook in de beeldende kunsten doordrong, wilde men van het klassische middeleeuwsche niet meer weten, en verwierp even zoo wel *den doctrinaal* en *lekenspiegel*, als de romans van *Floris en Blanchefleur*. Slechts de ouden zelven en hunne nabootsingen werden toen klassisch genoemd, en in dien zin werd Vondel een

klassisch dichter en Hooft een klassisch geschiedschrijver.

De romans, de legenden, de sagen, de heldenzangen, die alle te zamen zoo christelijk en middeleeuwsch, en derhalve geheel niet grieksch of romeinsch, en vooral niet mythologisch waren, hadden toen uit en lagen verre versmeten.

In Italie evenwel verhieven Ariosto (1474—1533) en Tasso (1544—1595) zich boven de vormen der ouden, en veredelden den romantischen trant hunner christelijke vaderen. Zij verlieten het pad der navolging en zochten in hunne eigene oorspronkelijkheid voor de nieuweren te worden, wat de classici voor den burger van Athene en Rome geweest waren.

Terwijl zij beiden zich ontwikkelden, traden Schakespear in Engeland, Calderon in Spanje op, en zochten ook het tooneel, het treur- en blijspel te emanciperen en boven die schoolsche voorschriften te verheffen, welke de meer vrije en nationale denkbeelden in den weg stonden. Ook zij wilden in de eerste plaats door engelsche en spaansche toehoorders begrepen worden, bragten meer handeling en meer voortgang in hunne stukken, verwierpen een paar klassische eenheden, en stelden voor de allezins fraaije, maar zoo zeldzaam passende koren, alleenspraken en verhalen der oude drama's, een veel levendiger en natuurlijker zamenspraak in de plaats.

Milton en Klopstock veroorloofden zich in het heldendicht weder andere afwijkingen van de ouden, en zoo ontstond er langzamerhand eene nieuwe romantische school, die, boven navolging, oorspronkelijkheid zocht, en het christelijke, het nationale en individueele in de eerste plaats wilde hebben uitgedrukt. Schiller, Göthe, Mad. de Staël, Chateaubriand, Marchangies, Byron, Walter Scott, Victor Hugo en anderen vertegenwoordigden sedert de laatste vijftig jaren deze rigting in den vreemde, en thans

heeft zij, ook bij ons, de algemeene goedkeuring verworven. Onze meeste schrijvers evenwel zijn slechts ten deele romantisch, en houden, met Van der Palm en Bilderdijk, zoo veel mogelijk aan de oude kunstregelen vast, die wel is waar, gedurende vele eeuwen, tot eene bekrompene navolging geleid hebben, doch, met eenige wijziging, wat inzonderheid het drama betreft, nog geenszins zoo verwerpelijk zijn, als men wel eens gezegd heeft, en eene meer vrije, nationale, meer christelijke, en tevens meer individueele ontwikkeling, dan er vroeger plaats greep, in geenen deele zullen verhinderen.

Het is waar, onder het gebied der herleving en bij de groote ingenomenheid met klassische studien, werd het schier eene schande gerekend, zich met onderwerpen uit de nieuwere geschiedenis bezig te houden, en beuzelde men met de muzen en gratien, met den parnassus en het gevleugelde paard; doch die sieraden zijn afgesleten, en Boileau, zoo hij nu leefde, zou het niet meer belagchelijk vinden, als de St. Garde zijne dichterlijke gave aan de vereering van een der frankische koningen ten koste legde:

La fable offre à l'esprit mille agrements divers,
Là tous les noms heureux semblent nés pour les vers:
Ulysse, Agamemnon, Oreste, Idoménée,
Helène, Ménélas, Paris, Hector, Enée.
Oh le plaisant projet d'un poëte ignorant,
Qui de tant de héros va choisir *Childebrand*.
D'un seul nom quelquefois le son dur ou bizarre
Rend un poëme entier ou burlesque ou barbare.

Art poetique.

Zoo zong men in de XVII. eeuw; maar zoo durft geen sterveling meer spreken.

Die zelfde ingenomenheid, welke de grieksche fabel en

grieksche historie steeds ter sprake bragt, deed ook het wonderdadige in onze godsdienst verwaarlozen, en stelde er de heidensche mythologie voor in de plaats, die vooral in echt gereformeerde voortbrengselen, zoo als bijv. den Jezus Christus van Heinsius en den Willem III. van Rotgans, een allerdroevigste figuur moest maken, en bovendien, bij alle andere aanwending, slechts op stijve versieringen neêrkwam, en eene poëzij deed ontstaan, die doorgaans schraal en koud, geene de minste werking had op het menschelijke hart, immers niet op de katholijke en protestantsche harten der beide werelden.

Tegen over die dwaasheden hadden dan ook Ariosto, Tasso, Schakespear en Calderon de waarheid op hunne zijde, en moesten, met er tijd nog beter begrepen, voortdurend den meesten bijval vinden. Zij verdrongen Boileau met geheel zijn europeschen aanhang. Zij werden door andere oorspronkelijke zangers, door diepzinnige, gevoelige, echt duitsche, echt engelsche dichters en prozaschrijvers gevolgd, en de blinde vereering der oudheid nam een einde, zonder daarom nog de kennis der ouden overbodig te maken. Integendeel men begon in te zien, dat de zoogenaamde classici de regte romantici van hunnen tijd geweest waren, en hoezeer men ophield hen in alles natevolgen, bleef men op hunnen grondslag voortbouwen en deed zijn voordeel met de wenken en inzigten der beide scholen.

Zoo handelde men althans in Nederland sedert de laatste honderd jaren, sedert de van Harens, die met eene groote mate van klassische orthodoxie toch veel overhelling hadden tot nationale ketterij. Van Alphen ging verder en vertoonde zich ronduit zoo als hij was, en zong, voor hollandsche grijsaards en voor hollandsche kinderen, van de grootheid Gods, van het vaderland, van burgerdeugd, van het hart en van allerlei verpligtingen, en dat alles zonder

zich op eenigerlei wijze om de olympische goden of om de lessen van Aristoteles en Quintilianus te bekommeren. Eene philosophische school, sedert Kant ook in ons vaderland opgekomen, deed dit nog minder dan hij; Feith en Bilderdijk toonden weder meer eerbied voor de ouden en waren classici in hun hart. Zoo ook van der Palm en Borger, zelfs Helmers en Loots; maar meer nog dan zij allen Mr. Samuël Jz. Wiselius, die van Tasso, Schakespear, Göthe en Schiller slechts gebrekkige kennis had, en het fransche klassische tooneel voor onzen tijd en voor ons volk volkomen berekend achtte, en echter, door den invloed zijner eeuw, en door de nieuwere beschaving, reeds veel verder gebragt dan hij zelf wist. Voorzeker noch hij, noch Bilderdijk hadden romantici willen heeten; en evenwel zij waren geene classici meer, in de manier van Vondel en Hooft, en streefden met al hunne tijdgenooten naar de uitdrukking van het meer hollandsche en nationale, en gevolgelijk naar datgene, waarin voor onze natie het eigenlijk romantische bestaan moet.

Zoo als vroeger de klassische school wel eens bloemen geleverd had met horzels daarin, zoo verschenen er ook nu eenige vruchten, van vergiftigen of althans zeer schadelijken aard; inzonderheid eene menigte fransche en duitsche romans kregen eene onzedelijke strekking. Al het gewaagde, het ontijdige en spoorlooze vertoonde zich bovendien in het kleed der romantiek, en had tegen de betere rigting dier dagen weder eene terugwerking ten gevolge; in zoo verre althans, dat wij naar dat juiste midden werden gedrongen, waarop S. Stijl en van der Palm [1]), waarop Borger en Kemper, waarop ook Tollens en Feith zich bewogen, en nu weder, met wat meerder vrijheid in den

---

1) Zie zijne *Redevoering over het versmaden of veronachtzamen van de regelen der kunst.*

vorm, en wat losser in hunne bewegingen, door de jongeren gevolgd worden. Zoo ik eindelijk de zaak wel inzie, dan verbinden wij klassicisme en romantisme zoo naauw mogelijk te zamen, of liever, dan stellen wij voor het doode klassicisme der beide laatste eeuwen eene meer levendmakende en oordeelkundige beoefening der ouden in de plaats, doen ons voordeel met de lessen der school, nemen de raadgevingen van van der Palm ter harte, luisteren nog dikwijls naar den knorrigen Bilderdijk, en houden overigens die wezentlijk nationale en romantische rigting, reeds bij Feith in zijne verhandeling over het *oorspronkelijke* met veel waardigheid behandeld. Veel levendiger dan Wiselius, en veel dieper dan Van der Palm, gevoelde Feith de noodzakelijkheid van vooruitgaan, en werd door de kunstregelen der ouden althans veel minder belemmerd. Zijn pleidooi voor de romantiek is echter omslagtig, angstvallig en veelzins onbestemd. Ook was hij, dit werk in het licht gevende (1828), in geenen deele op de hoogte van het geschil, maar hij wist er meer van dan onze overige theoristen en aristarchen, en wij zullen daarom zijne stellingen, door een paar uittreksels, doen kennen.

OORSPRONKELIJKHEID 1).

Wij noemen oorspronkelijk, daar wij de gedachten van bij geen anderen vinden, en natuurlijk niet vinden kunnen, dewijl de schrijver of dichter, die ze voordraagt, er geheel den stempel zijner eigen persoonlijkheid, zijner in-

---

1) Vergelijkt W. A. van Reesema, Over het denkbeeld van dichterlijke oorspronkelijkheid, in het IV. deel der werken van de Holl. Maatsch. van fraaije kunsten en wetenschappen.

nigste individueele gewaarwording zoodanig op afdrukte, dat ze eenig zijne eigendommelijkheid vertoonen en hem alleen toebehooren kunnen. Kant [1]) beschrijft ze zeer gelukkig als een talent, om datgene voort te brengen, waarvoor zich geen bestemde regel geven laat, maar dat onmiddelijk uit de oorspronkelijke bron van alle regels, de natuur zelve, put. Elk ziet met een opslag van het oog, dat alle navolging en copie der ware en echte oorspronkelijkheid dus lijnregt tegenover staat. De eerste zoekt een regel, en houdt zich naauwkeurig aan denzelven, en naar mate haar dit meer gelukt, is zij, als navolging, als copie beschouwd, volkomener [2]); de laatste schijnt zelfs niet te

1) *Kritik der Urtheilskraft*, I. 182.

2) Van der Palm, ofschoon meer klassisch, en met kunstregelen nog al ingenomen, stelt derzelver misbruik in het duidelijkste licht: »men vergeet," zegt hij, »dat de regelen den kunstenaar niet maken, maar slechts leiden, besturen, dat zij alleen hem volmaken kunnen, maar dat zij steeds de gelukkige gave der natuur als aanwezig onderstellen. Men vergat het, en begaf zich aan het zamenstellen van werken, waarin noch warmte, noch geest, noch dichterlijke kleur, noch zielsverheffing gevonden werd, maar alle regelen met zorgvuldige naauwkeurigheid waren in acht genomen. Men maakte heldendichten, waarin de eenvoudigheid van daad, en de bewerktuiging van het wonderbare niet vergeefs werd gezocht; maar die nooit door eenige muzen waren ingegeven! Men maakte treurspelen, waarin men noch eenheid van uitkomst, noch eenheid van tijd, van plaats en wat er meer eenheden vereischt werden, zag ontbreken; maar waarin het aan hartstogtelijke schildering, aan edele daarstelling, aan gang en vorm en geestvervoering des te meer ontbrak. Men noemde dit heldendichten, treurspelen, en verwonderde zich, dat men niet, met Virgilius ten minste en Euripides, op éene rij werd gesteld. Men maakte gedichten en verzen, waarin alle fouten van taal en maat en rijm, van inhoud en zamenstelling, angstvallig vermeden waren; maar waarin geen

weten, dat er een regel bestaat; zij treedt in haar eigendommelijkheid voor, verheft zich boven tijdgeest en heerschende vooroordeelen, en even onbekommerd over lof als over berisping, heeft zij haren eenigen grondslag in de persoonlijkheid van den dichter, in zijne eigene wijze van gewaarworden en in zijne verbeeldingskracht.

. . . .

R. FEITH, *over de Oorspronkelijkheid in de werken der dichtkunde.*

De Eenheden.

En welke boeijen legt het den dichter aan! Wij hebben reeds met een enkel woord aangestipt, hoe menigen zweetdroppel het den waarlijk grooten Corneille kostte, om zijne stukken voor het fransche tooneel te schikken en ze tevens in den regel te dwingen, die Aristoteles eeuwen te voren voor het grieksche tooneel had ontworpen. En inderdaad, hoezeer moest hem deze dwang in zijne arends-

---

spronkjen van gevoel of verbeelding schitterde, door een weinig spelend vernuft of koude antithesen vervangen; en men meende modellen voor den zangberg geleverd te hebben. Men ging nog verder in zijnen waan, in zijne dwaze vergoding der regelen, en durfde aan dichtwerken, rijk in vinding, in vuur en kracht, maar niet op de leest der grieksche meesters geschoeid; men durfde aan dezelve niet eenige, niet de hoogste maar alle verdiensten ontzeggen, en de koude gewrochten der dorre regelmatigheid hoog boven dezelve verheffen. Deze waren het die eigenlijk de regelen der kunst in minachting, en anderen in den waan bragten; dwaas voorzeker en voorbarig; maar nogtans in den waan bragten, dat het gebrekkige, en de onwaarde dier zoogenaamde kunstwerken, niet door gebrek aan genie, maar door den dwang der regelen en derzelver opvolging veroorzaakt was.

vlugt vertragen! Intusschen was en bleef dit den grooten dichter onmogelijk. En waarom? Omdat in meer dan een opzigt de fransche en grieksche zeden zich volstrekt niet vereenigen lieten. Men denke hier slechts aan eene der drie zoogenaamde eenheden, ik meen die van plaats. Deze sloeg zoo volkomen met de grieksche staatkunde en zeden in, dat zij er niet alleen als van zelven uit voortvloeide, maar dat het zelfs bijna onmogelijk was om haar op het grieksche tooneel te overtreden. Een markt, plein of openbare plaats: ziedaar altijd bij de Grieken het natuurlijke tooneel, en de zeden bragten mede, dat er zoo wel de koningen als het volk op verschenen. Bij de geheel andere staatkunde der modernen, waar alles door de duisternis van het kabinet bedekt bleef, de koningen zeldzaam in het openbaar verschenen, en zeker nooit handelden, moet deze eenheid dikwerf alleronnatuurlijkst worden. Maar wat zou de gekwelde dichter aanvangen? Hij wist vooraf dat zijne stukken, ja door het publiek toegejuicht, maar door de kunstregters, naar de regels van Aristoteles, beoordeeld zouden worden. Cinna, om toch dezen regel zoo veel mogelijk op te volgen, want volkomen was niet doenlijk, moest dus, tegen alle waarschijnlijkheid aan, in het kabinet van Augustus, waar de wanden, zoo als men zegt, ooren moesten hebben, tegen Augustus niet slechts zamenspannen, maar zelfs deze zamenspanning voor een gedeelte gerust ontwikkelen: en nu ziet men uit de beoordeeling, achter dit stuk geplaatst, hoe de man tegen beter gevoel aan, zich pijnigt, om zijne medogenlooze aristarchen toch te overreden, dat hij aan de voorschriften van Aristoteles is getrouw gebleven, schoon hij, door de tooverzaal in het kabinet te veranderen, even zeer den regel overtreden had, als of hij ze met een vertrek in de woning van Emilia had laten verwisselen. Hoe veel natuurlijker zijn hier de goede stukken der Duitschers geworden, door

meer met hunne eigene zeden dan met de grieksche kunstregelen te raadplegen. Ik zeg de goede tooneelstukken, en dan bedoel ik in de eerste plaats die van Lessing en Schiller. . . . . Bepalen wij ons bij Lessing. Wie heeft meer en dieper over de natuur en waarde van een goed tooneelstuk nagedacht dan deze man, en waar is tot hiertoe een werk, dat, in gegrondheid en wezentlijke verlichting, bij de *Dramaturgie* van Lessing kan halen?

Na de grondigste beoefening der ouden, en vooral van het grieksche tooneel, toetste hij de regels van Aristoteles, (eigenlijk niet uit de natuur zelve, maar uit de ontleding der schoonheden, die in de beste grieksche dichters voorkwamen, en bij de nasporing der oorzaken, die het belang verwekten, verzameld,) aan de natuur zelve, en hoe ras moest zijne scherpzinnigheid nu ontdekken, wat in de grieksche regelen eigenlijke, van alle tijden en zeden onafhankelijke en eeuwige natuur was, en wat daarentegen enkel naar de grieksche zeden en gewoonten gemodificeerde natuur was, en hoezeer moest nu terstond van de drie eenheden de eerste, die van daad namelijk, zoodanig in waarde winnen, dat zij volstrekt tot den grondslag van ieder goed treurspel moest aangenomen worden, zoodat bij het verzuimen van dezen regel geen stuk den naam van schoon zal verdienen, en zelfs op den duur onmogelijk belang zal kunnen verwekken, terwijl de twee overigen, die van tijd en plaats namelijk, aan groote uitzonderingen onderhevig waren, en vooral de laatste naar de bijzondere zeden en gewoonten van een volk en deszelfs staatkundige gesteldheid bepaald moest worden, en dat laatste juist om ze niet in schijn, maar in der daad met den waren geest der Grieken te doen overeenstemmen, of met andere woorden, om ze juist voor ieder volk in zijn eigene gesteldheid dat te doen zijn, wat ze voor de Grieken in hunnen toestand eenmaal geweest was. En ziedaar, niet de slaafsche,

maar de eenige echte en hierdoor vruchtbare navolging der ouden.

R. FEITH, *over de Oorspronkelijkheid in de werken der dichtkunde.*

BEOEFENING DER OUDEN.

Om waarlijk nut van de Grieken te trekken, moeten wij hen niet copieren, maar de kunst pogen af te zien, hoe zij de natuur gevolgd zijn, en er hun ideaal van het schoone uit hebben weten zamen te stellen. Wij moeten van onze helden geen Achilles, Agamemnons of Hectors willen maken, en nog minder hunne driften en hartstogten nabootsen; maar wij moeten van hen leeren zulke oorspronkelijke ware en stoute karakters te teekenen, en hunne driften en hartstogten zoo natuurlijk te laten werken. Vooral moeten wij ons hoeden, om hen nimmer voor de natuur zelve te houden. Doen wij dit laatste, dan blijven wij eeuwig onder hen, en waar wij hen dan nog mogten naderen, vereeuwigen wij even zeer hunne gebreken als hunne schoonheden. Alleen door eene vlijtige en aanhoudende nasporing tot in de kleinste bijzonderheden toe, hoe de Grieken de natuur bestudeerd en uitgedrukt, hoe zij de juiste deelen uit dezelve hebben weten te verkiezen, te verschoonen, en tot goddelijk ideaal te verhoogen, dat reeds geheel in de verbeeldingskracht des waren kunstenaars daar staat, eer hij nog eene enkele poging aangewend heeft, om het uit te drukken, maar dat nu ook zoo zeker uitgedrukt zal worden, als zijn hart er voor gloeit, en wel met die volkomenheid, welke de natuur zelve nooit in haar geheel bezit, maar tevens met die eenvoudigheid en eenheid, die alle zamenstelling en kunst doet vergeten, en het tot een

hoogstnatuurlijk voortbrengsel vormt. Op deze wijze, maar op deze wijze ook alleen, wordt de gedurige voortgang der kunst mogelijk. Wij betreden dan niet slechts denzelfden weg, dien de ouden betreden hebben, en bevinden ons dus op de eigene, ter volkomenheid leidende baan; maar wij zijn hierdoor ook alleen in staat, om zoowel met hunne feilen als met hunne schoonheden ons voordeel te doen. Want daar wij den geheelen weg, dien de ouden gekozen en zoo voortreffelijk afgelegd hebben, kunnen naoogen, daar er tevens geene eigenlijke volmaaktheid op aarde gevonden wordt, en de grootste kunstenaar, hoe ver hij de grenzen zijner kunst ook uitgebreid moge hebben, nog altijd iets overig laat, dat te volmaken, nog altijd iets gebrekkigs heeft, dat te verbeteren en te vermijden is, zal het ons op deze wijze alleen doenlijk, en aan echte genie zelfs gemakkelijk vallen, om in het navolgenswaardige verder door te dringen.

R. FEITH, *over de Oorspronkelijkheid in de werken der dichtkunde.*

PROZA EN POEZIJ.

DE REDENAAR EN DE DICHTER.

De redenaar en dichter scheppen het schoone, door ons voorstellingen te geven, wier verscheidenheid gemakkelijk tot een gebragt wordt, en die belangrijk zijn; waarin dus ook het oorspronkelijk vermogen, het genie van den redenaar en dichter uitblinkt. Hier opent zich een ruim veld voor het genie; de gantsche natuur ligt voor hetzelve open. Hemel en aarde, al wat is, biedt zich voor het scheppend vernuft aan; met snellen vaart voert de ver-

beelding hem door de uitgestrekte schepping; onder de duizende beelden, die voor hem zweven, weet hij de waardigste, belangrijkste en schoonste te kiezen en vereenigt ze in het schoonst verband. Vooral heeft de dichtkunst hierin zeer veel gemeens met de beeldende kunsten. Zij maalt tafereelen voor de verbeelding, gelijk deze dit voor het oog doen; beider gewrocht is zinnelijk; beiden leveren aanschouwingen, geen afgetrokken begrippen. De redenaar behoort insgelijks de zaak of het karakter door hem behandeld, als in een tafereel op te hangen; hij moet de aandoeningen, die door de voorwerpen plegen opgewekt te worden, door zijn tafereel gaande maken; maar hij moet zoo wel tot het verstand als tot het gevoel spreken, niet slechts roeren, maar overtuigen. Het staat diensvolgens den redenaar niet vrij, die willekeurige vlugt van gedachten door de ruime velden der zinnelijke verbeelding te nemen, welke den dichter veroorloofd is. Hij mag alleen, na het verstand van de waarheid overreed te hebben, in de verzinnelijking van zijn onderwerp uitwijden, en ons dan door loffelijke handelingen met edele geestdrift bezielen. Redenaar en dichter behooren slechts eene hoofdvoorstelling, één onderwerp te hebben, hetwelk krachtig, juist, en volledig moet worden uitgevoerd, zoodat wij de daad of zaak levendig als 't ware voor ons zien. Bij den dichter moet dit beeld sterker uitkomen, en het geheel als met een oogwenk overzien worden. De redenaar doet dus meer van nabij beschouwen. Hierom moet de dichter ons zoo veel verscheidenheid tevens aanbieden, dat onze verbeelding gedurig met welgevallen gaande gehouden worde, en wij door haar als blijven zweven, zonder dat het verstand of koelzinnig oordeel zich op het een of ander vestige; maar de redenaar tevens tot ons verstand sprekende, behoort zijn onderwerp te ontleden, doch altoos zorg te dragen, dat zijn betoog in aanschouwingen, niet

in afgetrokkene begrippen besta, geen diep nadenken, maar waarheidszin in zijne hoorders vordere.

De schilder heeft alleen met den schoonen vorm der aanschouwingen te doen; de dichter moet dezen vorm der verbeelding en voorstelling als dadelijk voor onze oogen brengen; de redenaar behoort ons de waarheid zelve in den schoonsten vorm voor te stellen en belangrijk te maken.

J. F. VAN BEECK CALKOEN, *over het Schoone.*

OVER DEN WAREN AARD DER WELSPREKENDHEID.

Daar dichtkunst en welsprekendheid beide hetzelfde middel, de taal namelijk, gebruiken, om hare gewaarwordingen en gevoelens te uiten; daar zij beiden, doch de eene meer, de andere minder, zich boven den toon van het gewoon gesprek verheffen; daar zij beiden overdragtige en verbloemde spreekwijzen, 't geen men thans zinnelijke taal verkiest te noemen, doch de ééne meer, de andere minder bezigen; daar zij beiden eene soort van muzikale welluidenheid, doch de ééne veel meer, de andere veel minder, in den aanleg en afloop harer rede najagen; is natuurlijk de vraag ontstaan: waarin verschillen zij van elkander? waarin is de reden van dit *meer* of *minder* gelegen? Door welke grenzen is beider regtsgebied bepaald? waar verlaten zij elkander, om elk haren eigen weg te vervorderen.

Om tot het antwoord op deze vragen te geraken, heeft men, niet geheel zonder reden, gemeend het onderscheidene, 't welk én dichtkunst én welsprekendheid zich voorstellen, te moeten onderzoeken, en daaruit beider verschillenden aard, en den gang dien ieder harer aanneemt, te

moeten ontwikkelen. Het doel der eerste, zegt men, is *te vermaken*, dat der tweede *te overreden:* men gunne mij zoo wel tegen het een, als tegen het ander mijne bedenkingen te opperen."

De schrijver betoogt vervolgens, dat de dichter behoefte gevoelt om zich mede te deelen, zonder juist ten doel te hebben om anderen te vermaken. Hij gaat daarop voort:

„Gelijk het eigenlijke doel der dichtkunde niet is *vermaken* of *behagen*, zoo is ook het eigenlijke oogmerk der welsprekendheid niet te *overreden.* Men moet, om deze stelling vol te houden, niet alleen in deze edele kunst menigmaal een werktuig beschouwen, om de grootste onheilen te stichten; maar men moet haar dadelijk de *bedoeling* toeschrijven, om het te wezen; en hier geldt dus het onderscheid niet tusschen den mensch en den redenaar, wanneer deze zijn onwaardeerbaar kunstvermogen aanwendt, om de waarheid te verdonkeren, om te misleiden of in het verderf te voeren; en dus om redenaar te zijn, moet ophouden een edel mensch te wezen! Maar men moet daarenboven, om eenigen schijn aan dit gevoelen bij te zetten, den ganschen omtrek der welsprekendheid bepalen tot het houden van redevoeringen! Men moet den keurigen geschiedschrijver, die gebeurde zaken, niet slechts met oordeel en naauwgezetheid, maar ook in een behagelijken, vloeijenden, krachtigen stijl voorstelt, men moet den scherpzinnigen wijsgeer, die zijne gedachten met klaarheid, juistheid, en bevalligheid, in uitgezochte bewoordingen, ontvouwt, men moet hem, die door een leerzaam verhaal, treffend en met natuurlijke eenvoudigheid voorgedragen, op eene onschuldige en nuttige wijze ons vermaakt: men moet aan deze allen den lof der welsprekendheid ontzeggen, om dien slechts aan zulken, die in de pleitzaal, of van den kansel, of eenig ander spreekgestoelte het woord voeren, toe te zwaaijen; men moet

in zekeren zin, den welsprekenden en den redenaar met elkander verwarren, daar men toch nimmer de natuur des laatsten kan kennen, zonder alvorens die des eersten te ontwikkelen.

. . . .

. . . .

Gelijk wij van de dichtkunst zagen, dat zij voornamelijk zich zelve bedoelt, zoo is het ook met de welsprekendheid gelegen; zij is de kunst van *wel te spreken*, en wanneer zij hier aan voldaan heeft, heeft zij haar doel getroffen. Hij, die dit vermogen bezit, kan het tot onderscheiden einden aanwenden; om te onderrigten, roem te bejagen, of wel, en menigwerf om te overreden. Maar ook wanneer het hem niet gelukt, of ingewortelde vooroordeelen uit te roeijen, of een in droefheid verzonkenen tot vreugde terug te roepen: of wanneer zijne verdiensten door haat of partijschap verdonkerd worden, of als de kracht zijner redenen zwichten moet voor baatzucht, trotschheid of listig aangevoerd bedrog; ook wanneer hij geen dezer einden bereikt heeft, kan hij waarlijk welsprekend geweest zijn. . . . . .

Het verschil tusschen dichtkunst en welsprekendheid ligt dus diep in de natuur der menschen en in de verscheidenheid der gaven aan elk verleend. Verbeelding maakt den dichter; beschaving, zucht om het edelste onzer vermogens te volmaken, ziet daar wat den welsprekenden vormt. Het gevoel behoort aan beide gelijkelijk, het behoort gelijkelijk aan alle schoone kunsten, en is het hemelsche vuur, dat alles verwarmt en bezielt. Dichtkunst en welsprekendheid, uit twee zoo verschillende bronnen geweld, moeten zich terstond van elkander verwijderen; zij kunnen wel, naarmate men in het maatschappelijk leven van de natuur afwijkt, elkander naderen, maar eigenlijk kunnen zij nimmer zamenvloeijen. De redenaar spreekt,

de dichter zingt. Het is slechts in schijn hetzelfde middel, dat beiden gebruiken om zich te uiten: de taal des eenen is niet de taal des anderen. De dichtkunst heeft haar maat, haar wijs of melodie, gelijk de zang, het is niet mogelijk hare woorden uit te spreken, zonder dezen zang te doen hooren en klinken. De gewone taal is haar te gering, te gemeen, dat ik mij dus uitdrukke; zij veracht dus ook hare wetten, in buiging, in zamenvoeging, in gebruik der woorden, zoo ras zij zich hierdoor geprangd voelt, en ook zonder dit naar willekeur. Zij heerscht over de taal, eigent zich woorden bij uitsluiting toe, schept nieuwe vormen en nieuwe dialecten; zweeft in een kring van louter liefelijke beelden om, of verheft zich in stoute aaneengeschakelde allegorien! Ziet daar de taal der poëzij! het is niet enkel de maat, niet enkel de ongewone woordvoeging, woordbuiging en woordgebruik; niet enkel de beeldspraak; maar 't is dit alles zamengenomen, onafscheidelijk zamengevoegd, en hierdoor van allen ongebonden stijl oneindig en karakteristiek verschillende: dit is de taal die de dichtkunst bezigt om zich te uiten; het is geen spraak maar zang, gelijk de dichter ook nimmer zegt te *spreken* maar te *zingen*. Dat hij deze taal gebruikt, maakt hem niet tot dichter, maar omdat hij dichter is, gebruikt hij deze taal; zij vloeit voort uit zijne zielsgesteldheid, in 't geen zijne verbeelding hem schildert, 't geen zijn hart daarbij gevoelt, laat zich op geene andere dan deze wijs uitdrukken! Denkt iemand uwer dat ik overdrijve? De schoone voortbrengselen van den latijnschen, nog meer van den griekschen, allermeest van den oosterschen zangberg, kunnen elk mijner gezegden staven.

Is het noodig, dat ik de welsprekendheid hier tegen houde, om u het verschil tusschen haar en de dichtkunst tastbaar te maken? De zedige, bescheiden welsprekendheid, die met schroom hare rede aanvangt, zich slechts langza-

merhand en trapsgewijze voelt ontgloeijen; die met zorgvuldige naauwgezetheid het spraakgebruik volgt, niet dan omzigtig zich van hetzelve verwijdert, om het te volmaken; bij wie alle verheffing van toon en stijl ondergeschikt is aan duidelijkheid en naauwkeurigheid; wier welluidendheid wanklank wordt, zoo ras zij de maat der dichtkunst nadert, wier sieraden misplaats zijn, zoo dikwerf zij het oogmerk verraden om te schitteren! Wie merkt, wie tast hier niet een geheel anderen oorsprong, een gansch ander doel? De mensch gevorderd in beschaving, en prijs stellende op zijne redelijke volkomenheid, tracht het werktuig, ik had bijkans gezegd het zintuig zijner rede, de spraak, niet slechts van eene, de spraakkunstige zijde, maar van alle kanten tot meerdere volmaaktheid te brengen, opdat hij duidelijker, krachtiger, ordenlijker, aangenamer, verrassender zijne denkbeelden ontwikkele, verspreide of aanbevele; hij bemerkt hoe veel onderscheiding, hoe veel ingang hij hierdoor verkrijgt, hoe veel nut hij verspreidt, hoe veel zelfsvoldoening hij smaakt: ziet daar den oorsprong, het doel en de ziel der welsprekendheid. Zij is *de kunst van wel te spreken.*

Deze stelling te verklaren, te ontvouwen en eenigermate te bevestigen, moet het tweede deel mijner rede uitmaken — enz. —

VAN DER PALM, *Verhandel.* I. 61.

Peroratie. Ik eindig met de hoofdsom van alles wat ik betoogde kortelijk zamen te trekken. Welsprekendheid is niets anders dan de volmaking der menschelijke spraak. Zij verschilt van de dichtkunst, gelijk natuurdrift en beschaving, gelijk spraak en zang, gelijk de eersteling der jeugdige kracht van de zorgvuldig gekoesterde spruit der rijpere jaren. Alle hare vereischten laten zich uit het eene denkbeeld van *wel*, dat is *volkomen* spreken, ontwikkelen.

Zelfs hare verrassende wendingen, hare vindingen, hare bloemen en beelden, zijn slechts pogingen, om waardige gevoelens door spreken volmaakter en schooner uit te drukken. Zij is onze zedelijkheid zelve, die door haar werktuig, de spraak, zich ontvouwt en tastbaar maakt: zij is gelijk Cicero zeide: *de wijsheid sprekende uit haren overvloed!*

VAN DER PALM.

GESCHIEDVERHALEN.

BETOOGEN. TAFEREELEN. KARAKTERS.

In de eerste plaats wordt in een goed geschiedverhaal vereischt, duidelijkheid, orde en behoorlijke zamenhang, om aan deze vereischten te voldoen, moet de geschiedschrijver volkomen meester zijn van zijn onderwerp; hij moet het geheel in eens overzien, en al de onderscheidene deelen in hun verband bevatten, opdat hij wete ieder ding op zijne eigene plaats te brengen, den lezer zachtkens door de geheele rij der verhaalde zaken heen te leiden, en hem tevens het vermaak te geven van te zien, hoe elke geschiedenis uit eene andere voortspruit. Zonder dat is er weinig vermaak of leering uit het lezen van geschiedenis te halen.

. . . .

. . . .

Niets bewijst meer de bekwaamheid van den geschiedschrijver, dan dat hij datgene, 't welk hij te zeggen heeft, zoo weet voor te dragen, dat de lezer op de natuurlijkste en aangenaamste wijze van het eene gedeelte des onderwerps tot het andere overgaat; dat hij nimmer de deelen op eene ongemakkelijke en ongeschikte wijze zamenvoegt; en dat zij altijd wegen en middelen kan vinden, om gebeurtenissen en omstandigheden, welke wijd van elkander gescheiden schijnen, zonder dwang te vereenigen.

. . . .

. . . .

De geschiedschrijver moet zich inzonderheid toeleggen om zijn verhaal belangrijk te maken en dit is eene eigenschap, welke een schrijver van geest en welsprekendheid het duidelijkste kenmerkt.

Twee dingen kunnen bijzonder hiertoe dienstig zijn. Het eerste is, dat men in den loop des verhaals het juiste midden houde tusschen eene schielijke en al te zeer in een gedrongen optelling van gebeurtenissen, en tusschen eene te verregaande wijdloopigheid. De eerste verwart, de laatste verveelt. Een geschiedschrijver, die ons bij aanhoudendheid in zijn verhaal belang wil doen nemen, moet weten waar hij beknopt en waar hij uitvoerig moet zijn. Hij moet over gemeene en min beduidende voorvallen luchtig heen stappen, maar zich daarentegen tijd geven tot het verhalen van zulke gebeurtenissen, die uit haren aard treffend en gewigtig, of vruchtbaar in groote gevolgen zijn; tot deze gebeurtenissen moet hij onze aandacht reeds vooraf voorbereiden. Het tweede, waarop hij te letten heeft, is eene gepaste keuze der omstandigheden, welke tot de gebeurtenissen, die hij uitvoerig verhalen wil, behooren. Algemeene voorvallen maken geen sterken indruk op de ziel; het zijn voornamelijk de bijkomende omstandigheden en bijzonderheden, welke, wel gekozen zijnde, het verhaal voor den lezer belangrijk en treffend maken. Door deze krijgt hetzelve leven, ligchaam en kleur, en zij maken, dat wij het verhaalde als voor oogen zien gebeuren. Het regte gebruik van zoodanige omstandigheden wordt eigenlijk het schilderachtige in de geschiedenis genoemd.

BLAIR, *Lessen.*

„In historische verhalen en in onderwijzingen" zegt J. Wagenaar, „behoort men in een klaren en eigenlijken stijl te spreken; in ernstige vermaningen, bestraffingen of vertroostingen moeten de stijl en bewoordingen levendiger en vuriger zijn, en eenig gematig sieraad van de konst der welsprekendheid ontleenen; mits men ongezouten, onna-

tuurlijke, zwetsende en winderige spreekwijze mijde, die met de deftigheid en ernst eener schriftuurlijke rede geheel onbestaanbaar zijn. Doch van welke stijl of spreekwijze men zich ook bediene; laat den toehoorder nimmer merken, dat gij op eenige spreekwijze verliefd zijt, en dat het u meer om den stijl dan om de zaken te doen is. Het is ook in 't stuk van den stijl, de groote kunst zijne kunst te verbergen, en zoo te spreken, dat schrandere en opmerkende toehoorders bij zich zelven denken, zoo zoud' ik 't ook gezeid hebben; 't welk men dan best doen kan als men zijnen stijl schikt naar de natuur der stoffen die men behandelt.

J. WAGENAAR.

In schilderachtige voorstelling of zoogenaamde historische tafereelen hebben verscheidene oude geschiedschrijvers bijzonder uitgemunt. Hieraan hebben wij het vermaak te danken, hetwelk ons de lezing van Herodotus, Thucydides, Xenophon, Livius, Sallustius en Tacitus verschaft. Deze allen zijn meesters in de kunst van verhalen.

Herodotus is in alle opzigte een aangenaam schrijver, en verhaalt elke zaak met die eigenaardige eenvoudigheid, welke nimmer missen kan den lezer in te nemen, ofschoon de manier van Thucydides wat drooger is, toont hij nogtans bij sommige gelegenheden, bijvoorb. in het verhaal van de pest, welke te Athene heerschte, van het beleg van Platéa, van den opstand op Corcyra, van de nederlaag der Atheniënseren in Sicilie, dat hem de gave van meesterachtig te schilderen, niet ontbrak. *De Cyropédie* van Xenophon en zijn *Hertogt der tienduizend Grieken* zijn bij uitstek fraai; de omstandigheden zijn met verstand gekozen, en het verhaal is ongedwongen en innemend; maar de *Hellenica* van dezen schrijver, zijnde een vervolg

op de geschiedenis van Thucydides, is een werk van veel minder verdienste. De kunst van Sallustius in schilderachtige beschrijvingen is uit zijne zamenzwering en zijnen oorlog van Catilina, en nog meer uit dien van Jugurtha bekend, maar zijn stijl is met regt als te kunstig en te stijf misprezen.

Op de manier van Livius valt genoegzaam niets te zeggen, en deze schrijver behoeft in de kunst van verhalen voor niemand te wijken. Onder de menigte van merkwaardige voorbeelden, welke wij uit hem zouden kunnen aanhalen, zal ik slechts één, namelijk de beschrijving der beruchte nederlaag van het romeinsche leger bij de *Furcae Caudinae*, bijbrengen. Dat is een der schoonste modellen van historische schilderijen. Eerst geeft hij ons eene naauwkeurige beschrijving van den engen doorgang tusschen twee bergen, waarin de vijand de Romeinen had gelokt. Daar zij zich ingesloten vinden zonder eenige hoop van ontkoming, wordt ons eerst hunne verlegenheid, vervolgens hunne verontwaardiging, en eindelijk hunne neêrslagtigheid, op de levendigste wijze, en met zulke omstandigheden en bedrijven gemeld, welke natuurlijk bij menschen in dien staat moesten plaats hebben. De bekommering en onrust, waarin zij den nacht doorbragten; de beraadslagingen der Samnieten; de verschillende maatregelen, welke voorgeslagen werden; het zenden van gezanten over en weder, alles maakt het tooneel grootsch. Eindelijk komen in den morgenstond de Consuls weder in het leger, met de tijding, dat er niets verder te bedingen viel, dan dat men de wapens overgaf en onder het juk doorging; 't welk als de grootste smaad werd beschouwd, die een verwonnen heir konde aangedaan worden. De daarop volgende beschrijving, gelijk het geheele overige gedeelte des verhaals, is vol schilderachtige trekken en van het begin tot het einde even schoon.

Tacitus is insgelijks een meester in historische schilderijen, schoon zijne manier onderscheiden is van die van Livius. De beschrijvingen van den laatste zijn verstandiger en eenvoudiger, daar die van Tacitus in eenige weinige stoute trekken bestaan. Hij kiest eene of twee merkwaardige omstandigheden uit, en stelt die in een sterk en gemeenlijk in een nieuw en buitengewoon licht voor. Van dien aard is de volgende schilderij van den toestand, waarin zich Rome en Galba bevonden, toen Otto tegen hen in aantogt was: „Galba werd door de twijfelmoedige „menigte herwaarts en derwaarts geslingerd, daar de tem„pels en overige openbare gebouwen, allen met menschen „opgepropt, de akeligste vertooning gaven. Men hoorde „noch van den burger noch van het gemeen het geringste „geluid, maar op elks gelaat stond de schrik geschilderd, „en elks oor stond voor alle tijding open. Er was geen „oproer en ook geen rust; maar een stilzwijgen als het „stilzwijgen van grooten angst en heftigen toorn." Geen dichter heeft ooit iets gezegd, dat krachtiger is dan de laatste trek in deze schilderij. De gedachte is verheven en ontdekt een groot vernuft. In 't gemeen is in al de werken van Tacitus de hand eens meesters te ontdekken. Zoo scherpzinnig en gegrond zijne aanmerkingen zijn, zoo treffend zijn zijne beschrijvingen, zoo aandoenlijk is zijn zedelijk gevoel. In hem schijnen de wijsgeer, de dichter en de geschiedschrijver vereenigd. Schoon de tijd, waarin hij schreef, ongunstig voor een geschiedschrijver mag gehouden worden, heeft hij nogtans menige belangrijke waarneming aangaande de menschelijke natuur uit denzelven weten te trekken. De manier, waarop hij den dood van vele aanzienlijke personaadjen verhaalt, is zoo aandoenlijk als eene tragedie kan zijn. De kleuren, waarmede hij schildert, zijn levendig en vurig, en hij bezit meer dan eenig schrijver de gave, om niet slechts voor de verbeel-

ding, maar ook voor het hart te schilderen. Dan met zoovele uitstekende schoonheden is de trant van Tacitus echter geen volmaakt model voor de geschiedenis, en zij, welke gepoogd hebben zich naar hem te vormen, hebben zelden naam gemaakt. Hij verdient eer bewonderd dan nagevolgd te worden. In zijne aanmerkingen is hij veeltijds te spitsvondig, in zijnen stijl te beknopt, somtijds gemaakt, vaak afgebroken en duister. De geschiedenis schijnt eene meer natuurlijke, vloeijende en voor elk een bevattelijker voordragt te vorderen.

BLAIR, *Lessen.*

Het schilderen van karakters is een van de grootste maar ook een van de moeijelijkste sieraden der geschiedenis. Karakterschetsen worden gemeenlijk voor de duidelijke blijken van kunst gehouden, en een geschiedschrijver, die hierin wil schitteren, loopt veeltijds gevaar van zijne trekken al te fijn te maken, uit een zucht om zijn doordringend verstand aan den dag te leggen. Hij maakt zoo vele kontrasten en spitsvoudige tegenstellingen van sommige eigenschappen, dat de lezer meer door schitterende uitdrukkingen verblindt wordt dan dat hij van het karakter eens menschen een duidelijk begrip krijgt. Een schrijver, die op eene leerzame en meesterlijken trant karakters wil schilderen, moet eenvoudig in zijn' stijl, en alle gemaaktheid vermijden; doch tevens moet hij het niet bij de algemeene trekken laten blijven, maar hij moet zulke bijzonderheden opgeven, welke een karakter in deszelfs sterkste en meest onderscheidene trekken kenbaar maken.

BLAIR, *Lessen.*

VERHALEN. BETOOGEN.

'S PRINSEN VOORSTEL OM HET LAND TE VERLATEN.

Oranje zegt men heeft omtrent dezen tijd het schrikkelijk voorstel gedaan van alle dijken en dammen te doorsteken, alle molens te verbranden en het gansche land onbewoonbaar te maken; waarna men, met vrouwen, kinderen en alle tilbare have, zich te scheep begeven mogt om, ergens onder de zon, een gelukkiger gewest te zoeken. De wanhoop van een groot man heeft iets dat gemeene zielen op de enkele verbeelding duizelig maakt. Maar is het inderdaad waarschijnlijk dat de moedige held geene andere gevoelens in het diepste van den boezem gekoesterd heeft? Hij, die alles doorgrondde wat van menschelijken handel afhing, heeft misschien om bijzondere redenen dien indruk op de harten zijner vrienden willen maken. Zijn geheim lag altoos zoo diep begraven, dat men hem daarom met regt den Zwijger genoemd heeft. De kunst, welke hij bezat om zich meester te maken van het menschelijk hart, werkt door een doolhof van duistere paden, en is niet na te sporen dan alleen van die weinige stervelingen, welke geboren zijn om die te oefenen. Indien het echter geene groote vermetelheid is bij gissing zulks te beproeven, zou men mogen denken, dat de prins in die gevaarlijke omstandigheden meest beducht geweest is voor den invloed der glimpige handelingen van Requezens. Nooit kon hij zijnen afkeer van de spaansche regering en het mistrouwen op hunne valsche toegevendheid krachtiger uitdrukken, en nooit was dit noodzakelijker, naardien de Spanjaarden zich thans op den weg begeven hadden, die, zoo zij wijs genoeg waren om slechts eenige stappen verder te gaan, hen regelregt geleiden zou daar zij wilden zijn. Daartegen moesten de zwakke gemoederen als door eenen donderslag gewaarschuwd

worden om niet in de strikken van een bedriegelijk verdrag te vallen, maar tevens moest men hen nopen om, in weerwil van de overmagt der vijanden, alles op te zetten ter behoudenis van het lieve vaderland. Wat rede of vermaning kan daartoe bekwamer zijn dan het ijsselijk denkbeeld van zulk een bloeijend gewest, wanneer men deszelfs verdediging te laat zou behartigd hebben, in dien jammerlijken schijn voor eeuwig vaarwel te zeggen; onbewust waar men eene schuilplaats vinden zou, om vrouw en kinderen voor jammerlijker lot te behoeden? Door welke middelen die wijze vorst zich verder dacht in staat te stellen, is duister voor ons, hoewel daaruit niet volgt, dat er geene meer overig waren. Maar de hemel gaf eene onverwachte uitkomst. Requezens stierf ter goeder ure; eene heete koorts sleepte hem zoo schielijk weg, dat hij, volgens zijn voornemen, geen opvolger kon benoemen. Van dat oogenblik liepen de spaansche zaken terug, en vervielen eerlang tot zulk eene verwarring en wanorde, dat niet alleen de Hollanders, maar ook Braband, Vlaanderen en de waalsche provinciën nieuwen moed grepen om hunne regten rustig voor te staan.

S. STIJL, *Opkomst en Bloei der Nederlanden.*

STADHOUDERLIJK BESTUUR.

De nadeelen aan beide soorten van regering (stadhouderlijk en stadhouderloos bewind) op zich zelve verknocht zijn in allerlei geschriften breed genoeg uitgemeten. De tegenoverstaande voordeelen bestonden misschien voornamelijk hier in, dat de eene beter geschikt was om het land voor gevaarlijke oorlogen te bewaren, en dat men de andere bekwamer vond, om het in zulke rampspoeden te-

gen den vijand te beschermen. Zoowel de eene als de andere regeringsvorm zou, naar alle schijn, gelukkig genoeg geweest zijn, indien men denzelven eens voor altoos onwrikbaar had kunnen bepalen en in veiligheid stellen. Maar de stadhouderlijke regering had nog een ander voorregt in de algemeene liefde der landzaten. Het volk beminde de sladhouders als dappere helden, als nazaten van den grooten Willem, en als vaderlandsche spruiten, die wegens hunne geboorte zoowel geneigd als verpligt waren de eer des vaderlands tot den laatsten druppel steeds te handhaven. Het was verre van onverschillig te zijn voor zijne regten, maar het achtte die regten nooit beter dan in zulke handen. De gematigde regering van Frederik Hendrik bewijst, dat zoodanig een vertrouwen van het volk niet altoos door de vorsten misbruikt wordt, en uit den tegenstand dien Willem II voor Amsterdam ontmoette, zien wij tevens, dat er palen zijn, welke het misbruik niet overschrijden kan. Zoo hadden de oude Hollanders ook doorgaans hunne graven bemind, en dikwijls tegen den adel zelve ondersteund. Het gezag der uitheemsche heerschappij was een juk geweest, dat men somtijds uit gehoorzaamheid, maar nooit met blijdschap droeg. Daarom vinden wij die regering altoos woelend, achterdochtig en ongerust. Die van onze stadhouders is integendeel, gelijk onder de eerste graven, veelal beminnelijk en gerust geweest, naarmate van hunne bekwaamheid en aandacht om deze aangeborene liefde des volks op haren regten prijs te waardeeren.

S. STIJL, *Opkomst en Bl. der Nederl.*

ONZE INGENOMENHEID MET VREEMDELINGEN.

Een bijzonder zwak, dat ons van tijd tot tijd de grootste nadeelen heeft toegebragt, is die onmatige zucht voor

vreemdelingen, waardoor wij vervallen in eene ongerijmde nabootsing van alles wat zij ons tot een voorschrift aanprijzen. Moet het niet vreemd schijnen, dat onze landaard, altijd zoo afkeerig van vreemde regeringen, zoo gereed is om zich aan de gevoelens van vreemdelingen bijna in alles te onderwerpen? Een volk dat nog voor korten tijd uit zich zelf tot alles bekwaam was, vernedert zich tot eene blinde verwondering van al zijne naburen, vereenigt al hunne gebreken met de zijne, verdooft het vuur van zijne eigene verbeelding, en verzaakt zijne beste vermogens, ja de zuiverheid van zijne zeden, om het speeltuig te worden van uitheemsche zwetsers, die in hunne vuist zulk eene onnoozelheid belagchen. Het is ook opmerkelijk, dat wij het minst van allen naar de Franschen gelijkende, de Franschen nogtans bovenal tot onze meesters kiezen. Een Duitscher kan ons doen gelooven, dat hij tien of twaalf kunsten te gelijk verstaat, hij kan ons de beurs ligten; doch dewijl wij eindelijk het bedrog ontdekken, worden wij dus nog somtijds afgeschrikt voor den volgenden tijd. Maar een Franschman regeert ons onbepaald. Hij regelt onze kleeding, onze manieren, onzen smaak, onze armen en beenen, tot den minsten opslag van onze oogen toe. Ondertnsschen is de natuur, die niet ligt dulden zal, dat wij beminnelljke beuzelaars worden, weerbarstig tegen alle pogingen, welke wij daartoe aanwenden: en wij worden langs dien weg veelal belagchelijker dan de zotheid zelve. Maar het gaat, geloof ik, al dikwijls zoo, dat zij, die zich op nabootsing toeleggen om beter uit te munten, het ongemakkelijkste voorbeeld kiezen, en dit kan wel de reden zijn dat nabootsingen zoo zelden gelukkig uitvallen.

S. STIJL, *Opkomst en Bl. der Nederl.*

DE KOOPHANDEL.

Dat weldadig gestarnte van voorspoed, van welvaart, van genoegen en geluk, verspreidt al de gunsten der vruchtbare natuur, uit ieder gewest, over den aardbodem, en vermenigvuldigt ze door het aanmoedigen van vrije en nutte werkzaamheid. Handwerken, kunsten en wetenschappen bloeijen op het spoor van den koophandel, zonder wien de landbouw, de nuttigste kunst van allen, aan het kwijnen slaat, en de zeevaart geenen adem haalt. Geen land kan ongelukkig zijn onder dezen invloed, die alle woestheid verbant, en het menschdom zelfs de regtvaardigheid doet beminnen, omdat zijne eerste beginselen zuivere gevoelens zijn van eer en goede trouw. Want wij spreken hier van geene verachtelijke baatzucht, maar van eerlijken, lofwaardigen en edelmoedigen handel, die nimmer de belangen van het algemeen uit het oog verliest. De zeden, die onder het krijgsgedruisch altoos verbasteren, zullen onder zulk een handeldrijvend volk, noch meer dan de wetten, den band der eendragt versterken. Het geringste lid der zamenleving is er nuttig, en deelt op zijne beurt in den gelukstaat van het gemeenebest. Trotschheid is er hatelijk; maar de onbekrompene overvloed baart eene edele fierheid, die, schuw van omkoopingen en bedriegerijen, op het schoonste gepaard gaat met de bewustheid van ware verdiensten. Gezegend land! daar elk zijne eigendommen gerust bezit, daar geen ingebeelde rang de gezelligheid verhindert, omdat een ieder in zijne soort onafhankelijk is; daar deze voldoening den zuursten arbeid verzoet en beloont. Zulk eene rijke bron van zedelijk- en natuurlijkheid is de koophandel, vermogende ziel en zenuw van eenen groeijenden staat, albezielende geest der gevestigde maatschappijen, en leidstar der vrijheid, zonder welke de reden zelve een doodelijk geschenk zou zijn.

Indien een sterveling, door de voorzienigheid aan het hoofd van een gemeenebest gesteld, dit alles, in zijne ontelbare gevolgen, begreep en begunstigde, wat zou hij gelukkig zijn!

SIMON STIJL: *Opkomst en Bl. der Nederl.*

DE MAGT DER STATEN VAN HOLLAND IN KERKELIJKE ZAKEN.

Kerk-ordening van 1591.

Eindelijk strekte de magt der staten zich oók toen uit tot de kerkelijke regeringszaken. Zij hadden voorheen, als volksrepresentanten, en dus op naam der heele natie, de geestelijke goederen en inkomsten der vroegere roomsche geestelijkheid, bij het veranderen van de godsdienst, beheerd; dezelve aan 's lands schatkist getrokken, en in den boezem der natie gebragt; hen deels bij schadevergoeding, bij overeenkomsten van koop en verkoop, of op andere manieren uitgegeven; maar ook deels ter dienste geschikt van de opentlijke belijders der ware christelijke kerk. Ook hadden zij tot bestier der overgeblevene inkomsten eenige ontvangers der geestelijke goederen, ten behoeve der predikanten, schoolmeesters enz. aangesteld; nog andere gedeelten uitdrukkelijk aan de domeinen gehecht; nu kwam nog in aanmerking de beheering van 't kerkwezen. Ik heb boven meermalen gezien, welke de invloed toen ter tijd was van de predikanten der openbare gereformeerde kerken, zoodat zij zelfs op 't handelen over vrede, wegens de godsdienst geraadpleegd werden, en gezanten zonden naar Elisabeth, koningin van Engeland, om dezelve te verzoeken, om toch vooral over geenen vrede met Spanje

te handelen dan met vooruitstelling der voorwaarde, dat de ware gereformeerde religie, met uitsluiting van de roomsche godsdienst, hier te lande zoude mogen geoefend worden. Dit afgeloopen zijnde, kwam nu de kerkenordening ter bane. Men besloot in Holland, tot wegneming van verscheidene geschillen over het bestier der kerk, nadere ordening te maken, en daartoe te overzien zeker ontwerp, 't welk in 't jaar 1583 geraamd was; en door wie? door eenige gemagtigden der staten van Holland en uit den provincialen raad, ten overstaan van eenige hoogleeraars te Leiden. Dit nu was geschied gedurende de oppermagt van Willem I. Eene tweede reden van herziening was, dat onder de landvoogdij van den graaf van Leicester, in 't jaar 1586, door de geestelijken in hunne synode, eene kerkelijke ordonnantie was uitgevaardigd, die wel is waar door de staten van Holland was bekrachtigd, doch *alleen tot wederzeggens en onder eenig besprek en beding*, welk beding vooral medebragt, dat de staten, de edelen en stedelijke magistraten zouden blijven bij hun regt en oud gebruik, nopens het *aannemen en afzetten der kerkendienaren en schoolmeesteren. Dat de staten door die kerkenorde in hun recht en gezag niet zouden verkort worden in 't burgerlijk bestuur; en de kerkendienaars, ouderlingen en diakenen hun onderworpen zijn gelijk andere inwoners. Ook zoude die kerkenorde niet mogen veranderd worden, dan na voorgaand wettelijk verlof der staten.*

Thans besloot men den 1 febr. 1591, met stilzwijgend voorbijgaan van die laatste kerkelijke verordening van 1586, waarvan geen woord bij het staatsbesluit gerept wordt, om tot herzien en opmaken der kerkenordening aan te stellen, bij de staten, *acht politieken*, uit de vergadering der staten en uit de twee hoven, benevens acht predikanten van de oudste en kundigste en meest aanzienlijken onder dezelven. Onder de politieken bevonden

zich nu ook Johan van Oldenbarneveld en Fr. Maalson van Enkhuizen; onder de predikanten Joh. Uitenbogaard, uit den Haag, en Jac. Arminius van Amsterdam, 't welk ik daarom te meer aanteekene, om dat Brandt verhaalt, dat het werk der herziening van 1583 geschied is op het aanraden van den hr. Oldenbarneveld; maar het later voorstel van den advokaat, straks te melden, en den twist daarbij gerezen (schoon hij Bor aanhaalt) gaat de schrijver stilzwijgend voorbij. Zij kwamen den 25. februarij in 's Hage bijeen, en 't eerste verschil of zaak, welke in bedenking kwam, was, bij wien eigenlijk het regt te huis hoorde, om kerkelijke wetten en ordonnantien te maken. Namelijk de advokaat van Holland, het woord voerende van wege den wereldlijken arm, stelde der vergadering in den aanvang dit vraagpunt voor, of men ook verstond, dat het den hoogen overheden, elk in zijn land, toekwam, kerkelijke wetten en ordonnantien te maken? Want, zeide hij, nademaal wij allen te gelijk hier zijn als gelastigden tot dit werk van de staten, *representerende de hooge overheid* van dezen lande, aan welke wij ook verslag moeten doen volgens onzen lastbrief; zoo zouden al de raadplegingen ijdel en te vergeefs zijn, wanneer men niet zoude verstaan, dat den heeren staten zulk gezag toekwam? Ik zal hier kortelijk bijvoegen, op wat schijven de twist, die hier uit oprees, voortliep. Eenige kerkelijken, staat er, waren van gedachten, dat het maken van kerkelijke wetten en ordonnantien niet den wereldlijken overheden, maar den kerkelijken toekwam, als zijnde eene kerkelijke zaak. Hiertegen beweerden de wereldlijken, dat het der christelijke overheden zaak was, die wetten te maken, en haalden daartoe voorbeelden aan uit het oude testament. Ook, dat de prins van Oranje al in het jaar 1574, met eenigen uit de staten van Holland en Zeeland, daarmede bezig was geweest; zeggende,

dat de kerkenordening in de synode van Dordrecht gesteld, buiten 't gezag der staten onwettig was. Hier tegen hielden de kerkelijken aan, dat wel de *goedkeuring*, maar niet de *aanstelling* der overheid toekwam, en het met de eerste christenheid eene andere gelegenheid was, toen er geene christelijke overheid bestond, maar zij christenen van de overheid vervolgd werden en onder het kruis waren; daar de kerken tegenwoordig zaten onder de bescherming der regering. Men haalde daartoe vele voorbeelden aan uit Engeland, Duitschland, Denemarken, Zwitserland, Genève; en dat men geene redenen konde bijbrengen, waarom de staten van Holland, die zoo veel voor de ware christelijke gereformeerde religie gedaan hadden, en hare bedienaars beschermden, dit zelfde regt niet zouden gebruiken. Waartegen de kerkelijken weder hunne reden inbragten, doch die niet geboekt zijn. Hiermede bragt men eenige zittingen door. Totdat eindelijk de kerkelijken zeiden, dat in allen gevalle de overheid niets behoorde vast te stellen, zonder de kerkendienaren, als Gods mond, hier op te hooren. Zij gaven dan hierdoor handen los. En daarop geantwoord zijnde, dat door deze oproeping dit nu geschiedde: zoo bleef het daarbij en 't verschil werd dus vereffend gerekend.

Eer ik de gevolgen hiervan opgeve, veroorlove men mij met den heer J. Meerman 1) aan te merken, dat Grotius, en met hem Barneveld, alhier toonen, „hoe weinig het denkbeeld eener afscheiding der kerke van den staat nog in hunne verbeelding opkwam, of door hen geoordeeld werd van de vrijheid onafscheidelijk te zijn;" ook twijfel ik niet met hem, „of de ijverigste voorstanders van dit stelsel zullen volmondig toegeven, dat, indien men het na

1) Aanmerkingen op *H. de Groot*, *Vergelijking der Gemeenebesten*, III. 560.

1572 in dit gewest had ingevoerd, wij onherroepelijk onder het spaansche juk waren teruggekeerd, en roomschen zoowel als protestanten de zegeningen der vrijheid, die wij sedert ver over de twee eeuwen gekend hebben, nooit zouden hebben gesmaakt." Ik pare derhalve mijne wenschen met die van Meerman, bl. 566, dat „de natie zich nooit moge gedrongen zien, aan hen, die deze verandering van staatsbeginselen onder ons hebben ingevoerd, de onvoorzigtigheid der proefneming te verwijten" enz. Doch ik keere tot de hoofdzaak weder!

Na de vereffening van 't geschil, dat, en hoe der overheid toekwam, zich met de kerk te bemoeijen, ging men aanstonds over tot de herziening der vroegere kerkenordening van 1583. Alles was vereffend den 8 maart 1591, en werd ter goedkeuring gezonden aan de staten van Holland. Dezen zonden de nieuwgemaakte kerkenorde aan den hoogen en provincialen raad, die dezelve goedkeurden, waarop zij, in mei 1591, in den vorm van afkondiging gebragt werd, om aan den volke bekend gemaakt te worden, op den naam van *ridderschap, edelen en steden-representerende de staten van denzelve lande — met overleg van den prince Maurits gouverneur — en bij advies van de hoven.* Zoo voorzigtig ging dit in zijn werk. Doch deze geraamde kerkenorde ging niet allezins door; het haperde zoo aan de zijde der staten als die der geestelijkheid. Eenige steden namelijk meenden, dat deze kerkenorde in velen opzigte aan de kerken te veel toegaf, en vele predikanten oordeelden op de synoden, dat hun en hunne kerken te weinig gelaten was, 't welk zelfs bij sommigen zoo ver ging, dat zij de predikanten, die daarover gestaan hadden, wilden *gecensureerd* hebben. Bor voegt er bij, dat de heer advokaat van Holland, oordeelende, dat het aannemen en afkondigen dezer kerkenordening aan de regering en aan de kerk groote gerustheid

zoude aanbrengen, sedert dien tijd de steden, die zwarigheid maakten, daartoe nog trachtte te bewegen. Maar het bleef er bij. De steden die het tegenhielden waren Delft, Gouda, Rotterdam, Hoorn en Medemblik. Volgens Brand evenwel werd den overheden daarin meer gezags toegeschreven, dan in eenige ordonnantien, te voren bij de kerkelijken gesteld; 't welk zeer wel strookt met den geest van den tijd, en 't meer gevestigd gezag der staten, die ook ditzelfde jaar, den 12 maart, verboden, dat geene jonge lieden uit Holland zich naar de spaansche academien van Leuven, Douay en Dolen zouden begeven, en den 3 mei het zoogenaamde staten-collegie, of de instelling van een collegie te Leiden, tot voorstand van de godsdienst, en tot aankweeking van eenige studenten in de godgeleerdheid verordenden. Ziedaar dit teedere stuk, naar mijn beste licht, zonder de minste partijdigheid, daar ik alleen waarheid zoek, voorgedragen. Hoe men omtrent die kerkenordening in 't vervolg, en wel in de jaren 1615—1618, op verschillende wijze gedacht hebbe, en hoe vooral vele contra-remonstranten op Barneveld gebeten waren, als of hij het kerkelijk gezag hiermede te nagekomen ware, verhaalt ons Wagenaar.

A. KLUIT: *Geschied. der holl. Staatsregeling*, III. 41.

GEVOLGEN VAN DEN OPSTAND DER ENGELSCHE VOLKPLANTINGEN IN NOORD-AMERIKA.

Men zal veelligt in de geheele geschiedenis der volken te vergeefs een voorbeeld zoeken van zulk een aantal groote en verbazende gebeurtenissen, die elkander met eene ongelooflijke snelheid binnen het korte tijdsbestek van een enkel menschen-geslacht opvolgden, als waarvan het thans

gedeeltelijk nog levend geslacht getuige is geweest; en hoe grooten invloed ook, in de vijftiende eeuw, de eerste ontdekking van Amerika op den toestand van Europa gehad hebbe, nog veel grooter is de invloed geweest, welken de grondbeginselen, die voornamelijk door de omwenteling in de britsche volkplantingen van dat zelfde werelddeel in zwang zijn geraakt, op de rust en het geluk der volken aan deze zijde van den atlantischen oceaan hebben gehad.

De staatkundige wijsbegeerte van dien tijd, welke noch de geschiedenis, noch de tegenwoordige gesteldheid van zaken in aanmerking nam, had grondstellingen ontworpen, niet als voor volken, die reeds sedert lang in eene gevestigde burger-maatschappij leefden, en langs zeer verschillende wegen hun staatkundig bestaan verkregen hadden, maar als voor dezulken, die voor het eerst een maatschappelijk verdrag zullende aangaan, met de hoogste wijsheid een volmaakt staatsbestuur gingen ontwerpen, gegrond op volkomene gelijkheid van regten, en waarbij elk der leden van die burgermaatschappij ondersteld werd verstandig genoeg te zijn, om zijne pligten als burger te kennen, en deugdzaam genoeg om steeds overeenkomstig dezelve te handelen; grondstellingen dus, welke eene natuurlijke strekking hadden, om alle bestaande staatsbesturen als onwettig te doen beschouwen, en eenen algemeenen opstand onder de volken te verwekken.

De wijsgeerige beginselen, welke sedert lang door fransche en engelsche schrijvers in omloop waren gebragt, begonnen sedert den afval der noord-amerikaansche volkplantingen van het moederland, en door den oorlog, tusschen die beiden, voor de onafhankelijkheid aan den eenen, en voor de onderwerping aan den anderen kant gevoerd, zoo wel hier te lande, als in Frankrijk, meer en meer ingang te vinden; waarvan het natuurlijk gevolg was, dat

het ontzag voor wetten en overheden des te meer afnam, hoe meer het volk in den waan werd gebragt, dat het de kindschheid ontwassen, en rijp geworden was om zich zelf te besturen. De zaak der Noord-Amerikanen vond, niet zonder reden, alomme de ijverigste voorstanders, doch gaf, ongelukkig, tevens aanleiding tot de verspreiding van die overdrevene denkbeelden van vrijheid en gelijkheid, welke vervolgens al te zeer de overhand kregen. Het hof van Frankrijk, uitgelokt door de hoop op groote voordeelen, welke het fnuiken van Engelands magt scheen te beloven, besloot, tot zijn eigen verderf, de partij der Amerikanen te trekken, en deel te nemen in den oorlog, waarin ook wij welhaast, door welbekende oorzaken, en die wij, om niemand aanstoot te geven, hier liefst verzwijgen, tot onze groote schade werden ingewikkeld: en van daar af dagteekenen zich de onheilen, welke binnenlandsche verdeeldheid ons jaren lang heeft berokkend. De stadhouderlijke partij, door veeljarige betrekkingen aan Engeland verknocht, en eene andere verbindtenis met Frankrijk als hoogstnadeelig beschouwende, had, natuurlijker wijze, weinig gezindheid om met het laatstgenoemde rijk eene gemeene zaak te maken, en viel daardoor spoedig niet alleen in verdenking, maar werd zelfs in openbare schriften niet onduidelijk beschuldigd van opzettelijke verwaarlozing der middelen, om het nu vijandig geworden Engeland krachtdadig tegenstand te bieden: terwijd de tegenpartij in dien oorlog de gewenschte gelegenheid vond om, op grond van 's lands hoogst belang, eene naauwere vereeniging met Frankrijk te bewerken; welk rijk niet verzuimde, om die partij met beloften van ondersteuning, die echter in het einde, toen het er op aankwam, niet nagekomen werden, in het doorzetten van derzelver ontwerpen, tegen het stadhouderlijk gezag te versterken. De vrede, welke ruim twee jaren daarna een einde aan dien oorlog maak-

te, en waarbij Frankrijk, om de natie meer en meer aan zich te verbinden, onze bezittingen, die hetzelve door den oorlog in handen gevallen waren, zonder eenige vergoeding te vorderen, terug gaf, bleek welhaast niets te hebben toegebragt, om ook de binnenlandsche rust te herstellen. Integendeel werd de verwijdering van dag tot dag grooter; bemiddelingen en onderhandelingen liepen vruchteloos af; en een openbare burgeroorlog was reeds aan het uitbarsten, toen de pruissische wapenen, ter hulpe van den stadhouder aangevoerd, voor eenen tijd de tegenpartij tot zwijgen en tot onderwerping noodzaakten.

Het zou moeijelijk zijn te verzekeren, of zachtere middelen van den kant der bovendrijvende partij hierna eene verzoening zouden hebben te weeg gebragt; doch zeker is het, dat de ballingschap van zeer velen, die eene veilige toevlugt in Frankrijk vonden, tot de namaals gevolgde overheering van dit land zeer veel heeft toegebragt. De vernietiging der verbindtenissen, welke voorheen door den invloed der tegenstadhouderlijke partij met Frankrijk aangegaan waren, en de daarop gevolgde onvermijdelijke deelneming in den oorlog, tegen dat land ondernomen, waren redenen genoeg voor het bestuur, 't welk na den moord van het koninklijke geslacht der Bourbons, thans aldaar gevestigd was, om, na Braband overweldigd te hebben, ook de wapenen tegen dit gemeenebest te wenden: doch het zou den overwinnaren van Belgie niet zoo gemakkelijk hebben gevallen om in dit ons, door de na tuur zoo wel beveiligd, vaderland in te dringen, indien zij niet door de misnoegden van binnen, die met de uitgewekenen in Frankrijk geheime verstandhouding onderhielden, ondersteund waren geworden.

H. BOSSCHA: *Geschied. der Staatsomwent. in Nederland.*

DE SLAG VAN DOGGERSBANK.

5 *Aug.* 1781.

De slagorde was nu van het oosten naar het westen, in deze opvolging gerigt: de Erfprins, Admiraal-Generaal, Argo, Batavier, Admiraal de Ruiter, Admiraal Piet Hein en Holland; en kreeg tegen zich over, the Berwick, the Dolphin, the Buffel, the Fortitude, the Prinses Amalia, le Bienfaisant, the Preston en l'Artois; welke acht vijandelijke schepen 490 stukken geschut tegen 400 van de zeven hollandsche schepen voerden. Buiten de linie lagen de fregatten de Dolphijn en Bellona met den kotter de Ajax.

De Engelschen hadden vier fregatten te loefwaart van hen drijvende. De tegenpartij van den schout-bij-nacht Zoutman met zijn admiraal de Ruiter van 64 stukken, was de engelsche vice-admiraal Parker met the Fortitude van 74 stukken; en die van den kapitein van Kinsbergen op den Admiraal-Generaal van 70 stukken, the Berwick van 74 stukken; en alzoo kreeg een ieder der overige schepen zijn werk. De Berwick, eenigen tijd door den Admiraal-Generaal te gevoelig bejegend, ging met verlies van zijne kruissteng op zijde van den Erfprins, een vier en vijftiger, onder kapitein Braak, liggen, die hem geen minder werks verschafte. Van Kinsbergen was willens, the Berwick te achtervolgen en te veroveren, wanneer eene onverwachte omstandigheid dit voornemen verijdelde. Staringh, de Argo van 40 stukken voerende, gaf hem te kennen, dat zijn schip en volk zoo veel leden, dat hij, in de linie blijvende, zou moeten strijken, en ontving nu zijn bevel om uit de linie te zeilen en aan lij te gaan liggen; inmiddels braste van Kinsbergen tegen, liet zich achteruit zakken, en ging in zijne plaats liggen; eene om-

standigheid, die zich the Berwick ten nutte maakte, om schier gedwongen geweest tot strijken, het nu te ontglippen. Zoutman had niet eeniglijk Parker tegen zich gehad, maar werd doorgaans door twee zware schepen beschoten, en in het algemeen werd het gevecht hoe langer zoo heviger, wordende het vuur onophoudelijk aan wederzijde voortgezet. Op het laatst van den strijd kwam het voornamelijk aan op den admiraal en den Batavier, tusschen welke de vice-admiraal Parker trachtte door te zeilen, ten einde den Admiraal-Generaal tusschen twee vuren te zetten, en dringende daardoor bijna den Batavier uit de linie; doch van Kinsbergen in dit oogenblik zijn schip dicht tegen den wind latende schieten, stelde zich in staat om met zijne achterste stukken de batterijen van den engelschen admiraal voorin te kunnen bestrijken, hetwelk hem noodzaakte van zijn voornemen af te zien. Het gevecht duurde tot omtrent den middag, wanneer al de schepen zoodanig geteisterd en ontramponeerd waren, dat zij niet langer konden werken. Dit was het geval even zeer bij den vijand, wiens bevelhebber betuigde, nog eene vergeefsche poging gedaan te hebben, om zijne linie weder te rigten en den slag te hervatten, maar zulks onmogelijk te hebben bevonden. Zoutman dan, zijnen vijand bij den wind op, en om de oost ziende steken, haalde om twaalf uren het sein van de vlag neer, maar hield niet voor vijf uren in den namiddag met zijne vloot af om de west, om de schade der schepen zoo veel mogelijk te herstellen, hebbende het zoo lang met de zeilen op het boord afgewacht, of het den vijand mogt gelusten, nogmaals af te komen, om eene nieuwe kans te wagen.

Bij den aanvang van den slag was kapitein Bentinck, op den Batavier van 54 stukken, in den schouder zwaar gekwetst, en had hij het scheepsbevel overdragen aan den tweeden kapitein Bosch, die zelf in het naar boven komen

bijna sneuvelde. Door den gewonden held bemoedigd met de woorden: „om eer alles te wagen en te vergaan dan af te deinzen," hield hij omtrent anderhalf uur het gevecht met den Bienfaisant van 64 stukken uit, waarna dezelve afdeinsde tot op den afstand van een zesponderschot, van welken afstand hij gestadig bleef vuren. Daarna was een vier en zeventiger hem dwars op zijde gekomen, en had hem driemaal de volle laag gegeven, waardoor de kruisstreng met de vlag van het achterschip nederstortte, en de verschansing, bij het groote want, in brand vloog, die echter gelukkig werd gebluscht, terwijl terstond de geus werd opgehijscht. Van dien vijand ontslagen, had zich de Batavier, bij Parker's doel om door te breken, door vier schepen tevens zien beschieten, welk schrikkelijk vuur Bosch had beantwoord met dubbele ladingen zijner nog bruikbare stukken, terwijl hem al het staand en loopend want vernield werd, de zeilen aan flarden hingen, raa bij raa nederkwam, de roerpen brak, en het schip in een wrak verkeerde.

De Holland van 64 stukken, onder kapitein Dedel, had almede een allerhevigst vuur uitgestaan, doch had hetzelve met vijftien honderd schoten beantwoord. Schoon men honderd gaten, zoo onder als boven water, had gestopt, rees het water tegen al het pompen in, waarom men in den volgenden nacht besloot, het geschut over boord te werpen; en evenwel dreigde het schip te zinken, zoodat men den bodem moest verlaten. De manschap ging niet zonder veel bezwaar, ten twee uren na middernacht, onder zwaar onweder, op het adviesjagt de Spion over, waarbij men nog eenige gekwetsten en zieltoogenden hulpeloos moest overlaten, met welken het schip, weldra na den val van den groote mast, in de diepte verzonk.

De Batavier had mede het sein moeten doen van niet te kunnen volgen bij den aftogt, waarop de fregatten

Venus en Amphitrite hem te hulp kwamen. Vijf engelsche schepen schenen inmiddels lust te hebben gekregen, om den bewegenloozen Batavier nog eens aan te randen; doch Bosch, dit bemerkende, had aanstonds het sein van niet te volgen neder, en de vlag weder opgehaald, hetwelk de Engelschen terstond bij den wind had doen opsteken; waarna dan ook het schip weder in beweging was gebragt en voor den avond bij het eskader was gekomen.

Honderd twee en veertig helden hadden het leven ingeschoten bij dezen allerbloedigsten slag, waaruit vier honderd en drie gekwetsten eerlijke wonden droegen. Op den Admiraal de Ruiter, bij den schout-bij-nacht, waren de meeste, op den Admiraal-Generaal onder van Kinsbergen, schier de minste dooden en gekwetsten; het eerste verwonderde minder, dan het laatste opmerkelijk was, gemerkt de onderscheidene engagementen, waarin zich van Kinsbergen had bevonden, die zich vooral door zijne voortreffelijke kunstwendingen, gedurende dezen geheelen strijd, een ontsterfelijken roem bij den krijgkundigen en onvooringenomen beoordeelaar van dezen ganschen slag heeft verworven.

De engelsche bevelhebber getuigde in zijn verslag: „de officieren en manschap van Zijne Majesteit hebben zich dapper gekweten, en geen minder blijken van dapperheid hebben de vijanden gegeven."

M. STUART: *Vaderl. Historie.*

DE HANDEL TIJDENS DE FRANSCHE OVERHEERSCHING.

In Amsterdam leeft alles van den handel, van den koopman af, die zijne winst bij duizenden berekent, tot den half naakten jood, die zwoegt onder het torschen van ondraagbare lasten, of wiens spieren trillen onder het kruijen

eener paardenvracht; aan allen geeft de koophandel of schatten, of overvloed, of welvaart of brood. Het is een rijke en milde bron, maar die gestopt kan worden zoowel als uitgeput. Ja houden de beken, die het naast zijn aan den oorsprong, nog water en diepte, wanneer de takken en spranken, waar zij zich verliest, reeds lang zijn uitgedroogd. Napoleon gaf voor, met Engeland te oorlogen voor de vrijheid van den handel; en om deze te bevechten moest de handel stilstaan, beroofd van hulpmiddelen van handen, van geld, uitgeroeid met wortel en tak. Gelijk men oudtijds heete ziekten wilde genezen door onophoudelijke zuivering, tot dat de leider in den grond, zoo men zeide, hersteld, door gebrek aan krachten stierf. . .

. . . .

Men verbeelde zich dus de ellende en wanhoop onder de duizenden, die het voorheen aan voedsel, kleeding, noch burgerlijken opschik ontbrak; en die nu, na 't geen in kasten of kisten lag, onder bang vooruitzigt tot nooddruft te hebben opgeteerd, moesten bedelen of hongeren. Dat was der franschen bedrijf. Mogt er hier of daar nog iets te verdienen zijn, gevloekte tollenaars sloegen er klaauwen in: aanhalingen, verbeurdverklaringen waren het aas dier gieren; en kostbare goederen, die men zich verblijden moest te kunnen hebben en gebruiken, werden baldadig verbrand.

VAN DER PALM: *Gedenkschrift van Nederl. herstelling.*

DE GARDES D'HONNEUR.

Dan dit was niets in vergelijking van een ander veel geweldiger en ongehoord middel, 't welk bijna ten zelfden tijde werd in 't werk gesteld. De zonen der meestvermogenden en aanzienlijken des lands, van boven de achttien

jaren, en zelfs daar beneden, werden in het eerst, weder met het verraderlijke woord van uitnoodiging, opgeroepen om deel te nemen in de bijzondere eer van, op eigen kosten, een jaar lang te paard als eerewacht van den keizer te dienen, met de schoonschijnende belofte, van daardoor spoedig eenen onderscheidenden rang in de krijgsdienst te zullen bekomen. Zeer weinigen betoonden daartoe lust te hebben; doch het bleek welhaast ten duidelijkste, dat de vrijheid van keuze hierbij in 't geheel niet in aanmerking kwam; en daar elk redelijk bestuur, bij aldien het zich ooit door den drang der omstandigheden verpligt kon oordeelen, om tot zulke kwade middelen zijne toevlugt te nemen, althans in de aanwending derzelve alle mogelijke zachtheid en verschooning zoude gebruikt hebben, toonde het toenmalig bestuur van geweld er vermaak in te vinden, om het dwangjuk op de gevoeligste wijze te verzwaren. Men riep tot deze dienst niet slechts jonge lieden, die tot dusverre van de gewone krijgsdienst bevrijd waren geweest, maar ook, en zelfs meermalen bij voorkeur, dezulken, die zich reeds door plaatsvervanging, met zware kosten, daarvan hadden vrijgekocht, en, volgens de wet, als werkelijk bij het leger in dienst zijnde, moesten aangemerkt worden. Aan de natuur zelve werd geweld aangedaan, door de vaders der jonge lieden nadrukkelijk te vermanen, zich van alle voorspraak in dezen te onthouden, dewijl alle bemoeijing van hunnen kant, voor de zaak hunner zonen, niet anders dan nadeelig zoude zijn. Men wist dat het veel gemakkelijker viel, jonge lieden, in het spreken veelal nog ongeoefend of schaamachtig, en in zulke omstandigheden door vrees bedremmeld, door eene enkele magtspreuk te verbluffen en tot zwijgen te brengen, dan de welsprekende en krachtige taal van het vaderlijk hart te wederleggen. Geen wonder dus, dat moeders, weduwen zijnde, die zich boven de zwakheid harer kunne

verheffende, als voorspraken voor hare eenige zonen gehoor verzochten, meêdogenloos afgewezen werden. Dan het was niet genoeg, de wreedste bevelen op die wijze met de grootste gestrengheid ten uitvoer te brengen; die gestrengheid moest nog met hoon en beschimping vergezeld gaan. In plaats van met die deftigheid, welke eenen ambtenaar van den staat betaamt, de voorstellingen dergenen, die voor hem verschijnen moesten, bescheidenlijk aan te hooren, en hunne redenen met bedaardheid te overwegen, dreef de prefect de Celles de onbeschoftheid zoo ver, om de opgeroepenen, alle wel opgevoede jonge lieden, in zijne kanapé, meer liggende dan zittende, onder het eten van een hoen en het drinken van zijn morgenwijn, te ontvangen, en alles wat door hen werd ingebragt, als beuzelingen, met een schimpenden lach beantwoordende, hun vervolgens de deur van het vertrek te wijzen. Dan wie kon een ander gedrag verwachten van dienaren eens meesters, die zelf, 't zij in raadsvergaderingen, 't zij bij openbare gehoorgevingen, of andere plegtige gelegenheden, zich van alle welvoegelijkheid zoozeer vervreemd betoonde, dat het ontzag en de denkbeelden van grootheid, welke zijne stoute daden alleen verwekt hadden, bij meest allen verdwenen, zoodra zij hem van nabij gezien en zijne ruwe taal gehoord hadden . . . .

. . . .

Niets had tot dus verre de gemoederen deels zoo verslagen gemaakt, deels zoo verbitterd, als deze ongehoorde en schreeuwende onregtvaardigheid, die zelfs bij dezen en genen de met geweld onderdrukte veerkracht in werking bragt, zoodat sommige vaders volstrektelijk weigerden, hunne zonen vrijwillig, zoo als gevorderd werd, daartoe aan te bieden, en het gevergde geld, voor derzelver uitrusting, in de schatkist te storten, en dat sommige jonge lieden zelve hunnen onwil met ronde woorden te kennen gaven.

Dan, gelijk men zulks kon verwachten, alle tegenstand was ijdel, en het gevolg daarvan, dat zoodanige vaders als weêrspannelingen in bewaring genomen, ja zelfs gevankelijk weggevoerd, en de zonen door de gewapende magt, en zulks weder op eigen kosten, naar de plaats hunner bestemming gevoerd werden, niet, om volgens het eerste voorgeven, tot eene eerewacht van den keizer te dienen, maar als gewone krijgsknechten ter aanvulling des legers gebruikt te worden.

H. BOSSCHA: *Geschied. der Staatsomwent. in Nederland.*

CONSCRIPTIE VAN HUWBARE MEISJENS.

Er heeft omtrent dienzelfden tijd een gerucht geloopen van eene nieuwe soort van dwingelandij, welke tederhartige ouders nog dieper moest grieven dan de willekeurige wegvoering hunner zonen naar de legers: de opeisching namelijk van de dochters der meest gegoede ingezetenen, om, zonder eigene keuze en toestemming van ouders of voogden, over derzelver hand te beschikken, en op die wijze den krijgsman, die zich door zijne dapperheid bij uitstek verdienstelijk jegens den dwingeland gemaakt had, te beloonen. Dit gerucht is destijds niet bevestigd geworden, door dat de zaak zelve niet ten uitvoer is gebragt. Dat nogtans zoodanig een ontwerp reeds voorheen elders in de landen, aan het keizerrijk verbonden, heeft plaats gehad, is nu ten volle bewezen.

Een brief van den onder-prefect van het arrondissement van Spiers, aan den maire van Worms, levert het onloochenbaar bewijs op der vindingrijkste maar tevens doemwaardigste staatkunde, die ooit bestaan heeft, en welker

bestaan zonder een zoo duchtig bewijs nimmer geloofd zoude worden. In dien brief wordt van hooger hand, doch onder stipte geheimhouding, eene opgave gevorderd van alle jonge dochters, oud veertien jaren en daarboven, wier huwelijksgoed boven de veertig duizend francs zoude bedragen, met opgave van verdere omstandigheden, welke de bestemming van elk dier ongelukkige slagtoffers nader moesten bepalen. Of de vrees voor opstand, dan of andere redenen van staat de uitvoering van dit afschuwelijk ontwerp verhinderd hebben, zoude alleen door de ingewijden in 's dwingelands geheime staatkunde beslist kunnen worden [1]).

H. BOSSCHA: *Geschied. der Staatsomwent. in Nederland.*

DE SOUVEREINE VORST.

Het algemeen verlangen der geheele natie, om het vorstelijk huis van Oranje-Nassau weder aan het hoofd van 's lands bestuur te zien, was al voorlang duidelijk gebleken; doch aangaande de wijze, waarop de herstelling van dat huis geschieden, en den vorm van bestuur, welke in de tegenwoordige omstandigheden aangenomen moest worden, waren de gevoelens nog zeer verschillende, en wij hebben reeds vroeger gezien, dat dit struikelblok reeds aanvankelijk eene verwijdering veroorzaakte, en den voortgang der omwenteling tegenhield. Zij, die ten tijde van het stadhouderschap deel in 's lands bestuur hadden gehad, wilden, dat alles weder op denzelfden voet gebragt

1) *Geschied. der Staatsomwentel. in Nederl.* Inleiding blz. 76, 77 — voorts Aant. in Bijl. No. 9.

wierd, waarop het vóór den jare zeventien honderd vijf en negentig was geweest, 't welk door de anderen, en met reden, beschouwd werd als een zeker middel, om met de vorige gebreken in het staatsbestuur, tevens de vorige verdeeldheden en partijschappen te vernieuwen en bestendig te maken. Dezen oordeelden het derhalve voor het duurzaam behoud des vaderlands allezins noodzakelijk, tot het oorspronkelijk nationaal ontwerp, 't welk reeds bij den afval van Spanje bedoeld, doch door den ontijdigen dood van Willem den Eersten verijdeld was, terug te keeren, en de oppermagt des lands, reeds aan vader Willem toegedacht, aan deszelfs geslacht en naamgenoot op te dragen. Dit gevoelen werd door de omstandigheden, waarin het vaderland zich bevond, ten krachtigste ondersteund: zoo ooit, was in dat hagchelijk tijdstip eenheid van wil, en magt tot uitvoering noodzakelijk; en het besef dier noodzakelijkheid deed ook weldra dit gevoelen zoodanig veld winnen, dat kommissarissen-generaal van het algemeen bestuur te Amsterdam zich van de goedkeuring der natie verzekerd konden houden, toen zij, na voorafgehouden raadpleging met den heer van der Duin van Maasdam, op dien onvergetelijken eersten dag van wintermaand (1813), op de volgende wijze den doorluchtigen afstammeling uit het huis van Oranje-Nassau als den souvereinen vorst van Nederland uitriepen:

„Landgenooten, eindelijk is dan het oogenblik daar, dat „aan alle onze onzekerheid een einde maakt. De stormen „van omwenteling zijn voorbij, en het werk door onze „groote voorouders, voor twee eeuwen, onder groote oneenigheden begonnen, is door ons eindelijk, onder bijna „nog grootere zwarigheden, voleindigd. Geen vreemd vorst, „onbekend met uwe belangen en met uwe zeden, zal meer „over uwe dierbaarste regten naar willekeur beschikken; „niet meer zal de vrucht uwer nijverheid eene prooi voor

„vreemdelingen zijn; niet meer zullen uwe kinderen voor „vreemde, en met uw geluk strijdige belangen, buiten 's lands „ter slagtbank gevoerd worden; maar ook niet meer zal „de oude onzekerheid over de verdeeling der oppermagt „uwe krachten verlammen, uwe magt ontzenuwen. Het „is geen Willem de Zesde, welken het nederlandsche volk „heeft teruggevraagd, zonder te weten wat het eigenlijk „van hem te hopen of te verwachten had. Het is Willem „de Eerste, die als souverein vorst, naar den wensch „der Nederlanderen, onder het volk optreedt, hetwelk „eenmaal door eenen anderen Willem den Eersten aan de „slavernij eener schandelijke buitenlandsche overheersching „ontrukt werd. Uwe burgerlijke vrijheid zal door wetten, „door eene die vrijheid waarborgende constitutie zekerder „dan ooit gevestigd zijn. Maar de veerkracht van buiten, „de veerkracht van volken, wier staatsinrigting voor het „grootste gedeelte de oorzaak was dier wonderen, die zoo „dikwijls Europa deden verstomd staan, zal ook bij ons, „door eene gelijke veerkracht, in evenwigt gehouden wor„den. Nog slechts weinige opofferingen zijn er noodig, en „de naam van Holland zal, gelijk te voren, geëerbiedigd, „de vlag der Nederlanderen op alle zeeën gezien worden. „De groote gebeurtenis is voleindigd, Nederland is vrij, „en Willem de Eerste Souverein Vorst van dat vrije Ne„derland."

Deze hoogst belangrijke stap mag hier en daar in de andere gewesten sommigen, die denzelven niet zoo haast verwacht hadden, of, van de omstandigheden onkundig, de noodzakelijkheid daarvan niet duidelijk genoeg beseften, eenigzins bevreemd hebben; verre het grootste gedeelte der natie, dat getuigenis schromen wij niet voor de nakomelingschap af te leggen, heeft denzelven van harten toegejuicht, als daarin ziende de volkomene vernietiging der vorige partijschappen, en eenen vasten grond gelegd

voor het staatsbestuur, dat thans gebouwd stond te worden. Geen onstuimig gemeen had door woest geschreeuw deze verklaring afgeperst, geene gewapende magt van buiten aan de natie eenen vorst tegen haren wil opgedragen; de vorst zelf, schoon gerugsteund door de wapenen der bondgenooten en bijzonder van het magtige Groot-Brittanje, wel verre van zich als opperheerscher in te dringen, heeft zich niet dan na hevige tegenkanting, en door de volledigste overtuiging van de begeerte des volks, laten overhalen, om datgene aan te nemen, 't welk hij, alleen uit een zedig wantrouwen op eigene krachten, in den beginne schroomde te aanvaarden.

H. BOSSCHA: *Geschied. der Staatsomwent. in Nederland.*

DE FRANSCHEN TE WOERDEN.

1813.

Eindelijk beveelt de fransche bevelhebber den stormmarsch tegen de utrechtsche poort, en deze, geweldig gebeukt, moet weldra voor den aanval zwichten. Een vijandelijk elzasser officier beklimt met eenige soldaten den wal, en thans wordt men handgemeen binnen de stad. De kolonel Tullingh, door eenigen zijner gardes verzeld, strijdt met leeuwenmoed. Velen sneuvelen aan zijne zijde. Eene verdere verdediging wordt echter onmogelijk. Men vindt zich genoodzaakt tot wijken, en de dappere bevelhebber wordt gevat en gevankelijk weggevoerd. Ook de leydsche poort, aan de andere zijde der stad, viel ras in handen der belegeraars, daar het grootste gedeelte der bezetting, geene kans ziende om de vesting te behouden, dezelve in allerijl met wanorde en vrees was

uitgetrokken, en alzoo de stad zelve ter prooije liet. Intusschen rukt de vijand, door den wederstand nog meer verbitterd, omtrent ten 7½ ure in den morgen, met woede binnen. Het algemeen erkende krijgsregt had zich welligt aan hen mogen wreken, die de vesting opgeeischt, ingenomen en verdedigd hadden, en ook nu bij de herovering, met de wapenen in de vuist waren betrapt geworden. Maar welke misdaad bestond alhier aan de zijde der ingezetenen, die zich elke schikking omtrent inneming en overgave, zonder eenige medewerking, moesten getroosten! De vreugde over de bemagtiging van eigen Hollanders mogt zich al eens, met den kreet der gewaande zegepraal, in uitbundig gejuich hebben vereenigd; maar zij was slechts uiterlijk vertoon; geene wandaden of feitelijkheden hadden hun gedrag bezoedeld; den franschgezinden zelven of keizerlijke beambten was niet het minste leed geschied: niemand der inwoners konde hier eene duchtige wraak-straf vermoeden. Als ten eenenmale weerloos, hielden bijkans alle Woerdenaars hunne woningen gesloten, zoodra het gebulder van 't kanon den strijd verkondigt. Dan, de vrijheid tot plundering was buiten hun weten gegeven; de kolonel Fulba rukt binnen, en zijn eerste bevel aan het schuim van fransche legerbenden: „Snelt toe! snelt aan! rooft! slaat dood! moordt! (Avan„cez! avancez! pillez, tuez, massacrez!)" is de moordkreet, welke der soldaten woede spitst, en hen uitlokt om niets te sparen. In weinige oogenblikken zijn de moordenaars door de gansche stad verspreid. Als ware men nog bevreesd voor eenigen tegenstand uit de huizen, doorboort het moordend lood de aanzienlijkste geslotene woningen. Alzoo baant men zich den toegang naar binnen. Niets blijft in deze oogenblikken voorbijgezien. Alles, wat men vindt, is roof. De bewoners zelven worden genoodzaakt tot aanwijzing en inpakking van eigen goed;

slechts de minste verontschuldiging of bede van menschlievendheid vindt hare beantwoording in den plotselijken dood. Het roofdier schuimbekt van woede; driemalen en meer wordt dezelfde woning het voorwerp van vernielenden rooflust, en waar men zich in zijne verwachting vindt te leur gesteld, moeten de onschuldige offers het gemis van eenig overblijfsel met het moordende snaphaan-schot boeten. Al wat zich, het zij uit toeval of nood, op straat bevindt, wordt terstond afgemaakt. Niemand, op wien het brandende tijgeroog toevallig vonkelt, blijft gespaard. Noch kunne, noch leeftijd, noch zwangerschap, noch grijsheid, noch kinder- of ouderliefde, noch echtelijke teederheid wordt ontzien. Men dreigt en sleurt en slaat en wondt en moordt zonder wroeging; de beulen-woede grijnst zelfs, met den afgrijsselijken spotlach op het gelaat, bij de herhaalde soort van wraak, waarmede zij haar slachtoffer ter nederstort. De verhittende drank, tot zwelgens toe in het lijf gejaagd, verstompt bij zijnen helschen dorst weldra alle menschelijk gevoel. Vijf en twintig ingezetenen van beide sekse, van onderscheidenen stand en jaren, worden op dezen dag aan den moordlust geofferd, waarvan vijftien diep ellendige, en daaronder eenige zwangere weduwen het smartelijkst verlies harer echtgenooten betreuren. Vijftig min en meer hevig gekwetsten droegen nog lang de teekenen hunner schrikkelijke mishandeling: sommigen zelfs bekochten die naderhand met den pijnlijksten dood, of werden door ongeneesbaarheid tot een langzaam sterven gedoemd. Zoo ver ging de toomelooze woede, dat de booswichten zich niet ontzagen den R. C. priester, voor het altaar op het deerlijkst te mishandelen, onder het rooven der heilige vaten. Een aantal gevangenen, waaronder ruim veertig haagsche gardes met hunnen kolonel, werden tot zelfs in afgelegene oorden van Frankrijk vervoerd, en velen, vooral de gekwet-

sten, bezweken aan de gevolgen van wonden en gebrek aan noodige verzorging; slechts aan weinigen gelukte het naderhand, bij den gewenschten ommekeer van zaken, in gezondheid tot hunne bloedverwanten terug te keeren.

J. KONIJNENBURG: *Nationaal Gedenkb.*

DE ERFPRINS TE SCHEVENINGEN.

1813.

Naauwelijks zijn de hooge personen aan boord, of de burggraaf doet de groote oranjevlag ten top van den grooten mast hijschen. Een koninklijk eereschot geeft den dank en vaarwelgroet aan de gansche reede en wordt op het oogenblik door alle schepen niet min plegtig beantwoord. De kapitein verwelkomt, in naam van zijnen hoogen Meester, den Vorst en stelt zich onder Hoogstdeszelfs bevel, ten opzigte van den ganschen bodem. Hoezeer een gematigd weder in dit saizoen den scheepstogt begunstigt, roept echter aanhoudende oostelijke tegenwind en slecht vaarwater tot herhaald ankeren bij den nacht en het zeil maken in den morgen. Eerst op den vierden middag daarna verkent men de torens van den vasten wal. Men weifelt in de keuze der plaats van landing, hetzij vóór Scheveningen of wel in de Maas, welk laatste tot gemak verkieslijkst was. Dan, ongenoegzame kondschap van den waren staat van zaken houdt de stellige beslissing terug. De heer kolonel de Perponcher begeeft zich kort in den namiddag van boord, ten einde de noodige berigten in te winnen en naar bevind van omstandigheden de nadering van Zijne Hoogheid zoo aan het algemeen bestuur als aan de ingezetenen van 's Gravenhage aan te kondigen; wordende de behoorlijke seinen aan het

strand van Scheveningen met wederzijdsche kennisgevingen bepaald. Het blijkt dra, dat Brielle en Helvoetsluis nog in 'svijands handen zijn, en het zoo evengenoemde stranddorp wordt alzoo tot de landing bestemd. Hoe onvoordeelig echter 's lands tegenwoordige toestand zijn moge; des Vorsten ongeduld, om in het midden zijner broederen te zijn, is te groot, om nog langer door het verwijl van sein-berigten onvoldaan te blijven. Onweêrstaanbaar is zijn aandrang bij lord Torrington, om naar den wal te worden overgevoerd. Terstond wordt de groote sloep in gereedheid gebragt. Hartelijk is de dankbetuiging aan den edelen scheepsvoogd voor de duizende oplettendheden en bewijzen der britsche gastvrijheid en getrouwheid, gedurende de gansche reis betoond. De koninklijke eereschoten uit het grof geschut van den Warrior en andere engelsche schepen verkondigen den luister des oogenbliks, op den 30sten van slagtmaand des namiddags ten 4 ure, wanneer Zijne Hoogheid, zich met zijn gevolg in de sloep begevende, met allen spoed het uitgerekt verlangen bevredigt. Ontallijk is de menigte, welke zich aan het strand bevindt, om den Vorst te verwelkomen, wiens verschijning, na bijkans 20 jaren afzijn, als het beslissend kenmerk van Neêrlands verlossing wordt gehuldigd. Dagen achtereen was reeds eene ontzettende schaar naar ditzelfde oord henen gevloeid, om dit schouwspel in zijne volle kracht te genieten. Thans is het tijdstip daar, waarop het volle genot dier begeerte wordt verwezentlijkt. De pen is onvermogende tot uitdrukking des innerlijken diep treffenden gevoels, dat naauwelijks in staat is, zich door uitwendige teekenen naar wensch te openbaren. Terwijl duin en strand duizende aanschouwers bevat, die eenparig den vreugdekreet zonder ophouden aanheffen, terwijl de visscherspinken met hollandsche en oranjevlaggen en wimpels vol zijn van eene menigte, welke slechts

op het ééne voorwerp harer liefde staart; terwijl de luisterrijke sloep statig naar den oever henen roeit; werpen zich reeds honderden in zee, om de allereerste getuigen te zijn van 's Vorsten welstand en behouden overkomst, waarvoor reeds zoo vele duizende en duizende gebeden ten Hemel zijn opgezonden. Met moeite klieven de snelle roeijers het schuimende pekelnat, uit vreeze voor de tuimelsprongen eener zich te onbedachtzaam wagende geestdrift. Gelukkig staat de wagen gereed om den Vorst uit de sloep op te nemen. Nu vertoont hij zich aan aller oog. Naauwelijks verzadigt zich hetzelve in de aanschouwing des doorluchtigen, thans met slechts ééne stem uit aller mond terug geroepenen ballings, als den Redder des Vaderlands. Leve Willem Frederik! Heil aan Neêrlands Vorst! Vivat Oranje! Oranje boven! is de duizend' en honderd duizend' malen herhaalde kreet, die bij eenen stillen avond van het hooge duin terugkaatst, langs het geheele strand weêrgalmt en het geluid zelfs der altijd bruisende kustbanken verdooft, om het vrolijke gejuich tot over de gansche zeevlakte te verkondigen. Even aandoenlijk en zegevierende is de terstond voortgezette, door duizenden verzelde, togt naar 's Gravenhage en aankomst aldaar ten huize van den graaf van Stirum, des anderen daags met dat van den heer baron Collot d'Escury van Heinenoord tot het vorstelijk verblijf gewisseld. Afgebrokene woorden en gelukwenschingen zijn de taal des harten, door blijdschap overweldigd, dat niet in staat is, zich anders dan met eenen hartstogtelijken tranenvloed te uiten. De Vorst zelf, diepst getroffen over een onthaal, hetwelk alle verbeelding overtreft, vergeet de plegtige gehoorgeving van zijnen hoogen stand, om het geluk van eenen vader te genieten, die na een lang en rampspoedig afwezen, zijne kinderen wederziet, zich aan hunnen boezem klemt, hunner handen getrouwen druk ontvangt en wedergeeft,

en zich, in éénen geest, met voorbijstelling van alle leed en met vurigen dank aan den Albestuurder, aan de vrolijke uitzigten van eene gelukkiger toekomst heiliget. Ter naauwer nood gelooft jeugd en grijsheid hetgene zij hoort, en waaromtrent zij de getuigenis van haar in tranen glinsterend oog wantrouwt. De gewone wenteling van eenige uren achter elkander schijnt een wezentlijke droom. De gansche avond, door donderende vreugdeschoten begroet, is één feest. Zonder zelfs de minste waarschuwing is de geheele stad verlicht.

J. KONIJNENBURG : *Nationaal Gedenkboek.*

VEROVERING VAN DEN TOREN TE DAMIATE.

Het was dus in Mei des jaars 1218, dat de vloot met Jan, Koning van Jeruzalem, hertog Leopold van Oostenrijk, den Patriarch van Jeruzalem en de bisschoppen van Nicosia, Cyprus, Bethlehem en Acre, benevens een groot aantal andere ridders en grooten, onder zeil ging: een heir, 't welk een oostersch schrijver op zeventigduizend ruiters en viermaalhonderd duizend voetknechten begroot: eene in 't oog loopende overdrijving, die nogtans van de allesvergrootende vrees der Muzelmannen getuigt. Damiate lag, zoo als wij reeds boven gezien hebben, aan den oosteroever des Nijls, welks uiterste invaart ten oosten zij beschermde. Het toenmalige Damiate was veel grooter en belangrijker dan het tegenwoordige. Het had wel 83,000 inwoners, dreef eenen zeer aanzienlijken koophandel, zelfs met Indië, verschafte daardoor den Sultan een groot inkomen, en was als de sleutel tot Egypte, meer dan Alexandrië of Kaïro versterkt. Dadelijk bij de landing bewonderde het leger den heldenmoed van een' Fries. Toen de Saracenen naar het strand liepen, om de landing

te beletten, drilde die onversaagde krijgsman, met de regter knie op den grond, het schild in de linkerhand, eenen werpschicht: een Saraceen ziet hem met verwondering aan, doch zijgt weldra, met zijn paard, door de lans van den Fries getroffen, ter aarde. Toen vlugtten de overigen, en de Christenen konden tusschen het zeestrand en den rivieroever aan den westkant des Nijls tegenover Damiate, hunne legerplaats opslaan en versterken. Men had den krijgskundigen misslag ingezien, dien Amaury in het vorige beleg had begaan, met zich op den oosteroever op het kleine eiland van Damiate genoegzaam zelf in te sluiten. Op den westeroever had men het vruchtbare Delta of Neder-Egypte voor zich.

Er waren drie torens, reeds vroeger gesticht, twee aan weêrszijden van den stroom, en één op een eiland: deze drie waren door twee ketenen vereenigd. De Friezen, vol ongeduld tot de overwinning, zwommen reeds de rivier over, en wilden een leger op den regteroever opslaan: doch zij werden teruggeroepen, daar men den toren op de westzijde niet in den rug kon laten, en eerst den stroom voor de schepen wilde openen. De hertog van Oostenrijk en de Jans-Ridders maakten op twee koggen twee stormladders gereed; de Duitschers en Friezen, onder Graaf Adolf van den Berg, broeder des aartsbisschôps van Keulen, voorzagen een derde schip met stormtuigen. De twee eersten werden door de belegerden verpletterd; het derde, na eene dappere tegenweer, door het grieksche vuur geteisterd; het gelukte eindelijk het vuur te blusschen; doch het stormtuig had geene baat gedaan. Daar men nu zag, dat geen der toenmalige middelen van belegering, noch steenslingeren, noch honger, noch ondermijning een rotskasteel te midden van den stroom, beschermd door eene groote en rijke stad, kon benadeelen, bedacht Maarten Olivier, kanselier van Keulen, pre-

diker en geschiedschrijver van dezen togt, een zonderling werktuig. Op twee koggen of vrachtschepen, die men door touwen en balken naauwkeurig bevestigde, rustten vier zware mastboomen, en even zoovele dwarsstengen, op wier hoogte eene soort van dak was aangebragt: het geheele werktuig was tegen het grieksche vuur en de werktuigen der aanvallers met huiden bedekt. Beneden het dak was eene groote val- of draaibrug, om op den toren neder te laten. Eerst tegen het einde der maand van het beleg (24 Augustus 1218) was het werktuig, na door de hoofden des legers naauwkeurig bezigtigd te zijn, en nadat men zich door optogten met het H. Kruis en gebeden had voorbereid, gereed tot den aanval. Ten einde daarin allen nijd en ijdele praalzucht voor te komen, en tevens zekerlijk om een' edelen naijver op te wekken, noodigde men, behalve de Friezen en Duitschers, die anders voor dat werk genoegzaam berekend waren, ook eenige andere natiën uit, om in de onderneming met dat werktuig deel te nemen.

De Nijl was op dat tijdstip juist in het midden van zijnen jaarlijkschen aanwas. Met vele moeite dus werd het werktuig van beneden tegen den toren opgebragt. Maar thans begon niet alleen deze het Grieksche vuur te braken, en olie op de valbrug te storten; ook uit de stad slingerde men die zoo wel, als steenen op de aanvallers. De patriarch wentelde zich in dezen nood voor het kruishout in 't stof: de geestelijkheid riep in haar praalgewaad, maar barrevoets, tot God om redding en uitkomst. Doch een nieuwe ramp toefde de dappere belegeraars. Terwijl zij allen naar het voorste gedeelte der valbrug liepen om het vuur te blusschen, bezweek dezelve onder den last, de vaandrig des hertogs van Oostenrijk viel naar beneden, en de Saracenen bemagtigden deszelfs banier. Nu ging er een juichtoon van de Egyptenaren, een jammerkreet

van de Christenen op: de ridders sprongen op hunne paarden, wrongen de handen en achtten bijna hunne dappere voorvechters voor verloren. Dan in het gevaarlijkste oogenblik ligt zich de valbrug, die slechts gebogen, niet gebroken was, van haren last ontledigd, weder omhoog, en, zegt de vrome Olivier, de tranen der geloovigen bluschten het vuur van den vijand. De strijd begint op nieuw, en met verdubbelde kracht. Een jonge Luikenaar beklimt den toren het eerst; een nog jongere Fries (Hago Tivelingo) met een' dorschvlegel gewapend, volgt hem, en ontweldigt eenen vaandeldrager zijn' standaard. Doch nu daalden de Saracenen in de benedenste verdieping des torens, en staken dien aan brand. De felle hitte doet de belegeraars bijna verstikken, en weder naar de valbrug wijken. Nu begon een nieuw en hevig gevecht: en niet dan na een' strijd van 25 uren (van negen des morgens tot 's anderendaags ten tien) zagen de Christenen hunne moeite en inspanning met de zege bekroond. De bezetting van den toren, tot honderd man gesmolten (verscheidene waren reeds te voren in 't water gesprongen en omgekomen) gaf zich over en bedong het leven. De keten werd thans natuurlijk losgemaakt, en de vloot kon tot voor de stad opvaren.

N. G. VAN KAMPEN: *Geschied. der Kruistogten.*

SLAG OP DE MOKERHEIDE.

D'Avilla schaarde zijne, in aantal kleinere, in waarde veel grootere magt (het waren geharde Spanjaarden uit Alva's school, die destijds tot het voortreffelijkste voetvolk van Europa behoorden) in eene uitmuntende slagorde. Doch nu was de vraag, of men vrijheid had, eenen aanval te

doen, zonder de talrijke versterking van ruim 3000 man onder Valdez, die van het beleg van Leiden waren afgeroepen, en dagelijks ingewacht werden? Maar men begreep, dat de vijand misschien mogt zoeken de Maas over te steken, om zich in de Langestraat met 's Prinsen volk te vereenigen. Om dus nu eenen alles beslissenden slag te slaan, waagde D'Avilla, het lot van Aremberg te Heiligerlee te ondergaan. Men moest zelfs de verschansingen der Nassauschen bestormen, die, wel is waar in de haast opgeworpen, toch nog altijd eenigen tegenstand boden. Dan de ellendige voetknechten van Lodewijk riepen in het beslissende oogenblik, waar het hun leven gold, in weêrwil der smeekbeden des Graven, niets dan om geld, en dit was de ondergang des legers, hoezeer de ruiterbenden, en vooral de oversten, zich dapper gedroegen. Daarentegen overtroffen in dezen slag de Spanjaarden, getrouwelijk bijgestaan door de Walen en Italianen, zich zelve. Van de eersten behoort zekerlijk de eerste plaats aan D'Avilla; van de tweeden aan Hierges, zoon van Barlaimont; van de derden aan den Marquis Del Monte, die met eene kleinere ruitermagt eene grootere, door beleid en geschikte wendingen, deed zwichten. Diëgo de Montesdoco sneuvelde bij het beklimmen der verschansingen, aan het hoofd van 200 Spanjaarden en een gelijk getal Walen, terwijl hij meester werd van den betwisten grond. Gedurende het gevecht ontvingen de Spanjaarden ook een groot gedeelte der verwachte versterking. Middelerwijl deed Lodewijk met Hendrik, gepord door de drift aan zijn karakter eigen, met lossen teugel eenen aanval op een gedeelte der Spaansche ruiterij, het escadron van Schenk. Dit werd op eene wilde vlugt naar Grave gedreven, en van daar het gerucht, hetwelk zelfs de burgers te Rhenen aan de Duitsche bezetting voor eene korte poos de sleutels der poort deed ontweldigen. Het bleek

spoedig anders. Lodewijk door de hitte des strijds, zoo het schijnt, te verre vervoerd, werd door twee Spaansche bevelhebbers, Mendoza en Oliveira, afgesneden, en sneuvelde, benevens den jeugdigen Hendrik van Nassau en Hertog Christoffel van de Palts. Geen hunner lijken is immer gevonden, welk eene groote som ook de vader des edelen jongelings voor Christoffels lijk had geboden. Men weet dus de wijze van dood niet dezer drie helden, hetzij zij in eene boerenwoning verbrand, of vertrapt zijn door de Spaansche ruiters, die, elders dan waar Lodewijk tegen hen over stond, de overwinning behaalden. Eene andere overlevering wil, dat hij nog levend, doch zwaar gekwetst, uit een' hoop verslagenen naar de Maas zou gekropen zijn, om in dien stroom zijne wonden te wasschen; dat aldaar echter eenige boeren, tuk op roof, den held, dien zij niet kenden, zouden vermoord en geplunderd hebben. Voorts sloeg het voetvolk op eens wel de vlugt, doch viel te eerder onder de sabel der vervolgende ruiters. Men schat het verlies der Nassauschen aan dooden op 2500 of 3000 voetknechten en 500 ruiters. Het geschut, de bagaadje, de vaandels, alles viel in handen der overwinnaars. De overgeblevene vlugtelingen verstrooiden zich in het Kleefsche, behalve eenige Franschen, die nog al met de meeste orde terugkeerden, het slot te Kerpen innamen, en daaruit den vijand veel afbreuk deden. Zestien compagniën eindelijk, den Graaf uit Frankrijk te hulpe getogen, kwamen te laat, vernamen onder weg het ongeval, en verstrooiden twee Spaansche regimenten, die tot hulp naar Nederland oprukten. Mogelijk zou de vroegere verschijning dier hulptroepen de zaken een geheel anderen keer hebben doen nemen.

N. G. VAN KAMPEN: *Lodew. v. Nass.* bl. 127.

MOORD VAN KEIZER PAUL.

Maar terwijl voor Kopenhagen het bloed stroomde, had eene andere bloedige gebeurtenis te Petersburg de Engelschen van hunnen ergsten vijand verlost. In den aanvang des jaars 1801 was de grilligheid van keizer Paul tot de buitensporigste uitersten overgeslagen. Hij schreef aan zijne onderdanen tot zelfs hunne kleederdragt voor, gebood, dat men, bij het ontmoeten van de keizerlijke koets, ook in het onaangenaamste weder uit de zijne moest stappen, ter eere van den vorst; en de overtredingen dier ongerijmde bevelen strafte hij even als zware misdaden. Ook den krijgsman maakte de onvoorzigtige vorst van zich afkeerig, want zelfs generaals zoowel als officieren stonden bij geringe misstappen aan de ruwste behandeling bloot. Niet tevreden, de Engelschen te berooven en te vervolgen, verbande hij ook een aantal zijner eigene onderdanen naar Siberië. Er bestond volstrekt geene vrijheid van drukpers meer. De koophandel en de gemeenschap der Russen met andere landen was gesloten, en gedeeltelijk ten strengste verboden. De adel vooral, in Rusland altijd geëerd, voelde zich diep gekrenkt en vernederd. Bij dit alles kwam nu eene avontuurlijke bekendmaking, te Petersburg in 't licht gegeven, waarbij de Keizer voorstelde, om de zwevende geschillen tusschen de souvereinen, op een' ridderlijken trant, in eene soort van ernstig steekspel af te doen, iets, hetwelk allen schijn had van krankzinnigheid. Een geacht schrijver wil ook, dat door bewerking der misnoegden de argwaan en gramschap des keizers zijne beide volwassene zonen, Alexander en Constantijn, begon te vervolgen; zoodat zij, volgens de wet van zelfbehoud, de noodzakelijkheid bevroedden, om den keizer in bewaring te nemen, en voor waanzinnig te verklaren. Doch de misnoegden gingen veel verder.

De Subow's, twee broeders, uit de ballingschap teruggeroepen, begaven zich des nachts van den 23 maart in het paleis van den ongelukkigen monarch. Deze werd hier, volgens Bredow, door die twee zamenzweerders, bijgestaan door Benningsen en Tschitscharin, verworgd met de sjerp van zijnen adjudant Amalgarof. Alexander vernam deze daad met het uiterste afgrijzen, doch de gebiedendste omstandigheden verboden hem op dit oogenblik dezelve te straffen. Hoe kon hij, jong en tegenover een' magtigen aanhang geplaatst, derzelver hoofden tot rekenschap dagen? Misschien waren alle zijne schoone ontwerpen daardoor in de geboorte versmoord, en hij zelf kon het lot van zijn' vader hebben geleden. Hij haastte zich veeleer, de duizende wonden van den staat door intrekking der verkeerde maatregelen zijns vaders te heelen. Terstond verklaarde hij, (ongetwijfeld wat het inwendige betrof) zijne grootmoeder Catharina II. tot zijn voorbeeld te stellen, eene vrouw, aan welke Rusland ontelbare weldaden te danken had, en die het werk van Peter den Grooten allergelukkigst had voortgezet. Eene geheime kanselarij, die eene soort van inquisitie uitoefende, werd afgeschaft, en een vaste raad ingesteld, die alle bevelen wegens de aangelegenheden des rijks moest onderzoeken; *de besturende senaat*, het werk van Peter den Grooten, werd hersteld; voor het eerst zag Rusland de oprigting van een stand van vrije akkerlieden; vele ballingen werden terug geroepen; de drukpers bekwam meerdere vrijheid en de koophandel werd van vele belemmeringen ontheven.

N. G. VAN KAMPEN: *Fransche heerschappij*, III. 418.

DOOD VAN FLORIS V.

Het was een heilige avond, dat is de dag voor St. Jan in den zomer, den 23 Junij, en dus feest. Woerden en Amstel, waren in hunne kwaliteit als 's graven eerste raden, ter wederzijde naast hem gezeten. En na den maaltijd (men at toen om 9 ure vóór den middag) werd een vogel of vliegparty, of vederspel, dat is een valkenjacht bestemd; doch Floris, zich vermoeid gevoelende, wilde een middagslaapjen nemen. De verraders gingen vooruit naar de weide met al den toestel, en zorgden dat niets daaromtrent zich onthield, wat hun' toeleg hinderlijk wezen kon: en Gijsbert bleef om den graaf in het net te voeren.

Nog voor den maaltijd, verhaalt Beka, (een Utrechtsch schrijver, zoowel als onze klerk der lage landen) dat eene schamel gekleede vrouw den graaf onder weg, of in de kerk, terwijl hy de mis hoorde, een briefje overreikte, waarin deze woorden stonden: „Edel prince, koningskind, gedenk aan de woorden des psalmists; of gedenk dat de gene die den souter maakte, propheteerde en zeide: *Etenim homo pacis meae, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* 1); maar Floris sloeg daar geen acht op, of vergat het.

Niet lang had hy gerust, of Gijsbrecht wekte hem.

Floris, liefhebber van de uitspanning der jacht, stond op en deed een edelknaap roepen, om hem te helpen aankleeden. Gijsbrecht wilde vast vooruitgaan, maar Floris, die uit den slaap opgeschoten, naar eenige ververscheling verlangde, zei: „wacht Gijsbrecht! eerst wil ik in St. Geer-

---

1) Bij ons Ps. 41 : 10. « Zelfs de man mijns vredes, op wien ik vertrouwde, die mijn brood at, heeft de verzenen tegen mij opgeheven."

den minne geven" [1]). Gijsbrecht bleef, dronk den beker van 's graven hand, en ijlde naar het veld, om een van de voorste te zijn, die hem gevangen namen.

Floris belastte zijn gevolg, de paarden terstond te zadelen, en daar hij gereed was, zeide hij vooruit te zullen gaan, en dat zy maar na zouden komen, zoodat hy met zijn' neef, den zoon van Jan van Avennes, die daar was, en Govard van Voorne (beide kinderen) de stad door, de poort uit, en ter jachtplaatse reed, waar twee lagen gelegd waren, om het overvallen voor te komen; te weten eene aan de Vecht, en eene aan de andere zijde, van waar men dacht, dat misschien eenige stoornis te vreezen was.

Hy kreeg Woerden in het oog, en reed naar hem toe. IJlings kwam deze te gelijk met Amstel, van Velzen, van Benschop en Kraaienhorst, van Zaenden en van Teylingen, en eenige meer, hem te gemoet. De graaf met zijne gewone minzaamheid, groette hen. Toen vatte Woerden het woord, en Floris paard by den teugel grijpende, zei hy: „uw hooge sprongen, heer Meester, zijn nu gedaan, gy zult zoo niet meer den meester spelen, gy zijt onze gevangen." De graaf hield dit voor louter boert en jokkernij; hy loeg, en zei: „ik weet wel beter." Arend van Benschop zwoer dat het ernst was, en greep den vorstelijken sperwer, dien de graaf op de hand hield, met toevoeging van eenige tergende woorden; waarby Woerden zwoer, dat hy Holland nooit weêr zou zien. De graaf, die hun nu volkomen in de oogen zag dat het ernst was, sloeg de handen aan het zwaard; maar hy werd omcin-

---

1) *St. Geerden minne*, zegt Bilderdijk, in eene aanteekening, was een dronk van afscheid of behouden reis, en zoo is het: maar wat hij daar verder bijvoegt is geheel mis. Men zie ons opstel over *St. Geerden minne dronk*, in de *Kronijk van het historisch gezelschap te Utrecht*, 1846.

geld, terwijl Velzen met ontbloote kling hem het hoofd tot de tanden (dit waren zijne woorden) dreigde te kloven. Men ontwapende hem, maar een knape (als Melis zegt, en die misschien de jonkheer van Voorne kan geweest zijn) vloog tusschen de verraders in, en trachtte zijn heer te beschutten, doch vruchteloos; hy werd met zijn paard zwaar gekwetst, en vloog met den jongen Avennes spoorslags naar Utrecht, waar zy de maar van het gebeurde verspreidden. Hetgeen het ongeluk der booswichten was, maar den goeden vorst weinig baatte. Amstel hield zich by het geval of hy nergens van wist: de lafaart!

Melis verwondert zich daar over, dat zy deze twee kinderen niet vast hielden. Van Avennes was het niet zoo zeer te verwonderen, daar zijn vader hoogst waarschijnlijk niet geheel vreemd aan den aanslag was; den ander achteden zy buiten twijfel niet in staat om de stad te bereiken. Maar hoe 't zy; by alle schelmstukken is dit opmerkelijk, dat datgene altijd verzuimd wordt, waarvan de veiligheid der daders eeniglijk afhangt.

Zy voerden den graaf naar Muiden op 't slot, van waar zy, naby aan de zuiderzee zijnde, hunnen prooi lichtelijk meenden in te schepen, of zelf (des nood zijnde) te ontkomen.

Men wil, dat men daar op 't muiderslot den graaf deerlijk mishandelde. De zaak is ongeloofbaar. Men wil even zoo, dat de graaf dien nacht een zwaren aanval van rooden loop kreeg, waarin men hem allen bijstand onthield; dat men hem den dood aanzei, en dat men hem een biechtvader weigerde; en dat hy dus twee nachten en meer doorbracht. Doch daar is even zoo weinig staat op te maken, als op de oratien, die men Floris en Woerden in den *Spiegel historiaal* in den mond legt, en die by Vossius op zijn Liviaansch verlatijnsd en uitgebreid zijn. Het oogmerk van Woerden was zekerlijk niet hem te dooden,

en het eedgespan bracht dit niet mede; maar hem over te leveren.

Toen de tijding in Utrecht kwam, nam de heer van Arkel de beide kinderen met zich van daar naar Dordrecht. Waar Wolfaart van Borselen ook kwam, reeds vooruit gegaan door 't ontzettend gerucht, en de burgers uit vrees voor een aanval der Vlamingen bewoog, om hem met twee koggen naar Zeeland te laten vertrekken, ten einde daar orde te stellen. Filips van Wassenaar, Floris zegelbewaarder, de zaak vernemende, brak dadelijk het grafelijk zegel, ten overstaan van den raad, in tweeën, en heel 't volk geraakte in beweging, om zijn vorst te behouden of voor hem te sterven.

De naastbijgelegene streken waren het eerst in roer. De Kennemers, Waterlanders en Friezen vlogen naar Muiden; maar, geen hoofd hebbende, wisten zy niet wat aan te vangen. Zy vreesden voor het wegvoeren van den graaf langs de Zuiderzee en gaven zich daar, by kleine partijen, in schuitjens, op 't water, om hem zoo mogelijk te onderscheppen. Zoo weinig dit beduidde, ontrustte het echter de verraders op het slot, en zy dwongen den graaf met beloften en bedreigingen tot het afzenden van een brief met verzoek: dat zy naar huis zouden gaan; dewijl hy in het kort in der minne wel ontslagen zou worden. Maar dit veroorzaakte grooter rumoer. Niemand geloofde dien brief, ieder hield hem voor afgedwongen en zwoer den booswichten den dood.

Nu hadden zy 't hart niet, daar langer te blijven, en kozen langs een anderen weg van daar te vlieden, waar zy middel mochten vinden naar zee. Dit werd onder de Nardinglanders of Gooiers vermoed of ruchtbaar, en zy leiden op eenigen afstand van 't huis een hinderlage, om hun by het uitvoeren van dit onderwerp, op het lijf te storten.

De saamgezworenen trokken hem een graauwen rok aan om onbekend te zijn; zetteden hem op een paard; bonden zijn voeten onder den buik van het paard stijf aan elkander; staken hem een handschoen in den mond; snoerden hem ook de handen op den zadelknop vast, en spleten zijn vingeren op, opdat hy de kracht niet zou hebben het paard te besturen. En dus voerden zy hem in haar midden van daar.

De Naardingers lagen in 't koren verscholen. Men werd het gewaar, en Gerard van Velzen reed hun te gemoet en vroeg, wat zy hebben wilden? „Datgene," antwoordden zy, „dat gy wegvoert." — „Dat zal niet wezen," hernam Velzen, en vloog terug naar de zijnen; en, na weinig woorden, trekt hy 't zwaard, om den graaf den kop te kloven; maar zoo gebonden als hy was, dringt hy 't paard tot een sprong zijdwaards: maar dit, klein van gestalte en door den gebonden rijder niet geholpen, stort met den ongelukkige in de sloot, op den rand waarvan het gebeurde, en de slag op zijn hoofd gemunt, treft de saamgevleugelde handen, die hy in eens afhouwt. Hiermede voldaan, stijgt Velzen van 't paard, en brengt hem in 't water verscheiden wonden toe. De anderen volgen het voorbeeld, en, met een aantal steken doorboord, lieten zy hem voor dood liggen, en rennen angstvallig her en derwaarts, waar zy ontkomen mochten. Aan Velzen, wiens bloeddorst en haat onleschbaar was, was zijn paard ontloopen en naauwlijks ontkwam hy, en niet zonder wond te ontfangen, de toeschietende menigte, die twee van zijn knechten achterhaalden, welke op staande voet neêrgeslagen werden, of naar het verhaal van Melis, gerabraakt.

De rampzalige Floris werd gevonden nog zieltogende; en zijn lijk naar Alkmaar gebracht, waar men zijn ingewand in een steenen fraai gebeitelde kist, die nog te zien is, in het hooge choor begraven heeft; en na de balse-

ming is het vervolgens door zijn zoon te Regensburg by zijne gemalin, die weinige maanden te voren, naamlijk op goeden vrijdag, 23 maart, gestorven was, bijgezet. (1296)

BILDERDIJK: *Geschied. van het Vaderl.*

WILLEM I. UIT ZIJNE BRIEFWISSELING GESCHETST.

Laat ons overgaan om den staatsman te beschouwen.

Doch zegt ge welligt, wat kan te dezen aanzien worden gemeld, dat niet sedert lang wereldkundig is geweest? Ik erken gedeeltelijk althans de juistheid dezer bedenking, en ik kom u niet lastig vallen met een uitgewerkt betoog, dat Willem I in schranderheid, in diepzinnig overleg, in helderheid en ruimte van staatkundigen blik, boven de meeste staatslieden van vroegeren en lateren tijd, zeer ver uitgemunt heeft. Hoewel het gansch niet onverschillig is, de blijken hiervan schier op elke bladzijde te mogen opmerken, de bescheidenheid beperkt mij tot datgene, waarover een nieuw licht is opgegaan, en ook aldus zou ik eer door overvloed dan door schraalheid mijner stof in verlegenheid zijn.

Immers ik beweer, dat er meer dan één tijkperk is in Willems leven, waaromtrent zijn roem, ook als staatsman, nog verhoogd en opgeluisterd wordt. Ter proeve zou ik de jaren kiezen, toen hij stond, na de pacificatie van Gent, tegenover Don Juan. Wie onzer heeft niet in de tijdelijke zamenwerking der 17 provincien het bijna noodwendig gevolg van het karakter des landvoogds gezien? van zijne sluwheid? en trouwloosheid? van de onhandelbaarheid des eerzuchtigen jongelings, die, bij elke moeijelijkheid verdrietig, telkens naar het zwaard greep en, ter bereiking zijner oogmerken, het ontsteken van den burgerkrijg niet ontzag? En echter, dit oordeel blijkt thans

vooroordeel te zijn geweest. Het is, zoo ik mij niet ten eenenmale bedrieg, tot den hoogsten trap van historische zekerheid gebragt, dat de stedehouder des Konings met vredelievende oogmerken kwam en aan zijne beloften, beter althans dan zijne tegenstrevers, gestand gedaan heeft; maar dat de prins het mistrouwen en den argwaan gaande gemaakt, hem verbitterd en tot radeloosheid gedreven, en elke verzoening door zeer velen verlangd, door zijdelingsche of regtstreeksche tusschenkomst heeft belet. Vraagt ge mij of ik het goedkeur? Ik keur het af M. H.! doch niet ter regtvaardiging, ter verontschuldiging voeg ik er bij, dat naar menschelijke berekening vrede met Don Juan ons bederf, tweedragt het eenige middel onzer uitredding was; en na deze rondborstige verklaring geloof ik te mogen zeggen: wanneer men in de correspondentie, welke desaangaande zeer uitvoerig is, nagaat, hoe kunstig de draden gelegd, het weefsel gespannen, de landvoogd er in gewikkeld, en elke poging om er zich uit los te rukken, hem als hemeltergend onregt aangerekend wordt, dan is het onmogelijk, terwijl men voor Don Juan bijkans medelijden gevoelt, zich niet te verwonderen over de talenten van den man, die geenszins door troepen of geld, maar enkel door de overmagt zijner politieke bekwaamheden, den krijg naar Belgie verplaatst, en 15 gewesten uit vijanden tot bondgenooten van Holland en Zeeland gevormd heeft. Ik zou voortgaande u, telkens met de brieven in de hand kunnen toonen, hoe dit zeldzaam staatsbeleid, bij het toenemen van gevaar en verwarring, als een fakkel in de duisternis, des te meer schitterend was; hoe geestelijkheid en adel, althans voor een tijd bedwongen en in toom gehouden werd; hoe én Matthias én Anjou én Casimir eigenlijk gekomen om 's princen invloed te fnuiken, achtereenvolgens onder dien invloed, bijna zou ik zeggen, onder zijne vaderlijke tucht werden gesteld, hoe

het hem gelukte uit hindernissen hulpmiddelen te ontleenen, en tegenstand in werktuig te herscheppen; hoe, zonder hem, bij de ongelijksoortigheid der bestanddeelen, het verband van geest veel vroeger uiteengevallen; hoe de noodlottige verdeeldheid . . . . Doch ik keer terug, M. H.! wij zouden ons aldus in de geschiedenis verdiepen, en thans is uit den aard der zaak enkel het zweven over de oppervlakte vergund. Ik bepaal mij dan bij de algemeene opmerking, dat Willem I. met vele *bezwaren* heeft te worstelen gehad; dat hem menig onbillijk *verwijt* aangedaan is; en dat er te weinig én op het *energieke*, én op het *veelomvattende* zijner staatkunde gelet wordt.

Van bezwaren heb ik gesproken. Wie kan ze optellen? de magt des vijands, de ongestadigheid der bondgenooten, de wankelmoedigheid van medestander en vriend, de aanmatiging der stenden, de strijd van inzigten, belangen, driften en geloofsbegrippen, en zoo veel, dat nog bovendien zou kunnen worden genoemd. Doch liever dan dit zwart register noodeloos te verlengen, wil ik trachten in eenige weinige stalen U te doen zien, hoe bij het lezen der briefwisseling, het gewigt dezer moeijelijkheden klimt. Laat ons aanvangen met de twijfelachtige en onbetrouwbare gezindheid der buitenlandsche vorsten. Veel was hierover in de geschiedboeken vermeld; thans kunnen wij er menige bijzonderheid bijvoegen, omtrent de afwisselende en meestentijds bedriegelijke handelwijs van het fransche hof; omtrent de besluiteloosheid van koningin Elisabeth, die tot ergernis ook van haar eigen raadslieden was, omtrent de laauwheid en baatzucht van het protestantsche Duitschland, waar men, om geen noodgeschrei van geloofsgenooten, maar enkel op het liefelijk geluid van klinkende munt, in beweging werd gezet, en erger nog! omtrent het meermaals ongegrond vooruitzigt, dat Spanje in het uitroeijen der hervorming hier te lande zou worden onder-

steund, met oogluiking der protestanten, door het merendeel van het duitsche rijk. . . . .
. . . .
. . . .

De grootheid der bezwaren brengt mij als van zelf tot hetgeen ik in de tweede plaats genoemd heb, de ongegrondheid van menig *verwijt.* Het is een treurig bewijs der verbastering van onzen menschelijken aanleg, dat in den strijd der belangen en het woelen der driften, doorgaans de meest schandelijke miskenning den meest vereeringswaardige treft. Niet ligt stond iemand meer dan Willem I. aan de verdenking van kleingeestigheid en onverstand, aan de vitterijen der ingebeelde betweterij, en aan de giftige pijlen van den laster ten doel. „Al wat ik verrigt" schrijft hij zelf, „wordt mij ten kwade geduid." Doch menigmaal en doorgaans is het genoeg de omstandigheden in het regte licht te stellen, om óf het onwaarachtige, óf het overdrevene, óf ook wel het ongerijmde der aanklagt in het oog te doen vallen . . . .
. . . .

Ik make, veroorlooft mij, bij gebrek aan beter, dit uitheemsche woord te gebruiken, in de derde plaats van het *energieke* der staatkunde van Willem I. gewag. Dit is, naar mij voorkomt, niet overbodig. Gewoon het beleid, het schrander en welberekend overleg, de omzigtigheid, den behoedzamen gang des princen uitbundig te hooren verheffen, heeft men niet zelden, omdat deze voortreffelijke eigenschappen in den gewonen mensch, tot angstvalligheid en wijfeling kunnen brengen, de vastheid en het krachtige zijner staatkunde miskend. Neen voorwaar! hij streefde niet naar het voorgestelde doel met onzekeren, vreesachtigen en wankelenden tred; rijp beraad openbaarde zich in de eenparige rigting zijner daden; maar hij beraadde zich niet, totdat het oogenblik van handelen voor-

bij en de gunstige gelegenheid weggevlogen was, Hij was geen voorstander van halve maatregelen, van noodeloos uitstel; van het verdagvaarden eener moeijelijkheid, die met elken dag bedenkelijker wordt. Hij wist dat, zoo er een tijd is om het gevaar te ontwijken, er ook een tijd is om het te verachten, en dat in een kritiek oogenblik kloeke voortvarendheid, na kalme beraadslaging, welligt als het toppunt der voorzigtigheid mag worden beschouwd. Veerkracht was een kenmerkende trek zijner politiek . .

. . . .

Nog een andere trek, zeide ik ten laatste, wordt in Willem I. als staatsman te weinig gewaardeerd, namelijk het *veelomvattende* zijner politiek. Menigeen verbeeldt zich dat zijn aandacht enkel op Nederland gevestigd of althans slechts in zoo verre naar het buitenland gerigt was, als tot het gedurig vragen om onderstand vereischt werd. Het zou niet te bevreemden zijn geweest; (onverklaarbaar is het veeleer) dat hij, zonder te bezwijken, jaren achtereen den geheelen last der nederlandsche aangelegenheden getorscht heeft. Ook zou hij, indien zijne werkzaamheid binnen den voorzeker niet engen kring beperkt ware gebleven, niet uitsluitend voor Nederland hebben gewerkt. Vrijheid en hervorming stonden hier, maar niet enkel voor Nederland op het spel. Doch de staatkunde van Willem I. mag, in den volsten zin Europesch worden genoemd. De briefwisseling toont hoe de prins, door familie en vriendschapsbetrekking, maar vooral door de helderheid zijner raadgeving en het klemmende der redenering, grooten en dikwijls beslissenden invloed op het lot ook van naburige of meer verwijderde rijken en staten gehad heeft.

G. GROEN VAN PRINSTERER.

TAFEREELEN.

BRAND VAN DEN AMSTERD. SCHOUWBURG.

Volgens het huishoudelijk gebruik van de heeren regenten was de schouwburg wederom, voor den zomerschen stilstand van het jaar 1772, verhuurd aan een troep Vlamingen, die daar hunne opera's vertoonden, meest op eene armhartige wijze uit het fransch overgezet, maar wegens het gezang bij velen noch zoo aangenaam, dat er somtijds eene aanzienlijke menigte door getrokken werd. Inzonderheid was er een ongemeene toeloop, en van zeer vele voorname lieden, op maandag 11 mei, wanneer zij ten tweeden male speelden. Het voornaamste stuk, zijnde 't naspel, de Deserteur genaamd, brengt mede, dat in het derde bedrijf eene verduistering moet plaats hebben, om de gevangenis, waarin de hoofdpersonaadje zich bevond, natuurlijk te verbeelden. Naauwelijks had men hiermede een begin gemaakt, of velen wierden reeds, zoowel in de schouwplaats als op en achter het tooneel, eene benaauwde lucht gewaar, als een heete damp, die den adem meer of min belemmerde. Niet lang daarna, ongeveer ten half negen, ziet men vooraan ten noorden, achter het pronkbeeld van Thalia, een klein vlammetje ter zijde uitslaan, 't welk terstond geene geringe opschudding baarde; maar de speler, die op het tooneel stond, riep dat men zich niet ontrusten moest, dewijl er geen gevaar was. Hetzelfde bevestigde de architekt Rauws kort daarna met luider stemme. Maar op 't oogenblik hoort men een verschrikkelijk gedruisch; een dikke rook verspreidt zich alom, de vlam vliegt breeder op tegen de eerste zoldering, slaat insgelijks beneden in den eersten scherm, vat verder in de vliezen en bovenschermen, en stelt, zoo schielijk als men 't melden kan, het gansche tooneel in lichten brand.

Straks vallen de kroonen gloeijende in den bak; de gordijn valt mede, de gewigten der schermen plofflen neder, de schermen insgelijks, en alles raakt ondereen in de uiterste verwarring. Inmiddels breekt de felle vuurstroom mede buiten het dak, en flikkert binnen weinige minuten, niet slechts over heel Amsterdam, maar over een groot deel van Holland, van Texel naar 's Gravenhage, over 't Sticht, de Gooische kusten en schier de gansche Zuiderzee. Het ontbreekt ons aan bekwaamheid om slechts eene flaauwe schets te geven van de ontroeringen en doodsangsten, die dit akelig verschijnsel aan alle zijden verwekt. De gansche stad weêrgalmde van 't gejammer, en de opgepropte straten en grachten, daar elk om de zijnen kermde, die zich in 't gevaar bevonden of er vermoedelijk in konden zijn. Men schoot wanhopig toe ter hulpe; maar de hulp was radeloos in dien dringenden nood, en de vaardigsten liepen elkander vertwijfeld in den weg. Naderhand heeft men verstaan, dat ook verre buiten de stad de inwoners van verscheidene dorpen, zich wederzijds vergissende, naardien zij de plaats, daar het onheil woedde, veel nader bij dachten te zijn, elkander om 't ijverigst met hunne brandspuilen waren te gemoet getrokken.

Maar al hadden wij de bekwaamheid van Hooft en Vondel te zamen, 't zou ons aan moed ontbreken om in eene breede beschrijving te treden van de deerlijke gesteltenis der schouwplaats, in dat allerijselijkst geval. Wat is ooit vreeselijker dan eene weerlooze prooi te zijn voor het alverslindende vuur? Wat is zoo akelig, als blindelings te worstelen in eenen dikken nevel van scherpen rook en gloeijende dampen, omringd van afgematte zieltogenden, daar 't gejammer en geween, door schelle of scharre noodkreten somtijds afgebroken, echter niet dan in doodstuipen eindigt? Wat is in 't uiterste gevaar des levens wreeder, dan met één elk oogenblik den dood uwèr waardste vrien-

den of dierbaarste panden te verwachten? Ouders, kinderen, zusters, broeders, echtgenooten, elkander met eene gebrokene stem te hooren aantijgen? Vruchteloos naar de uwen om te zien, terwijl de een voor uwe voeten bezwijkt, de ander, om uwen bijstand smeekende, door den drang voor u ongenaakbaar is, een derde, dien gij zoekt, nergens gevonden wordt? Wie zou niet in angstig doodzweet versmelten, zoo hij zulk een tafereel met zijne ware kleuren geschilderd zag? Men verbeelde zich dan slechts in het voorbijgaan, voorwaarts, op het verlaten tooneel, een wassend getij van golvende vlammen, hel aan 't blaken, en bij vlagen aanbruisende over het smeulend orkest; boven 't hoofd een luid gerucht van spattende vonken, en noch hooger eene nare verduistering door wolken van rook en smook, die achter bij de halfgestopte uitgangen neêrgeslagen, den vlugteling gedurig te rugge drijven. In de galerijen en loges ondragelijke hitte, en vertwijfeld ongeduld, daar velen gereed staan om van boven neêr te springen; in den bak blinde verwarring, uitzinnig gewoel en razende wanhoop, die tegen steile muren klautert. Overal grijnzen van den dood, elk om 't akeligst, en, daar men 't sterflot zeker acht, nog hartbrekende bekommering, of men levendig tot assche zal verstuwen, of anders, gezengd, geschroeid, in den drang vertrappeld, of door eenen nederploffenden balk verplet worden. Menigten, die opeengepakt en schier plat geknepen, als een enkel ligchaam door 't gedrang van den grond getild en als in een maalstroom heen en weêr gevoerd worden, met uitstekende armen, handen of bloote kruinen, terwijl zij met een open mond en keel het aanstuivend vuur onwillig inzwelgen; zwangere moeders, teeder kroost, tegen de wanden geperst onder de banken gestompeld, gekneusd, verminkt en onder 't puin bestulpt. Aanzienlijken . . . . ., maar wie rept noch van aanzien of wereldsche grootheid,

daar de gansche menschelijkheid siddert? Wien rijst het haar niet te berge, als hij hooren moet, dat in zulk eene ellende nog ontaard gespuis gevonden wierd, 't welk de reeds gesneuvelde lijken bestond te plunderen en berooven? Hemel! wat moesten wij van 't menschdom denken, indien er ook bij zulke rampen geene even groote voorbeelden van edelmoedigheid en deugd gevonden wierden? Intusschen blaakte en kraakte 't nu al, en schoon er van tijd tot tijd gewenschte ontruiming kwam, echter zijn nog velen verongelukt, die, anders geene vreemdelingen in den schouwburg zijnde, misleid werden door de menigvuldige veranderingen en herbouwingen, en vruchteloos hun behoud langs de oude en nu ontoegankelijke wegen hadden gezocht. Men heeft ze naderhand van onder het tooneel en uit de blinde gangen opgedolven. Eer 't elf ure was lag het dak reeds ingestort: en dus is dit grootsch gevaarte, met al zijn' praal en pracht en onbeschrijfelijken toestel, ten koste van vele ongelukken, binnen twee uren in asch en rook verdwenen. Allerbeklaaglijkst einde, nadat het schier anderhalve eeuw de liefde van onze wereldstad, en de glorie van het lieve vaderland was geweest.

S. STIJL: *Leven van Jan Punt.*

LUCRETIA.

's Konings zonen en de overige legerhoofden bragten den vervelenden tijd van dit beleg zoo vermakelijk door, dat zij daardoor den last des krijgs ongevoelig vergaten. Dagelijks kwamen zij in hunne tenten bijeen, en onthaalden elkander op maaltijden en drinkgelagen. Toen Sextus Tarquinius zijne broeders en verscheiden andere bevelhebbers vergastte, bevond zich in dit gezelschap Collatinus,

de kleinzoon van Egerius, die een broeders zoon van Tarquinius den ouden was. Deze man woonde te Collatia, en smaakte sinds kort alle de genoegens van een gelukkigen echt. Lucretia, de dochter van een' aanzienlijken Romein, Sp. Lucretius, was zijne gade. Hare bevalligheid evenaarde hare schoonheid, en de edele verdiensten van haar deugdzaam hart stonden gelijk met de uitmuntende bekoorlijkheden van haar evenredige leest. Haar zedig oog kluisterde de driften, welke hare schoonheid wekte; haar nedrig hart koos de stille genoegens van een huiselijk geluk ver boven het eergierig vermaak van elders met hare voorregten te schitteren; en was, hoe toegevend en minzaam in alles, alleen onverwinlijk streng in hare huwelijkstrouw. Haar echtgenoot kende en waardeerde hare verdiensten. Met zooveel eerbied als hij dezen achtte, met evenveel vervoering beminde hij haren persoon. Zijn hart gevoelde wederkeerig al het geluk van haar bezit, en zijn mond kon niet nalaten, overal dankbaar het heil zijner dagen te roemen.

Aan het gastmaal van Sextus bragt men dit onderwerp ter baan. Het zij toevallig, het zij met opzet, om met de verrukking van Collatinus te schertsen, prees de een en ander zijn eigen echtvriendin, en gaf elk voor, de gelukkigste gemaal te zijn. Dit wilde Collatinus niet hooren; hij beroemde zich, met het heilrijkst huwelijkslot gezegend te zijn; en, aan de zwakke zijde van zijn hart aangevallen, daagde hij elk uit, om op dit oogenblik het gedrag hunner vrouwen te onderzoeken, en onpartijdig derzelver verdiensten te beslissen. De dartelheid en wijn maakten dit voorstel aannemelijk. Elk beklom zijn paard en reed met lossen teugel op Rome aan. Het leger lag slechts een mijl of zes van de stad af. Tegen den nacht komt men aan het hof, en vindt men de drie vorstelijke gemalinnen te midden van weelde en vermaak elkander

prachtig en vrolijk onthalende. Naauwelijks gunt men zich den tijd, om aan de verwarde vragen dezer vrouwen over hunne onverwachte komst te voldoen, of men rent in vollen loop op Collatia aan. Men had hiertoe maar vier mijlen af te rijden; evenwel werd het reeds laat in den nacht.

Men komt aan het huis van Collatinus, en vindt deszelfs beminde nog ijverig werkzaam met hare huisgenooten aan het afspinnen van eene te groot genomen taak. De ontijdige komst van haren man en van deze vrienden verwondert, maar verbaast haar niet. Minzaam en bescheiden ontvangt zij hare onverwachte gasten, en behaalt, buiten haar weten, bij elk van hen den prijs harer verdiensten. De gelukkige echtgenoot verheft zich blij op zijne overwinning en noodigt zijne mededingers gul tot een langer getuigen van zijn bestendig huwelijksheil. Dan, voor den dag moest de opperbevelhebber hen op hunnen post kunnen vinden, en — het gezigt van eens anders echtgeluk is grievend, wanneer het bij een eigen ongunstiger lot afsteekt. Men neemt spoedig afscheid en keert naar het leger terug.

Sextus alleen had Lucretia met weêrzin verlaten. Hare schoonheid had hem geheel ingenomen. Zijn snood hart had den wensch laten bovenkomen naar haar onwettig genot, en wel verre, dat hare bekende kuischheid deze schandelijke begeerte zou onderdrukt hebben, was hem de prooi der onschuld het bekoorlijkst, wier bejaging het moeijelijkst zou zijn. De ontnuchtering na eenen bedwelmenden nacht, noch de bezigheden van den krijg, deden deze onwettige drift bedaren. Door zijne opvoeding en 't voorbeeld zijner ouders in den grond bedorven, bleef hij met opzet bij zijn misdadig doel, en bedacht hij allerlei middelen, om het te bereiken.

Het leed niet lang, of hij begaf zich, slechts van eenen

dienaar vergezeld, en buiten weten van Collatinus, naar deszelfs deugdzame echtgenoote. Onder een ander voorwendsel zijner komst, ontving Lucretia den bloedverwant en vriend van haren gemaal allerminzaamst. Hij spijsde met haar aan ééne tafel en zwelgde in haren bevalligen omgang, die aan een ander minverbasterd hart alleen rijk in lessen der deugd had kunnen zijn, met volle teugen den wellust in. Evenwel waagde hij het niet, met dartele liefkozingen hare strenge eerbaarheid aan te vallen; hij ontveinsde en verborg veeleer zijne drift, en bleef onopgemerkt bij de zedige, voor zich ziende, Lucretia. Het wordt nacht, men wijst hem zijn slaapvertrek; alles begeeft zich ter rust; Sextus alleen waakt; zijn helsch ontwerp staat onverzettelijk; hij wacht, tot dat eene diepe rust in de geheele woning heerscht; en nadert nu met een ontbloot zwaard het slaapvertrek der deugdzame schoone. IJselijk ontwaken voor Lucretia! De booswicht beklimt het kuische huwelijksbed; slaat zijn forsche hand op de rustende onschuld; en roept, daar zij met doodschen schrik ontwaakt: „ik ben het, gij zijt een lijk, als gij schreeuwt." Deze bedreiging verstomt de weêrlooze Lucretia, maar kan haar evenmin als de gehate vleijerijen en liefkozingen tot eene schanddaad brengen, welke haar schrikkelijker dan de dood zelf is. Het heilloos monster gevoelt, misschien voor het eerst, den onverwinnelijken tegenstand der eerbare kuischheid, en stoot woedend deze ijselijke taal uit: „neen, gij zult als geen slagtoffer uwer gevloekte „kuischheid sterven; ik zal u, en naast uwe zijde eenen „ontkleeden slaaf moorden, en mij beroemen eene schan„delijke ontrouw met hem gestraft te hebben." De deugd van Lucretia had zich op de eer gegrond; nu bezweek zij op het vooruitzigt van schande. — De verachtelijke schelm maakt misbruik van de zwakheid der deugd, welke geen volledig pligtsbesef ten grond heeft, en keert, na het be-

reiken van zijn doemwaardig oogmerk, met helsche zelfvoldoening naar het leger terug.

Naauwelijks brak, na zulk een' rampzaligen nacht, de dag door, of Lucretia, wier edel hart den dood niet vreesde, wanneer zij door denzelven hare eer meende te kunnen beschermen, kleedde zich in een akelig treurgewaad; verborg eenen dolk onder haar opperkleed; schreef eenen brief, om haren man bij Lucretius te Rome te doen komen; beklom haren wagen, en begaf zich in allerijl naar Rome aan het huis van haren vader. Hare huisgenooten mogten zich verwonderen over dit gedrag, onder weg mogt men haar vragen naar de oorzaak van hare zoo zigtbare smarten: een vloed van tranen was haar eenig antwoord. Aan het ouderlijk huis gekomen, waar juist eenige andere bloedverwanten aanwezig waren, werpt zij zich aan haar vaders voeten, terwijl een stille tranenvloed ook hier de sprakelooze getuige van haar leed is. De ontstelde grijsaard rigt zijne lieveling bevende van den grond, en vraagt angstvallig, wat haar toch overkomen zij. „U, vader," is het antwoord, „smeekt eene mis- „handelde dochter, dat gij haren hoon wreekt, en geen „kind veracht, hetgeen meer dan den dood uitstond."

Een ieder ontrust deze taal, en elk vraagt ongeduldig, wat hoon zij toch leed. „Het verhaal van mijn leed," zegt zij, „moet ik in tegenwoordigheid van alle mijne „naastbestaanden doen; roept ze te zamen, en gij zult „mijne rampen hooren." Hierna zweeg zij weder; de teederhartigste pogingen van haren vader zelfs waren vruchteloos, tot dat Collatinus, haar echtgenoot, Publ. Valerius (naderhand Poplicola genoemd) en Junius Brutus, die dit oogenblik scheen afgewacht te hebben, om zijn masker af te werpen, het huis indrongen met evenveel onrust over de rampen, welke Lucretia geschreven had, dat haar waren overgekomen. Op het gezigt van hare wederhelft

geraken hare oogen vol tranen. „Is alles wel?" vraagt de verbijsterde echtgenoot. „Wat zou bij eene vrouw wel zijn, die hare eer verloren heeft?" is haar antwoord. „Ja „Collatinus, een ander heeft zijne voeten in uw huwelijks- „bed gehad. Evenwel, mijn ligchaam alleen is geschon- „den, mijn hart is onbesmet. Hiervan zal mijn dood „getuigen. — Maar geeft gij allen mij de hand en zweert, „dat gij den schender straffen zult. — Sextus Tarquinius „is het, die, heden nacht, onder den schijn van gast, „zich als vijand gedragen, gewapend in mijne kamer ge- „drongen en met geweld mij, en ook zich zelven, indien „gij nu anders mannen zijt, ten verderve gebragt heeft." Elk zweert haar wraak, en tracht haar gerust te stellen door verzekeringen, dat zulk eene gedwongene schanddaad alleen ten laste van haren verkrachter kwam; dat wel het hart, maar nimmer het ligchaam misdadig kon zijn; dat er geene zonde zonder den wil daartoe kon plaats hebben. Doch te vergeefs was alle deze toespraak: de teederste uitdrukkingen van Collatinus zelfs konden de wanhopige vervoering van haar gewond hart niet bedaren. — „U al- „leen laat ik het oordeel over, wat mijn onteerer waardig „zij; maar ik, hoezeer ik betuig vrij te zijn van alle „misdaad, wil niet vrij zijn van alle straf: zoo zal geene on- „gestrafte ontuchtige vrouw zich ooit op Lucretia's voorbeeld „beroepen." Met deze woorden wringt zij zich, eer iemand haar rampzalig oogmerk ontdekt, den dolk, dien zij on- der haar kleed verborgen had, in het hart, en stort ster- vende voor de voeten van hare troostelooze bloedverwan- ten ter neder. Te vergeefs roepen echtgenoot en vader haar in het leven terug; zij is niet meer.

M. STUART: *Romeinsche Geschiedenis.*

INTREDE DES PRINSEN VAN ORANJE.

1813.

De komst van den prins te Scheveningen, naar en in den Haag, zal ik niet malen. Het nageslacht, indien het ooit dit geschrift lezen mag, moge zich die verbeelden. Voor tijdgenooten is deze beschrijving noodeloos, is het voor de eer eens schrijvers te gewaagd, hun ook met de krachtigste woorden af te teekenen, wat altijd ver is beneden hun eigen herinnering. Want de burgers van 's Gravenhage zijn wel de eersten geweest, die dit tooneel aanschouwden; maar hoe vele steden werden er daarna getuigen van, wanneer de aangebeden vorst binnen hare muren kwam. Nooit werd vreugde, tot dronkenschap opgevoerd, op zoo verschillende wijzen naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen schitteren, daar benevelde zij ze met den zoeten daauw der natuur; ginds stond men wezenloos geworteld in den grond, als geloofde men niet wat men zag. Dezen gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een barst los in gejuich, des anderen stem smoorde in het snikken der overkropte borst. Den ouden was het, als hadden zij een kind uit den dood weder gekregen, de mannen een broeder, de jongelingen een vader! Wat men zag en hoorde op de straten, waar een schaterende menigte geen plekje ledig liet, golvend zich voortstuwende, en hoeden noch raderen ontzag voor een glimlach van den geliefden; dit was nooit aldus gezien of gehoord; maar aandoenlijker nog, verheffend en verteederend, wat men zag aan de vensters der woningen, waar de bloemen der beide seksen zich in reijen en trapsgewijze voorwaarts drongen, en duizend doeken zwaaiden met tranen besproeid! — — maar terug — ongemerkt zou het gevoel ons wegslepen, om het onbeschrijfelijke te beschrijven; de

lezer houde het ons hier en elders ten goede; het hart boeit zich bezwaarlijk aan de regelen der kunst.

VAN DER PALM: *Gedenkschr. van Nederl. Herstelling.*

HUIG DE GROOT'S ONTKOMING.

Het is geenszins mijn oogmerk, of hier de plaats, u bijzonderheden der zoo zeer bekende verlossing van Huig de Groot uit Loevestein, in 1621, mede te deelen. Gemis van open lucht en vrije beweging verzwakten dermate zijn ligchaam, dat een langer verblijf doodelijke gevolgen scheen te zullen hebben. De treffende dood der vrouwe van Hoogerbeets, als ter waarschuwing voor de Groot, die, hoezeer door eigen lot gedrukt, nog troost, opbeuring en lijkzangen voor Hoogerbeets, dien hij nooit spreken mogt, ten beste had; het vonnis van in zoo vele opzigten *buitengewone* regters, door hem en anderen onwettig geacht, en een jaar, nadat het geveld was, uitgestrekt over de misdaad van gekwetste majesteit, opdat het zeggen van een Romeinsch schrijver ook hier zou bevestigd worden: „de misdaad van gekwetste majesteit, is de misdaad van hen, die niet misdadig zijn;" de aandrang zijner gade en het lot zijner kinderen, dit alles — deed hem besluiten een middel ter zijner ontkoming, onder Gods hulp, te beproeven. Het zeggen van zijn dochtertje, dat nergens van onderrigt was: „Vader moet morgen weg," versterkte den godsdienstigen man.

Bij het aanbreken van den morgen lag hij een geheel uur lang geknield, en bad vurig den Allerhoogsten, aan wiens leiding hij zich ter uitredding overgaf. In de kist moest de Heilige Schrift, tot steunsel van zijn hoofd verstrekken; ja een godsdienstig vertrouwen kenmerkt allen, die het werk der verlossing uitvoerden. Hoe anders zou

de zwakke en naar lucht en licht altijd hartstogtelijke man, van meer dan gewone lengte, zonder ander luchtgat dan dat van den sleutel, het stuk gewaagd; hoe het afscheid nemen van vrouw en kinderen verduurd hebben? Hoe zouden de vrouw en dienstmaagd de zoo dikwerf herhaalde vraag: „of niet de Arminiaan er zelf in was?" met de bedenking: „of men niet de kist tot onderzoek doorboren zou?" en al die kleine onheilen, welke dit gedeelte van 's mans geschiedenis zoo bijzonder kenmerken, verdragen hebben, terwijl noch soldaten, noch schippers ophielden, door argwaan den moed en de schranderheid der onvergetelijke dienstmaagd te beproeven?

Het is uit alles blijkbaar, dat de Groot en de zijnen zich door hooger kracht gesterkt gevoelden. Wilt gij, mijne vrienden! een bewijs van den edelen en godsdienstigen geest, waarmede de Groot bezield was? Ziet het eerste en edel gebruik, dat hij van het dierbaar geschenk der vrijheid maakte. Door de ontstelde vrouw van Daatselaar te Gorcum uit de kist geholpen, zag hij haar bleek gelaat, en vroeg: „of dit hare gewone kleur was?" Op het antwoord: „neen, maar ik ben ontsteld, en vrees, dat dit mijn man en goed kosten zal," sprak de Groot: „Ik heb veel, zeer veel tot God gebeden, eer ik er toe kwam; ook nu dank ik God regt vurig voor mijne verlossing tot dus verre; maar zoo dat zoo ware, ik ben bereid op staande voet weder in den koffer te treden. Men brenge mij terug naar de gevangenis."

Ziedaar eene grootheid van ziel, waardig die der edelste helden van vroeger' en later' leeftijd. Laat eene zoo edele ziel zich met het kleed van den minst geachten handwerksman omhullen; de ware grootheid, de echt Christelijke verhevenheid schittert meermalen door het verachtelijkst kleed. De Groot in het wambuis, de handen met kalk bestreken, de maatstok in de hand, van zakgeld door

vrouw Daatselaar voorzien, na veel sukkelens, als om steenen te koopen, in het gezigt van Loevestein, bij zeer onstuimig weder, de Merwe voor Gorcum overstekende: welk een tafereel! wat stof tot nadenken! welk eene wereldsche wisseling! welke aandoeningen zullen den gevoeligen de Groot geschokt hebben! Ziet hem dwalende heen en weder, dan naar, dan van Waalwijk; voor een' verkleeden banqueroetier door een karreman, als uit genade, opgenomen, en voor een zot en een bedrieger uitgemaakt, daar hij het gewone geld niet wist te onderscheiden. Ziet hem eindelijk, bij gebrek aan paspoort, door de dienaren van het geregt als een dief en landlooper aangehouden; maar ziet hem ook, enkel door het noemen van zijn' naam te Antwerpen door de regering der stad verwelkomd, door Episcopius en anderen op het hartelijkst ontvangen, ja als in zegepraal ingehaald.

JERONIMO DE VRIES: *Hugo de Groot en Maria van Reigersbergen.*

LUTHER OP DEN RIJKSDAG TE WORMS.

Den 16 april, des voormiddags ten 10 ure, reed Luther, voorafgegaan door den keizerlijken heraut, in zijnen nederigen wagen de oude rijksstad binnen, gevolgd door eene schaar van edellieden, die buiten de stad zijne komst verbeid hadden, en begeleid door eene ontelbare menigte, die hem naar de herberg, waar hij zou vernachten, vergezelde. Van den wagen afstappende, zeide hij, ten aanhooren der omstanders, met een opgeruimd en helder gelaat: „God zal aan mijne zijde zijn!" Dit woord was eene profetie, wier vervulling niet achter bleef.

Naauwelijks was men te Worms van zijne komst ver-

wittigd, of de woning, waar hij zich ophield, werd als het ware bestormd door graven en edelen, geletterden en ongeletterden, krijgslieden en burgers, om den zoo beroemden en beruchten man, die voor velen de man en de held Gods, maar ook voor velen een monster der ongeregtigheid was, van nabij te zien en te spreken. Tot laat in den nacht duurden deze bezoeken. Den volgenden morgen werd Luther door den rijks-maarschalk, Ulrich van Pfaffenheim, gedaagd, om zich des namiddags ten vier ure voor zijne keizerlijke majesteit en de stenden des rijks te stellen. Zoo naderde de gewigtigste oogenblik zijns levens. Luther zocht na het vertrek van den rijksgezant de eenzaamheid en stortte zijne ziel in vurige gebeden uit. Op het bepaalde uur verscheen andermaal de rijks-maarschalk, en met hem de keizerlijke heraut. Men begeeft zich op weg; maar de zamendringende en telkens aanwassende menigte laat naauwelijks toe, éénе schrede te vorderen. De grond laat geen voetstap ledig. Deuren en vensterramen zijn omzoomd en bezet met de hoofden der nieuwsgierigen. Men ligt de pannen van de daken om den monnik van Wittenberg, den bestrijder van Rome, te zien. Pfaffenheim is genoodzaakt, den hervormer langs afgelegene straten en door tuinen te leiden, om tot het stadhuis te naderen. Ook hier is de toegang versperd. De hellebardiers zijn gedwongen, met hunne breede lansen den weg te banen. Eindelijk is men geworsteld tot den ingang der groote gothische zaal. Dáár ontmoette hem de in het staal vergrijsde George van Freundsberg, die Luther nog even staande hield, hem op den schouder klopte en met een' glimlach, die al den ernst zijner ziel verried, tot hem zeide: „Monnikje, Monnikje! gij doet heden eenen gang, zoo als ik en menig overste niet gedaan hebben, ook als wij het allerheetste gevecht tegengingen! Maar hebt gij het regte voor en zijt gij zeker van uwe zaak, ga dan in

Gods naam voort! God zal u niet verlaten." Men is binnen getreden. Hier stond nu de zoon van den bergwerker te Mansfeld, de monnik in het ruige kleed, even gelijk Paulus, de gevangene om Christus wil, eens voor Festus en Agrippa stond. Of liever, de aanblik van deze zaal leverde een nog veel grootscher en prachtiger schouwspel op. Hier zag men den pas gekroonden monarch, die over een gedeelte der oude en nieuwe wereld den schepter zwaaide, van wien de vleijende geschiedschrijvers zeiden en mogten zeggen, dat de zon over zijne staten nimmer onderging. Nevens hem zat de aartshertog Ferdinand. — Bovendien telde men in deze vergadering, eene der aanzienlijkste, die men in Europa ooit vereenigd zag, zes keurvorsten, wier nakomelingen meest allen tot de gekroonde hoofden van Europa zouden behooren, acht en twintig hertogen, meer dan vijftig mark- en rijksgraven, dertig hooge geestelijke en bisschoppen, de beide gezanten van den paus in hunne statiedragt, ridders en vrijheeren, in alles meer dan twee honderd personen. In het midden der zaal stond eene tafel, en daarop lagen Luther's boeken, die hier tegen hem moesten getuigen, maar bij de volgende eeuwen, hoewel zij ons zoowel zijne gebreken als zijne deugden leeren kennen, zijne beste pleitverzorgers zouden zijn. Luther werd geplaatst tegenover den keizerlijken troon op het vorstelijke vloertapijt, dat derwaarts leidde, zoodat aller oogen zich op hem konden rigten. En nadat men hem op gestrengen toon geboden had, het stilzwijgen te bewaren, totdat hij plegtelijk zou zijn ondervraagd geworden, nam de kanselier van den aartsbisschop van Trier, Johannes van Eck, het woord, en stelde hem uit naam des keizers de twee volgende vragen ter beantwoording voor. Vooreerst: „of hij de hier aanwezige schriften voor de zijne erkende?" Ten anderen: „of hij gezind was den inhoud dier schriften geheel of gedeeltelijk

te herroepen, of bleef volharden bij hetgeen hij daarin geleerd had?" Luther aarzelde niet, nadat de titels der boeken, op den eisch van Hieronymus Schurff, die hem ter zijde stond, overluid waren afgelezen, om de eerste vraag toestemmend en bevestigend te beantwoorden; maar wat de tweede betrof, deze achtte hij zóó gewigtig, daar het geloof aan Gods woord en de zaligheid der zielen hierin begrepen was, dat hij nederig verzocht, hem mogt de noodige tijd verleend worden, om zich op het antwoord te beraden. Dit uitstel werd hem vergund, maar onder de voorwaarde, dat hij den volgenden dag dit antwoord kort en duidelijk, bij monde en niet bij geschrifte, zou uitbrengen. De gedaagde werd hierop ontslagen en onder de beschimpingen en toejuichingen des volks naar zijne woning terug geleid!

Velen hadden in deze aarzeling een' trek van wankelmoedigheid gezien. Luther's vijanden juichten, zijne vrienden beefden; maar beiden hadden zich bedrogen. Zijn besluit was genomen en wankelde geen oogenblik in zijne ziel; maar hij wilde zich voorbereiden om een waardig en doeltreffend antwoord te geven. Christelijke wijsheid en beradenheid waren ditmaal met de vurigheid van zijnen geest in het schoonste verbond getreden en bereidden hem de schoonste overwinning. Des anderen daags werd hij op hetzelfde uur, op nieuw naar de raadzaal geleid; maar thans moest hij, terwijl hij door het volk schier verdrukt en verdrongen werd, meer dan twee uren lang in het voorportaal wachten. De schemering begon reeds te dalen. De sombere gewelven werden door den rooden gloed der toortsen verlicht en bestraald. Alles vereenigde zich om den oogenblik, die volgen moest, nog plegtiger en indrukwekkender te maken. Eindelijk werd hij binnengelaten, en bevond hij zich weder in de tegenwoordigheid des keizers. De vroeger voorgestelde vragen werden thans weder

herhaald. Nu hield Luther in de Hoogduitsche taal eene rede, die hij echter aanstonds, op de begeerte des keizers, in het latijn vertolkte. Hij begon zijne aanzienlijke hoorders op eene zeer nederige en bescheidene wijze om toegevendheid en verschooning te verzoeken, indien hij, die niet aan het hof, maar in een vergeten klooster was opgevoed, hun niet de titels mogt geven, welke hij aan hunnen rang verschuldigd was, of in iets tegen de bestaande hofgebruiken mogt zondigen. Hierna schifte hij zijne eigene schriften in drie soorten: in dezulke, waarin hij de Evangelie-waarheid, zonder over geloofspunten te twisten, zuiver en eenvoudig had nedergelegd; deze kon hij het allerminst herroepen; in dezulke, waarin hij de pauselijke oppermagt had aangetast en de verregaande misbruiken van het Roomsche hof had bestreden; ook deze kon hij niet herroepen, wilde hij er niet toe medewerken, dat de geestelijke tirannij, welke de bron van zoo vele onheilen en jammeren over de christenheid was, door deze achtbare vergadering zelve bekrachtigd en bevestigd wierd; eindelijk, in dezulke, die tegen afzonderlijke personen gerigt waren. Hier beleed hij, met lofwaardige opregtheid, dat hij dikwijls in zijne uitdrukkingen veel te heftig geweest was, en de perken der christelijke bescheidenheid had overschreden; en toch, ook deze kon en mogt hij niet herroepen, wilde hij zijne vijanden niet in hunne dwaling en boosheid stijven. Hij gevoelde nogtans een nietig en feilbaar sterveling te zijn; en daar de Heer en Zaligmaker, Hij, die alleen onfeilbaar was, voor den joodschen raad staande, zich verledigd had te antwoorden: „Indien ik kwalijk gesproken heb, zoo betuigt van het kwade!" wilde hij diens voorbeeld volgen. Hij smeekte daarom zijne toehoorders, bij de barmhartigheid Gods, dat iemand, hetzij van hoogeren of lageren stand, hem uit de Heilige Schrift mogt aanwijzen, waarin hij gedwaald.

had; en, indien hij van dwaling overtuigd werd, dan was hij bereid, niet slechts te herroepen, maar om met eigene hand zijne schriften in het vuur te werpen.

Na deze mannelijke taal ging hij voort zijne zaak te verdedigen, en met vrijmoedigheid, maar bescheidenheid, hield hij de hooge vorstelijke personen, die hier tegenwoordig waren, hunne vorstelijke roeping en verpligting voor; doch men liet hem niet toe, deze krachtige pleitrede geheel te voleindigen. „Gij zijt niet hier gekomen," zoo viel de keurvorstelijke kanselier hem in de rede, „om met ons te twisten, of in twijfel te trekken, wat alrede door hooge kerkvergaderingen is beslist. Men vraagt u een kort en duidelijk en bepaald antwoord: wilt gij herooepen? Ja of neen?" Gewigtig oogenblik in de geschiedenis der menschheid? Aan dit ja of neen hangt oogenschijnlijk het lot der hervorming, de zegepraal of de onderdrukking der waarheid! Maar, God zij gedankt! de heldhaftige strijder had den moed, om ook thans te volharden, ja om te spreken in de betooning van eene kracht, gelijk alleen uit de innigste overtuiging kon geboren worden, die zijne vijanden in verlegenheid bragt en beschaamde, en veler harten, tot hiertoe voor hem gesloten of van hem vervreemd, van bewondering en eerbied deed gloeijen. Luther antwoordde: „dewijl dan uwe keizerlijke majesteit en keurvorstelijke genaden een rond en eenvoudig antwoord van mij verlangen, zoo zal ik er een geven, dat noch horens noch tanden heeft, (neque dentatum neque cornutum), en wel aldus: „tenzij ik door getuigenissen der heilige schrift, „of door openbare duidelijke en heldere bewijzen overwon- „nen en tot eene andere overtuiging gebragt worde, (want „aan den paus en de kerkvergaderingen sla ik alleen en op „zich zelve geen geloof, daar het zóó klaar als de dag is, „dat zij dikwijls gedwaald en zich zelve tegengesproken „hebben), zoo kan en wil ik niet herroepen, omdat het

„noch veilig noch raadzaam is, om iets tegen het geweten „te doen. Hier sta ik; ik kan niet anders; God helpe „mij! Amen."

Men verbeelde zich den indruk, dien deze taal in de vergadering te weeg bragt. Johan van Eck mogt dien behendig verbergen, door Luther toe te voegen, dat hij zeer ongepast geantwoord had. Velen, die zich geheel door het gezag der geestelijkheid lieten leiden, mogten, even als de keizer, in den monnik een onbuigzaam en onhandelbaren ketter zien, — zij konden toch niet anders dan, even als deze, zijnen moed en zijne gerustheid onder zoo groote gevaren bewonderen; en niet weinig gold het voor de zaak der hervorming, dat Frederik de Wijze thans vaster dan ooit besloot, hem te blijven beschermen en aan de woede zijner vervolgers te ontrukken; dat ook Philip, landgraaf van Hessen, hier eene bewondering en toegenegenheid voor Luther opvatte, die hem later de zaak der Evangelische vrijheid met geestdrift deed omhelzen. Dit onverschrokken antwoord van Luther maakte een einde aan zijn verhoor; maar in de eerstvolgende dagen werden er nog onderscheidene onderhandelingen beproefd, waardoor zijne standvastigheid geen minder zware beproeving had door te staan. Al het mogelijke werd aangewend, om hem te bewegen te herroepen, of althans zijne schriften aan het oordeel der rijksvergadering te onderwerpen. Toen dit mislukte, sloeg de aartsbisschop van Trier, een achtingswaardig geestelijke, hem voor, de beslissing aan eene algemeene kerkvergadering over te laten. Luther stemde gereedelijk in dit voorstel, alleenlijk voegde hij als voorwaarde er bij, dat deze vergadering bij het beoordeelen of veroordeelen zijner schriften, de heilige schrift als rigtsnoer zoude volgen. Deze voorwaarde brak alle onderhandelingen af. Treurig schudde de aartsbisschop het hoofd: „Geef gij zelf ons dan een middel aan!" riep hij mistroos-

tig uit. „Ik weet geen anderen raad," zeide Luther, „dan dien van Gamaliël: indien dit werk uit menschen is, zoo zal het verbroken worden, maar indien het uit God is, zoo kunt gij het niet breken." Den 25 april ontving Luther zijn afscheid, nadat hem te voren was aangezegd dat de keizer, over zijne onbuigzaamheid ten hoogste verbitterd, zoodra het vrijgeleide zoude zijn opgeheven, zonder eenige verschooning tegen hem als ketter zou handelen. „Wat God behaagde," was zijn antwoord, „is geschied! de naam des Heeren zij geloofd!" Den 26 april verliet hij Worms, gevolgd door den keizerlijken heraut, dien hij te Friedburg ontsloeg, daar hij zich op het grondgebied van den landgraaf van Hessen genoegzaam in veiligheid achtte.

Zijne vijanden hadden intusschen niet stil gezeten. Ware hun toeleg gelukt, Luther's hoofd zoude te Worms gevallen zijn, of zijne asch in de vier hoeken der winden zijn verstrooid geworden. Maar de jeugdige keizer gaf hier eene schoone proeve van gematigdheid en regtvaardigheid. Toen men hem wilde overhalen om het keizerlijke geleide te breken en het voorbeeld van Sigismund te volgen, zoude zijn treffend antwoord geweest zijn: „Ik wil niet als Sigismund blozen," en: „wanneer er in de gansche wereld geen goede trouw meer mogt bestaan, dan moet zij nog bij eenen duitschen keizer gevonden worden." Aan den anderen kant wilde hij echter toonen, dat hij van alle ketterij, welke hij als gevaarlijke nieuwigheidszucht veroordeelde, hoogst afkeerig was. Hij liet zich daarom gemakkelijk overhalen, om tegen Luther en zijne leer de gestrengste maatregelen te nemen. Den 26 mei, toen de meeste duitsche vorsten reeds waren afgereisd, verscheen het keizerlijk mandaat, of beruchte Wormser edict, waarin Luther vogelvrij verklaard en met den rijksban getroffen werd. Dit edict was blijkbaar door de pen

van Alexander opgesteld, en de bitterste partijwoede en godsdiensthaat hadden die pen bestuurd. Luther wordt in dit stuk niet slechts als de gevaarlijkste ketter en volksverleider, maar zelfs een gewetenloos, zedeloos, verdierlijkt mensch, ja als de levende, vleeschgewordeu duivel, die zich in de monnikspij verstoken had, afgeschilderd. De ruwste scheldnamen vindt men hier reeds vereenigd, die men ook in latere tijden over het hoofd des hervormers heeft uitgebraakt en die men goed gevonden heeft zelfs in onze dagen te herhalen; maar die den gematigden roomschgezinde als eén ellendig middel ter verdediging moeten voorkomen, en den protestant enkel een' glimlach van medelijden kunnen afdwingen.

Al zijne volgelingen, allen wie wagen mogten hem voedsel, huisvesting of bescherming te verleenen, werden met de ongenade des keizers en de gestrengste straffen bedreigd.

B. TER HAAR: *Geschied. der Kerkhervorming.*

DE BLOEDBRUILOFT VAN PARIJS.

De vrede van St. Germain was gesloten. Beide partijen, vooral de edele Coligny, waren den oorlog en zijne gruwelen moede. Het scheen zelfs, dat men van de zijde der Katholieken er op bedacht was, om het vroegere onregt eenigermate te vergoeden en den diep gewortelden wrok geheel uit de harten uit te roeijen. Eene huwelijksverbindtenis tusschen Margaretha, jongste dochter van Catharina de Medicis, en den jeugdigen Hendrik van Navarre, den veelbelovenden zoon van Jeanne D'Albret, later in de geschiedenis beroemd als Hendrik IV, zou als middel hiertoe dienen. Coligny werd van Rochelle naar Parijs geroepen en aan het hof met eerbewijzen overladen. Hij vermoedde niet, in welk een' valstrik hij met vele

andere aanzienlijke Protestanten, die eene gelijke uitnoodiging ontvangen hadden, was gelokt geworden. Alleen Jeanne D'Albret was met die diepe moederlijke bezorgdheid vervuld over het lot van haren zoon, en gruwde van de snoodheid, welke zij aan het hof van Parijs had aanschouwd. Dit ontging het oog der sluwe Catharina de Medicis niet. Zij moest worden uit den weg geruimd, en weinige dagen vóór de voltrekking des huwelijks stierf zij onverwacht aan eene krankte, die naauwelijks eenigen twijfel toeliet, of zij was vergiftigd geworden. De bruiloft, wegens dezen plotselingen dood eenige dagen verschoven, werd eindelijk met groote plegtigheid gevierd, en de feesten te dier gelegenheid gegeven, hielden verscheidene dagen en nachten aan. Maar te midden dier feestvreugde, toen het middernachtelijk uur den feestdag van den H. Bartholomeus had aangekondigd, daar wordt op eens een pistoolschot in de nabijheid van de Louvre gelost. De klok van St. Germain l'Auxerrois begint storm te luiden. Weldra weêrgalmt hetzelfde holle en doffe geluid van al de torens der stad. De verschrikte bewoners van Parijs verlaten hunne slaapsteden, en zien de straten door den rooden gloed van toortsen verlicht. Te midden der litanijen, ter eere van de Heilige Maagd gezongen, vernemen zij de kreet van moord: „Leve de Guisen! de Hugenooten onder!" Wie nog in de verwarring en duisternis van den nacht waant te kunnen ontvlieden, vindt de straten door uitgespannen ketenen versperd en afgesloten. Eene dier moordschreeuwende benden, met witte kruisen op den hoed geteekend, en met eenen hertog van Guise aan het hoofd, stormt op de woning van Coligny los. De admiraal, door het verraderlijke schot eens sluipmoordenaars gekwetst, was sinds eenige dagen aan zijne legerstede gebonden, en had daar een bezoek van Karel IX ontvangen, die met ware of gehuichelde deelneming in

persoon naar zijnen welstand was komen vernemen. Hij verneemt het wild geraas en getier voor zijne woning. „Wat is dat?" vraagt hij, opgeschrikt uit den slaap. „Het is God, die uwe ziel opeischt," antwoordt hem een zijner dienaars, die binnen stuift. Dit woord ontdekt hem alles. Hij ontbiedt zijnen prediker Merlin, die hem overal vergezelt, en verzoekt hem, in tegenwoordigheid zijner huisgenooten, een kort gebed te doen. „Vrienden!" zegt hij daarop tot zijne onderhoorigen, „zoekt uw behoud in de vlugt: wat mij betreft, ik was lang bereid om te sterven, en beveel mij Gods barmhartigheid aan! Terwijl hij spreekt zijn de moordenaars in het slaapvertrek gedrongen. „Zijt gij Coligny?" brult één hunner hem te gemoet. „Die ben ik," is het antwoord. „Jongeling, heb eerbied voor deze grijze haren!" Een dolksteek doorboort hem de borst, en een sabelhouw doorklieft het gelaat; en men werpt het bebloede en mishandelde lijk uit het opgeschoven vensterraam aan Guise, die naar den dood zijns vijands staat te wachten, voor de voeten. Men wil, dat het hoofd van het ligchaam gescheiden, eerst aan Catharina de Medicis vertoond en vervolgens aan den Paus naar Rome werd opgezonden. Zóó bood eens de dochter van Herodias aan hare moeder het hoofd des Doopers op eenen schotel aan. Terwijl Coligny door het moordend staal werd getroffen, werden hem duizende even schuldelooze slagtoffers nagezonden in den dood. De moordlust holde voort door de wijken der stad. Men zag de vervolgden vlieden op de daken, maar ook dáár achterhaald en ter nedergemaakt op de straten. Vrouwen vergrepen zich, ter eere Gods en tot zoen der kerke, aan haar eigen geslacht, en kinderen verworgden kinderen van Hugenooten. De zon ging op om dit gruwtooneel te verlichten, en nog bloosde de mensch niet over zich zelven. De moordzucht ging voort te waden en te plassen door het

bloed, en toen zij geene levenden meer te ontzielen vond, vergreep zij zich aan de ontzielde en verminkte lijken. Gedurende acht dagen werd de moord telkens op nieuw hervat, gelijk, na een' hevigen brand, de vlam nog gedurig door de rookende en smeulende puinhoopen breekt; en nog eer het gruwtooneel, dat meer dan 30,000 slagtoffers deed sneven, te Parijs geheel was uitgespeeld, waren er in naam des Konings moordbevelen naar onderscheidene provinciën uitgevaardigd, die, helaas! maar al te gereedelijk werden ten uitvoer gebragt. Te Orleans, Bourges, Toulouse en in vele andere steden werd de bloedbruiloft van Parijs eenige dagen later op de straten vertoond, en met de opoffering van onschuldige menschenlevens gevierd. Te hoogere lof komt daarom aan die weinige Roomsch-Katholieke geestelijken en bevelhebbers van steden toe, die, te midden van zóóvele onmenschelijkheden, de eere der menschheid en des Christendoms handhaafden; die indachtig bleven, dat liefde de hoofdinhoud des Evangeliums is, en toonden dat het gebod van Jezus Christus: „Hebt uwe naasten lief als u zelven!" hooger bij hen gold, dan het moordbevel des Konings.

Wij schrijven al de gruwelen der bloedbruiloft van Parijs niet op de lijst van Rome's zonden, al heeft de Paus die met een Te Deum gevierd, al heeft hij dien triumf der kerke met salvo's uit het geschut aan de geloovigen verkondigd en met gedenkpenningen vereeuwigd. Wij werpen de schuld daarvan veelmeer terug op de gruwzame Catharina de Medicis, en haren door haren invloed bedorven zoon, die hoewel hij schroomvallig tot den doemwaardigen aanslag toetrad, volgens de getuigenis van sommige geschiedschrijvers, laaghartig genoeg geweest is, om uit de vensterramen van zijn paleis op zijne in doodsangst vlugtende onderdanen te schieten. En zelfs over die ontaarde moeder en zoon spreken wij het vonnis niet uit.

Het wraakgeschrei van zóó veel onschuldig vergoten bloed is lang van de aarde ten Hemel opgeklommen, en bij God hebben beiden hunnen Regter gevonden. Men heeft er hevig over getwist, of deze moord lang vooruit in koelen bloede overlegd en met voorbedachten rade is gepleegd, dan of hij, gelijk latere Roomsch-Katholieke geschiedschrijvers beweren, meer het gevolg van oogenblikkelijke vrees voor wraakoefening der Protestanten geweest zij: wij gelooven niet verre van de waarheid verwijderd te zijn, wanneer wij het daarvoor houden, dat het plan tot zulk eenen moord werkelijk reeds lang heeft bestaan, maar door de omstandigheden tot rijpheid is gebragt. Wat hiervan zijn moge, de verschrikkelijke Bartholomeusnacht, die door het talent van één der grootste redenaars van dien tijd werd verheerlijkt, — „alsof de starren bij den dood zóó veler onschuldigen schooner hadden geblonken, als of de Seine trotscher hare wateren had voortgestuwd"— maar die inderdaad zwarter en verschrikkelijker nederdaalde, dan ooit een nacht op het aardrijk was nedergezonken; — de verschrikkelijke Bartholomeusnacht blijft toch, door alle volgende tijden heen, voor Katholieken en Protestanten beiden, een waarschuwend teeken, waartoe godsdienstige onverdraagzaamheid leiden kan, wanneer het der partijwoede gelukt, haar den moorddolk in de hand te wringen; en hoewel die godsdienstige onverdraagzaamheid als eene gevaarlijke slang ook in den boezem van ons, Protestanten, nestelt, wij zeggen toch niet te veel, wanneer wij beweren, dat zij het eigenlijke beginsel dier godsdienst uitmaakt, welke geene andere boven of nevens zich duldt, en als de alleenzaligmakende godsdienst ook alleen heerschen wil.

B. TER HAAR: *Geschiedenis der Kerkhervorming.*

KARAKTERS.

PLATO.

Plato, een man van een' schoonen geest, van een verheven en levendig gevoel, van eene hoogvliegende verbeelding, en tevens van een diep nadenkend vernuft, en een welwikkend oordeel, hetwelk doorgaans over zijn gevoel en zijne verbeelding heerschte, had zich in onderscheidene kunsten en wetenschappen geoefend, was inzonderheid in de toon- en dichtkunst zeer ervaren, en was over het geheel bezield door eenen heerschenden smaak voor alles wat verheven en fraai was. Zoo toegerust werd hij een leerling van Socrates, aan wiens onderwijs hij zich gedurende acht jaren overgaf. Het kon niet anders, of het uitmuntende karakter van dezen wijsgeer, deszelfs voortreffelijke zedeleer, en de schoone manier, op welke hij dezelve voorstelde, moest aan eene ziel, als Plato had, behagen: maar het kon tevens niet anders, of diezelfde ziel moest eene hoogere vlugt nemen, en zich tevens voorwerpen ter bespiegeling uitkiezen, die het verstand meer bezig hielden, en die beide verstand en hart tot hoogere beschouwingen verhieven, dan die waren, met welke Socrates zich bijna alleen bezig gehouden had. De beoefening der zedekunde zelve werd bij Plato tevens eene bezigheid van het verstand, en van diepgaand wijsgeerig onderzoek, waarin hij dus van Socrates verschilde, die dezelve geheel en al dienstbaar maakte aan het gemeene leven. In de beginselen zelve met Socrates overeenstemmende, stak Plato zijns meesters zedekunde in een wijsgeerig kleed; terwijl hij ook daarin van denzelven verschilde, dat hij zich verdiepte in vele beschouwelijke onderzoekingen der wijsgeerte, waarvan Socrates geheel afkeerig was. Na den dood van Socrates begaf hij zich

naar Cyrene, om zich daar met den voornamen wiskundigen van dien tijd, Theodorus, te onderhouden, en van daar naar Egypte, om zich met de toen zoo zeer beroemde Egyptische wijsheid nader bekend te maken, als ook met de geheimvolle wijsgeerte en wijsgeerige taal van de Pythagoreërs, eene secte, die hij ook nog naderhand in Italië opzocht.

Wanneer men nu het pas gezegde van het karakter van Plato in aanmerking neemt, en hierbij bedenkt, hoe zijne denkingskracht nog meer werd ontwikkeld en verfijnd door de wiskundige denkbeelden, die hij van Theodorus aanleerde, en hoe tevens zijne hooge verbeelding moest steigeren door de verborgene wijsheid, die hem de Egyptische priesters voorhielden, en door de geheimvolle taal, waarin de Pythagoreërs hunne wijsbegeerte inhulden; zal het niemand verwonderen, dat de ziel en de wijsbegeerte van dezen zonderlingen man, hoezeer hij over het geheel een' navolger en bewonderaar van Socrates bleef, echter na zijne reizen in vele opzigten nog verder van de denkwijze en de wijsbegeerte van zijnen meester begon af te wijken. De geest van Plato vloog als het ware te hoog, dan dat hij zich zou hebben kunnen nederbuigen tot de geringere volksklasse, om, even als zijn meester, dezelve op de straten en de markten te onderwijzen. Hij koos zich daarom een bepaald getal leerlingen, die voor zijn onderwijs berekend waren. Dat onderwijs zelf was ook geheel en al gewijzigd overeenkomstig des wijsgeers vernuft en karakter. Het was even schoon als dat van Socrates; maar het schoon van Plato was van een' geheel anderen aard. Zijne redeneringen waren dikwijls zeer afgetrokken, en hadden daardoor eene soort van diepte, waartoe de populariteit van Socrates nooit zou hebben kunnen geraken. Tevens echter vol dichterlijk vuur en vervuld van verhevene gevoelens, was ook dikwijls zijne

manier om zich uit te drukken zeer verheven, en versierd met beelden, die dezelve tot eene soort van poëzij maakten. Diezelfde levendige verbeelding deed den wijsgeer niet zelden de afgetrokkenste denkbeelden inkleeden, zinlijk voorstellen, en als beligchaamde of bezielde wezens voor den geest brengen. Het was ook deze zelfde verbeeldingskracht, gevoegd met zijn hooggestemd gevoel, die hem wel eens eene helling gaf tot mysticismus en dweeperij. Voorts had zijne wijsbegeerte zeer veel voortreffelijks, zeer veel, dat het verstand bij uitnemendheid opscherpte en het hart waarlijk tot de edelste gevoelens verhief. Het is zoo; hij was een voorstander van de leer van de twee beginselen, welke hij misschien uit het Oosten had medegevoerd naar Griekenland; maar hij had aan dezelve eene wijziging gegeven, die aan zijn wijsgeerig vernuft eer deed. Hoezeer de stof, het beginsel, naar zijne gedachten, in zich behelzende van alle kwaad, even eeuwig was, als God, stelde hij dezelve alleen van God afhankelijk: eveneens toch als Socrates, afgeschrikt, eenigzins behoedzamer sprak, en zich soms wat al te zeer naar het gemeene volksgevoelen te dezen aanzien schikte. De Godheid was voorts naar zijne gedachten een oneindig, eeuwig, onveranderlijk, almagtig, hoogst wijs en onbeperkt goedertieren wezen, en de mensch verpligt om dezelve te vereeren, op eene haar waardige wijze, door deugd en godsvrucht. Ook was bij hem de indruk, dien de ziel had van God en deszelfs volmaaktheden, de hoogste zaligheid, waarin hij zich dus gaarne verdiepte: daarbij kwam zijne levendige overtuiging van het toekomende leven, voor hetwelke hij zoo dikwijls met verrukking sprak, en waartoe hij wilde dat men zich hier door de wijsgeerte zou voorbereiden, daardoor namelijk, dat de ziel zich trachtte te gewennen, om zich van het ligchaam, de bron van al het kwade in den mensch, en van deszelfs wellus-

ten, af te trekken, opdat dezelve dus te meer in staat zijn mogt, om, na dit aardsche leven, bevrijd van de kluisters des ligchaams, in volmaakte kennis der wijsheid zalig te zijn.

Van dezen kant beschouwd, behelst de wijsgeerte van Plato zeer vele wijsheid, hoezeer ook aan de andere zijde zijne denkbeelden nopens de vorming der wereld, nopens de mindere Daemons, en andere dingen, als ook soms zijne te groote schikking naar de volksvooroordeelen, en zijne niet zelden overdrevene vergelijkingen of opsieringen, niet wel verdedigd kunnen worden.

HERMAN MUNTINGHE: *Gesch. der Menschheid.*

KARAKTER VAN CORIOLANUS.

Ongetwijfeld had Rome nog geen grooter veldheer dan Coriolanus voortgebragt. Het geluk volgde immer zijne heldhaftige ondernemingen, omdat hij dezelve altijd voorzigtig berekende, dapper ten uitvoer bragt, en zich door de strengheid zijner krijgstucht steeds op zijne bende verlaten kon. Op zijne wenken herstelde zich meer dan eens een terugdeinzend, een op de vlugt geslagen leger; tegen zijne bevelen waagde het niemand te spreken, schoon zeer velen zijn laatsten aftogt veroordeelden. Zijne bekwaamheden als veldheer waren hem min dienstig in den raad. Onverzettelijke stijfzinnigheid heeft niets met de staatkunde gemeen, en niets voegt den regent in een vrij gemeenebest minder, dan de gezagvoerende geest van een' strengen krijgsbevelhebber. Eene natuurlijke eigenzinnigheid, uit eene toegevende opvoeding geboren, stelde hem buiten staat, de inschikkelijke houding van een volkbehagend man aan te nemen, en zijne oorspronkelijke trotschheid

wilde zich hierin niet tot de minste poging vernederen. De gemeenebestgezindste denkwijze had hem met zulk een karakter de liefde des volks nooit kunnen bezorgen; doch zijne gevoelloose heerschzucht maakte hem nu het regtmatig voorwerp van deszelfs haat. Al zijne burgerlijke deugden konden hem nooit meer dan geacht, nimmer bemind maken. Zijne stroeve ingetogenheid, welke geen deel nam aan eenige ligtzinnige genoegens der jeugd; zijne strenge regtvaardigheid, welke evenmin voor anderen predikte, ontnamen allen bevalligen luister aan zijne onbaatzuchtigheid, weldadigheid en opofferingen voor zijne vrienden. De oninschikkelijkheid, onverzoenlijkheid en wraakzuchtigheid van zijn ligt beleedigd hart maakten hem ongeschikt voor de minzame zamenleving. Eerzucht en moedermin waren de alles overspannende drijfveeren zijner daden. In veelvuldige gevechten zijn leven voor het vaderland gewaagd hebbende, schroomde hij niet dat vaderland op te offeren aan zijne beleedigde eer; en de luisterrijkste voldoeningen zijner eer van de hand gewezen hebbende uit trouw voor zijne aangenomen vrienden, onderwierp hij onbeschroomd derzelver belangen aan de beden zijner moeder. De teederste moederliefde moge de achterstelling van de zaak zijner weldoeners al eens bedekken: nimmer billijkt de allergevoeligste eerzucht den vijandelijken aanval van eigen medeburgers en vaderland. — Deze misdaad verduistert alle zijne verdiensten. Zij is de grootste, waaraan zich een sterveling kan schuldig maken. Alle andere misdaden toch maken of hem alleen, die ze bedrijft, of slechts weinigen buiten hem, ongelukkig; maar de vijand zijns vaderlands dreigt den ondergang aan geheele maatschappijen en offert duizenden aan zijne rampzalige woede op. Geene reden ter wereld kan ooit zulk eenen aanval regtvaardigen, en hoe groot het karakter van Coriolanus in ons oog voor het overige ook zijn

mogt, deze daad alleen zou ons hem met verfoeijing in deze geschiedboeken doen brandmerken.

M. STUART: *Romeinsche Geschied.*

KAREL V.

Karel V was inderdaad een groot man; hij zou het ook zonder zijn verheven rang geweest zijn, omdat zijne bekwaamheden natuurlijk waren. Zijne staatkunde evenaarde zijnen oorlogsmoed, zijne wakkerheid is onbeschrijfelijk, en hoe de fransche schrijvers dit ook trachten te bewimpelen, hun koning François I was in vorstelijke deugden geenszins met hem te vergelijken. Hij was een Nederlander, en zijn levensloop kan ons overtuigen, dat het nederlandsch karakter door zijne aangeboren behendigheid niets behoeft te verliezen van dat vuur, hetwelk tot de uitvoering der gewigtigste zaken vereischt wordt. Het schittert bij vlugger geesten bevalliger van alle zijden uit, maar het blijft ook zwakker omdat het in geen brandpunt verzameld wordt. Onze keizer, die al zijne bekwaamheden tot een nuttig einde wist te vereenigen, was dus alleen tegen François I, Hendrik VIII, den kardinaal Wolzey en den paus te Rome opgewassen. De heerschzucht, die altoos de zwakheid van groote vorsten is, was ook de zijne, en het is zeker, dat de nederlandsche privilegiën daartegen eene zwakke borstweer verstrekten; maar zijne heerschappij viel, naar het schijnt, den onderzaten dragelijker, omdat hij bekwaam was, dezelve met wijsheid en achtbaarheid te onderschragen. Hadden zijne wijduitgestrekte oogmerken hem niet in zoo vele oorlogen gewikkeld, nu tegen Frankrijk en Engeland, dan tegen den kerkelijken staat in Italie, ja dikwijls tegen de Turken; mogelijk zouden de Nederlanders, die hij als zijne lands-

lieden beminde, onder zijn bestier gelukkiger geweest zijn. Vele zijner instellingen bewijzen, dat hij de deugden en gebreken van onzen landaard grondig kende, en er gepaste maatregelen ten algemeenen nutte naar wist te nemen. Maar hij werd te veel afgetrokken, om op alles behoorlijk acht te geven; en niettegenstaande zijne onmetelijke rijkdommen, was het steeds uit gebrek van geld dat hij zich genoodzaakt vond de hollandsche en brabandsche steden door zware beden uit te putten, ja, hetgeen nog erger was, den koophandel aldaar door schadelijke belastingen te stremmen. Men leest met verontwaardiging, dat de staten, om dat juk eenigzins verligt te zien, tot zijne ambtenaren door vleijerijen en geschenken hunnen toevlugt moesten nemen. Had hij nog toen, toen hem de wisselvalligheid van het oorlogslot begon te vervelen zich kunnen vergenoegen met het gerust bestier van zijne eigendommen, had hij moed genoeg gehad om zijn verkregen geluk te genieten, zijne natuurlijke bezadigdheid, zijne wijsheid, zijn geslepen oordeel zoude hem te stade gekomen zijn, om zich bij de late nakomelingschap, zoowel onder de beste vorsten als onder de roemzuchtigste overwinnaars den eersten rang waardig te maken. De vrijheidlievende Nederlanders, hem boven anderen aangenaam, zouden hem overtuigd hebben, dat de belangen van zulk een vorst, als hij wenschte te zijn, nooit kunnen onderscheiden wezen van de belangen des volks, dewijl zij van beide zijden op de algemeene welvaart uitloopen.

Is het niet een verbazend voorbeeld van de nietigheid der menschelijke bedrijven, dat wij dezen keizer, zoodra het tijd wordt om zich daartoe te verledigen, eenklaps in de duisternis van een klooster zien verdwijnen; dat hij, na ontelbare belegeringen, veldslagen en triumfen, den luister van zijn' troon niet meer kunnende verdragen, in zulk een zwaarmoedig verblijf liever langzaam wenscht te

sterven, dan ten nutte van het menschelijk geslacht een nieuw en gelukkig leven aan te vangen? Het is de zwakheid der grootste zielen, dat hunne onbeperkte begeerten beter kunnen uitgebluscht dan gematigd worden, en dat de goederen, welke zij het vurigst nagejaagd hebben, door het eerste genot zoo verachtelijk worden, als zij te voren bekoorlijk schenen.

S. STIJL: *Opkomst en bloei der Nederl.*

LEYCESTER.

Zoodra Leycester in Holland kwam, werd hem de algemeene landvoogdij door de vereenigde staten van zelven aangeboden. Een schoon begin om zijnen heerschzuchtigen geest te streelen; maar hetgeen er was voorafgegaan, toen hij nog in Engeland vertoefde, matigde niet weinig dat genoegen. Het stadhouderschap van Holland en Zeeland was den jongen graaf Maurits opgedragen, en men had hem verzocht, den titel van prins van Oranje te willen voeren, waartoe hij, onaangezien zijn oudste broeder nog leefde, geregtigd scheen. Oldenbarneveld, die deze opdragt had aangeraden, bereidde zich dus, om ten aanzien van Leycester dezelfde voorzorgen in het oog te houden, waarbij Willem de I zich jegen Anjou zoo wel had bevonden. Dit werd in Engeland zoo klaar gemerkt, dat Leycester zelf niet naliet zich daarover misnoegd te toonen. Inzonderheid stiet hem de titel van prins, waardoor Maurits in rang en aanzien zelfs boven hem scheen verheven te worden. Maar nopens het bewind der regering toonde hij straks, bij het aanvaarden der opperlandvoogdij, dat hij, in weêrwil van alle hinderpalen, om geene middelen ter uitbreiding van zijn gezag bekommerd

was. Met veel moeite verwierf men zijne toestemming, om eenen raad van state nevens hem te stellen; en zulks geschiedde niet dan onder belofte, dat het berigtschrift van dezen raad, schoon in alles naar zijne zinnelijkheid ingerigt, alleenlijk gelden zou tegen deszelfs leden, zonder hem, aan het hoofd van allen, tot de geringste bepaling te verpligten. Inmiddels stond hij toe, dat men een zeker getal van personen benoemde, waaruit hij deze leden kiezen zou, maar noemde evenwel vooraf eenigen, welke men niet mogt uitsluiten.

De staten maakten zich dus misschien schuldig aan eene toegevendheid, die zijne heerschzucht te veel moed gaf; maar zoo veel te beter leerden zij hem kennen: zij bespiedden zijn gedrag, om tegen de gevolgen op hunne hoede te zijn. Dit blijkt terstond uit de omzigtigheid, waarmede de voorwaarden van zijne aanstelling uitgedrukt werden; en nog meer uit de zorg, die men droeg om van tijd tot tijd aan te wijzen, hoe dezelve konden verstaan worden, wanneer men in zijn bestier geen genoegen nam. Hij werd, bij voorbeeld, tot opperlandvoogd verkoren, om te regeren volgens de wettige gewoonten der tijden van keizer Karel den V; hetgeen heerlijk in zijne ooren klonk, wegens zijne hooge verbeelding, van het gezag, hetwelk deze vorst, en deszelfs landvoogden onder hem, gevoerd hadden, insgelijks te zullen voeren. Volgens dit begrip dacht hij dan aan geenerlei bepalingen, behalve die van zijne koningin, onderhevig te zijn; maar toen het tijd was, deed men hem klaar genoeg zien, dat door de gemelde uitdrukking onmiddellijk eene oppermagt boven hem ondersteld werd, welke, te voren bij den keizer, als graaf geweest zijnde, nu alleen bij de staten moest gezocht worden. Doch hetgeen men reeds in den eersten opslag aan Elizabeth schreef, nopens de volstrekte magt, zoowel over zaken van regering als over krijgs-

verrigtingen, aan Leycester opgedragen, is nog merkwaardiger, omdat het in meer dan één opzigt hare loosheid verklockte. De koningin, die buiten twijfel verheugd was over zijne bevordering, geliet zich echter, alsof het haar mishaagde, dat men buiten hare bewilliging dat besluit genomen had: ja, zij gaf voor, op Leycester zeer misnoegd te zijn wegens het aanvaarden der landvoogdij: als of zij vreesde, dat zulks tot een middel kon strekken, om haar aan de nederlandsche belangen naauwer te verbinden, dan zij wenschte. De staten ontschuldigden zich op hare klagten met dit antwoord, dat zijne volstrekte magt niet verder moest verstaan worden, dan noodig ware, om den algemeenen landvoogd te onderscheiden van de bijzondere stadhouders der provinciën. Zij liepen het stuk der burgerlijke regering ongerept voorbij, en verklaarden, vlak tegen de letter van het verdrag, dat deze magt zich ook niet verder uitstrekte dan tot het bewind des oorlogs; willende naar allen schijn te kennen geven, dat 's lands wettige gewoonten, in het verdrag gemeld, van zelven eene genoegzame uitzondering op zijn gezag in de burgerlijke regering aan de hand gaven. Vrij zwak, ik beken het, maar geestig genoeg, vermits het ongenoegen der koningin niet natuurlijk scheen, en hierdoor sterk vermoeden gaf, dat zij zich, zonder deze beleefde waarschuwing, te veel van haren invloed op de nederlandsche zaken zou beloofd hebben. De landvoogd, op verre na zoo doorslepen niet als zijne koningin, begreep niets van deze geheimenissen, maar zoodra hij begon te toonen, dat hem het nasporen van 's lands middelen ernst was, leerde de ondervinding hem, dat men, voornamelijk in Holland, zijnen geweldigen geest werk genoeg verschaffen zou. Die ontdekking vertraagde zijnen ijver niet, maar was veeleer een prikkel om de roekelooze uitvoering van zijn voornemen te verhaasten. Aan de maatregelen, welke

hij nam, mogen verscheidene trekken van het voorgesteld afbeeldsel getoetst worden. Hij begreep de noodzakelijkheid van listige handelingen wel; hij wist, dat men verdeelen moest om te heerschen; maar zijne listen werden kwalijk aangelegd, en de verdeeldheden, welke hij brouwde, bragten hem ten val. Het ging hem als onervaren krijgslieden, die dikwijls door hun eigen geweer jammerlijk beschadigd worden. In plaats van de Hollanders door eenen minzamen omgang in te nemen, en door het voorstaan hunner bijzondere belangen op zijne zijde te lokken, hetwelk een iegelijk, behalve Leycester, zou beproefd hebben, zocht hij integendeel zijnen voornaamsten aanhang ter zijde af in de andere provinciën; met oogmerk, om vervolgens, door dat middel, den invloed der hollandsche steden op de regering in het algemeen te stremmen. Tusschen Holland en Utrecht broeide op dien tijd eenig ongenoegen, wegens den uitvoer van mondbehoeften, dien de Amsterdammers onverhinderd wenschten te houden, tegen het gevoelen der Utrechtschen, welke, zonder zich over de algemeene belangen van den koophandel te bekommeren, door het verbieden van den uitvoer, het vijandelijk leger tot hongersnood wilden gebragt zien. Niets gereeder voor den graaf, dan in dit smeulend vuur te blazen. Hij begeeft zich naar Utrecht, wint er grooten aanhang onder de woeligste burgers, mengt kerkelijke en wereldlijke geschillen ondereen, en wroet zoolang, tot dat het hem gelukt de regering te onderkruipen, waarna de gansche provincie hem toevalt, om blindelings op de genade van eenige vreemdelingen, door hem aan het roer gesteld, te drijven. Ondertusschen had hij reeds een plakaat op de zeevaart uitgegeven, waarbij de hollandsche koophandel ten hoogste belemmerd werd; maar hetwelk groote voldoening gaf aan de Utrechtschen, die zich eerlang door zijne gunstelingen in alles lieten bestieren. Wat

men hem tegenwierp, het was ijdel: hij hoorde niemand dan zijne vleijers, en onder dezen maakten ook de predikanten geene geringe vertooning. Binnen korte dagen werd men in Holland de besmetting gewaar van het vergift, hetwelk zij verspreidden. Overal daverden de predikstoelen van klagt op klagt, niet alleen over de zorgeloosheid op het handhaven van de zuivere hervormde godsdienst, maar ook wel degelijk over het slecht bestier der staatszaken. Het land zou verloren gaan, zoo men op dien voet volhardde; maar Leycester was de Godsheld, de Gideon, die alle misbruiken moest herstellen, die veel beter, dan voorheen prins Willem, de belangen der kerk ter harte nam, en op wien alleen de hoop van het kwijnend vaderland gevest was. Hierdoor aangemoedigd, en om deze getrouwe vrienden op zijne beurt nog verder aan te moedigen, beriep hij, op zijn eigen gezag, eene kerkvergadering of synode, welke alle drie jaren stond hervat te worden. Onze jaarlijksche synoden, waarschijnlijk uit deze instelling gesproten, strekken tot bewijs, dat een ongezonde wortel somtijds goede loten schiet. Op de gemelde vergadering werd onder anderen eene kerkenorde beraamd, naar welke men zich in de vereenigde gewesten alom zou hebben te schikken. Zij moest voornamelijk dienen, om alle verschil over geestelijk en wereldlijk regt, met betrekking tot kerkelijke zaken, te beslechten; en was, gelijk men denken kan, zeer geschikt om de onafhankelijkheid der geestelijken te bevorderen. Al dit werk hadden de staten, zoo het scheen, met lijdzame oogen aangezien; maar toen deze kerkenorde zou bekrachtigd worden door de toestemming der voornaamste steden, wist men er overal zoo vele uitzonderingen op te vinden, dat hare uitwerking bijna geheel verijdeld werd. Dordrecht, namaals door zijne Nationale Synode zoo vermaard geworden, was de eenige hollandsche stad, die zich aan de

besluiten van deze kerkvergadering met volle gehoorzaamheid onderwierp.

S. STIJL: *Opkomst en Bloei der Nederl.*

HENDRIK ALBERT SCHULTENS.

De ware deugd hangt niet af van omstandigheden; zij is niet slechts het werk van neigingen en hartstogten, die, in één oogenblik geboren wordende, en in één oogenblik stervende, geene andere dan kortstondige uitwerkingen kunnen hebben; zij steunt op vaste en beredeneerde grondbeginselen, en zij is zoo eeuwig, als de ziel die haar uitspruiten deed. Zij kiest niet uit de pligten, welke ons opgelegd zijn, slechts die genen, waartoe ligchaamsgestel, opvoeding, of gewoonte de ziel gemakkelijk doet overhellen; zij is één en ondeelbaar, en in alle gevallen zich zelve gelijk; betracht dus alle pligten, zonder onderscheid, uit hetzelfde grondbeginsel, met dezelfde gewilligheid, met denzelfden moed; en blijft volstandig tot den einde toe, schoon aan de éene zijde bekoringen lokken, en aan den anderen kant vervolgingen dreigen. Zoodanig was de deugd van Schultens. In zijne verkeering in de wereld, en in alle posten, waartoe hij geroepen werd, was hij dezelfde, die hij in den kleinen kring van zijn huiselijk leven was, en die hij geweest zou zijn, wanneer hem zijn lot in het kabinet, naar het veld, of op den troon gevoerd had; dezelfde in den vrolijksten vriendenkring, en op zijn sterfbed. Hoe gaarne, toehoorders! zoude ik u die éene, ondeelbare, en aan zichzelve altijd volkomen gelijkende deugd van onzen Schultens, in een oogenblik, zoo volledig voor den geest brengen, als een schilder u een afbeeldsel van volmaakte ligchamelijke schoonheid, met eenen opslag van het oog, beschouwen

doet: want ik weet het, dat een beroemd schrijver met regt gezegd heeft: „wij zijn niet voldaan, wanneer de „deugd, die wij achten dat een lofredenaar in haar geheel „en volkomen moet vertoonen, in deelen gesmaldeeld „wordt, en wanneer derzelver werkingen worden van een „gescheiden." En echter is het aan de andere zijde waar, dat deze deugd zich in verscheidene takken uitbreidt, en in onderscheidene vruchten kenbaar wordt; en dat wij, om haar geheel te kennen, zooals zij zich in den uitmuntenden mensch vertoont, eerst hare onderscheidene werkingen afzonderlijk moeten nagaan, indien wij het geheel ons levendig voor den geest willen brengen.

Daar dierhalven, volgens het gevoelen van de beroemdste mannen der oudheid, bij zoodanig eene ontleding der deugd (indien ik mij dus uitdrukken mag) in de eerste plaats de wijsheid in aanmerking komt, die in eene juiste onderscheiding en gegronde verkiezing tusschen goed en kwaad bestaat, zoo laat ons in de eerste plaats zien, hoe groot en voortreffelijk dezelve in Schultens was. Datzelfde gevoel voor het ware en schoone, dat wij in hem in het vak der wetenschappen en kunsten bewonderen, was ook bij hem in alles, wat tot het uitgestrekt gebied der zeden behoort, zoo levendig en zoo fijn, als bij weinige stervelingen. Hij had dat gevoel, gedurende geheel zijn leven, met de naauwgezetste zorg geoefend en gescherpt; en hetzelve zeide hem dus met eene onbegrijpelijke waardigheid, in alle mogelijke omstandigheden, niet alleen, wat regt en billijk, maar ook wat welvoegelijk en bevallig ware. Gelijk hij zelf deze inspraken getrouw opvolgde, zoo wist hij ook het eigen gevoel in anderen, waarmede hij verkeerde, op te wekken en te versterken. Hij geloofde, met zijn' geliefden Pope, dat het waardigst voorwerp der beschouwing van een' mensch de mensch zelve is; en behalven het naauwkeurig onderzoek van zijn eigen hart,

waarin hij met eene gestrengheid te werk ging, die in zijn' vijand niet grooter had kunnen zijn, was er geene bezigheid aangenamer voor hem, dan de uitvorsching van de harten van hen, tot welken hij in eenige betrekking stond. Dit uitvorschen deed hij zoo ongemerkt, dat noch hij, die er het voorwerp van was, noch anderen er iets van bespeurden; en daardoor toonden zij, welken hij waarnam, zich te natuurlijker, en gaven zich volkomen aan hem bloot. Schoon nu zijn schrandere blik dikwijls reeds in éénen oogwenk doorzag, wat in den mensch was, deed hem echter zijne voorzigtigheid bij velen langen tijd het opmaken van zijn besluit uitstellen, zoo dat hij wel eens aan zijne gemeenzaamste vrienden verklaarde, dat hij sommige menschen jaren achteréén onophoudelijk waargenomen had, eer hij over hunnen inborst besliste. Hij stelde die beslissing vooral het langste uit, wanneer hij vreesde, dat zijn oordeel ongunstig uit zou vallen, daar zijne natuurlijke goedhartigheid hem in het algemeen veel goeds van de menschen denken deed, en hij liever tien schuldigen voor goed wilde houden, dan één onschuldigen verongelijken. Hij vond doorgaande meer onstandvastigheid bij de menschen, dan valschheid, en meer wuftheid en losheid, dan opzettelijke kwaadwilligheid. Wanneer hij echter eenmaal een boos opzet, of snoode kunstgrepen in iemand ontdekt had, dan kreeg hij van hem een' diepgewortelden afkeer, dien hij met woorden en daden en vooral met zijn sprekend gelaat openbaarde. Reinheid van hart en ronde opregtheid waren de eenigste aanbevelingen, die men bij hem behoefde. Die immer rein handelde, en, waar de nood dit vorderde, voor waarheid en regt dorst spreken, vond in zijn' warmen handdruk, en in zijn' goedkeurenden blik eene belooning, die hem meerder waardig was, dan alle schatten der wereld.

JACOBUS KANTELAAR: *Lofreden op Schultens.*

DE HERTOG VAN ALBA.

Daar nadert hij over de Alpen, harder dan de Alpen zelf; daar nadert de hertog van Alba! — De hertog van Alba, die dwingeland, wreeder dan alle dwingelanden, nadert met spaansche legerknechten; en als een tweede Catilina, moord en woede blazende, brouwt hij den vaderlande eenen gruwzamen ondergang; dreigt inwoners en steden te vuur en te zwaard; brengt met zijne aankomst de landen in rep en roer, in schrik en angst. Voor hem uit stappen zijne reisgezellen: grimmigheid, haat, gierigheid, wraakzucht, verwoedheid. Voor zijne voeten worden uit den weg geruimd voorregten, beloften en herkomsten. Al voorttredende worden opgebroken al de sluitboomen van regt en geregtigheid; van eer en van pligt. Achter hem volgen zijne lijftrawanten: afgrijselijke wreedheden, veldslagen, nederlagen, verwoesten, plunderen, rooven en ruiten, verjagen en vangen, spannen en bannen, verdrijven en goederen verbeuren, ja branden, blaken, ophangen, koppenhakken en radbraken. De onschuldigen worden ter dood gesleept; edelen en onedelen vermoord; jongen en ouden, vrouwen en maagden, kinders zonder onderscheid van sekse, jaren, staat of rang, geslagt. Plakkaten, met bloed geschreven, aangeplakt. Geregtshoven, om in de verborgenste schuilhoeken van 'smenschen hart te wroeten, opgerigt. Menschen levend aan staken gehecht, met priemen doorregen, door de vlammen tot asch verkeerd; met hun smeer, lucht en rook de markten vervuld. Stroomen en beeken, galgen en boomen met lijken gepropt. Die zich op regten en privilegiën beroepen, opgeknoopt, de kop van den romp gehouwen, in de boeijen geworgd. Zoo vele Nederlanders, schier zoo vele houtstapels, zoo vele schavotten! Beschuldigingen worden zonder aanklager gesmeed! Vonnissen zonder

raadplegingen geveld; terwijl de regters slapen en zonder kennisneming 't geroep opgaat: „naar de galg, naar de galg met dien onzaligen!" Het aantal van onschuldige lijders kan in de gevangenhuizen, door den allersnoodsten booswicht gebouwd, niet meer bevat worden; men bouwt aanstonds nieuwe. Men sticht kasteelen en sloten! Dorpen worden plat gebrand, akkers en staand koren verwoest; de velden stroomen van 't bloed. Door allerprangendste belegeringen worden de steden bekneld; stormenderhand veroverd; tegen verdrag en belofte uitgeplunderd en verwoest. Denkt eens, bid ik u, om Haarlem, om Naarden, om Zutphen, om Amersfoort, die erbarmelijke gedenkteekenen van verwoesting en woede. Denkt om dien onbeschrijfelijken en ongeloofelijken hongersnood, die bleeke en uitgeteerde geraamten, toen honden en katten aangename spijzen waren; toen weggeworpen vuiligheden, toen ruw leder tot spijs verstrekte, waarop die ongelukkigen al knabbelende dood nederzonken. Denkt om zoo vele menschen, door dolrazende krijgslieden in kerken opeengepakt, door vlammen verteerd, aan klingen geregen, met bijlen in stukken gehakt, de aders geopend en 't spattende bloed greetig ingezwolgen. Ziedaar! een vader, terwijl de zoon het al trillende aanziet, door vele moorddolken doorpriemt, het hart uit het lijf gesneden en den zoon in 't gezigt gekletst . . . .
. . . .

Zoo woedde men in de steden! Zoo woedde men op de landen tot dat Alba aftoog. — Alba toog af, dat bloeddorstige, dat bij den Nederlander altijd vervloekte en onzalige monster. Met hem echter toog zijn geest niet af, noch toen noch immer; met hem toog niet af die moorddadige bloedraad der vervolgingen, der pijnigingen, der folteringen. Het deed hem innig leed, dat hij met achterlating van nog levenden heen moest; en nadat hij acht-

tienduizend zielen in Nederland door beulshanden vermoord en nog veel meer duizenden ellendig gehavend, wreed mishandeld, bloeddorstig geslagt had, beklaagde hij zich nog over zijn lot, dat al de Nederlanders te zamen niet maar éénen hals gehad hadden, om ze allen te gelijk den kop van den romp te houwen, en zoo schuldig en onschuldig in éénen ondergang weg te slepen. Helaas! wat groote en onverdragelijke jammerstaat des vaderlands! Helaas! wat gruwelijke en meer dan tyrannische wreedheid van eenen Alba! Wie is zoo verhard, wie zoo verstaald, wie zoo ontmenscht, die door zulke afgrijselijkheden niet getroffen wordt. Maar Alba werd niet getroffen. Wie, wie kan zulke allerbitterste folteringen aanhooren, wie uitspreken, veel minder, wie zien? Alba heeft ze gezien en heeft zich met dat schouwspel vermaakt, maar niet verzadigd.

A. KLUIT: *Over het Afzweren van Philips.*

NAPOLEON.

Napoleon Buonaparte was zijn verheffing nog meer aan zijn karakter dan aan zijne talenten verschuldigd. Zonder schitterende bekwaamheden nogtans, enkel op de schouders van anderen gedragen, of door een blind fortuin begunstigd, speelt men geen rol gelijk de zijne. Hij bezit misschien geene zeldzame hoedanigheden, waarin hij niet door anderen, nu of eertijds, geëvenaard, of overtroffen werd; maar zij vormen in hem een geheel, zoo volkomen, zoo harmonisch, indien dit woord hierdoor niet ontheiligd wordt, dat men er bezwaarlijk de wedergâ van zal aantreffen. Zijne talenten, geaardheid, en ontembare kracht van wil, boden steeds elkander de hand op eene wijze, in eenen toon en sterkte van uitdrukking, die eenig in

hem waren. Wie had, gelijk hij, de gaaf, om over den wil van anderen te heerschen, om zich onbegrensd te doen gehoorzamen? Wie verstond, als hij, de kunst om groote gedachten van zich te verwekken, moed en vertrouwen op zich in te boezemen? Hij ontving van de natuur die strenge terughouding, die veel meer van zich vermoeden doet, dan zij volbrengen kan, en onuitputtelijk schijnt, waar zij slechts rijk is in hulpmiddelen. Aan beleedigende stuurschheid wist hij den indruk te geven, als of niemand zijne gunst verdiende. Hij geleek eene Godheid, die men verzoenen moest, het kostte wat het wilde, wier ongenade de hoogste vloek was. Hij deelde weldaden uit, niet als uit zijn hart, maar uit zijne onbegrensde magt vloeijende; hooge titels, landgoederen, roof der overwonnenen, duizenden waren te gering, schatten, millioenen! maar geene genegenheid, geene vertrouwelijkheid. die een denkbeeld van gelijkheid had kunnen opwekken, In den huisselijken kring heeft men somtijds norsche dwingende karakters, die men viert, en voor wie men beeft, omdat wrok, terging en onbeschoftheid, hun evenzeer ter dienste staan, terwijl een blik van hun welgevallen de geopende hemel schijnt. Zulk een karakter vertoonde Buonaparte op den troon en in het veld. Zijne ontwerpen waren minder groot dan buitensporig, maar zij schitterden, en hadden een zweem van het bovenmenschelijke. Niemand kon volvoeren wat hij volvoerde, die de drie vermogendste drijfveeren van der menschen willen en handelen in één punt had weten te vereenigen: vrees, hebzucht en ijdelheid. En ook dit was niet genoeg, om dien alles vermogenden, dien verschrikkelijken invloed te doen ontstaan, die zijn bestuur kenmerkte. Voortvarend, rusteloos, stout en vurig, was alles, wat hij in het openbaar deed of sprak, geschikt om geestdrift te ontvlammen: geestdrift die, gelijk een electrike schok, zich mededeelde

tot aan de uiterste grenzen der lijn, die met hem in aanraking was. Zoo had een gansche krijgsmagt, van den eersten bevelhebber tot den laatsten soldaat, geen anderen wil dan den zijnen. En welk eene krijgsmagt! de bloem der jongelingschap eener dappere natie, opgegroeid in het midden der gevaren, gehard in het strijden, gewoon te overwinnen: soldaten vlammende op buit en eereteekenen, bevelhebbers verrijkt met den roof van Europa, onverzadelijk door steeds ontvlamde begeerlijkheid! met zulk een gevaarte, door éénen wil bewogen, verpletterde hij alles. Er ontbreekt slechts ééne trek aan onze beschrijving. Hinderpalen der zedelijkheid stonden hem nooit in zijne ijzeren borst; het kostte hem niets, door stroomen menschenbloed te waden tot zijn doel. De wetten van eer en trouw achtte hij voor allen, behalve voor zich te zijn; hij eischte hare volbrenging met grooter gestrengheid van anderen af, naarmate hij ze zelf schaamteloozer vertrad. Leugen en veinzerij nam hij te baat, somtijds uit gevoel van zwakheid, of aangeboren verraderschen inborst. Hij beloofde aan de volken voorspoed, ter zelfder tijd dat hij bevelen gaf, om hunne welvaart op het hart te trappen; en terwijl hij hen in tranen en wanhoop dompelde, wilde hij opentlijk als hun weldoener geprezen zijn.

Zoodanig was de man, die Frankrijk, nog bedwelmd van vrijheids-droomen en klanken, met de woorden vrijheid en orde in den mond, in de schandelijkste slavernij heeft geketend; die van hooger tot hooger magt gestegen, eindelijk geene titels of namen meer voor zijne heerschappij wist te doen uitdenken, en het bevel voerde over eene legermagt, die in talrijkheid, toerusting, krijgskunde en zelfvertrouwen, misschien nooit haar gelijke had. En binnen twee jaren tijds ging die geduchte wereldmonarchij te niet. De dwingeland, door vleijerij bedwelmd, beeldde zich in te zijn, wat hij scheen. Hij was een ontzaggelijk

luchtverschijnsel, en meende een zon te wezen, die welk gedeelte der aarde hij wilde; kon koesteren of verbranden. Eene onderneming zonder redelijk doel, waarbij kansen noch gevolgen berekend waren, moest zijne almagt staven, en verried zijne onmagt. Zijne onverwinnelijke legioenen, doodgevroren en doodgehongerd, lieten slechts een schaduw over van 't geen zij waren. En de held van Europa kwam in zijne hoofdstad terug als een vlugteling, naauwelijks herkend aan de poorten van zijn paleis.

VAN DER PALM: *Gedenkschr. v. Nederl. Herstelling.*

G. K. VAN HOGENDORP.

Een karakter, gelijkende naar dat der Romeinen, uit de schoone tijden dier republiek; doch zonder de hardheid der vormen en hoekigheid der omtrekken, die meerdere woestheid weleer tot grootheid achtte te behooren. Deftig en achtbaar, maar beschaafd en zachtaardig: een verlicht hoofd, niet slechts met kennis der fraaije wereld en harer zeden, maar ook met een' kostbaren voorraad der wezenlijkste en nuttigste kundigheden verrijkt. Begaafd met het talent van wel te spreken en wel te schrijven, voorheen met een' aanzienlijken post bekleed, had het hem, ook na den val van het stadhouderlijk huis, aan geene aanzoeken ontbroken, om in gewigtige staatsbetrekkingen geplaatst te worden; maar hij had die allen standvastig afgewezen. Niet uit onverschilligheid, noch uit wrok; maar omdat Vaderland en Oranje niet van elkander kon scheiden; door vrijheidszucht, door eer en trouw geleid. Want, waar het ongeluk zijn raad of hulp; waar de verdediging des regts zijne pen; waar nuttige of grootsche ondernemingen zijn vermogen behoefden, vond men hem steeds vaardig tot medewerking, en, was het

noodig, om zich vooraan te stellen. Schoon ambteloos levende, was er niemand, die hem niet bij doop- en geslachtsnaam beiden kende; wien die vereenigde namen geen eerbied inboezemden voor verstand en braafheid. Ook wilde hij zich geheel bewaren voor de goede zaak, wanneer die eenmaal weder zou zegepralen. En schoon dit menigwerf door alle anderen hopeloos werd gesteld, door hem nimmer. Terwijl Napoleon van stap tot stap de wereld-monarchij scheen te naderen, arbeidde hij in zijn kabinet aan het ontwerpen van staats-beginselen voor het in de toekomst herstelde Nederland. Tot zulk een karakter behoort ook verbeelding en geestvervoering. Wat door hetzelve wordt voortgebragt, steunt niet enkel op koele beschouwing en berekening; het kenmerkt zich ook door opgewondenheid, door verheffing van ziel boven het gewone inzigt in den schakel van uitkomsten en oorzaken. Waar anderen slechts natuurlijke krachten zien, ziet en weegt het ook de zedelijke: waar anderen, bij het einde aller menschelijke hulpmiddelen, stuiten en stilstaan, daar stijgt het op tot de verborgen bronnen van heul en heil, die de Almagtige Bestuurder der volken in zijnen raad houdt opgesloten. Van daar die hooggestemde, maar tevens onwrikbare moed, dien hij in het beginnen, voortzetten en voleindigen van Neêrlands herstelling, aan den dag leide; een moed, die zich nooit een enkel oogenblik verloochende; dien hij bij alle braven even sterk en zuiver onderstelde, als hij dien in zich voelde gloeijen, en in sommigen, die hem omringden, zag blaken: een moed, zoo groot, dat zoo hij aller borst gelijkelijk ontvlamd had, de behoudenis des vaderlands zelfs geen oogenblik twijfelachtig zou geweest zijn. Ziet daar den man, op wien, in den dageraad onzer verlossing, het oog van alle braven gevestigd was; en van wien het nageslacht nog onzeker zijn zal, wat het geweest zij, of het vertrouwen

op zijne wijsheid, of de eerbied voor zijne deugden, of het voorbeeld van zijne zelfopoffering, 't welk het meest heeft toegebragt, om uit dien dageraad een blijden en helderen dag te doen geboren worden!

VAN DER PALM: *Gedenkschr. v. Nederl. Herstelling.*

VAN LIMBURG STIRUM.

Naast Hogendorp prijke het beeld van Leopold Grave van Limburg Stirum, en deszelfs reine, ronde, ongehoorde waardigheid en kracht. Deelgenoot der vertrouwelijke beraadslagingen van 's lands redders, was hij tevens de onverschrokken uitvoerder derzelven. Geen vaderland meer te hebben, was sinds lang het hartzeer, dat zijne dagen verbitterde: dat vaderland met zijn hoofd te herwinnen, eene gedachte, die hem bekoorde en ontgloeide. „Als de tijd daar is, als de nood het eischt, zult gij mij aan uwe „spits zien!" met deze woorden deed hij, weinige dagen te voren, eene zaamgeschoolde menigte uiteen gaan, gereed om door ontijdige drift alles te bederven. En toen ook dat oogenblik aanwezig was, heeft hij trouw zijn woord gestand gedaan. Als krijgsman stond hij op zijnen post, gelijk van Hogendorp, als staatsman, op den zijnen, bereid om alles te verliezen, voor de kans om alles te herstellen. Zijn moed had roekeloosheid kunnen heeten, zonder het vertrouwen op God en de goede zaak, dat zijne regtschapene ziel geheel vervulde. Nooit had hij het geweld gediend; in Gelderlands lusthof sleet hij zijne dagen in stille vergetelheid, toen schijnbare toevalligheid hem riep naar 's Gravenhage. Daar was hij, toen de vrijheid van Europa begon te dagen; daar moest hij zijn en blijven, om haar in zijn vaderland te helpen beveiligen. Want Gods voorzienigheid waakte voor Nederlandsch her-

stelling: aan haar hebben wij het begin onzer verlossing te danken, aan haar den voortgang en het einde!

VAN DER PALM: *Gedenkschr. v. Nederl. Herstelling.*

VAN DER DUYN VAN MAASDAM [1]).

Uit ouden hollandschen adel gesproten, is edeler nog van zin en deugd, dan door naam en geboorte. Bij zoo veel zedigheid en minzaamheid, en zucht om elk te dienen en te verpligten, zou men bezwaarlijk durven hopen, zulk eene vastheid van geest, zulk eene onbegrensde zelfopoffering aan te treffen. De kalmte en harmonie, die de grondtrekken van zijn karakter uitmaken, spreiden een aangenamen glans over de bezadene, openhartige mannelijke beslotenheid zijns gedrags. Eenvoudig van zeden, hoffelijk zonder hoofschheid, rein van bedoeling, onkreukbaar in trouw: gezond van hoofd en hart, wars van twist, zonder zweem van partijgeest, zonder argwaan of achterdocht, onbepaald van vertrouwen, van geloof aan deugd en deugdzame beginselen! Nooit gaf misschien iemand hiervan sterker proef dan hij. Des avonds na het vruchteloos scheiden der tweede vergadering, op zaturdag, riep het belang en het gevaar der goede zaak hem naar Amsterdam; maar door zijn afzijn moest niets vertraagd worden: van Hogendorp had zijne handteekening op schoon papier, om daarboven te schrijven, wat het vaderland eischen zou.

VAN DER PALM: *Gedenkschr. v. Nederl. Herstelling.*

---

1) Adam Frans, Baron van der Duyn van Maasdam.

A. R. FALCK.

Er zijn weinige menschen, die zoo veel groote gaven van geest en gemoed in zich vereenigen als Falck. Een hoofd, zoo helder, een overzigt, zoo ruim, een blik, zoo snel en gewis, dat het ware en goede zich zelf aan hem schijnen te ontdekken, misleiding of begoocheling het masker voor hem strijken. Gevormd door de schriften der ouden, door strenge en regelmatige studiën, die hem zelfs als geleerden in het Nederlandsch Instituut eene plaats verwierven; door de natuur met smaak en gevoel voor het schoone begiftigd; door oefening rijk in kennis, zoo wel der wereld als der boeken; bij uitstek beschaafd, bevallig in den omgang, voor fijne scherts zoo wel als gepasten ernst gestemd: is hij in den kring der geletterden, in de gezelschappen van den goeden toon, en in de vergadering der staatslieden gelijkelijk op zijne plaats. Staatsman te zijn, was zijne bestemming: en paart hij met zijne overige talenten al de behoedzaamheid, tot dien stand vereischt; bezit hij de groote kunst van te zwijgen, zonder achterdocht te wekken, en te spreken zonder zich bloot te geven; de nog grooter kunst, om zijne hartstogten te bedwingen, om niet slechts te volharden, waar pligt gebiedt, maar ook om te kunnen buigen, waar eer en trouw het gedoogen: wat post is dan voor zijne bekwaamheden te hoog, waarin hij zich niet handhaven kan, tot roem en heil van zijn vaderland en vorst? Hoe gerustelijk aan hem eene gewigtige onderhandeling kan worden toevertrouwd, dat moge de Amsterdamsche koophandel getuigen, die hem in den jare 1812 de aangelegenste en teederste belangen aanbeval, om bij het hof van Petersburg te vereffenen. Indien men hem toen aldaar, gelijk daarna, gekend had, zijne reis zou niet te Stokholm gestaakt zijn. Kan somtijds zulk een karakter, bij het

getuigenis dragen van vele streken en slechtheden, bij den schijnbaren nooddwang, om list door list te ontwapenen, iets verliezen van zijnen zachten en schoonen omtrek, van zijne meêwarigheid of rondborstigheid; deze bezorgdheid moge omtrent anderen oprijzen, doch niet omtrent Falck. Hem behoedt en behoede steeds daarvoor zijn zuivere, verstandelijke en zedelijke zin, zijne braafheid door niemand besproken of berispt, en dat echt Nederlandsch hart, 't welk bij Nederlands herstelling zich luisterrijk openbaarde.

VAN DER PALM: *Gedenkschr. v. Nederl. Herstelling.*

ERASMUS.

Erasmus, het hoofd der Humanisten, en zonder tegenspraak de grootste Theoloog zijner eeuw, aan wien de Hervorming zelve eene onberekenbare verpligting heeft; die aanvankelijk aan de regtschapenheid van Luther's karakter en de zuiverheid zijner bedoelingen had hulde gedaan; die den strijd tegen den aflaathandel, zoo al niet openlijk toegejuicht, dan toch met een oog van stille goedkeuring en vreugde aanschouwd had, en de voorspraak van den heftig vervolgde geweest was: Erasmus had zich gedurig weder teruggetrokken en van de Hervormers verwijderd, en plaatste zich eindelijk in eene vijandige houding tegen Luther over. En het is hier de plaats, de oorzaken dier verwijdering op te sporen, en de stelling, welke Erasmus omtrent de Hervorming heeft ingenomen, aan eene naauwkeurige beoordeeling te onderwerpen.

Met groote eenzijdigheid heeft men dikwerf Luther verre boven Erasmus geplaatst, maar ook Erasmus ten koste van Luther verheven, en het ontbreekt ons welligt tot hiertoe aan eene geheel onpartijdige beoordeeling van

beider persoon en karakter, in tegenstelling van elkander geplaatst. Het scherpe contrast, dat zij in de geschiedenis vormen, laat zich gereedelijk verklaren uit het zoo verschillende standpunt, dat ieder bij de ontwikkeling van den grooten worstelstrijd der eeuw voor zich had gekozen; en niet minder uit het verschil van beider ouderdom, van beider gemoedsaanleg en karakter, waarin zij naauwelijks één punt van overeenstemming en aanraking met elkander vertoonen. Beiden wenschten de Hervorming der Kerk; maar Erasmus meende dat het genoeg was, de oogen voor de dwaling te openen; dat de kracht der waarheid het overige zou doen, om het kranke ligchaam der Kerk allengskens tot vorige gezondheid en bloei te doen terugkeeren. Luther, daarentegen, was door alles, wat hij in de Kerk aanschouwd en ondervonden had, tot de overtuiging gebragt, dat het diep ingevreten kwaad niet anders dan met het mes kon worden uitgesneden. Erasmus kon blijven schertsen, waar Luther treurde, of opzwol van gramschap en spijt. Erasmus zocht zijne wederpartij doodelijk te kwetsen door de pijlen van zijn vernuft, Luther viel met al de heftigheid van zijnen toorn, als met den donder van het geschut, op zijne vijanden aan. Erasmus haatte de monniken als de gezworene vijanden van beschaving en verlichting. Luther, omdat hij in hen de verdervers zag van het zielenheil van anderen. Erasmus was altijd afkeerig van het monnikenleven geweest; bij Luther, die uit innigen aandrang des harten eenmaal monnik was geworden, was die afkeer nog meer de slotsom van eigene en diepe ervaring. Erasmus werkte op geletterden en geleerden; Luther op het volk. Erasmus doet gedurig blijken, dat hij de wetenschap en hare bevordering en verspreiding als het doel zijns levens beschouwde, omdat hij van haren invloed het heil der menschheid verwachtte; Luther beschouwde haar enkel als

het ondergeschikte middel om tot veel hooger doel te geraken. Erasmus berokkende zich doodelijke vijanden bij beide partijen, door onvoorzigtig te zwijgen; Luther, door onvoorzigtig te spreken. Erasmus werd door den natuurlijken aanleg van zijn karakter ligtelijk verleid, om te weinig; Luther, om te veel te doen. Erasmus handelde meermalen zóó, dat hij ook bij dezulken, die gunstig over hem dachten en oordeelden, het vermoeden van dubbelzinnigheid of onopregtheid niet geheel kon ontgaan; Luther werd ruw en grof door overopregtheid. Erasmus zocht naar waarheid; Luther meende die gevonden te hebben. Erasmus scheen soms het geloof aan de liefde op te offeren; Luther de liefde aan het geloof. Erasmus wilde tot elken prijs den vrede bewaard hebben; Luther tot elken prijs de waarheid doen zegevieren. Erasmus week schroomvallig terug voor het gevaar, wanneer het zich dreigend vertoonde; Luther gaf om den duivel noch hel, waar hij de innige overtuiging had, regt en waarheid voor zich te hebben. Erasmus gevoelde het diep, dat men de schromelijkste verantwoordelijkheid op zich laadde, door eene scheuring in de Kerk te bewerken, en zag met een' scherpen blik de gevolgen vooruit, die hieruit konden voortvloeijen; Luther meende, dat men, naar pligt en roeping handelende, zich niet angstig over de mogelijke gevolgen moest bekommeren, maar die aan de zorg en de leiding der Voorzienigheid moest overlaten. Bij Erasmus heerscht, als hoogste gezaggever, het verstand; bij Luther het gemoed. Erasmus was ontwijfelbaar grooter geest, schitterender genie; Luther was welligt grooter als mensch en als Christen.... Maar wij gevoelen het, dat wij, door nog verder deze Parallele voort te trekken, ons eene te stoute en beslissende oordeelvelling zouden aanmatigen. Zij strekke alleen, om het onze lezers begrijpelijk te doen worden, dat deze mannen niet dezelfde

inzigten omtrent de Hervorming konden koesteren, maar dat het bij Luther's voortvarende handelwijze, en Erasmus schroomvallige bedachtzaamheid, vroeg of laat tot eene vredebreuk tusschen hen beiden komen moest.

B. TER HAAR: *Geschiedenis der Hervorming.*

ROMANS.

BESCHRIJVINGEN. TAFEREELEN. KARAK-
TERSCHETSEN.

BESCHRIJVINGEN. TAFEREELEN.

ONDERTROUW VAN MAURITS LIJNSLAGER.

Middelerwijl was de plegtige dag der ondertrouw van Maurits en Maria genaderd, en reeds vroegtijdig begaf zich de jonge Lijnslager naar het huis zijner aanstaande bruid, met een hart geheel doorstroomd van vreugde. Hij vond zoowel haar vader als den zijnen mede gekleed; maar lang duurde het, eer zijne moeder met Maria voor den dag kwam. Met een gelaat gloeijende van blijdschap, en een hart vol verrukking, vloog hij zijne Maria te gemoet; maar, tot zijne verwondering, ontdekte hij, dat zij geschreid had, daar, niet tegenstaande alle pogingen, die zij aangewend had, om dit voor Maurits bedekt te houden, zulks nog maar al te zigtbaar was. „Hemel mijne lieve!" zeide Maurits — wat ziet gij treurig, „wat is uw bejegend? Tranen voegen zoo slecht bij bruidskleederen."

Maria. Nu ja Maurits ik heb geschreid.

Vader Lijnslager. Ik hoop toch niet, meisje, dat gij nu berouw gekregen hebt?

Moeder Lijnslager. Neen vader! maar men kan wel schreijen, al schreit men niet uit berouw. — Ik verzeker u, dat de tranen, die zij geweend heeft, haar hart tot eer verstrekken, ik heb er haar te liever om.

Vader Lijnslager. Ik voor mij zie toch liever een lagchende dan een schreijende bruid.

Vader van Vliet. Wat is u toch overgekomen, Maria?

Maria. Och, mijn vader! ik had het zoo gaarne voor u verborgen gehouden, omdat ik u vooral dezen dag niet wilde bedroeven — maar het is mij mislukt, en ik merk dat gij en mijn lieve Maurits u ongerust maakt. Dit snoer parelen, dat ik op mijn vijftienden verjaardag van mijne nu zalige moeder gekregen heb, heeft mij in de ontroering gebragt, die mij zoo bitter heeft doen schreijen. Ik herinner mij, toen ik dit aan moeder Lijnslager overgaf, haar verzoekende om het vast te strikken, hoe mijne lieve moeder gezegd had, toen zij mij dit ten geschenke gaf: „Dit parelsnoer, lieve dochter, heb ik het eerst gedragen, toen ik als bruid met uw vader naar de kerk ging; o, ik hoop u dit, als gij eenmaal de bruid wordt met een braaf man, om den hals te strikken." Ik geraakte hierdoor in groote aandoening, en zoo als uwe moeder, Maurits! het parelsnoer had vastgestrikt, brak het snoer, en al de parelen vielen op den grond .... o Dacht ik, daar ik reeds zoo aangedaan was, dat is een ongunstig voorteeken ...... en ik kon niet nalaten van tegen uwe moeder te zeggen, dat, hoe bedroefd ik was, dat niet mijne eigen moeder mij als bruid had mogen aankleeden, en mij dit snoer parelen om den hals strikken, ik nu geene reden had, om mij daarover zoo te bedroeven, als het voorteeken van dit gebroken parelsnoer bevestigd werd, en er een ongelukkig huwelijk op volgde. Terwijl wij de parelen weder opzochten en zamenvoegden, raakte ik, met uwe moeder, over haar aan 't spreken, en over den schat, dien ik in haar verloren heb; en bid u, hoe kan ik dit zonder bitter te schreijen?

Vader Lijnslager. Dat een kind zijne ouders tot in het graf zelfs lief heeft, aanstaande dochter, vind ik heel braaf, en is een teeken van een' vromen en deugdzamen aard. Ik kan ook klaar begrijpen, dat mijne Geertruid

dit zeer goedkeurt; maar ik hoop toch niet, dat gij over het breken van dat parelsnoer u ongerust maakt, want die zich aan zulke voorteekens stoort, lijdt een ellendig leven.

Maria. 't Is toch zeer toevallig, vader Lijnslager, dat juist dit snoer breekt op den dag, dat ik de bruid zal worden.

Vader Lijnslager. Daar u, op dit oogenblik juist het gezegde van uwe moeder, bij gelegenheid, dat zij u dezen snoer vereerde, inviel, dat zoo natuurlijk uw hart in beweging bragt, en dat, zoo als men zegt, u den krop vol deed schieten, terwijl gij toch uwe droefheid wildet inhouden, veroorzaakte dit natuurlijk eene genoegzame zwelling in uwen hals, om het misschien reeds sedert lang niet sterke snoer te doen stukken springen.

Vader van Vliet. Waarlijk mijn kind, vriend Lijnslager spreekt er wel over. Kom, moed gegrepen en u niet gestoord aan een voorteeken, dat zich zoo ligt laat uitleggen. Ik zie uw' broeder en zuster komen met den schilder van Dijk; laat toch aan hen niets blijken van uwe aandoeningen, men mogt denken, dat er heel wat anders gebeurd was.

Te kort was de jonge van Vliet met zijne vrouw en van Dijk nog in huis geweest, om bijzonderen aandacht op de ontroering van Maria te hebben, of reeds kwam de predikant Opmeer, met een' ouderling, om, naar gebruik van dien tijd, Maurits en Maria in ondertrouw op te nemen. Natuurlijk werden bij Maria de aandoeningen op nieuw opgewekt, en dus baarde het eenigzins bedrukt gelaat geene bijzondere opmerking, dan na dat Maurits met den hartelijken kus der zegepralende liefde haar geluk gewenscht had, en elk haar die gelukwensching met een kus bezegeld, alleen bij den schilder van Dijk, die haar het laatste geluk wenschte — welke zeide, toen hij haar ter dege bezag: „Foei, 't is of gij den geheelen dag geschreid hebt, gij zoudt, zoo doende mij wel afschrikken, om im-

mer bruidegom te worden, als dat eene zoo treurige zaak is. Maar die traantjes zullen wel opdroogen, althans hoop ik, dat zij overmorgen, als ik om mijne beloften te vervullen, uw portret beginnen zal, zoo zullen zijn." Toen greep hij de hand van Maurits en met eenen zeer hartelijk gemeenden handdruk, stortte hij over hem zijnen zegenwensch uit.

Algemeen heerschten vreugde en genoegen onder de tegenwoordig zijnde personen, en bovenal vloeide het hart van moeder Lijnslager van blijdschap over. Zij kon voor den predikant, met welken zij in gesprek raakte, eenigen tijd na het voltrekken van de ondertrouw hare gemoedsaandoeningen niet bedekken. Met het warmst gevoel van opregte godsdienst, zeide zij: „o mijn heer! God heeft mijn gebed verhoord, dat ik honderde malen uit mijne binnenkamer tot Hem heb opgezonden, dat Hij toch mij de genade wilde bewijzen, dat ik mijnen eenigen zoon, voor mijnen dood, aan eene brave vrouw verbonden zag. O ik hoop, dat Hij mijne verdere gebeden over hun geluk verhooren zal. Althans Hij weet, met welk eene hartelijkheid ik het gebed, dat gij na de voltrekking van de ondertrouw, voor 't geluk van die twee brave jonge menschen deedt, heb nagebeden. En immers God verhoort het gebed der opregten. Ik hoop toch, dat Maurits vrouw ook eene godsdienstige vrouw zijn zal, want die bouwt het huis van haren man." Hierop gaf haar de predikant te verstaan, dat zij, wat de godsdienstigheid van Maria betrof, gerust kon zijn, want dat zij eene leerling van hem geweest was, en niet, zoo als te veel het geval van jonge menschen is, de oefening in de godsdienst beschouwde, als eene bijkomende zaak, maar als iets, waarvan haar geluk in tijd en eeuwigheid zou afhangen. „Dat is mij een ongemeen en onuitsprekelijk genoegen" antwoordde moeder Lijnslager — „want de mannen, althans

het is het geval van den mijnen, en het zal dat van mijn' lieven Maurits ook worden, denk ik, hebben het zoo druk met de bezorging van hun kantoor en andere zaken, dat er juist van de huiselijke godsdienst niet veel inkomt, zoo zij er niet door de vrouw toe worden opgewekt. — Ik weet wel, dat het *bid zonder ophouden* in een' redelijken zin verstaan moet worden, en dat wel te doen en vlijtig de zaken van zijn huis waar te nemen, een gedurig gebed is, dat God aangenaam is; maar als de mannen door godsdienstige vrouwen niet van tijd tot tijd tot het goede vermaand worden, dan komt er zoo ras eene groote verwildering in, en een mensch raakt dan zoo ligt genegen, om te denken dat alles zoo behoort, en bij zijn eigen wijsheid zoo toekomt."

Het zou mij, gaf hierop de predikant te verstaan, zeer verwonderen, zoo gij u, ook in dat opzigt, over uw toekomende dochter niet verheugdet. Ik houd haar althans voor een kleinood, althans ik acht, dat, hoe schoon zij is naar het ligchaam, hare ziel nog oneindig schooner is."

„Ik geloof," zeide vader Lijnslager, tegen den ouden van Vliet, met een' vrolijken lach, „dat mijne vrouw met dominé over het Dordsch Synode spreekt: want die is meer voor die liefhebberijtjes van Klassen en Synoden, dan ik; maar het zou mij verwonderen als zij er dien heer over aan den gang kon houden, als straks het eten wordt opgedragen."

De dag werd voorts in een zedig genoegen doorgebragt, en de snakerijen van van Dijk, en vrolijke invallen van den ouden Lijnslager namen vooral onder den maaltijd het stroeve en statige weg, dat anders dikwerf bij zoodanige partijen plaats vindt. Maria geraakte ook langzamerhand in een vrolijke luim, waarin Maurits haar op eene kunstige wijze wist te brengen, door hare aandacht langzamerhand af te leiden van de treurige voorwerpen, eerst die bepa-

lende tot ernstige — toen op onverschillige, en eindelijk op zulke, die hare ziel met streelende gedachten op de toekomst vervulden. Ook deed zij van hare zijde haar best, om hare droefgeestigheid te matigen, daar zij in het bijzijn van haren Maurits besefte, welk een gelukkig lot haar te beurt viel boven zoo vele andere meisjes, en zij bewust was, van niet alleen een' braven jongeling tot man te krijgen, maar den man van hare keuze, en van wien zij zich overtuigd hield, dat geene andere oorzaak dan die van hartelijke en opregte liefde hem had doen besluiten om naar hare hand te staan.

Den volgenden dag waren de donkere wolken, die haren geest beneveld hadden, volkomen verdwenen.

HET HUWELIJK.

Aangenaam en ongestoord liepen nu zachtjes aan de bruidsdagen ten einde; terwijl alle gewoonten dier tijden werden in acht genomen. Aan al de kennissen en vrienden en vriendinnen van de bruid en bruidegom werden sierlijk opgeschikte mandjes met allerhande soorten van suikergebak ten geschenke gezonden, en al de toebereidselen gemaakt, die tot het plegtig vieren van een huwelijk toen in het gebruik waren bij welgestelde hollandsche familiën. Twee jongelieden werden er ook opgezocht, zijnde de een Guillaume Villeneuve, en de ander eene dochter van eene nicht der bruid, van gelijke jaren als Guillaume, om tot strooijonker en strooivrijster bij de aanstaande plegtigheid te dienen: want in die dagen waren de oude vaderlijke zeden nog niet verbasterd, en dus werd er nimmer door echte Hollanders eene bruiloft gevierd, hetzij bij grooten of geringen, of men deed hulde aan de voorvaderlijke gebruiken. De avond voor de bruiloft werd aan het huis van van Vliet door jonge lieden

doorgebragt met het knoopen van palm en allerlei bloemen, die men had kunnen bijeenzamelen. Alle huissieraden, en voornamelijk de bruiloftstafel, werd rijk met slingers van palm en geurig gebloemte bedekt, terwijl men ook het sierlijk bruidskleed uitspreidde, rijkelijk van palm en loovers, in de gedaante van harten en pijlen voorzien, al naar dat de geestige invallen van de speelgenooten verkozen, terwijl van Dijk aan alles een smaak en orde bijzette, die een buitengewoon schoon voorkomen aan het geheel gaf. Ook werd de strooimand zeer fraai opgesierd en rijkelijk van gebloemte en suikerwerk voorzien, en aan Guillaume en Annaatje, door Doortje, een les gegeven, hoe zich op morgen te gedragen. Van Dijk maakte met Doortje Hoogstraten het ruikertje, dat Maria voor de borst zou hebben, en Doortje vroeg, hoe door de verschikking van een enkel bloempje, en het versteken van twee kleine takjes, het ruikertje nu oneindig fraaijer was dan te voren terwijl het ondertusschen uit dezelfde bloemen en bladen bestond; en bijzonder van van Dijk, of hij, die een groot schilder was, haar daarvan reden zou kunnen geven. „Veel," zeide van Dijk, „zeer veel zou ik u daarover kunnen zeggen; maar er is iets in de wereld dat men smaak noemt. Die het geluk heeft dien te bezitten, kan aan alles, wat hij ter hand neemt, iets bekoorlijks, iets bevalligs bijzetten, daar hij alles op zijn gevoel af, wat niet met elkander overeenstemt, van elkander gescheiden houdt, en het voornaamste, zoo als dit roosje, zoo weet te doen vooruitkomen, dat het eerst aller oogen en harten trekt.

. . . .

Weinig tijd sloot maar de slaap de oogen van Maria — vroegtijdig verliet zij reeds het bed, en vol van aandoening, overdacht zij den grooten, den beslissenden stap, dien zij dezen dag zou doen; en schoon niet het kleinste wolkje van berouw het vooruitzigt van haren geest bene-

velde, besefte zij de groote verandering van stand en betrekkingen, die er, eer deze dag ten einde was, omtrent haar plaats zou vinden. Eene zekere weemoedigheid vervulde haar hart; zij vouwde hare handen met diepen eerbied zamen, en hare edele ziel, zoo rein als een sterveling om kan dragen, verhief zich tot de eeuwige oorzaak van haar bestaan. . . . .

. . . .

Nu kwamen ook al spoedig Dorothea en Julie, om de bekoorlijke bruid aan te kleeden, waarbij hare schoonzuster van Vliet zich voegde. Uitstekend wel vielen al de kleederen, en schoon zij meer of min de wezentlijke fraaije evenredigheden van het voortreffelijk ligchaam van Maria verbraken, ontleenden zij aan de schoone gestalte en bevallige houding eenen zwier en luister, die de welstandigheid derzelve bevorderde. Behalve den uitmuntend fijnen kanten kraag, viel bij uitstekenheid het borststuk in het oog, dat van juweelen en edel gesteente schitterde, het geschenk van vader Lijnslager; zijnde die juweelen door Signore de Braga aan hem bezorgd, en zoo fraai gezet, en met zoo veel verstand aangebragt, dat zij behaagden zonder echter eene al te weidsche pracht te vertoonen. Haar bovenkleed was van rooskleurige zijde, en haar bouwen van eene zachte groene kleur. Nu ging zij, door hare speelgenootjes geleid, naar het grootst vertrek van het huis, waar het opgeschikte bruidskleed hing, en een fraai met groen omslingerde stoel, met eenige andere ter wederzijde, geplaatst was. Moeder Lijnslager en hare zuster van Vliet plaatsten zich elk aan eene zijde van Maria, en nu ging een der dienstboden bij de buren, aan beide de zijden van het huis, vragen, of zij lust hadden om de bruid in hare staatsie te zien. — Niet lang lieten zich die vrouwen noodigen, en, daar zij, naar het toenmalig gebruik zeker die noodiging verwacht hebbende,

zich reeds bij tijds opgekleed hadden, verschenen zij al spoedig in de zaal, waar de bruid te prijken zat. . . .

. . . .

. . . .

Alle wolken van zorgen schenen nu wel verdwenen, maar toch op het oogenblik, dat de speelgenooten zeiden, dat het tijd was om naar de kerk te gaan, waar de trouwplegtigheid zou voltrokken worden, begon het hart van Maria op eene hevige wijze te slaan. Ook beefde de hand van Lijnslager van ontroering, toen hij de hare aangreep, en minzaam drukte, met verzoek om op te rijzen. Hij kon niet nalaten haar nog eens voor het laatst als bruid te kussen, en beider oogen elkander ontmoetende, lazen zij daardoor de gemengde aandoeningen van beider harten. Nu stapten de strooijonker en het strooivrijstertje vooruit en Lijnslager volgde met zijne bekoorlijke Maria. Op den drempel en de stoep traden zij al over den maagdepalm en bloemen, die reeds bij het aanbreken van den dag aldaar rijkelijk gestrooid waren. De strooijonker en strooister waren beide netjes in het wit gekleed met roode strikken; nu de stoep afgetreden zijnde, draaiden zij zich om, en bestrooiden uit de keurlijk versierde strooimand, verscheiden huizen ver, de straat met palm, bloempjes, loovertjes, en daaronder suikergoed. . . . . , ...

. . . .

Nu waren zij de kerk genaderd . . . .

. . . .

Zij keerden uit de kerk in dezelfde schikking terug, als zij daarheen vertrokken waren, alleen met dit onderscheid, dat, ten blijke van het voltrokken huwelijk, de bruidegom nu aan de regterhand der bruid ging. . . . .

. . . .

Het duurde ook nu niet lang, of van Teylingen berigtte den bruidegom, dat de bruiloftsmaaltijd gereed was, en hij

geleidde hierop hem en zijne bruid naar de bruiloftszaal, waar de disch van velerlei uitgezochte spijzen voorzien was. Het fraaije van groente en lint gevlochten kroontje, in welks midden een beeldje, den God Cupido voorstellende, zweefde, wees de plaats aan, waar de bruid zitten moest, behalve dat er voor de plaats, die het jonge paar verbeidde, op de tafel een fraai bruidshof geplaatst was, waar in het midden twee beelden, het eerste ouderpaar voorstellende, geplaatst waren — aan de eene zijde las men: *man en wijf schiep hij ze* — en aan de andere: *God zegende ze en zeide tot hen: weest vruchtbaar en vermenigvuldigt.* Het ontbrak verder niet aan zinnebeelden van huwelijkstrouw en liefde, die in kleiner figuren in dezen bruidshof, rijk met groen doormengd waren afgebeeld. Vlak voor de bruid en bruidegom waren hunne namen sierlijk van bloemen geslingerd; en het vernuft dat bij den Hollander, eveneens als bij andere volken, zich toch gaarne schijnt bezig te houden met spelingen op de namen, was hier ook werkzaam geweest om de namen van Vliet en Lijnslager door afbeeldingen uit te drukken, waarmede zich eenvoudigen en kinderen vermaken, waar verstandige vrolijken om lagchen, en die ernstigen als onschuldige beuzelarijen verdragen moeten.

Nu hadden zich de gasten aan tafel geschikt. Na dat de leeraar, die het jonge paar in den echt vereenigd had, met een kort maar stichtelijk gebed den maaltijd aangevangen had en van Teylingen al de gasten welkom heette, verhief zich eensklaps eene aangename muzijk, welke door beschikking van hem en van Dijk uit eene bedekte plaats voortkwam, en bij elken dronk, die ingesteld werd, op een gegeven teeken van van Dijk herhaald werd. Maurits en Maria, schoon zich dwingende om nu met dezen dan genen der gasten te spreken, waren voor elkander geheel gezigt, geheel gehoor, geheel gevoel. Juist in die oogen-

blikken, waarin zij door den geheiligden band des huwelijks tot elkander de naauwste betrekkingen gekregen hadden, en ongeschikt waren voor alles wat plegtig en statig was, zagen zij zich genoodzaakt om eenen langdurigen en deftigen maaltijd, van welken zij de eerste personen uitmaakten, bij te wonen, en, zoo zij niet stiptelijk op alle plegtigheden letten, zich blootgesteld aan boertende aanmerkingen, die zij liefst wilden ontwijken. Lustig ging ook bij het nageregt de bokaal rond, rijkelijk versierd met zinnebeelden op het huwelijk toepasselijk, en elk der gasten herhaalde op zijne wijze de gelukwenschingen over het jonge paar. Naar het toenmalig algemeen gebruik, en bij den meer ontwakenden lust voor de dichtkunst, hadden zich ook verscheidene der aanzittende gasten van gedichten voorzien. . . . .

Nadat nu de maaltijd was afgeloopen, gingen de jeudige gasten over tot zingen en pandspelletjes, en toen het later op den avond werd, tot dansen. Vader Lijnslager, die uitermate vrolijk en opgeruimd was, zelfs door Doortje Hoogstraten verzocht zijnde, om, met hem ten minste eens te dansen, liet zich daartoe zeer gereedelijk bewegen. „Al heb ik reeds zes kruisjes achter den rug, ik ben de kunst nog niet geheel verleerd; en lieve meid! als ik nog eens van mijn leven dansen zal, dan mag ik het wel op de bruiloft van mijn Maurits doen." . . . .
. . . .
Men bleef al voortvaren met dansen en pandspelletjes, en eindelijk wisten de twee speelnooten, geholpen door nog twee hunner vrienden, toen zij vermoedden, dat zich het jonge paar binnen kort onzigtbaar maken zou, de bruid onder een dans, waarin zij haar betrokken hadden, weg te voeren en te versteken. Weinige oogenblikken leed het of Maurits miste zijne bruid, en weldra de bedoeling begrijpende, vervoegde hij zich bij van Teylingen en van

Dijk, en beloofde tot een losprijs voor zijne geschaakte bruid eene partij aan al de bruiloftsgasten. Dit plegtig beloofd hebbende, werd de bruid weder voor het licht gebragt, en nu bleven de bruidegom en bruid onscheidbaar bij elkander, tot dat moeder Lijnslager hen naar de bruidkamer geleidde. . . . .
. . . .

Keeren wij terug tot het gezelschap, dat nog in de bruiloftszaal bijeen is, nu zonder de bruid en bruidegom zich met dansen en spelletjes vermakende.

Het kroontje, dat boven het hoofd van de bruid gehangen had, werd nu afgenomen door van Dijk en op den grond gezet. Nu schaarde zich al het jonge bruiloftsvolk in een' ronden kring en danste naar s' lands wijze om het kroontje van de bruid, tot dat de meisjes bijna van vermoeidheid er bij neêrvielen. Nu moest ieder der jongelingen een stukje van die kroon hebben, en het leed weinig oogenblikken of het kroontje, met zoo veel moeite gevlochten, was uit elkander, en al de jongelingen versierden zich met een gedeelte van hetzelve: deze hadden palm, andere eenige bloemen buit gemaakt, die zij op hunne hoeden, of voor de boezems der meisjes staken; sommige hadden linten en strikken weten magtig te worden, die zij op hunne armen strikten of aan de meisjes als een geschenk gaven. Terwijl zich dus de jongelieden vermaakten, hadden zich de bejaarderen weggemaakt; alleen zaten de vaders van Vliet en Lijnslager in eenen hoek het spel aan te zien, en daar nu de opgaande zon door haren glans het licht der kaarsen lang verdoofd had, besloten ook de jongelieden, om, na nog een allegaartje gedanst te hebben, waarvan zich niemand, zelfs de oude van Vliet en Lijnslager niet onttrekken wilden, de bruiloftszaal en het huis onder blij gejuich te verlaten.

A. LOOSJES, PZ.

DE GALLEN TE ROME.

De teruggedreven Romeinen werden, zoo onder het vechten, al gestadig door de Gallen kort gemaakt, zoo dat er maar heel weinig te Rome terug kwamen, en al hijgende roepende: *daar komen ze al an*, *daar ben ze al*, de stad instrompelden. De leden van den senaat, die uit de tijdingen van de gezanten niet anders meenden, of dat ding zou zich wel geschikt hebben, en die, buiten dat, door de jaren wat dommelig waren, konden zelven, op al de wereld zoo gaauw niet begrijpen, wie er aan kwamen en wat al dat geweld beduidde; men bragt het hen eindelijk, na veel moeite, aan het verstand, en toen was het maar schielijk, al wat maar even vechten geleerd had, bij elkander geroepen, de poorten gesloten, het gewapend volk op den voorburgt en op het Kapitool; en de senaat had overlegd, om zich, elk netjes, in zijn pontifikaal aan te kleeden, en, als het toch niet anders wezen kon, elk in zijn huis de Gallen in statie te blijven afwachten, en een kop chocolaad en een liqueurtjen te presenteren, want het was nog vóór den eten. Naauwelijks was elk klaar en zat paraat in orde, of ja, daar kwamen ze. De voorburgt was aanstonds ingenomen en de poort onder voet, de bezetting vlugtte naar het Kapitool en de Gallen vonden man noch muis op de straat en alle deuren en vengsters toe, behalven die der huizen van den raad, want die hielden voor dien ochtend *heure de restauration*, of liever zoo veel als nieuwjaars visite. Daar vlogen ze dus in huis, maar stonden te kijken als uilen, toen ze daar, in elk van die huizen, een oud man met een langen baard, heel mooi opgeschikt, stokstijf en in een' grooten ziekenstoel zagen zitten. Eerst dachten ze, dat het toovenaars waren, en durfden niet eens naderen; dan weder, dat ze van schrik gestorven waren, en daar,

op hun gemak, dood zaten; want die oude vaders hielden zich uit den grap zoo stijf als een doode harlequin, en vertrokken geen mond tot lagchen: eindelijk zei er een Gal (dat was in het huis van Marcus Papyrius), ik geloof op mijn eer dat ze dronken zijn .... wacht, zei de ander, ik zal hem eens even bij zijn baard trekken, dan zal hij wel wakker worden. Maar net zoo als hij zijn' baard wilde pakken, gaf Papyrius, die toch nu die malligheid niet velen wou, hem met zijn raadstok zoo een gezonden gons om zijn ooren, dat hij den grond zocht, en nog wel een tree of drie door de kamer rolde als een kloot. ô Ouwe paai! heb je zulke knepen? riepen daarop de anderen, en vielen allen te gelijk op den man aan en sloegen hem dood; dat was toen het teeken, om alle de overige patres te massacreren en de chocolaad en liqueur te consumeren. — Nu, daar kregen ze rijkelijk de hoogte van, en gingen aanstonds door de stad zwermen en den kreupelen waard slaan, dat het een aard had, plunderende al de huizen en doodende al de inwoners, zoodat ze er eindelijk alleen inbleven, behalven het romeinsch garnizoen, dat zich nog in het Kapitool op zolder bevond, en dus zoo gemakkelijk niet te genaken was.... Maar ze dachten, blijf jij lui daar maar zitten, je zit daar hoog en droog, we zullen eerst hier beneden onze grande halen, en dan zullen we jou lui ook wel vinden. — Nu, zoo gezeid zoo gedaan: toen er niet meer te plunderen viel, begonnen ze met nadruk op het Kapitool te stomen, maar werden gedurig afgeslagen; zoo dat ze eindelijk eens, heel fijn en geneepig, begrepen, om het stilletjes bij den nacht te beklimmen. Nu moet je weten, dat de Romeinen op het Kapitool, net als op een oorlogschip, een heele provisie van allerlei gedierte hadden, om in den pot te steken; want ze moesten toch ook alle dagen eten, en daar kon maar niets in of uit. — Onder anderen hadden

ze er ook een partij ganzen, die liepen daar zoo langs het plat, en hadden hun hokken juist boven de slaapplaats van een' officier, genoemd Marcus Manlius; nu was dat nog een jonge knaap, en jonge menschen slapen, als ze vermoeid zijn, al heel vast. Maar zoo wil het geval, dat hij eens op een' nacht, zoo als zijn oogen even beschoten waren, vlak boven zijn hoofd, niet anders hoorde als quaak! quaak! quaak! . . . Wel dat 's een vervloekt leven daar op 't dak, riep hij; mag ik dan nou geen enkel oogenblik rust hebben! o Sextus! Sextus! (dat was zijn wapendrager en met een zoo'n handlangertjen, die bij hem op zijn kamer sliep, zijn' rok uitklopte en zijne schoenen schoonmaakte; want hij was heel net op zijn lijf) dit en datze luije rekel, toe, je moet 'er uit! je lui hebt daar de ganzen los laten loopen, toe maar, als de wip naar boven, en jaag ze me schielijk in de hokken, en als 't vee den bek niet houden wil, draai ze dan den hals om, want ik kan geen oog toedoen. . . . . Nu de knecht vloog, zonder eens zijn kleeren aan te durven doen, den trap op; maar toen hij pas even het luik, dat op het dak uitkwam, had opgestooten, keek hij het volk van Brennus, dat juist bezig was om het dak te beklimmen, al vast in 't gezicht: hij aanstonds weêrom, zoo ontsteld als de dood, en geen woord kunnende uitbrengen. Wel nu, zei Manlius, heb je dat al zoo gaauw bezorgd, dat zal . . . . maar hier zag hij, dat Sextus stond te beven als een riet, en hoorde hem niet anders uitbrengen als: de Gal - - Ganz - - Gal - - Ganzen, althans hij wilde zeggen, dat de ganzen zoo schreeuwden, om dat de Gallen op het dak klommen; maar hij raakte van ontsteltenis heel in den brabbel; echter begreep Manlius gelukkig wat er gaande was, vloog uit het bed, stootte hem uit den weg, dat hij tegen den grond stoof, en schreeuwde met een' ijselijke stem, buiten de deur: *Heraus!* Daarop

kwam het garnizoen, nog al gelukkig even bij tijds op de been, en stootte de Gallen, die terwijl al zachtjens onder malkander neuriden: *Hier van daan naar boven toe; kan je wat klimmen, kan je wat klimmen*, van de ladders af, naar beneden eer ze nog alle boven waren; en daarmede liep toen dat gansche historietje nog al gelukkig af.

A. FOKKE SIMONS: *Het Hoekje van den haard, of, historie van Frankrijk.*

DE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS.
(ONDER DE REGERING VAN TITUS.)

Naauwelijks had de afgematte en bedroefde Calpurnia, door hare vriendinnen ondersteund, zich uit het gezelschap, ter ruste begeven, of Romanus ontstak het mannelijk gevoel van Euphrates en zijne romeinsche vrienden met de woorden, die weleer Horatius, bij den dood van Quinctilius, aan Virgilius toezong:

Wie schaamt zich nat betraande wangen,
En duldelooze smart bij 't graf des waardsten mans?
Gij, die de citer eens, als 's vaders gift, ontvangen,
Voor droeve toonen stemt, beziel met rouw-gezangen,
Bedrukte Melpomeen! uw' droeven Dichter thans.
Ach! sloot een eeuw'ge slaap mijn' dierbren Varus de oogen,
Hem, die de zedigheid aan 't heilig regt verbond;
Die op onkreukbre trouw mogt bogen,
En voor wien waarheid zelfs nooit eens gelijken vond.
't Gevoel doet bij zijn' dood de braafste mannen weenen;
Maar u, Virgilius! drukt zwaarder rouwe neêr:
Gij vraagt den Goôn terug, 't geen ze u slechts wilden leenen,

Maar eischt Quinctilius door tranen vrucht'loos weêr!
Ja kondt gij op de luit als Thracische Orpheus spelen,
Meer lieflijk dan hij zelf 't geboomt' door zangen streelen.
Nooit vloeit weêr 't levensbloed als 't eenmaal is verstijfd,
Wanneer met strenge roê, en doof voor traan en beden,
Mercuur den sterveling naar 't rijk der schimmen drijft,
Om nooit van daar terug te treden.
Hard valt des noodlots wet, die ijdl'en weêrstand tart,
Gelatenheid alleen verzacht allengs de smart.

Het toepasselijke van dit gedicht werd door elk, en inzonderheid door Tacitus gevoeld, die — na aangemerkt te hebben: dat Rome thans geenen dichter bezat, die, zoo als een Horatius zoude geweest zijn, waardig was, om Plinius te bezingen — een gesprek aanving, waarvan, zoo min als van het daarop gevolgd onderhoud, weinig anders als het zakelijke, en dat nog niet dan zeer gebrekkig, is mede te deelen.

„Geen wonder, mijne vrienden! (zoo sprak hij) dat de deugdzame Calpurnia het verscheiden van haren Plinius hartelijk betreurt: hij was toch goed en groot; het leven, door hem geëindigd; was eene aaneenschakeling van wijsheid en deugd; hij, die het gemis daarvan zonder aandoening verdragen — die hetzelve vergeten konde, zoude het geheugen moeten verloren hebben, zoo als wij de stemmen in de verschrikkelijke dagen van Nero en Domitiaan: — zulk een leven in onze gesprekken te doorloopen, daarop, als op het beminnelijkst voorbeeld, hetwelk de romeinsche wereld in onzen tijd ter navolging mogt voorstellen, te staren, kan niet anders dan ons allen een troost en leerrijk onderhoud verschaffen."

Voorzeker (hervatte Quinctilianus) zullen wij op deze wijze den voortreffelijksten mijner leerlingen, zijner waardig, betreuren: mijne jaren zijn te hoog geklommen, dan

dat ik met de kracht van Tacitus of met het vuur van Romanus zal kunnen spreken; maar echter zal mijn geheugen, omtrent zaken en gebeurtenissen van vroegere tijden, mogelijk van dienst kunnen zijn: Plinius toch heeft een groot gedeelte zijner jeugd en jongelingsjaren onder mijn geleide doorgebragt; reeds vroeg zag ik in hem een vernuft, hetwelk dat der wijzen uit de eeuw van Augustus zoo al niet evenaarde, ten minste dat zijner tijdgenooten overtrof: een vlug begrip van alle voorkomende zaken; eene voorbeeldelooze naarstigheid; eene onafgebrokene beoefening van alles, wat den geest versieren kan — dit alles maakte hem, onder vele leerlingen, aan mij dierbaar, vooral omdat hij niet, gelijk vele jongelingen van dien tijd, zich op zijne waarlijk aanzienlijke geboorte verhief, maar veeleer begreep, dat hem dezelve tot schande zoude zijn, indien niet een wijs en deugdzaam gedrag, gepaard met eenen verhevenen rijk begaafden geest, dezelve vergezelde.

Der vadr'en beeldtenis sier' het trotsch paleis alom.
De deugd, de deugd alleen geeft d'echten adeldom.
Wees Paulus, Cossus, ja, durf u een Drusus noemen!
Wat baat zulks, zoo gij niet kunt op uw' zeden roemen?
De deugd geeft hooger glans dan 't roemrijkst voorgeslacht,
Meer dan de bundelbijl, die u, als consul wacht.
Een edel hart en geest zijn slechts mijn hulde waardig;
Verdien den naam van goed, wees deugdzaam en regtvaardig,
Alleen hem, wiens gedrag zijn' afkomst luister bood,
Vereer ik in zijn' stam, en noem hem edel, groot.

Zoo dacht de oude Juvenalis over dit onderwerp; Tacitus, hoe weinig voorstander van de dichtkunst, kan mij de herhaling van deze ernstige, klemmende redenen niet ten kwade houden; in mijnen leeftijd vooral, is het voor

oude letteroefenaars bijna niet mogelijk zich te weerhouden, om hetgeen zij zeggen, met eene bekende spreuk of dichtregel op te helderen en te besluiten.

Romanus aan wien dergelijke aanhalingen, vooral uit zijnen geliefden Juvenalis aangenaam waren, zoude de aangehaalde dichtregelen vervolgd hebben, indien Quinctilianus, alle verdere uitweiding willende voorkomen, zijne reden over Plinius, niet dadelijk had voortgezet.

„Altijd werkzaam, (zoo vervolgde hij) nam Plinius al vroeg eene proeve van eigene bekwaamheid in het zamenstellen; want naauwelijks veertien jaren oud zijnde, vervaardigde hij in eene vreemde taal, in het grieksch, waarin hij toen reeds zeer bedreven was, een treurspel, hetwelk, niettegenstaande hij hetzelve naderhand als eene onrijpe vrucht zelf heeft afgekeurd, door mij altijd is bewonderd, als een voortbrengsel van eene zeer levendige verbeelding, en als een bewijs van zijne toen reeds ver gevorderde grieksche taalkennis."

„Die vroege bekwaamheden (zeide Romanus) heeft hij voornamelijk aan u te danken: dikwijls heeft hij mij gezegd, dat hij zonder u, nimmer dien smaak voor al wat wetenschap en letteren betreft, en die hem zoo eigen was, zoude verkregen hebben."

„Vergeet gij dan (hernam Quinctilianus) hoeveel verpligting, hij ten opzigte zijner letterkundige opvoeding aan den broeder zijner moeder, den beroemden Cajus Plinius secundus van Verona, gehad heeft: indien deze ijverige voorstander en beoefenaar van geleerdheid en letteren, niet in het midden zijner natuurkundige navorschingen, bij het onverschrokken naderen van den Vesuvius, het leven verloren had, zoude onze Plinius, toen naauwelijks achttien jaren oud, mijne onderwijzingen zeer wel hebben kunnen ontberen."

„Gij herinnert ons (zeide Euphrates) aan de verschrik-

kelijkste gebeurtenis, in onzen leeftijd voorgevallen; Herculanum, Pompeji en Stabia, steden waarin de grieksche smaak en bevalligheid met de meer ernstige romeinsche grootheid, zich tot een schoon geheel wisten te vereenigen, wierden in weinige oogenblikken, door de uitbraaksels van den brandenden berg, mogelijk voor altijd bedolven: ik bezocht dezelve in mijne jeugd; maar verbond mij echter in dezelve aan niemand, door den band van vriendschap: gelukkig voor mijn hart! want anders zoude hetzelve niet alleen als mensch, maar ook als vriend hebben moeten bloeden."

"Dit is het geval (hernam Romanus) van ons Romeinen, want welk burger van Rome had niet in een dezer steden zijne vrienden, wien het rampzalig natuurverschijnsel waarvan wij spreken het geluk ontzeide, om onder het kort maar weldadig bewind van Titus, om zijne deugden te regt vergood, te leven. . .

„Danken wij veeleer de goden, dat zij zoo op éénen stond verdelgd wierden! (zoo viel Tacitus hem in) zij ontgingen de wreede tijden van Domitiaan, wiens woede hem toch mogelijk niet zoude gespaard hebben. Zij waren deugdzaam: Euphrates is misschien weinig bekend met de bijzonderheden, welke deze uitbarsting van den Vesuvius vergezelden, ik vinde mij aan denzelven alzoo verpligt, om thans te verhalen, hetgeen mij deswegens door Plinius zelven geschreven is."

„Dit zal eene schoone bijdrage tot de geschiedenis en het lot van onzen vriend zijn: ik bid u Tacitus! onthoud ons dezelve niet." Na dat Quinctilianus dit gezegd had, ging Tacitus op deze wijze voort:

In het eerste jaar der regering van Titus, voorspelden buitengewone verschijnselen eene uitbarsting van den Vesuvius: de aarde beefde; de bergen daverden op derzelver grondvesten; men hoorde een onderaardsch geluid als dat

van den donder; de zon was vuurrood; de zee schuimde en de hemel scheen in brand: de oude Plinius bevond zich met den onzen op de vloot, over welke hij in de haven te Misenum het bevel voerde: van daar zag men uit den Vesuvius eenen rook opstijgen van eene zonderlinge gedaante, zich als een Italiaansche pijnboom in de hoogte verheffende, en verdeelende: de vlootvoogd liet zich een ligtzeilend vaartuig gereed maken, om dit wonderverschijnsel van nabij te kunnen gadeslaan: hij wilde dat zijn neef, onze Plinius, hem vergezellen zoude; dan, deze meer prijs stellende op de beoefening der letteren, verklaarde, dat hij liever te Misenum wilde blijven, om een onderwerp te beoefenen, hetwelk zijn oom zelf hem, tot dat einde, opgegeven had. — De oude Plinius in weerwil, dat de verschrikkelijkste verschijnselen, voorboden van toekomstig onheil, vermeerderden, en zijne onderhoorigen hem smeekten, om zich toch niet te wagen, veranderde niet van voornemen, en vervolgde, met den moed eens helds, het opzet, waartoe hij uit nieuwsgierigheid besloten had: alzoo nadert hij de plaats, van waar een ieder vlugt, haast zich, om te komen, waar het gevaar het grootst is: zijne ziel is vrij, onbekommerd; naarmate zich eenig verschijnsel aan hem opdoet, laat hij daarvan aanteekening houden — reeds wordt zijne galei met brandende assche bedekt — gloeijende steenen vallen over hem heen; de zee schijnt terug te keeren; — de oever is bedekt met losgescheurde brokken van het gebergte; — hij is een oogenblik onzeker of hij al, dan niet terug zal keeren: de stuurman raadt hem het eerste; hij antwoordt: de fortuin begunstigt den dapperen: wend naar Pomponianus! Plinius komt te Stabia; vindt aldaar Pomponianus, gereed om te vlugten, wachtende naar eenen gunstigen wind; hij omhelst hem; moedigt hem aan, en, om door eigen voorbeeld den angst van zijnen vriend te

verminderen, gebruikt hij het bad, legt zich vervolgens aan tafel; eet blijmoedig of (hetgeen niet minder groot schijnt) gedraagt zich als zoodanig, ondertusschen braakt de Vesuvius geweldige vlammen; het verschrikkelijke zijner uitbarsting vermeerdert door de duisternis.

Hij bemoedigt hen, die hem omringen, zeggende dat de vlammen, die zij zagen, uit gehuchten, door de bewoners verlaten, opstegen: hij gaat leggen, en slaapt zoo gerust, dat men hem buiten de slaapkamer konde hooren: de binnenplaats van het huis, waarin hij zich bevindt, wordt opgevuld met asch en steenen; indien hij langer gebleven was, zoude de uitgang hem onmogelijk zijn geweest. Hij wordt gewekt, raadpleegt met Pomponianus en de zijnen, of men in huis zoude blijven, of zich naar buiten begeven. Reeds waggelden de muren der woning door onophoudelijke aardbevingen, en slingerden ginds en herwaarts — maar buiten had men de steenen, hoezeer door het vuur reeds uitgeteerd, te duchten: tusschen de beide gevaren kiest men de opene lucht. Bij hen, die hem volgden; overtrof de eene vrees de andere; bij hem overwon de rede de rede. Men begeeft zich op weg, het hoofd, tegen de nedervallende steenen, met kussens bedekkende. Reeds was het elders dag, maar hier bleef de donkerste der nachten, slechts gebroken door het licht van toortsen, voortduren. Men begeeft zich naar het strand, om te zien of men over zee ontvlugten kon; maar dezelve bleef verbolgen en tegen: het was hier, waar hij water gevraagd en gedronken hebbende, zich op een uitgespreid kleed nederlag. Straks wierden de vlammen geweldiger, een zwaveldamp, die derzelver nadering aankondigde, joeg een ieder op de vlugt, en spoort ook hem daartoe aan. Door twee slaven ondersteund, rigt hij zich op, maar valt plotseling dood, waarschijnlijk, daar hij eene zwakke borst had, door den damp gestikt. Wanneer

het drie dagen naderhand weder dag wierd, vond men zijn ligchaam gaaf en ongekwetst, bedekt en gekleed, zoo als het geweest was: hij scheen te slapen en niet gestorven te zijn."

„Altijd (zeide Romanus) zullen onze geschiedboeken, wanneer zij van den Vesuvius en deszelfs uitbarstingen gewagen, van den geleerden Plinius tevens spreken: in ontelbare werken, ons allen bekend, heeft hij daarenboven zich een gedenkteeken gesticht, hetwelk, ook zonder zijnen noodlottigen dood, hem duurzaam zoude moeten vereeuwigen. O! dat geene verwoestingen, door goden of menschen aangerigt, hetzelve immer verdelgen! maar zoo ooit een alles bedekkende stroom van assche en zwavel te zamen gesmolten, dit onvernielbaar gedenkteeken mogt bedekken, dat het dan toch niet voor altijd den wijzen onthouden blijve! dat latere eeuwen, bij nieuwe omwentelingen der natuur, dat gedenkteeken weder mogen zien verrijzen, om ter verlichting van de, als dan levende, wijzen te dienen: want dit, mijne vrienden! stelle ik vast, dat zoodanige omwentelingen, het thans bedolven Herculanum, Pompeji en Stabia, voor een verbaasd geslacht van verwijderde dagen, eenmaal weder openen zal; of ook wanneer die steden, en welligt hare namen zullen zijn vergeten, zal het toeval misschien een landbouwers spade doen stooten op eene van de thans diep bedekte woningen dezer steden; en indien dan de ontroerde aanschouwer, door de straten dezer thans onderaardsche steden rondwandelt, zal hij paleizen, en tempels, en altaren, en de schoonste voortbrengselen van Grieksche kunst, door menigvuldige geraamten en versteende lijken bewoond, aantreffen; — maar alles zal slapen en zwijgen." ......

„Laat af Romanus! met uwe levendige verbeelding, door den sluijer der toekomst te willen dringen; dit is den goden alleen vergund:" hiermede brak Euphrates deze

uitweiding af; en toonde vervolgens zijn verlangen, om onderrigt te worden van hetgeen met den jongen Plinius gebeurd was; en vooral, hoe hij zich, bij zoo vele ontzettende en rampvolle verschijnselen, gedragen had.

„Ik kan u hierin (zeide Tacitus) met de eigen woorden van onzen Plinius voldoen: hij was altijd een getrouw beminnaar van waarheid, die zoo min ter liefde van zich zelven, als van anderen daarvan immer afweek," dit gezegd hebbende, toonde hij aan het gezelschap eenen brief met de eigene hand van Plinius geschreven, en zoude dien dadelijk hebben voorgelezen, indien niet Quinctilianus, zich met eene soort van verrukking tot Euphrates gewend en uitgeroepen had: „nu zult gij een voorbeeld hooren van dien eenvoudigen en verhevenen, van dien gemeenzamen en tevens sierlijken en bevalligen stijl die zijne brieven zoo aangenaam als belangrijk maakt, eenen stijl, dien ik door geenen schrijver (Cicero daarvan echter uitgezonderd) zag evenaren, veel minder overtreffen!" Tacitus las hierop den brief, welke dus luidde:

C. Plinius wensch zijnen Cornelius Tacitus heil!

„Gij zegt, dat de brief, welken ik, op uw verzoek, „over den dood mijns ooms, aan u geschreven heb, u „doet wenschen te weten, welken schrik niet alleen, maar „welke gevaren ik, te Misenum achtergebleven zijnde, „(want hierbij was mijn verhaal afgebroken) heb doorgestaan.

„Na het vertrek mijns ooms, besteedde ik den overi„gen tijd aan mijne letteroefeningen, want daarom was ik „achtergebleven. Ik gebruikte vervolgens het bad, nam „mijn avondmaal, sliep, maar ongerust en kort. Eene „aardbeving, in Campanie gemeen, ons daarom weinig ont„rustende, was eenige dagen vooraf gevoeld; maar in dien „nacht verhief dezelve zoodanig, dat men niet alleen ge„loofde, dat alles scheen geschud, maar ook omgeworpen

„te worden. Mijne moeder kwam in mijn slaapvertrek, „juist toen ik opstond, om haar te wekken, zoo zij nog „sliep. Wij zetten ons neder op het voorplein, hetwelk „het huis op eenen geringen afstand, van de zee scheidt. „Ik weet niet, of ik mij toen standvastig, dan wel- „onvoorzigtig, gedroeg; ik was achttien jaren oud. Ik „vroeg om het werk van Titus Livius; en even als in „volkomene rust, begon ik daarin te lezen, en ging voort, „om uit hetzelve uittreksels te maken; en ziet! een vriend „mijns ooms, onlangs uit Spanje gekomen, mij en mijne „moeder vindende zitten, en mij ziende lezen, bestrafte „hare gerustheid, en mijne zorgeloosheid, desniettegen- „staande bleef mijne aandacht, al lezende, ingespannen.

„Het was reeds het eerste uur van den dag (zes uren „des morgens) maar het licht was twijfelachtig en flaauw, „de omgelegene huizen wierden reeds geschokt, en, hoe- „zeer wij op eene opene plaats waren, liepen wij, daar „dezelve zeer eng was, groot gevaar van om te komen. „Eindelijk besloten wij de stad te verlaten. Het verschrikt „gemeen volgt ons, en ieder gedraagt zich in den angst, „als of zulks voorzigtig ware, naar den raad eens anderen, „en niet naar den zijnen; men dringt en drijft elkanderen „met groote hoopen voorwaarts. Buiten de stad geko- „men, blijven wij staan. Wij zagen veel wonderbare en „verschrikkelijke dingen, want de wagens, welke wij met „ons voerden, rolden, hoewel op een zeer vlak veld, „ginds en herwaarts, en bleven, hoe ook door steenen „gestut niet op hare plaats. De zee, als op zich zelve „terug stootende, scheen door de aardbeving rugwaarts „gedreven. Het strand der zee scheen verbreed, en vele „zeedieren lagen op het drooge. Aan den anderen kant, „zag men zwarte en verschrikkelijke wolken door vele „slingeringen en draaijingen van vlammen uiteen gescheurd, „in lange vurige gedaanten gespleten, den bliksem gelijk,

„en nog grooter. Toen zeide mijn ooms vriend uit Spanje, „met ernst en ijver: indien uw broeder en uw oom nog „leven, willen zij uw behoud: indien zij zijn omgekomen, „hebben zij gewenscht dat gij hen overleven zoudt: waarom „toeft gij dan, dit gevaar te ontvlugten? Wij antwoord- „den: dat wij niet zouden zorgen voor ons behoud, zoo „lang wij van het hunne onzeker waren. Hierop zoekt hij; „zonder langer marren, zijn behoud in eene overhaaste „vlugt. Straks daalt de wolk neder en bedekt de zee. „Capreæ en het voorgebergte van Misenum worden aan „ons gezigt onttrokken. Nu begon mijne moeder te „smeken, te vermanen, te bevelen, dat ik op de best „mogelijke wijze vlugten zoude; dat ik zulks als jonge- „ling vermogt, dat zij hoog bejaard en zwak van lig- „chaam, gerust sterven zoude, indien zij maar niet de „oorzaak van mijnen dood was geweest. Ik voerde haar „te gemoet: dat ik, zonder haar niet ontkomen wilde. „Hierop greep ik hare hand en drong haar, zich te ver- „haasten; zij doet zulks met moeite en beschuldigt zich „dat zij mijnen gang vertraagt. Reeds viel er assche, „maar nog weinig. Omziende ontdekte ik eenen donkeren „nevel, van achter ons opkomende, en welke ons, als „een losgescheurde stroom langs den grond vervolgde. Dat „wij, nu wij nog zien kunnen (zeide ik) ter zijde gaan, „daar wij anders gevaar loopen, om in het duister, door „hen, die ons volgen, vertrapt te worden. Naauwelijks „hadden wij ons nedergezet, of een nacht, niet als bij eene „donkere maan of betrokken' hemel, maar die van een digt „gesloten onverlicht vertrek, omringde ons. Toen hadt gij „moeten hooren het gehuil der vrouwen, het gekrijt der „kinderen, en het geschreeuw der mannen. Dezen riepen „om ouderen; genen om kinderen; anderen om echtgenoo- „ten; en wilden zich door de stem herkennen. De een „betreurde eigene ramp; de andere die van de zijnen;

„sommigen uit vreeze voor den dood, wenschten zich den-„zelven. Velen hieven hunne handen tot de goden op; „maar meerderen geloofden, dat de goden niet meer be-„stonden; en dat deze nacht het laatste en eeuwige tijd-„stip der wereld was. Het ontbrak niet aan sommigen, „die het wezenlijk gevaar, door verzonnen schrikberigten, „vergrootten. Eenigen boodschapten, dat zij te Misenum „waren geweest, dat het was vergaan, dat het in brand „stond; en men geloofde het. Nu wierd het wederom een „weinig licht; dan dit scheen ons geen bode des daags, „maar van eene nieuwe uitbarsting des vuurs, hetwelk „echter verre van ons bleef. Hierop volgde weder duis-„ternis en een geweldige en dikke aschregen; wij moesten „van tijd tot tijd opstaan, om dien afteschudden, ten einde „onder deszelfs zwaarte niet te bezwijken, of door denzel-„ven bedolven te worden. Ik zoude mij mogen beroe-„men, dat in zoo vele gevaren, mij geen zucht of „zwakke klagt ontglipt was, zoo ik niet geloofd had, dat „ik met alles, en alles met mij, vergaan zoude. Eindelijk „vlood de duisternis in rook en nevel heen. De dag brak „werkelijk aan, de zon zelfs scheen, maar bleek en dof, „als bij eene zonsverduistering. Alles vertoonde zich aan „onze nog sidderende oogen veranderd, en met assche, „als met sneeuw, dik bedekt. Te Misenum terug geko-„men, bragten wij, na ons wat ververscht te hebben, „eenen bangen en besluiteloozen nacht, tusschen hoop en „vrees, door. De vrees was echter het grootst; want de „aardbeving duurde voort, en vele geestdrijvers, vermeer-„derden, door hunne schrikbarende voorspellingen, hunnen „eigenen ramp en dien van anderen. In weerwil van het „reeds ondergaan en toekomstig gevaar, besloten wij, ons „niet van daar te begeven, zoo lang wij geen narigt van „mijnen oom ontvangen hadden. Lees dit, als eener ge-„schiedenis onwaardig, niet om het te beschrijven; en wijt

„het aan u zelven, indien het naauwelijks het onderwerp „eens briefs zal waardig schijnen. Vaarwel!"

Romanus, die zich onder het voorlezen dezes briefs bijna niet had kunnen weerhouden, om hier en daar gepaste, en voor het karakter van Plinius vereerende aanmerkingen te maken, riep nu uit: „Wie, mijne vrienden! dankt de goden niet, dat zij de jeugd van onzen vriend, bij zoo vele rampen spaarden! Wie ziet niet in het gelijkmoedig en mannelijk gedrag, door hem toen reeds gehouden, den waren wijze, die eenmaal den roem van Rome worden moest: maar hetgeen hem, boven dat alles, in ons oog beminnelijk moet doen voorkomen, is voorzeker de hartelijke, werkzame liefde aan zijne moeder bewezen."

Geheel het gezelschap bevestigde deze woorden met de ondubbelzinnigste goedkeuring; en Tacitus, die zelf, niet zonder zekere gemengde aandoening van verwondering en ontroering, den brief gelezen had, stelde nu eene wandeling in de tuinen en bosschen van het landgoed voor; hetwelk door niemand wierd afgeslagen.

M. C. VAN HALL: *Plinius secundus.*

EEN MAALTIJD AAN HET HUIS VAN PROCULEJUS.

In de eetzaal gekomen, ging elk der gasten, op tafelbedden, gloeijende van purper, ter plaatse, hem door Proculejus aangewezen, liggen; rondom hen ging de wierook, ter eere van de huisgoden, van den gastheer, geurig opwaarts, terwijl keur van spijzen aan geenen van het gezelschap iets te wenschen overliet.

Het eerste gedeelte van den maaltijd was naauwelijks geëindigd, toen Proculejus zich eenen der drinkbekers, welke den disch versierden, liet geven, en denzelven met den oudsten wijn volschenken: „Aan de Goden, (zeide hij)

voegt het ons den eersten, den reinsten dronk te heiligen! dat dan Jupiter, die als god der gastmalen, ook hier zijne wetten geeft, dezen dag, het hooggetijde van Romulus, den grondlegger van Rome, tot heil van den staat met zijnen zegen kroone! Voegt u, mijne vrienden! bij dezen wensch."

Dit gezegd hebbende, plengde Proculejus een weinig wijns op den disch ten dankoffer, dronk eenen teug uit den beker, gaf dien vervolgens aan Messala; deze bragt hem aan Pollio, waarna die, telkens aangevuld, bij elken der aanwezigen rondging; alle herhaalden, al drinkende, de bede van den gastheer, Pollio zelfs niet uitgezonderd, die blijkbaar zijn genoegen aan den dag legde over de kieschheid van Proculejus, bij het instellen van eenen feestdronk, dien geen romein, van welk eene staatkundige denkwijze ook, weigeren kon.

Naauwelijks zag Maecenas, dat aller harten tot eenstemmige blijdschap waren opgewonden, of hij wekte de aanwezige dichters op, om door hunne gezangen daartoe nog meerder bij te dragen.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat Virgilius, Varius, noch Horatius, hunnen grootmoedigen beschermer, den vriend van Octavianus, dit weigeren konden; zelfs Tibullus onttrok zich aan dit aanzoek niet: alle wisten, dat de voortbrengselen van hunnen dichtgeest niet door bevooroordeelde bewonderaars van Livius Andronicus, of verwaande weetnieten, maar door mannen van gevoel en smaak zouden worden aangehoord.

Welke dichtstukken door hen zijn opgezongen, is onzeker; wij kunnen ons echter voorstellen, dat indien Virgilius, bij deze gelegenheid, zijne dischgenooten mogt hebben onthaald op het heerlijk tafereel, hetwelk hij door Anchises, voor deszelfs zoon Eneas, van zijne nakomelingen en geheel het geslacht der Romeinen heeft doen

afschilderen; en indien de overige dichters de toepasselijkste hunner gezangen toen hebben voorgelezen, een herhaald handgeklap door het schoone van elk hunner gedichten zal zijn opgewekt: Pollio zelfs zal in deze verrukking hebben gedeeld, voor zoo verre de vermelding van den naam en den lof van Octavianus hem zulks, naar zijne denkwijze, niet onmogelijk maakte.

Zulk eene toejuiching was, ook in dien tijd, ver te verkiezen boven het zoo spoedig geuit als vergeten: *braaf! schoon! uitmuntend!* waarvan de markt, de tempels, de galerijen, en ook de afzonderlijke gehoorzalen in Rome weergalmden, en met welke lofkreten, door de vleijerij aangeheven, en door eene onkundige menigte nagebaauwd, een hongerig tafelschuimer zijnen rijken beschermer, die zich dichter waande te zijn, voor deszelfs maaltijden en geschenken, in dien tijd gewoon was te betalen; zoo als het ook toen niet vreemd was, om eene soort van ruilhandel met zijne toejuichingen te drijven, als wanneer den opgeblazenen zanger, in de openbare gehoorzalen, als eenen Alcaeus of Pindarus hoorde begroeten, door hem, die, zich een Callimachus of Mimnermus wanende, niets minder dan een' dezer namen ten tegengeschenk verlangde, en, zoo als van zelf spreekt, ook op zijne beurt ontving.

Het was omtrent in dezen tijd, dat Odivius naauwelijks tien jaren oud, reeds als dichter bekend werd; en hoe natuurlijk is het dan niet, dat Maecenas, de beschermer van alle, en inzonderheid de aankweeker van jeugdige vernuften, Proculejus en zijne gasten, voor zooverre zij denzelven niet kenden, op hem, te dezer gelegenheid, opmerkzaam zal hebben gemaakt.

„Rome (zeide hij) bezit in den jongen Ovidius, een kind van ridderlijk geslacht, reeds een veelbelovend dichter; met eene drift, en een gevoel, verre boven zijnen leeftijd poogt hij zijne kunstgenooten op zijde te streven;

zijne ouders schijnen dit ongaarne te zien; hij verbergt daarom voor hen, zooveel hij kan, zijne voortbrengselen, en deze zijn vele; hij heeft eenen broeder die weinig ouder is dan hij, en deze legt zich, met den besten uitslag op de welsprekendheid toe. Wat dunkt u van dit jeugdig broederpaar?"

„Dat het (zoo antwoordde Horatius) uwer zucht en liefde voor de letteren en hare beoefenaren waardig is, deze kinderlijke talenten op te kweeken, en inzonderheid den ontluikenden dichter te helpen ontheffen van de knellende banden, die zijnen geest zouden kunnen onderdrukken."

„Vergeet gij dan (vroeg Maecenas) dat de ware dichter wordt geboren en niet gevormd? De natuur, niet de beschavende kunst, is de echte moeder van den waren dichter."

„Dit vergeet ik niet, mijn Maecenas! (zeide Horatius) ik weet, wat oefening vermag en dat deze op zichzelve nimmer eenen dichter heeft kunnen voortbrengen; maar de natuur die den oorspronkelijken zanger vormde, door eene gepaste leiding der kunst te gemoet te komen, was altijd bij het ontluikend vernuft (en hoe voortreffelijker hetzelve zij, des te noodzakelijker is het) eene volstrekte behoefte. Zonder deze hulp, en uwe aanmoediging, waaraan ik mijne beschaving meerendeels te danken heb, zoudt gij mij den naam van dichter nimmer gegeven hebben: u, en velen, hier tegenwoordig, door mijne gezangen te kunnen behagen, was mij ten bestendigen prikkel, om nog hooger goedkeuring bij u en deze te verdienen; altijd was en nog blijft dit mijn hoogste wensch."

„En ook de mijne," zeiden Virgilius en Varius bijna gelijktijdig; Tibullus zweeg, terwijl zijn oog, nu eens op Maecenas, dan weder op Messala gevestigd, dezelfde begeerte scheen uit te drukken.

Deze en andere, nu ernstige, dan meer vrolijke gesprekken, werden nu en dan afgebroken of vervangen met de vertooning van een stuk, hetwelk door tooneelspelers, in den bijzonderen dienst van Proculejus, en door hem aangekweekt, met muzijk en zangen, werd uitgevoerd; en zoo eindigde eerst laat in den nacht, eene bijeenkomst, die door de personen, waaruit zij was zamengesteld, en den tijd, op welken zij gehouden werd, allezins merkwaardig was. M. C. VAN HALL: *Messala Corvinus.*

DE WEG DER VOLMAKING.

„Zie mijn lieve zoontje!" vervolgde de brave man 1), daar hij inmiddels eenige zwaar laxeerende pillen op zijn toonbank stond te rollen, en dat zijn zoon zich met de flesch amuseerde, waarin zijn jongste broêrtje zich bevond. „Zie mijn Johannesje! de grond van de leer der aanstaande volmaking is oorspronkelijk op ons eigenbelang gevestigd, hoezeer de smalle menigte daarmede niets van noode heeft! en let wel deze beweegreden, die haar zoo veradelt, is ook de naaste waarborg van haar ophanden zijn. De stelling der zeer aanstaande volmaking is zoo zeker, als dat ik Ezechiël Perfect thans zeep en jalappe zamenkneede, om er Edinburger pillen van te maken. De volmaaktheid zoo lang door groote mannen en door heilige mannen,

---

1) De brave man is Ezechiël Perfect, apothecar te Leiden en vader van den held des stuks, welke Jan of Joannes Perfect, eenige overgeblevene van een dubbel getal tweelingen is, bij wier geboorte de moeder overleed. — Ezechiël had deze kindertjens op liquor gezet en in zijn winkel geplaatst, en ontwikkelt nu, in bovenstaande regelen, zijne denkbeelden over de groote volmaking, die het menschelijke geslacht te gemoet gaat.

en door mannen die noch groot noch heilig waren, voorzien en voorspeld, is thans aan de kimmen! Voor niets is zij echter daar niet en er moet dus van geprofiteerd worden. *Sol justitiae illustra nos!* Deze spreuk stond honderd en vijftig jaren voor de academie van Utrecht te lezen, en niemand, die er op lette: dat het zoo fraai gezegd was, dacht geen mensch, maar nu is 't eerst regt mooi, omdat het plaats *hebben zal.* — Immers de zon, de klinklare zon der geregtigheid alleen, staat ons binnenkort allen te bestralen. Het menschdom, dat zich dagelijks al meer en meer verbetert, zal eindelijk geheel en al verbeterd, dat is zonder gebreken — dat is geregenereerd worden. Beter dan met een uitgebrande pijp, zoontje lief! weet ik u dat niet te vergelijken. Dan niet alleen beterschap, maar ook licht! Het menschdom toch, dat zich verbetert, verlicht zich altoos in denzelfden graad en *vice versa,* gelijk de postwagen van Amsterdam op 's Hage en weerom. Eindelijk nu zal alles zoo verlicht raken, dat waar gij u keert of wendt, er geen duisternis meer zal te vinden zijn. Waarbij in het voorbijgaan gezegd, de kaarsenmakers geen zij zullen spinnen; maar dat is hunne zaak en 't groote stoort zich aan 't mindere niet. Inmiddels gaat alles *vooruit*, niets gaat *achteruit*, en niets *komt weder* — hieruit bewijs ik de volmaking! Tot staving van dit mijn gezegde gaan wij de verschillende classificaties eens op ons gemak na! Zie bij voorbeeld heeren procureurs en advokaten! Is het niet bewezen, dat zij eenige weinige liefhebbers van 't oude licht nog uitgezonderd, alle oneindig minder schelden, tieren, razen en raaskallen dan voorheen? Is het niet in de gevolgen dezer *urbaniteit*, dat zij thans in de gelegenheid zijn, om op eene behendige en vernuftige wijze ons veel meer geld af te winnen, dus ook beter gekleed, gevoed en gemeubileerd te zijn dan hunne onnoozele voorgangers. Dit nu

toont de aannaderende volmaking der *jurisprudentie* aan! Uit iederen nieuwen rok van een pleitbezorger, uit elke nieuwe canapé van Mevrouw de advocatesse laat zich die vordering duim voor duim bewijzen: en zoozeer verwijderd zich het rijk der geregtigheid, dat ik het oogenblik zie naderen, wáarin de gaauwdieven van zelve naar de galg zullen loopen, om zich te laten ophangen! Met de geneeskunst mijn lieve Johannisje, gaat het even zoo: niet evenwel dat heeren doctoren naar de galg willen, om het menschdom voor de gevolgen hunner kurenkunst te behoeden: neen, maar de kunst zelve ziet men van dag tot dag, van uur tot uur aanwinnen. Zie hoe zij na Boerhave's dood is vooruitgegaan! meer dan van de schepping der wereld af tot Boerhave toe! Let op de nieuwe uitvindingen, die dagelijks voorkomen, dat is bij duizenden; de oude, die telkens weêr komen, nog niet eens meê gerekend. Voor eenen enkelen Boerhave hebben wij thans wel honderd Boerhaafjes, en hoe gemakkelijker dat hunne voortplanting gaat, hoe meer wij er nog staan te krijgen. Lees slechts onze maandwerken. Let op al de genees- en behoedmiddelen op de onfeilbare *Panaceas!* Zie eens hoe zij de inenting dagelijks verbeteren en door het getal der lijders te vermeerderen, de ziekte, gelijk van zelve spreekt, uitroeijen! Reeds gaat de spraak, om de kwalen der menschen alleen door *'t gevoel* te genezen, waarvan, wil men de dames vooral groote voorstanders zouden zijn! Er is ook al questie om de patienten, welke door kruid noch rhabarber kunnen gered worden, door middel van de *luchten*, die men dagelijks ontdekt, te kureeren, waar onze pharmacopisten ook niet kwaad bij varen zullen, zoo wij slechts bij tijd en gelegenheid eene goede dosis van allerlei soort weten op te vangen, om dus doende voor goed geld nog minder *intrinsieke* waarde te leveren. Dit gaat inmiddels zeker, mijn lieve

zoontje! dat er nimmer eene eeuw voorhanden was, waarin men zich zoo veel op 't proberen van alles toelag, als deze, en het is onmisbaar, dat door al zulk probeeren en reprobeeren men het eindelijk zoo ver brengen moet, om prompt en duidelijk te kunnen weten, wat een christelijk mensch al of niet *uithouden* kan, en hoe men hem op de convenabelste wijze den hoek kan om sturen. — De volmaking is in dit vak ten volle zigtbaar.

Maar je zedekunde, vervolgde de apothecar, in zijne handen spuwende om de pillen wat leniger te maken, je zedekunde blijft daar nu, als het je belieft, ook een oogenblikjen bij stilstaan! en dan vraag ik u, vriend lief, is er een artikel op Gods goede wijde wereld, waarin men zoo duidelijk en klaar de vorderingen bemerkt? Ik zeg dat niet omdat onze jonge dominées tegenwoordig poeder in hunne bokkenharen paruiken beginnen te doen, en om dat de ouden reeds met parapluis loopen, maar ik zeg 't om dat men 't parfors aan alles zien kan! aan de ingetogenheid, bij voorbeeld, aan de nederigheid, aan de meerdere kunde, aan de gematigdheid, aan de gematigdheid vooral, dat zij hun eigene volmaking hoe langer hoe meer in den mond loopen. En je staatkunde dan, Johannisje, eilieve overzie mij die eens! hierin zult gij moeten bekennen, dat wij met reuzenstappen vooruitgaan, zoo wijd als een Goliath schrijden kon, vooruitgaan. Ten tijde *par exempel gratia* van je graaffelijke regering, toen vonden de voorouders dat alles even slecht ging. Het stadhouderschap van Oranje verscheen en een ieder bekende, dat nu alles minder slecht was. Dit bestier verdween: en dat der staten, welke in de plaats kwam, werd toen voor zeer goed gehouden. Maar zie! het stortte in: Oranje kwam wederom te voorschijn, en nu moest een ieder bekennen, alles was nog veel beter. Dit duurde tot dat de staten weer alleen aan de magt kwamen, en toen was alles allerbest weer

gedaald, daar het immers wederom het allernieuwste is: en wijl het in de volmaaktheidleer tot een grondregel verstrekt, dat het allernieuwste ook altijd het allerbeste is. Door de gevolgen dezer gezegende inrigting staan thans al je abuizen, groot of klein, gebannen te worden. Welvaart, onbeperkte welvaart staat voor de deur. Overvloed van alles: een ieder raakt voorzien en tevreden. Geld wordt onnoodig; want daar niemand meer behoefte zal kennen, begeert ook niemand iets meer. Waar niemand iets begeert is eindelijk ook niets meer: en waar niets meer is valt ook niets meer te halen of te schrapen. Onverstoorbare rust en eendragt komen dus opdagen. Oneenigheden, processen verdwijnen. Dat hebje nu toch aan je verlichting, aan je menschenliefde, aan je algemeene broederschap, aan je kosmopolietigheid, of zoo als die dingetjes dan heten, te danken! Het menschdom bereikt het toppunt van 't geluk, en dat geluk is *volmaaktheid.* Het staat- zedekundig en geleerd luilekkerland komt te voorschijn! Het duizendjarig rijk en het aardsch Jerusalem beginnen. Ik oude man zal 't misschien nog beleven; want zoo nabij schat ik deze algemeene en weldadige revolutie, dat de pillen, die ik hier knijp, welligt de laatste zijn zullen, welke het gelukkige menschdom noodig zal hebben.

P. DE WAKKER VAN ZON: *Jan Perfect of de weg der volmaking.*

LAUSUN.

Herinnert UEdele zich den hertog van Lausun? zei Balsamo de Meccas, die voor 's mans kwaal alleen neerzettende, alleen *palliative,* geene volkomen genezende middelen kende. „Of ik mij den hertog van Lausun herin-

ner? antwoordde Heiblok? Als ik hem nog ééńs zie, is 't voor de eerste keer van mijn leven."

„De hertog van Lausun, zeide Balsamo, was een der meest begunstigde hovelingen van Lodewijk XIV, die *gedurende zijn leven*, Lodewijk de groote genaamd werd. Deszelfs tante was de prinses van Bourbon Montpensier, kleindochter van Hendrik IV, die *na zijn dood* Hendrik de groote genaamd werd. Deze Mademoiselle (dus was haar titel) was van een minzieken aard, en zag zoo gaarne een fraai man als haar grootvader eene fraaije vrouw pleeg te zien. De ongehuwde staat verveelde haar vreesselijk, ja bijna zoo veel als den grooten Hendrik zijn huwelijk met Maria de Medicis verveeld had; en dat mag een braaf man den goeden vorst niet kwalijk nemen, als hij het vervelend karakter van die onsmakelijke Koningin nagaat, dat alleen uit jalousij en bitsheid bestond, en waarvan de groote Rubens zelfs geen verdragelijk portrait heeft kunnen schilderen. Deze Mademoiselle dan vestigde het oog op een beminnelijk edelman van 't hof, den Duc de Lausun, die, schoon slechts een particulier, van Lodewijk XIV de toestemming tot zijn huwelijk met haar verkreeg. Reeds was dit aanstaande huwelijk aan alle hoven van Europa door brieven bekend gemaakt (want Enschedé was toen nog niet de bazuine van dood en leven) toen Lodewijk XIV zijn woord weêr introk, hiertoe aangezet zoo men wil, door een zijner maitressen; want een vorst wordt zoowel als een ander door de vrouwen bij den neus geleid, al denkt hij, dat hij 't haar doet. „Balsamo!" viel hem Heiblok in de rede, maak je paskwillen op mij, op mijne vrouw, op mijne dochter, op mijne gansche familie? is dat wijl mijne zalige vrouw zoo dik en grof in haar portrait geschilderd is — was ze dan dunner? en dat je mij 't spreukje van het dorp herinneren wilt, dat zij den koetsier aan de praat hield, als ik

zijne vrouw de courant voorlas? vergelijk je mijne dochter ook niet bij God weet wat? als je zegt, dat ze wel iets van een *Henry quaters* dochter heeft. Voor den d..... Monsieur Kapriool! als je mijn voor een *Henry quater* aanziet, zweer ik je dat je den verkeerden voòr hebt. Met tijrannen heb ik niets uitstaande, en loop jij met den hertog van Lausun en al je koninklijke tantes rondom den drommel.

De goede Balsamo, die, wanneer het op een disputeren met den heer Heiblok aankwam, zeer wel wist, dat men eerst achteruit moest gaan, om daarna zijne vaart des te beter vooruit te nemen, bekende zijn patroon gulhartig, dat hij in geenen deele gemeend had om hem bij Hendrik den grooten te vergelijken; als hebbende hij nimmer eenige trekken van gelijkenis hoegenaamd, tusschen hen beiden bespeurd. Ja hiertoe wilde hij, des gerequireerd, zijn eer en goeden naam verpanden. Hendrik de IV was in zijn oog de grootste monarch, die ooit in Frankrijk geregeerd had; de heer Heiblok was daarentegen een der grootste volksvrienden, die Wadderveen immer opleverde. Hendrik IV was van protestantsch roomsch geworden; heer Heiblok, die zich glorifieerde, dat hij een Philosooph was, en dus misschien geene religie had, zoude zulks derhalve moeijelijk hebben kunnen doen. Hendrik IV hield veel van lieve meisjes met roode wangen, Heiblok daarentegen veel van een flesch met roode wijn. Hendrik IV......

„Ei lieve!" viel hem Heiblok in de rede „houdt die *Henry quatrès* complimenten en vergelijkingen maar voor u: een ieder is dat hij is."

„*Henry quatre* le miliour des Francois! Henry quatre sur le pont neuf!" zei de jonge heer Buffa, dezelfde die met Felix voor vader Hooft, vader Palland (zaliger gedachtenis) en den nog niet zaligen vader van Rijssel gesproken had. „Henry quatre al é oun roy bien respecta-

ble; vendre pour six sous: être l'adoration des François, adoratione di Franchese! — charmant ressemble, bel a voir, avec le pont neuf sur un cheval de bronse. Moreau, Pichegru, Vestris, Louis XI, Pieter Paulus, en die rekten van den mensch op koolsbladen gedrukt, mooi, fraai, zeer mooi om te zien!"

„Te drommel!" zei Balsamo, die gaarne wat sprak als de flesch vol was, om de conversatie te vervrolijken, en die, als hij leeg was, ook gaarne iets zei om dat gemis te helpen verligten) „die Lodewijk XI was een groot man! aan hem is de maatschappij de invoering van 't koninklijk valsche munten verschuldigd: hij is ook nog de uitvinder van 't verkoopen des adelstands geweest: beiden heerlijke takken van negotie voor de volgende monarchen; 't is waar, men heeft hem die nuttige uitvindingen betwist, en ze aan Philips den Stouten, en reeds voor dezen aan anderen toegeschreven; doch verkeerdelijk wordt hem die eere betwist; daar deze Philips en zijn zoon Philips de Schoone hiervan slechts een theoretisch begrip hadden. Lodewijk XI was een vorst, die alles onder den voet haalde, om 't even, met reden, of naar zijne grilligheid. Hij was een slecht zoon, een slecht vader, een slecht echtgenoot, een slecht broeder, een ondankbaar mensch en een gevaarlijk vriend. De historieschrijver Commines, die aan zijn hof leefde en hem dus gaarne een pluimpje gaf, zegt van hem, dat hij geweldig jalours van zijne magt en ergdenkend, onverzettelijk in zijnen wil, en nimmers iets vergevende was; dat hij zijne onderdanen gruwelijk onderdrukte; dat hij stuursch, onvriendelijk in den omgang en ongevoelig van ziel was; dat de vrolijke fransche natie nooit een aardig, geen enkel *bon mot* van hem citeerde, en dat hij, met dat alles, de beste vorst van zijn tijd was."

„Dat was toen een fraai stel koningen, dat op de troonen van Europa zat! merkte Heiblok aan.

„Ja! maar ook zoo slecht treft men 't maar zelden aan, zei Balsamo, dat men zeggen moet: thans is ieder gekroond hoofd een ezelskop!"

„Wees gedekt," zei Heiblok, „zie! wij zijn niet meer in de jaren om ons zelven, ik laat staan om onze eeuw complimenten te vertellen. Maar je sprak daar zoo even van iemand anders. Dat was nog een man die iemand anders, dat was nog een patriot! Ik hou van menschen, die hun zelven gelijk blijven en die bij gevolgtrekking weten te redeneren; en als ik de verklaring van de unie te Utrecht lees en 's mans daden overweeg ......"

De mortuis nil nisi bene! viel hem Balsamo in de rede. De doode patriotten moet men *stil* laten zitten. Dat men kwaad van doode koningen spreekt kan er door, wijl men gewoonlijk gedurende hun leven niet genoeg op zijn gemak aan den slag komen kan. De vrijheid, mijn heer Heiblok! heeft, met verlof gezegd, dit met de knoflook gemeen, dat het een heerlijk geregt is, maar de gevolgen dikwijls stinken. Men moet dus nooit de zaak voorspreken volgens hetgene dat er *daarna* van te zeggen valt, noch de echtheid eener zaak uit het vervalste product; maar de zaak door de zaak *trachten* te bewijzen; hoe ingewikkelder hoe beter, en dan te zeggen, *dat men ze bewezen heeft!* Wij hebben in deze eeuw meer dan ooit geleerd, dat de duisterheid in de explicatie eener zaak ongemeen veel voor derzelver nuttigheid prouveerde. De regten van den mensch, bij voorbeeld, zoo wanneer die door iemand in de gansche wereld volkomen hadden kunnen verstaan, ik laat staan beraisonneerd worden) dan was 't geen oortje waard. Theorie en practijk hebben altoos, bij menschen, in halfbeschaafde maatschappijen vereenigd, voor naverwanten, zelfs voor bloedzusters gepasseerd. Men kon naauwelijks zich niet begrijpen, hoe 't mogelijk ware, dat iets wat in de beschouwing zoo klaar en duidelijk uitkomt als dat twee

maal twee vier maakt, in de uitvoering vijf of zeven worden kan. Bij volgende geslachten, waar men deze onbegrijpelijke uitkomst, bij overlevering, zoo wel als bij ondervinding kende, heeft men dezelve in hare *probaliteit* willen berekenen, zonder op te letten, dat deze rekening aan even dezelfde verkeerde uitkomst onderhevig zijn zou; wijl dat gene, dat men meent in *abstracto* zeker te zijn, in *effectu* onzeker wordende, het nog onzekerer wordt, wat van de evenredigheid tusschen die reeds onzeker gewordene uitkomsten worden moet. Onze hedendaagsche godsdienststelsels daarentegen vereischen geen geloof en practijk, dat naar theorie berekend is; waar willen slechts practijk zonder theorie; dit maakt het werk gemakkelijk, en oneindig verkiesbaar boven geometrische opgaven en metaphysische gevolgtrekkingen. Zalig zijn zij die niet gezien en echter geloofd hebben."

P. DE WAKKER VAN ZON, *Twee en dertig woorden of de Les van Kotsebue.*

KAMPER EILAND.

Daar staan nu zeven gelukkige menschen bij elkander in het logement *la bourse Royale* te St. Amand. 's Hemels goedheid is spaarzaam in het daarstellen van zulke vereenigingen. 't Genoegen van deze was volledig . . . . . . Het gelukkig zevental verkoos niet weder uit elkander te gaan; en wilde zich ten minste verbinden om zich in dezelfde plaats met er woon neder te zetten. 't Was dan zaak om hieromtrent een plan te beramen; gelukkig maar! zoo niet dit wenschelijke plan aanleiding tot verslapping van dezen nieuwen vriendschapsband geve!

Zoo iets is wel meer gebeurd; doch zoo iets mag thans niet gebeuren. De gevoelens liepen wel wat uit elkander,

doch de onderscheidenheid derzelve gaf slechts aanleiding tot lagchen niet tot twisten. Heiblok, gelijk het van zelven sprak, inclineerde voor Wadderveen in Rijnland, van wegen de vruchtbaarheid der weiden, zijn buitengoed *Nooit gedacht* en de herberg de *Gouden diamant*. Doch hiertoe was Balsamo sedert zijne staatsverwisseling weinig genegen. Bovendien 't geval met Saartje, daar ter plaatse vrij ruchtbaar ...... doch wij willen geene oude koeijen uit de sloot halen ...... Hij zou dus genegenheid genoeg voor Brussel hebben. .....

Mevrouw de Montalbi sloeg Amsterdam voor . . . .
. . . .

[Levy, een jood, waarover de vrienden zich bijzonder te beklagen hadden, trad binnen; hij was intusschen schatrijk geworden, verzoende zich met de omstanders en verzocht om het honorair lidmaatschap bij dit christelijk gezelschap.]

Het christelijk gezelschap, gelijk Levy zich uitdrukte, was verwonderd, sommigen waren aangedaan; en onder deze de voorheen meest beledigde. Camille gaf hem hare hand, hij kuste dezelve. Balsamo omhelsde hem ......

„Dat is nu alles goed en wel" sprak Heiblok: „maar waar blijven wij toch? want hier staat het mij maar in 't geheel niet aan. Die *tisane* mag de drommel gebruiken. mijn négligé is naar de kat; en die modder daar *engageer* ik mij niet meê. 't Reizen is zoo je wilt een goede zaak; men verandert van plaats; men ziet voorvallen gebeuren, die een mensch verwonderen; men vindt zijne vrienden weer als men er niet meer om dacht. Dit is alles goed, maar met dat al wilde ik dat ik in mijn huis was, zoodat dan al niet te Wadderveen zijn mag. Brussel, Amsterdam, mijn dorp, een stad in Oost-Indiën, ik weet al niet wat meer, alles is 't gezelschap voorgedragen, alles is in aanmerking genomen en niets deugt. Apropos, gij vriend

Levy, gij die zooveel gereisd hebt, weet gij ook, behalve Egypte of Tiburn, iets dat ons lijken zou?"

„Niets gemakkelijker te vinden," sprak Levy. „Onze respective levensloop is met wonderbare voorvallen begonnen, en aanhoudend doorweven geweest; allerwonderst moet hij dus ook eindigen. En wijl hiertoe de keus onzer te bepalene residentie voornamelijk dienen kan, moet ook die plaats, welke, in de algemeene acceptatie van het woord *wonderlijk*, den voorrang schijnt te hebben, de plaats onzer woning zijn: en, daarom stel ik u voor, 't zoo bewonderde als wonderbare, als wonderlijke — het grappige Kampen!" K a m — p e n! riep het gansche gezelschap. De eerste syllabe met verontwaardiging en vragenderwijze, de volgende als ware er geen einde aan te vinden, uitrekkende!

„*Kampen!*" sprak Levy met vertrouwen van een' man, die zeker van zijne zaak en van zijn gevoelen is: „Kampen! weg met Amsterdam, Brussel, Wadderveen, Parijs, Weenen of Londen! niets bijzonder aardigs of karakteristieks doet deze plaatsen boven andere uitblinken. Overal hetzelfde eentoonige leven; verwisseling van vermaak en verdriet; publieke pleizieren en huiselijke ongeneugtens; vreugd zonder genoegen. Kampen, dat alles in zich vereenigt, wat Brussel, Londen, ja zelfs Wadderveen opleveren, voegt er nog het hare, het haar bijzonder kenschetsende bij. Eene stad, zoo bijzonder beroemd van wegens de alom bekende kluchten harer inwoneren, derzelver grappige daden, bijzondere regt eigenaardige wijze van zaken te beoordeelen, en te behandelen, met één woord de haar alleen eigene manier, om door Kamperstukken van allerlei soort aan te toonen, dat zij de rollende eeuwen door altijd Kampenaars waren, moet voor een gezelschap menschenkenneren en philosophen een uitgestrekt voorwerp van aangename bespiegelingen opleveren. De

Kampenaars, die niet, gelijk Wieland dit beweert, met de Duitsche *Schildburgers* of met de *Thracische Abderieten* op ééne lijn moeten geplaatst worden, wijl zij, volgens de Kamper uitrekening zelve van een hunner geachtste medeburgers, daarin van de Abderieten en de Schildburgers, wel ter dege te onderscheiden zijn, wijl zij alleen Kampenaars zijn; bieden u in hunne stad eene reeks vergenoegingen aan, welke die der andere steden verre achter zich laten."

„Publieke vermaken, gelijk te Parijs, Brussel en Londen, zijn er in die menigte, als daar, niet te vinden; doch men merkt ook met reden aan, dat de groote menigte van vermaken de nieuwigheid aan dezelve benemende, het genoegen, dat zij aanbrengen moesten, in groote mate verminderen doet: dat het geval niet wezen kan, als er geene voorhanden zijn. Heeren burgemeesteren van Kampen hebben dus goedgevonden, om hunne beestenmarkten, 't voornaamst openbaar amusement hunner stad, doch waardoor het Parijs en Londen bij verre weg de loef afsteekt, te bepalen tot twee magere en zes vette beestenmarkten, en zulks met deze uitdrukkelijke clausula, dat de vette in 't najaar, en de magere in 't voorjaar zullen moeten gehouden worden.

„Onmiddellijk hierop volgt een publiek *menschen-concert*, van bassen, violen, fluiten, en andere muziekinstrumenten rijkelijk voorzien!

„Het derde hoofdvermaak, door anderen, van wegens deszelfs gedurige aanwezigheid, vooraan geplaatst, is 't gezigt aan de rivier den IJssel, des te vrolijker door deszelfs uitgestrektheid, wijl geene schepen gelijk aan het Y, noch huizen aan den overkant, gelijk aan de Teems en de Seine, het gezigt belemmeren.

De brug levert vervolgens, behalve vermaak en gemak, nog bovendien den minnaren van kunsten en wetenschap-

pen een treffend bewijs en voorbeeld der verhevene bouwkunst op. En wil men ook daarom onder zoo vele andere trekken van de edelmoedigheid der Kampenaren opgeteld hebben, dat het groot burgerregt aan dien vreemdeling door hen geschonken zij, die tegen het gevoelen van raad en volk aan, doorgedrongen heeft, dat dezelve *dwars* over de rivier heen, en niet in de lengte moest gelegd worden. Jaren achtereen is er een derde deel dier brug, door ijsgang afgebroken, onzigtbaar geweest; welk gemis aanleiding gegeven heeft tot arithmetische uitrekeningen en disputen onder de wiskunstenaars aldaar. Sommigen onder hen verstonden namelijk — dat het bruggeld, dat toen geheven werd, tot de massa van het voorgaande staan moest als de overgeblevene deelen der brug tot het geheel derzelve, wijl toch, zeiden zij, de brug de oorzaak der passage zijnde, twee derde van de oorzaak twee derde van het gevolg aanbragt. Terwijl anderen daarentegen met veel moeite hebben getracht in hypothesi daar te stellen, dat het zeer wel gebeuren kon, dat er in 't geheel geen passagiegeld geheven wierde, zoo lang er geen passage over dezelve was — een gevoelen dat men daarna bij het opnemen der stadskasse met verwondering ontdekt heeft, der waarheid vrij nabij te komen."

„Maar huizen! maar huizen!" viel hem Balzamo eindelijk in de rede... Zijn er huizen? Is er eene geschikte woning voor Mevrouw de Montalbi?" „Maar de conversatie aldaar, hoe is die?" sprak Mevrouw zelve; „zoo oud ik ben, heb ik noch in Italië, noch in Frankrijk ooit een Kampen hooren noemen." — „Maar de herbergen aldaar," vroeg Heiblok; want het is mij niet om 't even waar ik 's avonds mijn pijp rook." — „En de environs, Mijnheer de la Barre!" zeiden de jonge lieden, „zijn er die lief, aardig, sentimenteel, romanesk?"

„Op alles zal ik trachten te voldoen," zei Levy: „hui-

zen, in den eigenlijken zin van het woord genomen, zijn er in der daad. Het zoude toch ook een te ver gezocht Kamper idee zijn, eene stad te willen veronderstellen, en bij deze veronderstelling huizen alleen niet te admitteren. Wat aangaat nu de bevoegdheid der huizen, om Mevrouw de Montalbi te kunnen logeren, de beantwoording dezer vraag zal afhangen van het al of niet aannemen van een ander plan; en moet met de vraag der jonge lieden beantwoord worden. Dan, wat de zamenleving, de conversatie aangaat, van dien kant is niets meer te begeeren. Behalve de aangeboren orginaliteit der inwoneren van die stad, van rondomme en altoos toegestaan, is de *urbaniteit*, de gezellige wellevendheid, de beschaafdheid in zeden en manieren, de toon der groote wereld er, sints het opont-houd der uitgeweken Noordhollanders en Molquerenaars in den jare 1787, die de regering er toen (geen kwaad kamperstukje voorwaar!) gretig opnam, dermate toegenomen, de manieren der inwoners dermate gezuiverd en verfijnd, dat Parijsche *Roués* en Londensche *Coxcombs* hunnen tegenwoordigen toon niet dan met moeite zouden kunnen nabootsen; en dat, zoo die goede oude burgemeester onder hen, die weleer in 's Hage in commissie zijnde, zijnen herbergier afvroeg, wat zij daar toch in de rogge deden, om 't brood zoo spier wit te bakken? nu nog leefde, hij voorzeker al zijne Kamper medeburgers voor zoo vele wellustige Sybariten zoude aanzien.

Den heere Heiblok biedt het uitmuntend koffijhuis, *het College* genaamd, eene aangename vergoeding van het logement *de gouden diamant*, te Wadderveen, aan. Al wat hij ooit in dit verrigt en genoten heeft, kan hij hoofdzakelijk hier in ruime mate wedervinden. Ook hier is philosophie en roode wijn met lepels op te scheppen; ook hier rolt het eene *bon mot* het andere, goed rond goed kampensch, na. Ook gulle vreugd heerscht er hier, en

tevens bescheidenheid; niemand lacht er dan op zijne beurt; en dat is die, welke het *bon mot* zegt. „Maar Kampen en deszelfs vermakelijkheden zijn slechts bijredenen; zij maken slechts de helft van het plan uit. Van hooger bedoeling is de andere, welke ook tevens completeren moet hetgene men mij verder van Kampen afvraagt, en wat aan Kampen ontbreken mogt. Ik meen een bestendig *etablissement* op het naast gelegene Kampereiland, hetwelk van lokaal, stand, gelegenheid, agrementen en gerieflijkheden alles in het toekomende aanbiedt, wat tot eene wel uitgezochte kolonie dienen kan. Aan zee, digt bij land, in 't midden onzer republiek gelegen, de aangenaamheden van het stadsleven met alle teedere geneugtens van het landleven vereenigende, en hierbij vergoedende, het weinige, waar Kampen in te kort schiet. Dit Kamper eiland diende men der stad in eigendom af te koopen. Dan hier eischt Kamperaard, dat men staatkundig te werk ga, opdat zulk een voornemen, te vroeg uitlekkende, niet meerdere liefhebbers uitlokke, de grootte van den eisch vermeerdere en dus de zaak bezwaarlijk make. In bijzonderen eigendom afgestaan zijnde, moet het vervolgens tot eene onafhankelijke heerschappij door 's lands Souverein afgestaan worden, om tot eene nieuwe europesche monarchie te verstrekken in de gecombineerde huizen van Montalbi en Heiblok. Republikeinsche regeringsvormen overal verdwijnende (1805) en plaats makende voor 't eenhoofdige, heb ik niet eens in omvraag willen brengen, of ons land Jacobijnsch, revolutionair, democratisch of aristocratisch zal geregeerd worden? Want daar dit alle slechts zoo vele sporten van den grooten staatkundigen ladder zijn, waar bovenaan despotismus staat, kunnen wij ons nieuw vaderland die moeite, die schokken sparen, die een progressieve opgang vereischt, en in eens opspringen tot sport N°. 1. Doch

om ook eenige variatie te maken, om ook, op onze beurt, wat van het oude op te schikken, en voor nieuw te verkoopen, wilden wij met twee dynastiën, die koninklijk verklaard worden, ook tevens twee koningen, een uit ieder huis, even als te Sparta, invoeren. De noodzakelijkheid dwingt ons hiertoe; en 't is thans de smaak, om de noodzakelijkheid als het beredeneerd gevolg van eenen vrijen wil of als eene sublieme uitvinding op te disschen. Dus kunnen wij nog bij voorbeeld ook hier bij van de Hottentotten de staatswet overnemen, dat de kroonen tot de vrouwsgeslachten door aantrouwing overgaan; zoodat men aldus met er tijd bijna zoo veel dynastiën bekomt, als er geslachten in 't land zijn, iets dat den troon niet weinig luister bijzet. En na de gronden van ons nieuw vaderlandsch bestuur te hebben daargesteld, kunnen wij dadelijk tot den opbouw van steden, het aanleggen van havens, de noodige straatwegen tusschen de onderscheidene plaatsen van ons rijk, het graven van kanalen, het bouwen van paleizen, het aanleggen van de vereischte buitenplaatsen overgaan; voor welke laatste voorzeker het gunstige lokaal, de liefste, de aardigste, de sentimenteelste partijen belooft. Doch, daar wij in tijds moeten bedacht zijn, om onze nieuwe volkplanting niet aan eene plotselijke overstelping van inwoners, door de nieuwigheid en de onmisbare voordeelen uitgelokt, in den beginne bloot te stellen, die menig établissement van dien aard met deszelfs ondergang dreigde, en om dus op ons Kampereiland niet te worden doodgedrongen, ben ik er voor, om, bij provisie, het groot burgerschap niet toe te staan dan aan lieden, die door hunne bekende zielsvermogens hun radikaal tot de admissie in ons Kampereiland aanduiden kunnen: Duitschers, die de rijksvergadering van Regensburg als 't paladium der germaansche vrijheid aanzien; Engelschen, die alleen de nationale schuld als waarborg der nationale welvaart be-

schouwen; Franschen, die de overweldiging van 't gezag als eene wettige belooning zijner daden in den zwarten generaal Dessalines op Sint Domingo eerbiedigen, — en Hollanders, die naar eene geldheffing snakken.

Levy had gesproken. „Naar Kampen, riep het gezelschap. „Naar 't Kamper eiland!" Hoe gekker hoe liever!" — „Ik chargeer mij met het opstellen van het request," zei Heiblok. „Hoe gekker hoe liever" herhaalde 't gezelschap.

En wij, schrijvers dezer waarachtige geschiedenis, eindigen hier dezelve; Raad en volk van Kampen om vergiffenis biddende, dat wij door den drang der omstandigheden genoodzaakt zijn geweest, in dit laatste kapittel, eenige oude en versletene stukjes, hunne stad aangaande, op te warmen; maar dit moest zóó zijn, 't was aangenomen werk, 't welk uit te voeren, ons daarom dubbel moeite aandeed, wijl de beenderen onzer voorvaderen in dat zelfde Kampen rusten, en dat vele onder dezelve welligt hun aandeel in de grappige evenementen, aldaar voorgevallen, gehad hebben. Dus wij ons ook volledig geregtigd achten, om dit ons werk aan Raad en volk van Kampen, als een echt Kamperstukje, aan te bieden en op te dragen, 't bloed, daar wij uit gesproten zijn, daardoor alleen volledig willende bewezen hebben, wijl toch, voorzeker! deze opdragt de eerste na de schepping der wereld is, die achter aan het werk geplaatst is.

P. DE WAKKER VAN ZON: *Twee en dertig woorden of de les van Kotsebue.*

HET HUIS VOGELENZANG.

Welhaast bevonden zich nu de ruiters in de breede laan, welke regt op 's Graven jagtslot aanliep. Tot nog toe was

het uitzigt meestentijds beperkt geweest door golvende duintjens, deels met eiken kreupelhout beplant, waarvan de dorre takken nog hier en daar voorzien waren met de verschrompelde en zaamgetrokken bladeren van het vorig saizoen, deels met berken, wier jeugdig lentegroen het oog verheugde, deels met enkele popelstruiken, wier aankomend blad in eeuwige onrust op den wind fladderde, deels alleen overdekt met krakend mosch en geurige duinviooltjens; doch overal aan den benedenkant begroeid met welriekend pijpenkruid, met donkere netelstruiken en andere ontelbare gewassen, wier verscheidenheid vooral in het eerste lentesaizoen de omstreken van Haarlem in den dosch der vreugde bekleedt. Maar nu werd dat uitzigt ruimer: tusschen de kleine dwergeiken door, welke aan weêrszijden in de laan stonden, blikte men op eene min of meer afhellende vlakte, met een frisch glanzend grastapijt overdekt, op hetwelk duizende voorjaarsbloemen hare lagchende kleuren ten toon spreidden. Op de helft der laan was een plankenbrug, gelegen over eene smalle vaart of wetering, die van nabij Haarlem af tot aan Noordwijk liep, en van welke, ofschoon meest verzand, nog de sporen zijn op de plaats, die wij beschrijven. Deze vaart werd niet verre van daar gevoerd door eene smalle beek, welke het overtollige duinwater aanvoerde, en alvorens zij zich ontlastte, om een gedeelte der vlakte heenkronkelde en er een soort van afgezonderd vak van maakte, dat nimmer door eenig vee betreden werd, maar tot een lustperk diende, waar de Graaf zich benevens zijn hofgezin met onderscheidene spelen en oefeningen ging vermaken, en 't welk daarom 's *Graven made* [1]) heette, welke naam tot heden nog aan die plek gebleven is.

---

1) *Made* ('t Engelsche *meadow*) is een groen veld: hiervan *zich vermeien*, *spelemeien*, voor: zich op 't veld vermaken.

Ten noorden en ten zuiden paalde deze vlakte aan onafzienbare weiden, waarop vette runderen graasden, of waar men jeugdige veulens in zag dartelen; en ten westen aan een' heuvelachtigen grond, met schapen bedekt en door kleine partijen kreupelhout omgeven, terwijl de blanke toppen der zeeduinen zich daar achter verhieven en den gezigteinder sloten. Maar regt voor zich uit zagen de ruiters het jagthuis, omringd met eeuwenheugende eiken en zware beuken, waarvan de eerste door hunne talrijkheid, door den rijkdom en de menigte hunner takken en twijgen, bijna even weinig doortogt aan de zonnestralen vergunden, als de breede en digtgebladerde kruinen der laatstgemelde. Geen oord der wereld levert in den voorjaarstijd zulk eene verscheidenheid en menigte op van lieflijk zingende vogels als Holland, en in Holland is er geene streek, waar zij zich in zulk een aantal ophouden als aan den duinkant: en welke plek ook op aarde schooner en rijker aan prachtige of lieflijke tooneelen wezen moge, geene bestaat er, waar de natuur zich zoo bestendig levendig voordoet. Het was dan ook geen wonder, dat Floris de vijfde, toen hij het bevalligst en best gelegen hoekjen gronds, dat in zijn gebied te vinden ware, had uitgezocht, om er een jagtverblijf neêr te zetten, geen meer geschikten naam voor het nieuwgebouwde lusthuis wist uit te denken, dan dien, welken het bestendig gezang der vogelen, die deszelfs omtrek vervrolijkten, hem als van zelve aan de hand moest doen.

Het jagthuis zelf was eenvoudig en slechts van hout getimmerd; doch bevatte ruimte genoeg om des noods eene tijdelijke huisvesting aan den Graaf en aan zijne meest verhevene gasten te verschaffen, terwijl eenige kleinere gebouwen, welke dieper in 't bosch en minder in 't gezigt gelegen waren, de jagers van minderen rang konden bergen, en overigens tot stalling dienden voor paarden en

honden. Geene gracht noch muur verdedigde het hoofdgebouw, 't welk dan ook niets aanbood, dat eenen vijand in de verzoeking had kunnen brengen, om er een aanval op te beproeven, daar het, als van den weg afgelegen, geen punt opleverde, dat de moeite waardig was om versterkt te worden, en bovendien geen anderen buit verschaffen kon, dan de weinige meubelen, waarmede het voorzien was. Op de gemelde poort prijkte nog altijd de oude liebaart van Holland, welken de Graven uit het Henegouwsche huis, zoowel uit hoogachting voor de nagedachtenis der stichters, als uit inschikkelijkheid voor de dankbare gevoelens die de naburige landbewoners jegens hunnen weldoener Floris bleven koesteren, waren blijven eerbiedigen; maar ook hun leeuwen vertoonden zich op de banier, welke, als bewijs van 's Graven aanwezigheid, uit een der kruisramen stak, hoedanige er drie in den voorgevel waren, om wier bogen kunstig gesnedene bloemfestoenen praalden, en boven welke drie hertenkoppen de bestemming van het gebouw aankondigden. Vier kleine torentjens, den vorm hebbende van peperbossen, staken boven het dak uit, hetwelk eenvoudig met riet gedekt was.

J. VAN LENNEP: *de Roos van Dekama.*

HET TOURNOOI.

„Dit punt alzoo geschikt zijnde," zeide de graaf, „blijft er niets over dan om naar onze plaatsen terug te keeren; vooraf echter moet ik u herinneren, dat wij heden slechts een spiegelgevecht hebben en dat alle vete tot den volgenden dag moet blijven rusten."

— „Daarvoor zal gezorgd worden," zeide de grootmeester der duitsche orde, die insgelijks genaderd was;

„bij Sint Veit! de eerste van mijne partij, die de bepalingen van een' vriendschappelijken kamp overtrad, zoude ik met eigen hand den kop kunnen inslaan." Na deze betuiging van Dusmer reden beide partijen naar hunne standplaatsen terug, en niet lang daarna gaven de trompetten het gewenschte teeken tot den aanvang van het tournooi.

Het doel van het kampgevecht, dat nu plaats zoude vinden, was, om de koord, die het krijt in twee deelen afsneed, over te springen en een der houten moorenkoppen, welke aan weêrszijden hier en daar op groote staken gesteld waren, aftehalen en als zegeteekenen met zich heen te voeren; terwijl zoowel het overspringen van de koord als het weghalen der koppen door de tegenpartij belet moest worden.

Nu klonk het tweede trompetgeschal, en onder het geroep der herauten, het gewuif van hoeden en mutsen en zakdoeken, en het handgeklap der menigte, kwam er van beide zijden een twintigtal met gevelde lansen aangesneld. Met het gedruisch van een springvloed, die tegen een sluis aanbruischt, gonsden zij tegen elkander aan: en zoodanig was de riddergeest, die allen bezielde, dat elk op zijne weêrpartij reed, en er niet eens aan dacht, om van de overgelatene openingen gebruik te maken en, zonder eene lans te breken, de gespannen koord te bereiken.

Geheel het plein daverde van den schok; en toen de stofwolk, die eerst den strijdenden hoop aan aller oogen onttrokken had, was omhoog gerezen, zag men welk een geheel ander schouwspel de uitslag der ontmoeting had opgeleverd. Aan weêrszijden van de koord lag een aantal ridders en paarden van beide partijen in het zand, en om hen brokken en splinters van lansen, geknakte schilden en pluimen. Sommigen, wier lansen gebroken waren, keerden terug, om er versche te halen; anderen daaren-

tegen waren, na hunne tegenpartij uit den zadel geligt te hebben, over de koord gesprongen, waar zij nu op de bewakers der moorenkoppen aanrenden, en op hunne beurt eene nederlaag ondervonden, welke zij aan anderen hadden toegebragt. Slechts weinigen gelukte het, eene dubbele overwinning te behalen en met het zegeteeken op de punt hunner lans het einde der baan te bereiken.

De krijgsmuzijk, welke zich gedurende dezen strijd had doen hooren, zweeg nu op eens en werd door een kort geschal der klaroenen vervangen, hetwelk den afloop der eerste ontmoeting aankondigde. De verwonnenen begaven zich beschaamd en haastig buiten het krijt; die onder de kampers, welke hun loop roemrijk ten einde gebragt hadden, keerden in triomf terug en voegden zich weder bij hunne partij, na vooraf hunne zegeteekenen aan de kampvechters vertoond te hebben. Eene korte rust werd nu aan beide partijen gegund, zoo om eenige verversching in de aan de beide uiteinden geplaatste tenten te gebruiken, als om de noodige herstellingen aan de wapenrustingen te doen plaats hebben, waartoe onze smid met zijne hulp gereed was. Spoedig echter riep de trompet hen weder tot aanval en verdediging op; en hetzelfde schouwspel vertoonde zich eenige reizen achter elkander.

— „Het is gelukkig voor Seerp Adelen, „zeide de olderman tegen den abt, „dat de graaf zijne uitdaging niet voor zich zelven heeft aangenomen; want de naam van den besten ridder van duitschen lande is hem niet vergeefs gegeven. — Hebt gij er wel op gelet, hoe hij driemalen gereden heeft en driemalen zijnen weêrpartijder uit den zadel heeft doen buitelen?" —

— „Seerp Adelen gedraagt zich ook wakker genoeg," zeide de abt: „zaagt gij niet, hoe hij dien dikken Stichtenaar met den blaauwen vederbos in het zand wierp?"

„Nu, wij zullen er spoedig over kunnen oordeelen, wie

de beste kamper is," zeide Aylva: „want het aantal is gedund en er zullen weldra niet meer dan een zestal paarden overschieten."

Het was gelijk de olderman zeide. De meeste ridders hadden, of uithoofde hunner nederlaag het perk verlaten, of zich wegens vermoeidheid en als meenende genoeg voor hunne eer gedaan te hebben, onder de toeschouwers begeven. Dan het verminderde getal van kampers maakte den strijd des te belangrijker; daar het er nu niet meer op aankwam, om slechts op elkander aan te rijden; maar om door allerlei gezwinde wendingen en bedriegelijke aanvallen, van de eene zijde pogingen te doen om den gouden draad te overschrijden, en van de andere zijde, om door behendige tegenbewegingen zulks te keer te gaan. Van de zijde des graven hield buiten hem niemand het veld meer dan de baanrots van Ligny, Guy van Asperen, Floris van Montfoort en de beide Italianen; terwijl aan de andere zijde de grootmeester Dusmer, Seerp Adelen en een ander ridder gereed stonden, den kamp te hervatten.

— „De kans staat ongelijk, vrienden!" zeide de Graaf, op het oogenblik dat zij zich tot de laatste ontmoeting zouden bereiden, welke men begreep, dat beslissend zijn zoude. „Ligny en Asperen zullen met mij den gouden draad verweren: en gij Reinout en Deodaat, blijft achter om te zorgen, dat men onze laatste moorenkoppen niet roove; met Montfoort bij u om te verhoeden, dat gij elkander niet doodslaat. — Houdt u goed, en zorgt vooral, dien ridder, met den rooden arend op den helmkam, wel te raken: hij heeft reeds menigen der onzen in het zand doen bijten." —

Terwijl hij zich aldus uitte, was aan den overkant de ridder, van wien hij sprak, Seerp Adelen, op zijde gekomen. „Welnu!" zeide hij, „heb ik mijn woord gestand

gedaan, dat ik u eergisteren avond gaf, van mij behoorlijk op het steekspel te zullen gedragen?"

— „En ik vertrouw, dat ik mij van mijn kant niet slecht gekweten heb," zeide Adelen, „mogt ik slechts zoo gelukkig zijn, dien trotschen Graaf eens tot mijnen tegenstander te krijgen; doch hij ontwijkt mij." —

— „Ja, gelijk de kat de muis. Hij heeft intusschen geen slechten kampioen gekozen: die Deodaat van Verona heeft zich wakker gedragen: — wij zullen zien, hoe hij zich voor 't laatst zal houden."

Slechts een oogenblik duurde het, of de klaroen werd op nieuw gestoken, en van beide zijden reden de drietallen op elkander aan, met zulk eene gelijke vlugheid, dat zij terzelfder tijd aan de koord kwamen. Dusmer weêrstond des graven schok en beide lansen vlogen als rietstokjens tot spaanders: Ligny, die tegen Adelen aankwam, verloor de beugels, en werd dus als overwonnen beschouwd, terwijl Guy van Asperen door den ridder van den rooden arend met kracht uit den zadel werd geworpen. De beide winnaars waren echter in hun doel, om de koord over te springen, verhinderd, en moesten hunne paarden omwenden, ten einde een nieuwen loop te nemen.

— „Voorwaar!" zeide de Graaf tot Dusmer, terwijl zij beiden hunne paarden oprigteden, die tegen de koord waren neêrgestort: „ik geloof, dat wij ons verwonnen moeten beschouwen."

— „Uwe genade heeft nog hulptroepen bij de hand," zeide Dusmer, „en is mij in getal vooruit."

— „Wij zullen dan nog een rid wagen," zeide Willem, zijne oogen naar zijne achtergeblevene strijdgenooten wendende: „maar wat zie ik: is de twist weder aan den gang!"

Dit zeggende reed hij vliegens terug, en vond Reinout en Deodaat in heftige gemoedsbeweging, en Montfoort, die hen vergeefs zocht te stillen.

— „Hoe is het kinderen!" zeide hij: „kunt gij, na zoo vele jaren van vriendschap, elkander geen oogenblik rustig verdragen?"

— „Dat is het niet, heer graaf!" zeide Reinout: „die ridder van den rooden arend, die Guy van Asperen zoo onzacht heeft neêrgesmeten, en daar ginds van zijn schildknaap een versche lans ontvangt, berijdt het paard, dat mij ontstolen is. Ik had het in de *mêlée* niet gespaard; doch nu maakt Deodaat mij opmerkzaam"....

— „En zoo ik mij niet bedrieg," zeide Deodaat, „dan heb ik zoo even zijn schildknaap met mijn ros rond zien stappen."

— „Wij kunnen toch niet denken," zeide Willem, „dat een ridder, die zich zoo wakker gedraagt, een paardendief zoude zijn; maar stel u over hem Reinout! en zie dat gij uw beest terug wint. En gij Deodaat! bestrij den Fries, dan kunt gij een voorproefjen hebben van uwen strijd van morgen. Wat mij betreft, ik heb aan de eer van den dag genoeg."

Het bleef op deze wijze het lot van Montfoort, om met den Duitscher te kampen, en voorspoedig kweet hij zich van de hem toevertrouwde taak. De beide lansen gleden over de kurassen heen, terwijl beide ridders elk van zijn kant, de gouden koord overvlogen en met een zegeteeken aan de lans terugkeerden.

Een geheel anderen uitslag had de ontmoeting van Adelen met Deodaat gevolgd. Zij braken hunne lansen met gelijke kracht, doch niet met hetzelfde geluk; want het paard van den Fries, door den schok verschrikt, deed een zijdesprong, struikelde en stortte met zijnen ruiter in de beek, onder het luid hoezee der aanschouwers.

Wat Reinout betrof, in stede van zijne weêrpartij den overtogt van het *fil d'or* te beletten, had hij met opzet de vaart van zijn paard vertraagd, en reed nu, de lans

in de hoogte houdende, den ridder van den rooden arend te gemoet, zoodra deze de koord was overgesprongen. De onbekende, dit bespeurende, hield zijn ros staande.

— „Met uw verlof, heer ridder!" zeide Reinout; „ik kan niet kampen tegen iemand, die op mijn eigen paard zit, zonder eerst te weten, hoe hij er aan komt."

— „Gelooft gij, dat ik het gestolen heb?" antwoordde de andere: „ik heb het gisteren op de markt te Leiden gekocht." —

— „Bij alle heiligen!" riep Reinout, zich op eens bezinnende: ik ken die stem! waart gij het niet, dien ik eergisteren in het gewaad van Berbanera met dien Frieschen monnik zag praten?

— „Gij zijt een luistervink!" zeide de onbekende.

— „En gij een verrader!" riep de Italiaan. „Hier! hulp mijne Heeren! deze schelm brouwt aanslagen tegen den graaf." —

Onder het uiten dezer woorden greep hij den vreemden ridder met de linkerhand in de borst; maar deze, zijne lans wegwerpende, bukte zich, vatte Reinout met beide handen bij het been, en slingerde hem zoo behendig over den zadel, dat de jongeling aan de andere zijde op het veld viel, waarop de vreemdeling terstond den teugel wendde, en, eer de kampvechters, die op dit vreemde gezigt van twee worstelende ruiters aan kwamen draven, het verhinderen kosten, dwars de kampplaats overreed, zijn paard over de omheining deed springen, door de verschrikte menigte heendrong en, zonder dat iemand zich tegen hem verzette, zich door eene zijstraat aan aller oogen onttrok. Zijn schildknaap, die de beweging zijns meesters gezien had, haastte zich insgelijks te verdwijnen, 't geen hem te gemakkelijker viel, daar hij zich aan den ingang van het perk vond, alwaar niemand de oorzaak

van zijn vertrek bevroeden kon, noch eenige reden zag om zijn aftogt te belemmeren.

Intusschen was Reinout weder opgestegen en met drift naar Deodaat toegereden: „Die schelm, die daarheen vlugt, is een dief en een verrader!" riep hij: „laat hem najagen! hij moet beroofd worden van de wapenrusting, die hij onwaardig is te dragen." —

— „Gij hadt u voor het steekspel deswege moeten beklagen" zeide Beaumont: „ieder kamper, die eenmaal door de herauten is toegelaten, heeft vrijgeleide en moet onverhinderd kunnen aftrekken."

Graaf Willem en Dusmer waren ondertusschen naar de plaats gereden, waar Adelen overwonnen was en waar Deodaat en Montfoort, na het volbrengen van hun rid waren teruggekeerd. De Fries had na zijne nederlaag het veld in haast verlaten.

— „Wat zegt gij, edele Dusmer?" vroeg de graaf: „zullen wij nog eene lans breken?" —

— „Ik ben alleen," antwoordde de grootmeester, „en ik geloof mijne eer genoeg te hebben gehandhaafd, om te mogen erkennen, dat de overwinning, hoewel ook betwist, aan uwe zijde is verbleven."

— „Uw beste kamper heeft u verlaten," zeide Willem, „anders stond uw kans nog zoo kwaad niet. Hoe het zij, laten de kamprechters uitspraak doen." —

De uitspraak deed zich niet lang wachten: Beaumont, na de kampvechters te hebben gehoord, rees op en verklaarde, dat de partij, welke door graaf Willem was aangevoerd geweest, de zege had behaald, doch dat aan den graaf, aan Hendrik Dusmer, aan Deodaat van Verona en aan Floris van Montfoort, gelijke prijzen, wegens de door hen betoonde dapperheid, behoorden te worden toegekend.

— „Wat den ridder van den rooden adelaar en Rei-

nout van Verona betreft, zij zouden evenzeer op gelijke belooning aanspraak kunnen maken; maar de eerste heeft zich vrijwillig verwijderd, en wat den anderen betreft, hij heeft zijne aanspraak verloren, doordien hij bij den laatsten rid, in stede van op zijnen weêrpartijder aan te rijden, hem op eene onridderlijke wijze in de borst heeft gevat en een steekspel in een vuistgevecht heeft veranderd."

— Kan ik een deugniet, die mijn paard stal, ridderlijk behandelen? bromde Reinout tusschen zijne tanden.

— „Met uw verlof, genadige oom!" zeide Willem: „wij zullen uwe uitspraak in zoo verre wijzigen, dat wij de verschooning aannemen, door onzen trouwen Reinout bijgebragt, en hem een gelijken prijs toekennen als door ons werd behaald. Ook zijn er nog aan weêrszijden menige ridders, die, na zich wakker gekweten te hebben, niet uit vrees, maar uit beleefdheid, zich aan een verderen kamp onttrokken hebben: ook die moeten niet vergeten worden. Wij zullen u verzoeken, genadige oom! dat ook hunne namen door den heraut worden opgelezen, ten einde zij het loon hunner dapperheid ontvangen.

Aan den wensch des graven werd voldaan, en na een kort beraad tusschen de kamprechters, werd hunne uitspraak overluid aangekondigd door de herauten en door een uitbundig feestgejuich der menigte ontvangen.

Hierna volgde de bekrooning der overwinnaars, welke op de gebruikelijke en elders meer beschrevene wijze plaats vond, en de uitreiking der geschenken, uit fraaije paarden, gouden en zilveren ketenen of sierlijk gewerkte wapenen bestond; waarna de wapenkoning het feest voor afgeloopen verklaarde: dewijl de hofmaarschalk op last des graven al de aanwezige edelen tot den maaltijd noodigde, welke op 's graven lustslot zoude gegeven worden.

J. VAN LENNEP: *de Roos van Dekama.*

DE EERSTE MARTELAAR DER HERVORMING.

En nu moeten wij den voet zetten op een grondgebied, dat der geschiedenis in eigendom behoort: wij moeten spreken over het sterven van Johannes Pistorius. Een onderwerp, misschien te gewijd voor den roman, en waar de verbeelding niets van het hare bij mag doen; maar toch, de roman moet het gewigtige feit in zijne luchtigervormen opvoeren, en de verbeelding moet het regt hebben, het hoofd van het standbeeld met hare stralen te omgeven, en aan den voet er van haren wierook te branden, en de geschiedenis, de strenge, die alleen koele waarheid geeft, en die toejuichen mag noch misprijzen, kan het haar niet misduiden, dat zij hare kleur geeft en hare warmte aan het beeld, opdat het zich te zoeter in het geheugen invlije; maar het moet zijn als het vernis op de schilderij, dat geenen trek uitwischt noch bijvoegt, maar er slechts het blinkend waas over heenwerpt. —

Ge leest het verhaal der oude geschiedschrijvers, weêrgegeven door mijne pen.

Het was nu de vijftiende September, de dag, waarop in Holland het eerste bloed zou vergoten worden voor het nieuwe denkbeeld, dat de kiem ging leggen tot deszelfs maatschappelijke en zedelijke vrijheid. — „De dag, waarop der schreijende en vertoornde moedermaagd een zoenoffer zou worden aangeboden, ter bevrediging harer geschondene waardigheid!" meenden de broeders van den Rozenkrans en de andere monniken, toen ze, met zwaaijende ordevaantjes in de hand, de kruisen en heiligenbeeldtjes opgeheven boven de hoofden, in plegtigen optogt het plein des gerigts rondtrokken en zich schaarden digt bij het vreeselijk strafgevaarte. „De dag, waarop de eere van de kerk en het gedrag des landheers zou gehandhaafd worden tegen de gevaarlijke nieuwigheidszucht en vermetele ongehoorzaamheid" —,

dachten geestelijke én wereldlijke regters, toen zij plaats namen op de hooge tribunen, voor hen daargesteld. Het was de dag, waarop een lid, dat eene smet had geworpen op hun ligchaam, dat er ergenis had gegeven en schande, zoude worden uitgeworpen uit hun ligchaam" dachten de bisschop van Hebron en de abten, die dezen zouden bijstaan in de plegtigheid der ontwijding. „Een dag, die eene daad ging volbrengen, vreeselijk en treurig, maar noodig en heilzaam voor de herstelling van orde en tucht in kerk en staat", meenden de bezadigdsten onder de burgers, die roomschgezinden waren. „Een heerlijke dag van glorie en zegepraal, waarin de lieve Heere Jezus en Zijne Moeder en alle Heiligen zamen een welbehagen zouden hebben!" riep een opgewondene partij, die alleen zag door het oog eener gloeijende dweepzucht van het dompigste bijgeloof. „Een dag der dagen, waarop de heilige zaak van God en zijne dienst, afgescheiden van die des Pausdoms, zou verheerlijkt worden in de standvastigheid van haren martelaar", jubelden weder de opgewondensten onder de Evangelischen, die daar rondom stonden, niet minder met vlammmende dweeperij in het oog, niet minder met ongeduldige geestdrift in de trekken. „Een dag van bloed en van schrik, die wel het vreeselijke voorspel kon zijn van vervolging en lijden, voor wie vrij wilde zijn in geweten en gedachten" meenden de rustigsten onder de vrijzinnigen, toen zij den zorgvollen blik ophieven naar de schrikwekkende toebereidsels. Zoo beschouwde ieder den dag op eigene wijze; maar allen kwamen dáárin overeen, dat het een gewigtige moest zijn en van veelbeteekenende voorbeduiding. En toch heerschte er onder geheel die volksmenigte, toegevloeid uit alle oorden van Holland en menig nabuurlandschap, met uitzondering van enkele dolzinnig verblinden, een geest van onrust en ontzetting, als wel nooit bij eene strafoefening om gewone misdaden geheerscht had. Het was ook zoo

iets zeldzaams, het zwaard der wereldlijke magt te zien zwaaijen boven het hoofd van een gewijd priester. Zoo zulk een niet gespaard werd, wie zou dan op genade kunnen hopen? Eene beschuldiging, als welke dezen den kerker ontsloot, kon hen of de hunnen treffen in het naastvolgend oogenblik; wie toch was zóó opregt der kerke toegedaan, dat zij hem niet bereiken kon? Ketterij kon voortaan het gifwoord worden, waarmede een vijand zich wreken kon op zijnen vijand, het werktuig, waarmede de hebzucht het goed van den nabuur tot zich kon trekken, het dwangwoord, waarmeê de gekrenkte priestertrots en sluipende monniksbegeerte vromen en zwakken overbluffen konden en tot hunnen wil brengen. En nog zou het voor die Hollanders, in wier borst altijd eene sprank gloorde van onafhankelijkheidszucht en gezetheid op voorregten, niet zoo angstwekkend eene gebeurtenis geweest zijn, die strafoefening, zoo die moest uitgevoerd worden in den naam van een' heer, als hunne vroegere graven uit een der verstorvene stamhuizen; graven, die geene magt hadden gehad, dan die zij hun toekenden; geene krachten, dan die genomen waren uit hunnen boezem, met hunne voorkennis, met hunne toestemming; Graven, die geen leger konden wapenen, dan met nederlandsch goud, en geenen strijd strijden, dan met den arm van hunne zonen. Maar deze, die koning was van geheel Spanje en keizer van het Heilige Roomsche Rijk, wien de schatten der nieuwe wereld ten dienste stonden; van welker bezitting *zij* slechts een klein deel uitmaakten: hoe lâag moest hij op hen nederzien en hoe weinig eerbied hebben voor *hunne* regten, kleine burgers, als ze waren! hij, die den voet zette op het hoofd van keurvorsten, en die den bisschop van Utrecht, eene onafhankelijke Mogendheid, nog zoo kortelings en zoo willekeurig, als zijn afhangeling had behandeld en in regten en magt verkort! Wat moest een Heer, als deze,

niet durven, niet kunnen en niet willen, na een' eersten stap als deze?

Ik zal niet spreken van de gespannene verwachting dier menigte, reeds zoolang te voren daarheen gesneld, om het slagtoffer van den dag te zien, die er tevens de held van zijn zou; van die brandende belangstelling der vlammende nieuwsgierigheid, die woelde onder die op één gedrongen menschenmassa, en die straalde uit hunne turende oogen; liever bespiedde ik den kerker en wat daar omging. Onder de medegevangenen van Pistorius, met hem opgesloten in hetzelfde treurverblijf, heerschte niet die stomme verslagenheid of dat onvruchtbare medelijden, dat er onder zulke lotgenooten heerschen moet, als één hunner op het punt is, om uit hun midden weg te gaan, niet tot de vrijheid, maar tot den dood; veeleer zagen zij op hem met eene verhevene blijdschap, als ging hij den kerker verwisselen voor eene eeuwige vrijheid, waarin ook zij weldra meenden te deelen; want de Heer van Viterbo had wel zeker woord gehouden! op zijnen aandrang waren de regters overeengekomen, met deze Lutheraansche beschuldigden een sneller gang van regtspleging te houden, en morgen, misschien reeds morgen, gingen zij hunnen voorganger volgen! Wie hunner een oogenblik had van zwakken moed of van verflaauwde geestdrift, zag zich gesterkt en tot herlevende geestkracht opgewekt, door het magtig woord van Pistorius zelven, die, met bezieling in het oog, niet ophield te spreken, in de taal der verrukking, van eene zaligheid, waarbij al wat haar nog voorafgaan moest, wegviel en verbleekte als ijdele, zwakke spookgestalten, die slechts kleinen van geest konden verschrikken. O! het was treffend te zien, hoe die mannen, die gezamentlijk den nacht hadden doorgebragt, elkander versterkende met het woord van God, kracht tot lijden scheppende uit den blik op Jezus kruis, en het geloof

vermeerderend door het gebed, daar nu bijeen stonden rondom dengenen, die hen voorgaan zoude in den grooten strijd! O! wel waren hem de voeten geboeid; wel zat hij neder op dezelfde bank, waar de misdaad had gelasterd en de doodsangst gekermd; wel omgaven hem de wanden, die geene sterke menschenhand kon breken; maar vrijer toch was er geen, die daar buiten leefde; vrijer geen van zijne regters, die dezen kerker konden ontsluiten, want zijne *ziel* was vrij geworden door de gemeenschap met God, en hij voelde de boeijen der aarde niet meer, en hij was gekomen tot de hoogste zedelijke vrijheid, waartoe een mensch geraken kan; met Gods hulp had hij de zwaarste boei van zich geworpen, de zonde! En merkwaardig was het, dat twee wezens, die anders de zwakheid verpersoonlijken naar ligchaam en naar geest: de grijsaard en de vrouw, dáár aan zijne zijde stonden, als twee krachtige zuilen voor zoo heerlijk een' tempel. De grijsaard, de vader, zat aan de voeten van den jeugdigen zoon met gebogen ligchaam, maar met ongebogen ziel; met de blinkende zilverkroon van den ouderdom op het hoofd, maar ook het gelaat blinkend van eene heldere berusting, een wederschijn van Abrahams rust, toen hij met Izaäk optoog naar den berg Morea, waar God in het offer voorzien zou. En de vrouw, Johanna, met hoeveel gloeijende verrukking in het groote zwarte oog, staarde zij op den echtgenoot, wiens hand zij in de hare hield gevat. Dat oog, vroeger traneloos uit vrouwelijken trots, was nu zonder tranen, uit Christelijke onderwerping. Neen, de heiligheid van haars Heeren vierdag mogt niet ontwijd worden door eenen laffen vrouwentraan; neen! de martelaar mogt geene andere gade hebben, dan de geloofsheldin, geene weeke schreister, die snikkend de doodsure van hem wegweren wilde. Had ze vroeger, in den eersten gloed van een hartstogt, die haar verraste, den man lief gehad boven den geloofsheld en zijn leven

boven Gods eer; in de lange dagen zijner gevangenschap had zij zich gewend aan het offer: nu zou ze toonen, dat de martelaar haar liever was, dan de gade, dat zij deelen durfde in zijne zegepralen, door er bij te jubelen. Zelve sprak de moedige haren man een deel der woorden toe, door Luther, na het martelaarschap van Voës en Esch, tot de broeders in Nederland gerigt: „Gij zijt de voornaamste geworden, aan welken wij groote vreugde beleefd hebben; want gij zijt nu zoo vol vrucht en sterkte geworden, dat gij het Evangelie van Christus met uw bloed hebt begoten en bekrachtigd! en ach! welk eene allergeringste zaak is het, van de wereld versmaad en gedood te worden, voor hen, die weten, dat, zoo als de psalmen zingen: *hun bloed kostelijk* is en hun dood dierbaar in Gods oogen. Wat is de wereld in vergelijking met God?" En toen zij hem zoo sterk zag en zoo doorgloeid van Hemelsche bezieling, was het haar, als drong haar de magt van bewondering, om aan te heffen uit het martelaarslied van Luther, mede bij den dood van zijne allereerste bloedgetuigen vervaardigd: „*Heet wel met regt Johannes de een, zoo rijk aan Gods genade!*" en waren het niet de tongen der overigen, toch stemden hunne harten met haar in, in den prijs en de eer van haren echtgenoot. Wij zwakke vrouwen van dezen tijd! wij begrijpen ons dien moed niet, die de keel lucht geeft tot een jubeltoon bij een jongst vaarwel van een' zoo dierbare, die een' dood ging sterven als de zijne, en God beware ons van ooit op zulk eene proef gesteld te worden! maar ook, wij hebben geen denkbeeld van de kracht, die van boven komt, om zulke uren te steunen; doch ik weet, zoo wij gevergd werden op de proef, en het vurig geloof ons leerde de oogen naar boven te slaan, nu zoo min als toen zou de kracht falen en de sterkte ontbreken. Spoedig daarop kwam de kerkermeester Johannes van Woerden oproepen tot zijnen laatsten togt.

Het afscheid van zijne kerkervrienden en van gade en vader was wederzijds vol vastheid en vol warmte. Johanna, steunende den wankelen tred van den grijzen Dirksen, verzelde hem zoo nabij zij vermogt. De Bakker kende haar genoeg, om het haar niet te ontzeggen. Wat die drie menschen gevoeld mogen hebben bij dien korten, maar moeijelijken gang, afgetreden, als onder duizend en duizend wachtende blikken, (want het plein vóór de gevangenpoort was de plaats der strafoefening) gaat boven de magt onzer pen. Johannes Pistorius is nu genaderd bij de hooge stellaadjen, waar de kerkdienaren hem nog eenmaal uitdossen in het gewaad zijner waardigheid; het witte priesterkleed met mantel en stola, door hem ontheiligd naar de meening van anderen, heilig gehouden naar zijne eigene bewustheid. Zoo stond hij eene wijle op de hooge stellaadjen voor het oog des volks: toen werden hem op nieuw de vragen gedaan, of hij van gevoelen veranderen wilde en de genade zijner regters waardig worden? vragen vaak reeds herhaald en altijd met fierheid afgewezen. „Hij wilde geene genade, dan van zijnen Heer en Schepper, en hij wenschte voor dezen en voor de waarheid der Heilige Schrift den dood aanstonds te sterven!" Daarop ontdeed men hem plegtig en langzaam van zijn pleeggegewaad. Bij ieder stuk, dat werd weggenomen, sprak de bisschop van Hebron, ten aanhoore van vele abten, de grievende woorden der ontwijding. Een kort geel boetkleed verving het ontnomene, en de spotmijter der ketters, zoo als de Dominikanen dien hadden uitgevonden, dekte hem het hoofd. Ongeschokt, boven dien smaad verheven, zag hij op zijn ongewoon hulsel neder, en sprak met den glimlach van medelijden voor de kleine menschen rondom hem, die eer meenden te geven of schande met een kleed: „Nu heb ik al mijn luister en schoonhid verloren!" Toen werd hij, als niet meer van de hunnen, door de Geeste-

lijkheid overgegeven aan het wereldlijk gerigt, en door deszelfs dienaren van de stellaadjen der ontwijding heengevoerd naar de houtmijt; de weg derwaarts leidde voorbij de gevangenpoort. Zijne vroegere lotgenooten stonden wachtend naar het oogenblik, waarop hij digt bij zoude zijn, en staarden met vonkelende oogen door de tralies van hunnen kerker naar hem heen; hij zag naar hen op en riep hen toe met zijne luide indrukwekkende stem: „Ziet, zeer lieve broeders, ik heb nu mijn' voet gezet op den dorpel des martelaarschaps; hebt goeden moed als stervende helden Jezu Christi, opgewekt door mijn voorbeeld! Verdedigt de Evangelische waarheid tegen alle ongeregtigheid!" En het was eene vrolijke en dankbare toejuiching, die van hunne zijde daarop volgde, en zegevierend handgeklap, als van toestemming en belofte. En terstond daarop hieven zij de lofzangen der kerk aan te zijner eere, het *te Deum laudaumus*, misschien toen nog niet door Luther verduitscht, en meerdere zangen, genoeg onder het volk bekend om begrepen te worden; en zij eindigden niet met die liederen, dan toen hij zelf had geeindigd. Dat moest hem kracht geven en zijnen moed verhoogen, te hooren, hoe de mede-vervolgden, spijt kerkerlucht, en ten aanhoore van al hunne vijanden, de blijken gaven van eigen vaste volharding, en hooge bewondering voor de zijne. In het midden van de onaangestoken houtmijt aan den paal gebonden, was hem Ruard Tapper ter zijde, met drangwoorden om hem tot de biecht over te halen, maar hij antwoordde kalm: „Ik heb gezondigd en ben als zondaar den eeuwigen dood waardig; maar Jezus Christus is mijn heer en zaligmaker, door Hem alleen hoop ik, ja, ik vertrouw het!" voegde hij er met blijmoedige vreugde bij, „dat ik een deelgenoot zal worden van het eeuwige leven." Men had hem de handen sterk gebonden, het was hem niet mogelijk ze zamen te vouwen tot het gebed;

en toch in navolging van den verhevensten lijder, op wien hij gestadig het oog der ziel gerigt had, bad hij voor zijne regters: „Heere! reken hun dit niet tot zonde!" was zijn woord. Daarop riep hij zegevierend, als trotscrende de smarten, die komen zouden: „Helle! waarover roemt gij nu? o Dood! waar is uwe overwinning Christi!" Toen werd de moordende strik om zijnen hals geslagen,... maar neen! de vrome wreedheid had besloten zijnen doodstrijd te verlengen. De Dominikaan [1]), van wien wij den naam niet kennen, beklom eene der stellaadjens, en ving eene boetrede aan vol gloeijende dweeperij en wilde welsprekendheid, waarin de ketters geschilderd werden, zoo als men dat van zulk een wachten kon. De rede oogstte weinig lof, zij werd gehoord met het koude stilzwijgen der afkeuring; het volk vergat niet, waaraan hij niet scheen te denken, dat daar een mensch, zijn broeder, in de volle kracht der gezondheid, naar zijn stilzwijgen stond te wachten, om den doodsnik te geven, die hem nog aarzelend in de keel werd terug gehouden. In het eind, de monnik had zijn amen gezegd; het vreeselijk sein werd gegeven; het bepekte hout werd ontstoken: „Te Deum laudamus!" riep van Woerdens stem, zonder trilling van toon; vlammen en rook stegen opwaarts en verstikten hem die stem, die niet ophield zijnen Zaligmaker aan te roepen en zijnen God; nogmaals klonk het lied der gevangenen: „o Heilrijke feesten der martelaren!" met zielsverheffing opgezongen, hem in het oor, en smolt zamen met zijne laatste bede; want de barmhartige strik deed het noodlottig werk, dat vlammen en vuur nog lang konden getoefd hebben te doen, en Johannes van Woerden viel bedwelmd en verstikt als in eenen zachten slaap. De Heer, waarop hij steunde, had zijn ligchaam magt gegeven over

1) Anderen spreken van een' — Franciskaan.

de pijn, als zijne ziel. — Brandt verhaalt, dat zijne trekken zich niet verwrongen, noch zijne oogen verdraaiden, noch eenig kenmerk van snerpende smarten zigtbaar werd. Hoe het zij, de eerste martelaar voor de hervormde begrippen had uitgestreden. — Hollands grond had het eerste martelbloed gedronken van een zijner zonen voor de gezuiverde Evangelieleer. Eene doffe stilte onder het volk, dat met ingehouden adem had toegezien en geluisterd, getuigde, hoe het de vrome woorden had opgevangen, en hoe de standvaste volharding van den martelaar begrepen werd. De stilte, die kennelijk geene vrees was, of misschien ook wel een luid sprekend gevoel in hun binnenste, bragt de geloofsregters tot het besluit, om voorshands het beraamde bloedtooneel met Bernardus en de overigen niet voort te zetten. De Dominikaan moest teleurgesteld zijn, hij had die uitkomst niet gewacht. Toen des Bakker's laatste snik wegvloog van zijne lippen, hief eene vrouw, gedrongen nabij de houtmijt, de handen biddend op naar boven. Bleek was haar gelaat, maar op haar voorhoofd gloeide eene onuitsprekelijke geestdrift; hare bezielde oogen blikten heen naar den afgemartelde, en ze riep smeekend tot God: „o Heere God! hoe mij de dood nu welkom zou zijn; alleen geef mij te sterven als deze!" — „Het heeft schijn, dat de vervulling van dien hartwensch nabij is, vrouwken: ik heb bevel, u ten kerker te leiden," riep eene stem achter haar, die het woord bij de daad voegde. Het was Johanna Bakelze, die men wegvoerde.

Ik heb gesproken van den eersten martelaar, zoo ik meen, met de warmte der bewondering; het is, omdat ik, als protestante, geloof, dat hij het offer gebragt heeft aan eene waardige zaak. Zijn er echter onder mijne lezers, die van een ander gevoelen zijn, ik dwing niemands overtuiging, ik weet met hen, het beslist niets voor een

denkbeeld, dat het zijne martelaren heeft; daar is geen godsdienststelsel, hoe wonderlijk zamengeflanst, door menschelijk vernuft of dweeperij, dat niet zijne bloedgetuigen heeft gehad, of dezulken, die moed en ijver hadden het te worden; alleen voor de standvaste trouw van dezen Pistorius, voor zijn ongeschokt geloof in den God zijner aanbidding, voor zijn belangeloos vastkleven aan wat hij waarheid hield, voor dat leven, dat hij er voor gaf in eenvoud des harten en zonder pralende gemaaktheid, vraag ik van allen, ook van wie houden, dat dit alles aan eene dwaling werd geofferd, denzelfden eerbied, dien ik zelve nimmer weigeren zoude aan iederen martelaar, voor welke overtuiging ook gestorven.

A. L. G. TOUSSAINT: *het huis Lauernesse.*

HET GEZIN.

Een veertien dagen daarna zien wij Jacoba in den familiekring van den predikant Taco Sybrandsz.; het is een stil en liefelijk namiddaguur, en uitgenomen de heer des huizes, is het gansche huisgezin zamen. Rustig is het dus niet, waar zulk een getal jonge kinderen spelen en woelen; maar de kamer is ruim, en overzwierige meubelen zijn er niet te beschadigen. De moeder heeft dus niet noodig, ieder hunner bewegingen met angst te bespieden, en iederen sprong van hun uitspattend leven door een afkeurend gebaar te berispen; niet eeuwig berispt, worden ze niet stout, kwellen elkander niet uit verveling, en hunne kreten en gejoel zijn geene andere dan uitingen van vrolijkheid en levenslust, die zelfs het verouderde hart nog vreugd geven te hooren. De oudste zoon Cornelis zat in het midden van het vertrek, en is ligt de eenige, die last heeft van het gewoel; want het strekt hem tot aflei-

ding. Ligt zou hij nog gaarne zich mengen in het spel; maar de latijnsche les is nog niet in het hoofd, en er zal eene wapenschouwing plaats hebben voor het Duitsche huis, daar hij alle latijnsche boeken wel voor in de lucht zou wenschen. De twee oudste meisjes oefenen hare handigheid in een vrouwelijk handwerk, onder de leiding der moeder, der zachte minzame, wier bleek en wat ziekelijk gelaat toch kenmerken draagt van rust en gelatenheid; die zelve zoo ijverig spint, dat de dunne, maar vermagerde vingers wel één schijnen geworden met den teêren vlasdraad, die door hare geoefendheid zoo zelden breekt. Naast haar zit Jacoba, bezig met een dier aardige en kunstige knipseltjes, sierlijk als kant, en fijn als spinrag, waar wel het geduld en de ledigheid des kloosters voor zijn moet, om ze uit te vinden en aan te leeren, doch dat zij oefent onder de gretige blikken van twee nieuwsgierige kleinen, die haar met de zoetste woordjes het half voltooide kunststukje afvleijen. Achter haar staat Leoninus, die wel mede bewondert, en nog meer de kleine hand dan het fijne werk; doch die met wat ongeduld opmerkt, dat het lieve kopje daarbij zoo zelden glimlagchend naar hem opziet. De liefelijke lentezon, die reeds wat kracht wint, werpt van tijd tot tijd, door het vengster, een' straal van warmte en vrolijkheid over oud en jong; het geheel geeft u een' indruk van gezelligheid, van opgeruimdheid, van ijver, en het leert u begrijpen de aantrekkelijkheid en de poëzij van het eenvoudige werkelijke leven, alleen opgesierd door stille huiselijke deugden.

A. L. G. TOUSSAINT: *De gr. van Leicester in Nederland.*

ZAMENSPRAKEN.

HET OORDEEL VAN ANDEREN.

Ga daar eens zitten, lieve neef Gabriël! ga daar eens zitten — mijne hooge jaren en ondervinding gebieden mij u, met eene gepaste vrijmoedigheid, raad te geven. Het komt mij voor, dat gij niet wel handelt; ik ben uit twee betrekkingen geregtigd, u dit te zeggen: eensdeels als uw neef, en vervolgens als een oud leeraar van de godsdienst. Het is, verleden rustdag, veertig jaren geleden, dat ik in de aangename gemeente van Kudelsteert werd bevestigd. Ik heb dus sedert dien tijd met dat bijltje gehouwen; ik ken het volkje; zoo gij zoo te werk wilt gaan, zult gij wel ras uwen goeden naam verliezen, en binnen korten tijd, *quod Deus prohibeat* (hier nam de oude man zijn hoed af) voor stoelen en banken preken. — Waarlijk, gij zijt niet vriendelijk genoeg, gij moet de menschen wat aanhalen — al hadt gij hoofdpijn, gij moest zulks niet laten blijken. Ik beken, het is lastig, eenige uren achter den anderen, overvallen te worden door menschen, waarmede men weinig kan spreken, en die, dikwijls weinig te verrigten hebbende, zeer verblijd zijn, zoo zij een' uitgang kunnen bedenken, om den langen dag te vermoorden; maar weet gij wel, dat die lieden uwen goeden naam als het ware op de hand omdragen? zoo zij u allen uit eenen mond beginnen te lasteren, wat moet er dan van u worden? Zij zullen u verketteren — ach! lieve Gabriël! ik ben er akelig onder; (op eenen schreijenden toon) ik zie reeds niets anders voor mijne oogen, dan censuren en ledige kerken. (De oude man wierp zich op eene theatrale wijze in den leuningstoel.)

Jufvrouw van Baaijen, *mede half schreijende.*

Ach! dit heb ik reeds tienmalen gedroomd, zelfs dezen

nacht nog — het is schandelijk, neef Gabriël! dat gij u zoo weinig aan de menschen bekreunt.

De predikant, *op eene zachtmoedige wijze, doch echter met nadruk.*

Alle de uren van mijn leven wil ik gaarne toewijden, om het nut van mijne gemeente te bevorderen, of om mij zelven meer en meer te oefenen; maar ik begeer geen slaaf te zijn van zulk eene soort van menschen. — Moet iemand, die zich, van zijne jeugd af aan, geheel aan de letteroefeningen heeft overgegeven, die zoo vele onschuldige genoegens moet missen, welke menschen van eenen anderen stand kunnen genieten, die voor eene zeer sobere bezoldiging een der gewigtigste posten bekleedt, moet zulk een, zeg ik, zich nog daarenboven schikken en wringen naar de dwaze grillen van domme lieden, die enkel door vooroordeelen worden geregeerd? die geene moeite aanwenden, om deugdzamer en verstandiger te worden?

Jufvrouw van Baaijen, *met eene geheimvolle houding en gebaren.*

Er is mij reeds door het oor gewaaid, dat de gemeente aanmerking maakt, dat gij reeds tweemaal hebt gewandeld.

De Predikant, *met drift.*

Spreek toch niet van gemeente; denk niet, dat ik dwaas genoeg ben om alle menschen van mijne gemeente voor zoo onverstandig of zoo boos te houden, dat zij mij eene uitspanning, na eenen arbeid van eenige uren achter den anderen, zouden misgunnen? ben ik daarenboven niet verpligt om voor mijne gezondheid te zorgen? zal ik hun nut en welzijn kunnen bevorderen, als ik door al te veel arbeid en kommer als uitgeteerd, gedurende de overige jaren van mijn leven een ziekelijk ligchaam omdrage?

De Heer van Baaijen.

Waarom doet gij zoo niet, als ik zoo vele jaren gedaan heb? ik sloop (mijne lieve Gozewina, die daar zit, kan

zulks getuigen) als ik uit wilde gaan om den eenen of anderen nabuur te bezoeken, stilletjes mijne achterdeur uit, opdat niemand mij zien zoude, en kwam niet eer terug voor dat het donker was. Voorts veinsde ik, dat ik altoos zat te *studeren.* Des morgens was ik voor niemand te spreken, ook niet na den middag; doch (hier wreef de oude man met vergenoeging in zijne handen) dan knapte ik in mijnen grooten leuningstoel een lekker uiltje. Als ik des avonds met mijne Gozewina zat te dammen, lag er altoos een foliant naast mij: werd ik dan op het onverwachtst, of door broeder Keutelbosch, of door broeder Zanik, of door broeder Lamlende overvallen, zoo moffelden wij het bord en de schijven spoedig weg. Gezwind sloeg ik dan mijn foliant op en las overluid eenige regels, terwijl ik dan veinsde de broeders nog niet gezien te hebben, schoon zij voor mij stonden.

Altoos *studeren,* altoos *studeren,* zeiden dan de broeders; nooit vinden wij dominé ledig, nooit kon Kudelsteert op zulk eenen vlijtigen leeraar roemen.

Juffrouw van Baaijen.

Kijk, lieve Gabriël! zoo moet men door de wereld komen: dit is het ware.

De Heer van Baaijen, *met deftigheid en gevoel van zijne waarde op zijne vingers tellende.*

Nooit was ik van het welgelegen Kudelsteert naar de aanzienlijke gemeente van Marken geroepen; noch van Marken naar het vischrijk Urk; noch van Urk naar het volkrijk Buiksloot, indien ik mij van zulk een *strategema* niet bediend had — een goede naam is beter dan olie.

Juffrouw van Baaijen, *haren bril opzettende en door haren neus sprekende.*

Ja, dat is waar, beter dan olie. — En wat waart gij overal bemind! men droeg u op de handen; daar mag neef Gabriël zich wel aan spiegelen.

De Heer van Baaijen, *met schranderheid zijn vinger aan de regterzijde van zijn' neus plaatsende.*

Daarenboven had ik nog een *strategema* of *pia fraus*......

Juffrouw van Baaijen, *haren man in de rede vallende.*

Wat is ook een *pia fraus*, lieve man? dat heb ik geweten, maar mijn geheugen is zoo goed niet meer als over vijftig jaren.

De heer van Baaijen, *met een gelaat van een' geleerden zich naar zijne vrouw wendende.*

Als dit getrouw vertaald wierd, beminnelijke Gozewina, zou ik het moeten vertolken, met de woorden van: *eene vrome list*, of om beter te spreken: *eene godvruchtige list* of *bedrog*, of iets dergelijks. (Zich wederom naar zijn neef wendende.) Ik had, zeg ik, nog een' *strategema*, waarbij ik mij altoos zeer wel heb bevonden, hierin bestaande: zoodra ik in eene nieuwe gemeente was beroepen, liet ik door eenen van mijne goede vrienden vernemen naar de leefwijze en naar de gevoelens, zoo wel omtrent het godsdienstige als politieke, der meesten mijner ledematen; voorts welke vooroordeelen zij hadden, of zij liever hoorden schreeuwen en schelden op den predikstoel, dan met zachtmoedigheid en bedaardheid vermanen; of zij meer begeerte hadden naar het wettische of naar het evangelische, en zoo vervolgens.

Zoodra ik hiervan onderrigt was, bragt ik dit alles in mijne intreêpredikatie te pas; en dit was altoos zeer gezegend. Mijne zucht echter, om mij in alles naar mijne hoorders te schikken, is voor mij bijna doodelijk geweest in de gemeente van Marken: want ik zette mijne stem daar zoo hevig uit, dat ik, zoodra als ik den stoel verliet, door eene hevige bloedspuwing werd overvallen; en sedert dien tijd is mijne borst altoos zeer zwak gebleven. (*Hier begon de heer van Baaijen sterk te hoesten.*)

Het moeijelijkste was, wanneer de gevoelens in mijne gemeente verdeeld waren: O! hoe dikwijls moest ik mij dan wringen en buigen in allerlei bogten! Te *Kudelsteert*, bij voorbeeld, waren vele Jantzonianen en Lampianen, ook eenige Hattemisten, doch slechts weinige! Op *Marken* waren meer Voetianen, en hier en daar een enkele Klemaniaan. Te *Urk* waren Coccejanen, Voetianen, Klemanianen, ook zeer velen van den Ernst. Te *Buiksloot* waren vele *anen*, die ik bijna nooit had hooren noemen, als Vogetsianen, Burmannianen, Gillessianen, Bonnetsianen, Hoogvlietsianen en andere *anen*, te veel om hier te melden. Om hier te geven en te nemen, gelijk het spreekwoord zegt, viel zeer moeijelijk: het eenvoudigste was, mij altoos bij de meerderheid te voegen, en door dezen gelukkigen inval ben ik er zeer gezegend doorgescharreld, niet waar, lieve Gozewina?

Jufvrouw van Baaijen, *met eenen veelbeduidenden knik.*

Dat zijt gij ook, mijn lieve Brammetje! hoe menigmaal zijt gij . . . . .

De predikant, *met verontwaardiging.*

Zwijg nu, bid ik u, stil; want ik bemerk, dat ik driftig word, en dat ik misschien, in een oogenblik van gevoeligheid, iets zou zeggen, dat ulieden in uwe hooge jaren zou beleedigen, en mij bij u, die mij van mijne kindschheid met goedhartigheid hebt opgevoed, verachtelijk maken. Ik moet alleen dit zeggen, dat ik met u hemelsbreedte verschille. Ik ben van oordeel, dat opregtheid en ongeveinsdheid even zoo wel door een beminnaar van de godsdienst moeten betracht worden, dan dat men God en zijn naasten moet liefhebben. Gelooft mij, zoo mij ooit zoodanig een denkbeeld, om het volk te behagen, als gij daar zoo even hebt opgenoemd, in de gedachten ware gekomen, dat ik mij zelven zou veracht hebben en mij scha-

men voor het oog der Godheid. Ik begeer alleen aan die stem te gehoorzamen, die hier, hier in dit mijn hart, zoo duidelijk spreekt. Ik bekommer mij geenszins, wat de menschen van mij zeggen; ik onderzoek nimmer, hoe zij omtrent mij denken; alleen vraag ik mij zelven af, of ik in alle opzigten mijn pligt heb betracht; of ik niets verzuimd heb, om elk een van mijne gemeente, wie hij ook zijn moge, met raad en daad bij te staan, en of ik alles heb in het werk gesteld, om hem meer en meer gelukkig te maken: en zoo ik gevoelde dat ik hierin in gebreke ware gebleven, zou er geene rust in mijne ziel te vinden zijn.

In mijne gemeenten, waar ik het Evangelium heb verkondigd, heb ik nooit getracht eenigen lof te behalen; dit is geenszins mijn oogmerk geweest; alleen heb ik vermijd iets te verrigten, hetgeen niet loffelijk zou geweest zijn; en nooit heb ik gevraagd, wat het volk behaagde, maar mij, in navolging van mijnen grooten Meester, bevlijtigd, om, met de menschen dagelijks verkeerende, naauwkeurig op te merken, aan welke ondeugden en gebreken zij waren overgegeven. Deze bestrafte ik dan op den predikstoel, en in het bijzonder, en al wist ik, dat de straffe des doods of der gevangenis mijn deel zou zijn geworden, zou ik nogtans moeds genoeg gehad hebben, om mijn pligt te betrachten, en den dood of de gevangenis kloekmoedig onder de oogen te zien. Door mijne leerredenen, door mijne vlijt, bedoel ik niet anders, dan het nut van mijne afgedwaalde natuurgenooten, en ik zal mijnen arbeid dubbeld beloond rekenen, zoo ik slechts één uit duizenden van den gapenden afgrond des verderfs op den weg der deugd en godzaligheid heb terug gebragt.

Nogtans ben ik niet geheel onverschillig, denk dit niet, omtrent de goedkeuring van verstandige mannen, wanneer ik stukken behandele van grondige geleerdheid; maar de toejuiching van het dom gemeen is voor mij geheel onverschillig.

Wat baat mij de lof of de verachting van dwazen?

Zoudt gij begeeren geprezen te worden door menschen, die van elk een voor onkundig of slecht gehouden worden, of voor schandvlekken der maatschappij? zoudt gij u over zoodanig eenen lof niet schamen? en zoudt gij zelfs niet van gedachten zijn, dat gij daardoor beleedigd wierdt in het oog der braven? Indien gij u hierover schaamt, wat bekommert gij u dan over hunne verachting?

Waarde neef! zeer velen van onze orde, die hunnen tijd op de akademie of in nietigheden, of in losbandigheid hadden verspild, en geen werk hadden gemaakt, om zich op de beschaafde wetenschappen en grondige geleerdheid toe te leggen, hebben naderhand, om toch niet geheel veracht te zijn, eenen meer gemakkelijken weg ingeslagen, om roem en eer bij het dom gemeen te bejagen; en velen, helaas! zijn hierin maar al te wel geslaagd, en brave, geleerde, verstandige leeraars, die getrouw waren aan hunnen pligt, zijn dikwijls, in vergelijking van dezen, veracht en versmaad geworden; aan deze lage zielen heeft men de voorkeur gegeven; doch dit was, bij voorzigtigen, van geenen langen duur; ook werd hun eigen geweten daarmede niet bevredigd, en eens (hier vouwde de predikant zijne handen, en hefte zijne oogen vol eerbied naar den hemel) eens zal er een tijd komen, dat wij voor een' alwetend Regter zullen verschijnen, die niet naar het uiterlijk voorkomen, maar naar onze daden en naar de innige overdenkingen van het hart ons allen zal oordeelen.

Neef en nicht zwegen, en zagen malkanderen schroomvallig aan.

Eene oude dienstmaagd opende de deur, en kondigde een eerwaardig predikant aan, die op eene hartroerende en verstandige wijze zijnen nieuwen ambtgenoot met zijne aankomst geluk wenschte.

Zoodra deze weder vertrok, volgde ik hem tot op de

straat, en begaf mij naar een' van mijne vrienden, waar ik ter maaltijd was genoodigd.

KIST: *De ring van Gyges.*

KARAKTERSCHETSEN.

EEN EERLIJK MAN.

Zoo die alleen een eerlijk man is, die men zelden of nooit met een vrolijk en openhartig gelaat aantreft; die altoos even zoo bedaard handelt, als hij strak en effen kijkt; die zijne woorden wikt en weegt; die alles eerst zeer lang overdenkt, eer dat hij iets doet, en dikwerf 't goede dat te doen is, uit voorzigtigheid van toch het kwade te mijden, achterlaat; die niet liever een dief van de galg zou helpen of een aalmoes aan den verdiensteloozen geven, dan zich, uit vrees voor verwaarloozing van strikte regtvaardigheid, aan het tegenoverstaande bloot te stellen; die alleen voor den regtvaardigen den hoed afneemt, en zuchtende den zondaar ongegroet voorbijgaat: zoo hij alleen een braaf man is, die geene partij in het staatkundige kiest, als die welke alleen door de uitkomst, die men toch voor den wil des Heeren aan moet zien, gebillijkt wordt: — zoo deze alleen een goed Christen mag genaamd worden, die slechts datgeen voor onfeilbaar houdt, hetwelk door de kerk als onfeilbaar gehouden wordt; daar toch die kerk, dat is, die maatschappij, wel slechts uit menschen, maar toch uit kerkelijke menschen bestaat: zoo hij alleen een nuttig lid der maatschappij is, hij alleen een goed vader des huisgezins is, die Ja en Amen zegt op al wat zijne buren goeddunkt, en niets zou willen anders doen of veranderd hebben, van hetgeen hem in de zedelijke of natuurlijke wereld voor-

kwam te kunnen verbeterd worden, en die, zoo hij thans leefde, zijne kinderen niet zou laten inenten, omdat zijne ouders zulks niet gedaan hadden, en omdat, volgens de onwraakbare nederlandsche gedenkspreuk, *de jongen de ouden niet verbeteren zullen*: — was Willem Hups geen eerlijk man, noch in betrekking tot den burgerkring, het vaderland en de kerk, noch tot zijne natuurgenooten.

Doch zoo bij geval diegeen de eerlijke man is, die zonder onderscheid in betrekking te maken, als burger, als lidmaat, als onderdaan, als mensch, de nog betere, nog heiliger zinspreuk volgt, „*doe niet aan anderen wat gij niet zoudt willen dat ze u deden*," en die de uitlegging en verdediging van zijn gedrag en zijn gevoelen uit die zelfde bron puttende, zich zelven zeggen durft, „*doe wel en zie niet om!*" en in de gevolgtrekking van dien, zelf in den kleinen kring, waarin hem de Voorzienigheid plaatste, zonder vooroordeel te werk durft gaan; op zijne eigene beenen staan, zonder iemand vast te houden; den man van zijn eigen hart, van zijne eigene grondbeginsels, van zijn eigen gevoel durft zijn: zoo, zeggen wij, diegeen een eerlijk man zijn kan, dan was 't Willem Hups, kuiper te Oudewater, anno zestien honderd twee en zeventig.

P. DE WAKKER VAN ZON: *Willem Hups, eene Anecdote uit de XVII eeuw.*

BISSCHOP PHILIPS VAN BOURGONDIE.

Er is zeer verschillend geoordeeld geworden over Philips van Bourgondie, en wij zullen ons niet stellen als scheidsvrouw tusschen berispers en lofredenaars; wij zullen alleen opgeven wat wij van hem weten, en hem daarna laten handelen, zoo als wij meenen, dat hij kan gehandeld hebben.

Men heeft hem *de goede* bijgenaamd; maar er zijn meer vorsten geweest, wien men ook dat *goede* naast den naam geplaatst heeft, en die toch niet zoo heel goed waren: Gerrit van Nijmegen heeft van hem gezegd, dat

Hij den krijg en onrust heeft gehaat, en tevens:

Als hij door list en schandelijke treken
Nog in den krijg onnozel werd verwart;
Wist zijn geduld des vijands magt te breken,
Die hem zoo trots ten strijd had uitgetart.

Maar dat was in een grafschrift, en men heeft grafschriften niet altijd voor waarheidsprekende karakterschetsen erkend. Een oud lied weerspreekt dit een weinig en maakt ons bang voor hem, als zijnde een slecht kerkvoogd, die

Regeerde acht jaren tot stads schaden,
Die zijn tijd meer overbragt in kostelijke banketten,
Dan in de wapenen.
St. Martijns erfdeel aan vreemde hoven hij verzetten,
De vrije landen met dienstbaarheid hij verpletten:
In de oorlogen, was de fortuin zijn stiefmoeder;
Hij overtrad d'oude costumen, privilegien en wetten.

Maar dat oud lied kan wel gedicht zijn geweest door een' bitren tijdgenoot, die, even als Willem Heda, niet geneigd was, het goede van den man te willen opmerken. Erasmus heeft hem geprezen, noemende hem: „een bisschop niet min roemwaardig door zijne deugdsieraden, dan door adeldom van zijne voorouders"; maar Erasmus was genoeg man van de wereld, om den grooten van zijnen tijd kranzen toe te werpen, die wat frisscher en voller waren, dan ze hun toekwamen: onder anderen, waar hij zijne zeden prijst, zou men er iets op kunnen afdingen, als zijn vriend van Nimwegen verhaalt, dat hij, na den eenen dag te veel gedronken te hebben, altijd de sterkte had, zich 's anderen

daags te onthouden, om de zaken weder in het evenwigt te brengen; en als deze zelfs van zijne natuurlijke kinderen spreekt.

Maar de lof van Erasmus kan ons toch wel ten waarborg zijn, dat hij een vriend was van geleerden en letterkundigen, die de wetenschappen en hare beoefenaars eerde en beschermde naar vermogen; dat hij meer overhelde naar verlichting dan naar duisternis, en dat hij zijne onderzaten niet moedwillig gedrukt of belast zal hebben. Bij zijnen tijd ging het bisdom slecht, dat is waar; maar het was toen ook een slechte tijd voor bisdommen, vooral met naburen, zoo als Karel van Egmond, den gelderschen hertog, en met een roomsch keizer zoo als Karel de V, hollandschen graaf; en het pleit altijd voor Philips, dat Utrecht eerst onder zijne opvolgers geheel het wereldlijk zwaard heeft moeten scheiden van den herderstaf, en den keizer heeft gegeven, meer dan des keizers was.

Het is wel zeker dat de oostenrijksche staatkunde eenen beteren prijs hoopte, toen ze den badenschen bisschop de plaats zag ruimen voor een zoon van Bourgondië, en het is niet onwaarschijnlijk, dat deze, met trouwen moed voor zijn volk, verwachtingen heeft te leur gesteld, op welke alleen zijn zetel was opgebouwd. Daarom gelooven wij dat de fouten, die men van hem heeft gezien, en veel van wat zijne tijdgenooten in hem heeft mishaagd, met regt te stellen is op rekening van den drang der tijden, van de geheel bijzondere omstandigheden, waarin hij geplaatst was. Noch opvoeding, noch gemoedsaard hadden hem voor den geestelijken stand bestemd. Natuurlijke zoon van Philips den goeden, hertog van Braband, bruiste hem het warme Bourgondische bloed driftig en fier door de aderen; slechts zijne zachte moeder, de Brusselsche jonkvrouw Margaretha Post, vermogt het, den trots te matigen van zonen, die eenen vorst ten vader kenden, en Karel den stouten tot

halfbroeder. Door de zorg van dezen laatsten, die zijn oudere was, gewerd hem, onder het oog dezer vrouw, eene opvoeding, zoo als het den zoon zijns vaders betaamde, en zijn gelukkige aanleg had het in zijne magt gegeven, om er een juist gebruik van te maken; ook had hij met gelegenheid en vatbaarheid beide zijn voordeel gedaan; ten minste in al de verschillende betrekkingen, waarin het lot hem later plaatste, hoe uiteenloopend ze ook zijn mogten, en hoe weinig hij er op was voorbereid, heeft hij zich altijd met oordeel en schranderheid gehandhaafd. Ondanks den dwarsbalk in zijn wapen, als lid van het vorstelijk regerend geslacht erkend en geëerd, was hij reeds in zijne eerste jeugd een geliefd edelman aan het hof van gravin Maria, en een vertrouwd krijgsoverste in het leger van keizer Maximiliaan. Als aankomend jongeling zelfs zijn hem stadhouderschappen toevertrouwd geworden, die hij met eer heeft bekleed. Eervolle gezantschappen hadden hem van tijd tot tijd naar verschillende landen heen gevoerd, in merkwaardige vorstenhoven binnen geleid. Zijn scherpziende blik had daarbij veel opgemerkt, zijn weetlustige geest had veel onderzocht. Ook Rome had hij gezien; en een onbevooroordeeld oog, dat zien wilde, moest zich ergeren over Rome; en Philips heeft zijn hard, maar billijk oordeel over de christenstad niet verbloemd. Geen wonder dus, dat het waarheid kan zijn, wat Heda van hem getuigt, dat hij niet zeer ingenomen was met de godsdienst en eene kleine achting had voor de geestelijken. Ieder die toenmaals Rome kende, zoo als hij, moest vrijgeest worden of Lutheraan. Philips heeft misschien tusschen die beide geweifeld; over den geestelijken stand en deszelfs pligten ten minste heeft hij denkbeelden in het hoofd gehad, die niet voegden onder de mijtermuts van een roomsch katholijk bisschop. En toch werd hem die op het hoofd geplaatst, verzwaard nog bovendien met al de

vergulde lasten van eene vorstenkroon! Plotseling en nog naauwelijks terug gekomen van eene gezantschapsreis naar Denemarken, waar hij Christiaan II. diens schoone bruid Isabella had toegevoerd, zag hij zich den ring en den herderstaf van het Sticht in eene hand geduwd, die gewoon was een admiraalstaf te zwaaijen en een krijgszwaard te dragen of een hofdegen. Neen waarlijk, hij had andere ontwerpen, toen hij zich geheel meende toe te wijden aan de verfraaijing van zijn goed Zuidburg, met dien hartstogt voor de bouwkunst, dien hij zelfs onder de beslommeringen zijner kerkvoogdij niet verloochend heeft. De admiraal van Holland had wel nooit kunnen denken, dat hem een bisdom zoude worden op den hals geschoven. Hij had er niet naar geleefd. Hij had minnaressen gehad en bastaardzonen. Geen groot vergrijp, in zijn tijd, tegen de zeden, voor een ridder, die daar en boven krijgsman was; hertog Philips van Bourgondie had de zijnen erkend, en liet ze opgroeijen nevens den wettigen broeder: zoo ook deed menig adellijk heer, en het kwetste niemand; slechts voor een' bisschop klonk dit alles een weinig hard, en toen men hem bisschop maakte, was hij nog in volle mannelijke kracht, en zijn levensvuur niet gansch verkoeld. Daarom ook heeft men geen regt, hem van huichelarij te verdenken, als men hem zeggen hoort, dat hij zelf, hij niet het eerst, die zonderlinge standverwisseling had begeerd; want alles in hem, zijne aangenomene gewoonten, eene geneigdheid tot rust, niet ongewoon in hen, die, na veel gezien en gedaan te hebben, eindelijk alleen genieten willen, de toestand van zijn hoofd en misschien zelfs die van zijn hart, streed met de nieuwe pligten, die hij zich zag opdragen. Zijne ingenomenheid met de nieuwe waardigheid moest juist niet sterker worden bij den tegenzin der Utrechtenaren, die, ja, hadden toegestemd in de schikking, welke Karel had begeerd, onmagtig als ze zich ken-

den om hem tegen te staan, maar in wier geheugen de dagen van zijn' broeder David nog te frisch bewaard waren, om geheel verzoend te zijn met een anderen zoon van Bourgondie; wier bittere spijt, dat ze steun en bescherming moesten vragen, waar ze die vroeger hadden verleend, alleen hun wantrouwen evenaarde in den beschermer, dien ze hadden moeten aannemen. En ondanks dit alles schijnt Philips van Bourgondie zich als bisschop te hebben bemind gemaakt. Hij wist soms eene vorstelijke achtbaarheid te paren aan eene vriendschappelijke gemeenzaamheid. Hij toonde eene hartelijke belangstelling in de welvaart zijner burgers, was voor hen ligt genaakbaar, sprak hen uit eigen beweging toe, en was van zijne burgers geliefd, iets dat beter voor hem spreekt dan zijn grafschrift.

Bisschop Philips had nog veel van den krijgsman behouden onder het geestelijk purper; gelijk men zijn harnas nog dikwijls zag blinken onder het violet fluweel van zijn mantel, de ijzeren handschoen nog meermalen de vingeren drukte, die gewijd waren tot het heilige sacrament des vormsels. Van daar ook doorgaans iets in zijne gebaren, dat streed met het achtbaar wijkleed, en vaak in zijn spreken uitdrukkingen, die niet pasten, bij zijn fluweel schoeisel. In zijn scherp oog, geheel dat van zijnen vader, schitterde moed, maar geen strijdlust; zijn eenigzins gebogen neus gaf iets fiers aan zijn gelaat, dat zelfs niet onbevallig was, hoewel zijn groote mond en zijne breede lippen hem eene uitdrukking gaven van hardheid en zinnelijkheid, die niet voor hem innam. Iets stroefs en onverschilligs, dat ligt in het oog viel, mogt meer van hem terugschrikken dan aantrekken: met een woord, hij moest spreken, om den onaangenamen indruk van zijn voorkomen te verbeteren. Maar ook als hij sprak, vooral als hij behagen wilde, als hij innemen wilde, sleepte zijn goedhartige en gemakkelijke toon u onwederstaanbaar weg, en

gij begreept niet, hoe gij u in hem hadt kunnen vergissen, en gij kondt uwe bewondering niet onthouden aan eenen vorst, die het u zoo ligt maakte te vergeten, dat hij het was, en aan een geestelijke, die zich zoo vrij hield van iedere geestelijke gemaaktheid.

A. L. G. TOUSSAINT: *Het huis Lauernesse.*

ELBERTUS LEONINUS.

Het was eene majestueuse gestalte, die van Elbertus Leoninus, kanselier van Gelderland, en geheel zijn voorkomen, van het achtbare gelaat af tot op zijne edele houding toe, beantwoordde aan hetgeen hij geweest was, aan hetgeen hij was, en aan hetgeen men nog van hem wachtte; zijn gelaat was de afdruk van zijne ziel; in zijne houding lag het kenmerkende van zijn karakter, en als men beide met studie had gadegeslagen, had men hem begrepen.

Onder zijn kapje van zwart fluweel droeg hij reeds de zilverkroon der grijsheid, die meer dan zestig jaren levens kunnen geven, maar toch nòg was het te zien, dat hij een schoon man moest geweest zijn; liever, hij bezat nog die soort van schoonheid, die men in een grijsaard wenscht, die men in een grijsaard bewondert, die men alleen in een grijsaard moet eischen, en die men toch nog zeldzamer vindt onder grijsaards, dan uitschitterende schoonheid bij jonge vrouwen: die edele schoonheid der rust, der waardigheid en der zielevrede; geene sterk sprekende trekken, de getuigen van den strijd en van de woelingen der hartstogten, die het jeugdig gelaat belangrijkheid geven, maar het verouderde maken tot eene woestenij, doorgroefd als met de zeissen der smart, en die pijn doet om aan te zien, om dat ieder lidteeken u denken doet aan eene wonde, en

iedere groeve aan eene kramptrekking des harten. Maar de rust op het voorhoofd van dezen grijsaard was even ver van de suffe matheid des ouderdoms; daar sprak nog doordringende schranderheid uit die zachte lijnen, en scherpzigtige helderheid uit den kalmen vasten blik van zijn donker blaauw oog; een oog dat nooit had geflonkerd van heftige togten, maar dat zijn glans ook niet had behoeven aftestaan aan de tranen, die zij afpersen; een oog, dat niet scherp en schichtig vonkelde door grijze wimpers heen, als onvoegzame strijd van levensgloed bij versterving des levens, maar dat nog onbeneveld glinsterde van blijmoedige kalmte en van vriendelijken ernst.

Sprak het eerwaard gelaat van helderheid bij ruste, de forsche ligchaamsbouw, de breede borst, de sterke schouders, spraken van eene kracht, die nog niet had gebogen onder den druk des ouderdoms, die hare kromming nog niet had behoeven aan te nemen; en er was in de wijze, waarop hij het hoofd droeg, als in geheel zijne houding, eene edele deftigheid en eene zachte waardigheid, die zoo goed het juiste midden hield tusschen de hoogheid van den vorst en de zedigheid van den burger, dat hij zich neerbuigen kon zoo vaak hij wilde, zonder gelijkstelling, en opheffen zoo hoog hij moest, zonder aanmatiging; zijne bewegingen waren rustig, maar zij hadden het vrije en het ongedwongene van wie zich veel heeft bewogen in het openbare leven en onder allerlei menschen; als hij sprak waren zijne gebaren zeldzaam, maar ze waren juist en vol uitdrukking; zijne stem was niet schel en niet levendig, maar zij was vol en zoet, en in het spreken was hij ordelijk en helder; hij drukte zich uit met zonderlinge gemakkelijkheid en kracht; doch was zijne welsprekendheid eene kalme, geene schitterende; hij verblindde niet; hij sleepte niet weg; hij overtuigde, hij wekte nadenken op. Men duizelde niet van bewondering bij het aanhooren;

maar men vergat niet een zijner woorden en men bleef ze gedenken, om dat het geene luchte beelden waren geweest, vervlogen zoo haast als voorgesteld, maar krachtige waarheden, wier degelijkheid ten einde toe proef hield. Het was geen vernuft dat uit hem sprak; het was gezond verstand; die rustige kracht in de houding, die kalme helderheid van het gelaat, die kalme overredingskracht van zijn woord waren, wel zeker, de afspiegeling zijner ziel en van zijn karakter; dat was wel zeker de man, waarvan de Groot heeft getuigd: „Het hoofd van een wijsgeer en het hart van een Christen," en van wien de eerlijke Bor verzekert, „dat hy hem in voorspoet niet verblijde, noch in tegenspoet niet bedroefde, en altijd even langmoedig was, sonder dat hy hem ook eenigsins verstoorde, wat hem bejegende; maar verdroeg alles patientlijk sonder sijn gemoed ergens in te ontrusten."

Eene zulke zielsgesteldheid zelfs, waar zij bevorderd werd door eene gelukkige mengeling van vochten, moest wel hare kracht ontleenen uit vaste beginselen; maar waren het die eener koele stoische wijsbegeerte, of was het vrome christenzin, die het gemoed wist magt te geven tot zulke zelfbeheersching onder vreugde en leed? Ik weet wel, dat ook de wijsbegeerte zich kan neerbukken met tijdelijke berusting onder haar onverbiddelijken God, het noodlot; ik weet wel dat ook zij den staf in handen kan geven tot menige kracht en tot menige overwinning van den geest over de zinnen; ik weet wel, dat ook zij opleiden kan en ontwikkelen tot zeldzame sterkte en tot zeldzame deugd; maar reiner is die deugd en meer geheiligd die zielskracht, als zij zich onderschikt aan het Christendom, en als zij zich opheft met de vleugelen des geloofs; en de kanselier . . . . . . maar over zijne godsdienstbegrippen zullen wij later te spreken hebben.

Dat was wel de man, die goed stond overal, waar hij

geplaatst was: in het gestoelte des hoogleeraars en in den raadsheerzetel; als gezant aan de hoven der vorsten of als volksvertegenwoordiger in het midden der vergaderingen des volks; en alleen ook zulk een man moet hij geweest zijn, om te volbrengen wat hij wrocht. Zulk een man moest hij wezen, die afgeroepen van de bespiegelende studie des geleerden, uit het eenzame boekvertrek, en uit de beperking van eene academische gehoorzaal, plotsling werd verplaatst te midden van een woelig staatkundig leven, nu eens om de raadsman te zijn van aanzienlijken en geleerden, van krijgslieden en vorsten, van steden en gewesten, en ten laatsten van geheel een vaderland. De man, wien het werd opgedragen, tot Alba te gaan, om verzachting te verkrijgen van eene belastingswet, door den raad van beroerte uitgeschreven, en die het van hem verkreeg!

De man, wien de landvoogdes Margaretha, de kardinaal Granvelle, de graven van Egmond en Megen, de hertog van Aerschot, de beroemde Viglius, beurtelings hun vertrouwen schonken, ten bemiddelaar kozen van hunne geschillen; zoowel tot onderhandelaar van hunne teêrste politieke zaken, als tot bezorger van hunne persoonlijke belangen; en die allen, hoe verschillend van gevoelens, van inzigten, van bedoelingen, hoe verschillende inrigtingen zij volgden, hebben het zich nimmer berouwd, dat ze hem hadden ingeroepen, die meer dan eenig ander het geheim had, om opregtheid te paren aan voorzigtigheid, en stilzwijgendheid aan eerlijkheid; die de kunst bezat om eigene overtuiging niet op te offeren, terwijl hij die van anderen verschoonde; die wáár durfde zijn waar het moest, om omzigtig te blijven waar het mogt; en die onder dat alles het geweten zoo rein hield, dat hij er in latere jaren met gemoedelijken ernst, maar met een vrijen vrolijken blik op durfde terugzien. Maar hetgeen hem het allermeest

vereert, is het vertrouwen en de vriendschap, die hij verkregen heeft en behouden van een' der grootste mannen zijner eeuw, van den grootsten man zeker, die de nederlandsche worsteling tegen Spanje in het licht heeft gesteld, van prins Willem van Oranje.

A. L. G. TOUSSAINT: *De graaf van Leicester in Nederland.*

HERMANNUS MODET.

Een van die predikers, wier krachtige en onstuimige welsprekendheid zich het best op haar gemak gevoelde onder een gehoor van duizenden, vrienden en vijanden zamen, beide dreigende met het zwaard van het woord, en tegen de laatsten wel gezind, uit noodweer naar meer stoffelijke wapenen te grijpen. Als aangevallene niet enkel berustende op de tusschenkomst des hemels, en vaak zelve aanvallende in den naam van den Heer.

Een van die predikers, die, zoo ze niet handdadig deel hebben genomen aan beeldenstorm en oproerige beweging, voor 't minst door onstuimige taal en geestdrijvende toespraken dweepende gemoederen tot zulke uitspattingen hebben ontvonkt en aangedreven. Bij Modet in het bijzonder, welke ook zijne handelingen waren en welke zijne bedoelingen tot hiertoe, verdenk ik het beginsel niet, van waar zij uitgingen. Heete, al was het dan ook onverstandige geloofsijver, — geestdrift die zich door niets liet verkoelen, — hoe eenzijdig ook van rigting; stoutheid en vastheid van wil, om de zaak, die hij de eenige regtmatige hield, voort te zetten, — ondanks alle tegenstreving; moed en bereidwilligheid, om daarvoor ieder oogenblik rust,

vrijheid en leven veil te hebben, zijn eigenschappen, die ik nooit mijne achting kan weigeren, zelfs al zie ik ze bevlekt door zoo vele zwakheden en hartstogten, door eigenzinnigheid, heerschzucht, liefdeloosheid en hardheid, als er bij dezen zijn op te merken.

De fransche princes Charlotte van Bourbon, die hem eene wijle heeft gekend als den hofprediker van haren gemaal, veranderde zijn naam van Modet, in dien van Immodest, en zeker heeft hij dáár als elders van bescheidenheid, van zachtheid, van minzaamheid en van den moed geene blijken gegeven, als het een prediker van Christus leere, en een verkondiger van het gezuiverd geloof had gevoegd. Maar men vergeve den man, die monnik was geweest, en die overtuiging genoeg had en ijver genoeg, om het klooster te verlaten, en een voorvechter te worden der hervorming, dat hij onder woelige en moeijelijke levensondervindingen, waar hij geweld met geweld heeft moeten keeren; — dat hij onder zulke omstandigheden niet alle gebreken van eene heftige natuur heeft kunnen afleggen met de kap, en dat hij niet een' geheel nieuwen mensch heeft kunnen aandoen met het kleed van den predikant. Wij hebben daarom niet noodig, eene zijner ongeoorloofde daden goed te keuren, noch in te stemmen met een' enkele zijner buitensporige uitvallen. Hem aanziende, hem hoorende vooral, kan men het niet meer vreemd vinden, dat hij duizenden had weten te boeijen aan de klanken zijner lippen, dat hij door de welsprekendheid der gebaren en van het oog overreed had en overweldigd, waar het kalmer beraad ligt niet door zijne gronden was overtuigd geworden.

De donkere gloed van zijn zwart oog, de strenge ernst, die zetelde op zijn voorhoofd, de krachtige uitdrukking van grove trekken, die ongeregeld waren, maar toch niet onbehagelijk, de trots van zijne houding, het gebiedende van zijne forsche gestalte, de heftige, de vurige levendigheid

zijner gebaren boezemde ontzag in en belangstelling, al was het meer die der vreeze dan die der liefde.

A. L. G. TOUSSAINT: *De graaf van Leicester in Nederland.*

JACOB REINGOUD.

Wat hij innerlijk geweest zij of niet? zal ons op het oogenblik niet ophouden; wij willen nu alleen zijn uiterlijk opnemen. Dat is merkwaardig genoeg: schoon hij wel zes en vijftig jaar kan wezen, is het nog aan hem te zien, dat hij een beeldschoon man moet geweest zijn: nog heeft de opslag en de blik van zijn oog iets fluweelachtigs en iets doorborends zamen, dat verleidend moest zijn en gevaarlijk van overredingskracht, voor mannen en vrouwen beide. Wij hebben het reeds gezegd, dat de regte uitdrukking van zijn gelaat niet vast te bepalen is. Zij wisselt naar de gewaarwording, die hij ondervindt of die hij wil opwekken. De eerste heeft hij zoo goed in zijn magt, dat hij er zelden iets anders van zien laat, dan wat hij wil, en het laatste is hij zóó volkomen meester dat hij altijd den indruk doch maakt dien hij begeert; wilde hij aantrekken, rede en zinnen voelden zich geboeid; wilde hij afstuiten, eene koude huivering dwong tot terug treden; wilde hij gebieden, iets, dat sterker was dan een trotsche wil, dwong tot hoofdbuiging der gehoorzaamheid; maar ondanks al die bewegelijkheid, hebben toch twee eigenschappen zijner ziel op zijn gelaat haren stempel gedrukt, dat blijvend is onder alle wisseling heen: scherpe schranderheid en stoute trots; maar de eene daalt soms af tot fijne sluwheid, de andere plooit zich wel eens tot zachtere fierheid, maar stijgt het liefst tot laatdunkenden overmoed,

zoo haast hij de zelfbeheersching vergeet of onnoodig acht. Zijne gestalte is wel gevormd, regt en buigzaam; noch de gezetheid van den middelbaren ouderdom, noch de vermagering, die haar soms vervangt; oorspronkelijk is zijne houding vast en gebiedend, en zijne gebaren levendig en los; maar daar beiden met gemak en met hooge natuurlijkheid zich rigten naar de ingeving van de gedachte, die de gelaatstrekken beheerscht, zijn ze evenmin te bepalen als de eersten; maar in zijne stem, vooral in zijn spreken, in hetgeen hij zeide zoowel, als in de wijze waarop hij het zeide, lag de kracht zijner heerschappij op den wil van anderen; waar hij sprak om te overreden, was hij zelf altijd het eerst overtuigd, en deelde die overtuiging niet zachtkens mede bij kleine teugen, maar stortte die op eenmaal, meestal met eene enkele magtspreuk, zijn' toehoorder op het lijf, of drong die op onder ruischende woorden, in schitterende beelden. De magt van zijn spreken ging zóó ver, dat hij, eene waarheid ontkennende of eene logen bevestigend, aan het twijfelen bragt, wie alreede voor zich zelven zekerheid had verkregen door feiten.

A. L. G. TOUSSAINT: *De graaf van Leicester in Nederland.*

BETOOGEN. — VERHANDELINGEN.

De benoeming van de leden der tweede kamer is bij artikel 79 opgedragen aan de Staten der provinciën. De Staten der provinciën zijn derhalve kiezers van de tweede kamer der Staten-Generaal; zij oefenen het stemregt uit. Wij hebben reeds van het stemregt en de verkiezingen gehandeld bij het eerste hoofdstuk, maar dit gedeelte met opzigt tot de Staten-Generaal niet aangeraakt. Wij hebben dit toen opzettelijk uitgesteld, tot dat wij deze gelegenheid daartoe hebben zouden. Het is eene vraag en een geschil onder Staatkundigen, welke verkiezing de beste is voor de nationale vertegenwoordiging, die onmiddellijk geschiedt door de natie, of die middellijk geschiedt door kiezers. Wij hadden het rijk in distrikten kunnen verdeelen, de stemgeregtigden van elk distrikt oproepen, en zoo door elk distrikt één of meer leden van de tweede kamer doen verkiezen. Nu zijn de staten der provinciën door de stemgeregtigden benoemd, en deze staten zijn de kiezers. De staten der provinciën worden zelve niet regelregt benoemd door de stemgeregtigden, behalve in den stand der Edelen. In den landelijken stand benoemen stemgeregtigden kiezers, en deze kiezers benoemen de leden van de staten der provinciën. In de steden is er nog eene schakel meer; er zijn stemgeregtigden, kiezers, eene stedelijke regering, en deze stedelijke regering benoemt de leden van de staten der provincie. Zoo verre is onze nationale vertegenwoordiging verwijderd van eene regelregte verkiezing door de natie, dat is, door

de stemgeregtigden onder de natie. De voorstanders van de regelregte verkiezing roemen het levendige aandeel, dat de natie in hare vertegenwoordiging neemt. Zij merken aan, dat er een groot verschil is tusschen de benoeming van een' kiezer, die wederom een' kiezer benoemt, en de benoeming van een lid der Staten-Generaal. Het eerste geschiedt met eene koelbloedigheid, grenzende aan onverschilligheid, en het tweede gaat meestal gepaard met geestdrift. Zij voegen daarbij, dat het gevoel van de betrekkingen tot de stemgeregtigden veel dieper is bij de vertegenwoordigers, wanneer zij door alle de stemgeregtigden gezamentlijk benoemd zijn. Zij oordeelen, dat de band van vereeniging op deze wijze naauwer toegehaald is tusschen de natie en hare vertegenwoordigers. De voorstanders van de trapswijze verkiezing, daarentegen, zijn beschroomd voor de wanorde en het geweld, dat menigmaal met de regelregte en talrijke verkiezingen gepaard gaat. Zij merken aan, dat de stemgeregtigden van eene stad of distrikt bij het benoemen van kiezers met bedaardheid rondzien onder hunne bekenden, en de braafsten en kundigsten daar uit verkiezen. Deze kiezers, zeggen zij, zijn reeds uitgelezen leden der maatschappij, met het vertrouwen van hunne medeburgers vereerd, en zij laten hunne oogen rondgaan in een' meer uitgebreiden kring, om daar wederom de braafsten en kundigsten uit te zoeken. Hier is geen drift, maar des te meer overleg, tot dat eindelijk de benoeming tot de Staten-Generaal aan de bloem van de ingezetenen van iedere provincie komt. De gronden vóór en tegen overwegende, oordeelen wij, dat de regelregte verkiezing meer is het gewrocht van geestdrift, en de trapswijze verkiezing van overleg; weshalve wij ook aan deze laatste de voorkeur geven.

De trapswijze verkiezing heeft slechts plaats in de steden en landelijken stand, terwijl de ridderschappen eene regel-

regte benoeming tot de staten der provincie doen. Wij hebben reeds aangewezen, dat hierdoor beide het aristocratisch en het democratisch beginsel in de provinciale vertegenwoordiging gevonden worden. De staten van alle de provincien zamengenomen maken derhalve eene volledige nationale vertegenwoordiging uit. Wanneer zij nu de leden tot de tweede kamer der Staten-Generaal benoemen, zoo is het niet vreemd, dat zij dit doen in den geest van hunne eigene zamenstelling. Zij dragen beide het aristocratisch en democratisch beginsel over in die kamer, en zoo weten wij dan ook bij ondervinding, dat dit de zamenstelling van die kamer is. Zij wordt op deze wijze eene gelijke nationale vertegenwoordiging, als alle de staten der provinciën gezamentlijk zouden zijn, indien zij op dezelfde plaats konden worden vereenigd. Hiermede vervalt het eerste oppervlakkige denkbeeld, waarvan wij boven melding hebben gemaakt, als of de tweede kamer bestemd ware, om het democratisch beginsel te vertegenwoordigen. Neen, ook het aristocratisch beginsel, zoowel als het democratisch, wordt in deze kamer vertegenwoordigd, en door de vereeniging van beide beginselen wordt de tweede kamer der Staten-Generaal eene echte en volledige vertegenwoordiging.

De zamenstelling van de eerste kamer wordt beschreven in Art. 80. Het getal der leden, van veertig tot zestig, is omtrent de helft van de tweede kamer. Zij moeten behooren tot de aanzienlijksten van den lande, en worden voor hun leven benoemd door den Koning. De grondwet drukt bepaaldelijk uit, waardoor zij aanzienlijk moeten zijn: het is door diensten aan den Staat bewezen, of door geboorte, of door gegoedheid.

Zulk eene aanzienlijkheid is niet eigenlijk en volkomen hetgeen men verstaat onder aristocratie. Het denkbeeld van aristocratie sluit nog meer de familiën in, dan de personen. Men verstaat gewoonlijk daardoor geslachten in

de maatschappij, welke uit onderscheidene hoofden een bijzonder aanzien genieten. Maar wie diensten aan den Staat bewijst, in vrede of oorlog, kan uit den laagsten stand der maatschappij zijn opgekomen. Even zoo kan iemand zeer gegoed geworden zijn door nijverheid en geluk, en oorspronkelijk tot den geringsten stand behooren. Zulke personen zijn aanzienlijk geworden, boven hun geslacht, en en zij behooren niet tot de aristocratie, in de gewone beteekenis van dit woord. In zooverre hebben wij dan ook reden, om in de zamenstelling van de eerste kamer iets van het democratisch beginsel te vinden, gemengd met het aristocratisch. Het oppervlakkig denkbeeld, dat de eerste kamer het aristocratisch beginsel moet vertegenwoordigen, is derhalve mede ongegrond, en wij ontmoeten in de eerste kamer zoowel als in de tweede, een gemengd beginsel.

De vereischten van gegoedheid en bewezene diensten bepalen de aanstelling tot het leven, en laten geen erfregt toe, zoo als in Engeland en Frankrijk plaats heeft. De erfelijke leden worden voor de eerste keer benoemd door den Koning, en het schijnt dat dit voorbeeld heeft aanleiding gegeven, om de benoeming van onze leden, die slechts voor hun leven geldt, aan den Koning op te dragen. Hier schijnt evenwel eene tegenstrijdigheid te bestaan; de nationale vertegenwoordiging dient om een evenwigt te houden met de kroon; ook de eerste kamer vertegenwoordigt de natie, en de leden van dezelve worden niet benoemd door de natie, maar door de kroon.

Hoe dit zij, de ondervinding heeft ons geleerd, dat er iets schijnt te haperen in de zamenstelling.

Het oorspronkelijk verlangen, bij het voorstel tot eene eerste kamer, is zeker geweest, om het erfregt tot een grondslag te leggen. Wij leeren het nut van deze instelling uit het voorbeeld van Engeland. De pairs zijn daar de hoofden van de aanzienlijkste geslachten van het land. Nieuwe

pairs worden er gedurig bijgevoegd door den Koning, en dit geschiedt naar denzelfden regel, die bij ons voorgeschreven is. Tot pairs worden verheven de aanzienlijksten van den lande, door bewezen diensten aan den Staat, door geboorte, door gegoedheid. De geringste standen der maatschappij leveren derhalve mede nieuwe leden op, om zitting te nemen naast de oude pairs, en in zoover is ook het democratisch beginsel gekoesterd. Maar de oudste zoon van den pair, oud of nieuw, volgt hem op bij erfregt. Hier is dus noch eene benoeming door de natie, noch eene benoeming door den Koning; maar elke pair heeft zijn regt in zich zelven, en is geboren vertegenwoordiger der natie. Dat zulk eene kamer van pairs het aristocratisch belang voorstaat, is natuurlijk, en daarmede is het aristocratisch beginsel vast gegrond in de constitutie van Engeland. Deze echte aristocratie staat in hare volle kracht naast de democratie, helpt deze de nationale belangen beschermen tegen inbreuken der kroon, en beschermt niet min de kroon tegen de inbreuken der democratie.

Onze instelling met de Engelsche vergelijkende, en de uitwerking van beide dezelve overwegende, geven wij de voorkeur aan het erfregt, boven de benoeming voor het leven door de kroon. Maar indien het erfregt bij ons ware aangenomen geworden, zoo zouden wij echter iets wezentlijks gemist hebben van hetgeen de kracht en onafhankelijkheid der pairs in Engeland bevordert. De oudste zoon, die zijn' vader als pair opvolgt, erft ook van hem alle zijne vaste goederen. De nieuwe pair, verheven uithoofde van diensten aan den Staat bewezen, ontvangt van de dankbare natie een aanzienlijk erfgoed. Wij kennen geene majoraten, geen voorregt van den oudsten broeder, geene ongelijke verdeeling van erfenissen door de wet. Zulke instellingen te maken, ten einde eene erfelijke kamer te kunnen verkrijgen, zou niet anders zijn, dan eene zaak

van het uiterste gewigt aan eene enkele zijde en uit een enkel oogpunt te beschouwen.

Wij mogen besluiten dat, hoe men ook over de zamenstelling der eerste kamer denke, de ondervinding een gebrek daarin heeft aangetoond. Op meer dan eene wijze kan dit gebrek verbeterd worden; wij hebben hier slechts op te merken, dat er een gebrek schijnt te bestaan.

G. K. GR. V. HOGENDORP: *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, VIII. 253.

JAGT EN HEERLIJKE REGTEN.

Eene voordragt tot een wet op het stuk van de jagt, was geschikt om de noordelijke en zuidelijke leden tegen elkanderen in het harnas te jagen. Tegen deze vrees stond de bedenking over, dat de strijdige wetgeving op de jagt, thans in de groote deelen van het rijk bestaande, nog meer daartoe geschikt was. Dit erken ik, doch had wel gewenscht, dat de discussie van de jagt op de belastingen gevolgd ware. Deze discussie heeft niet alleen de zuidelijke leden tegen de meeste noordelijke vereenigd, zij heeft ook onder de noordelijke leden een nadeelig verschil veroorzaakt.

Alle deliberatiën op de jagt gaan gepaard met eene drift, aan deze liefhebberij eigen, en deze omstandigheid alleen maakte mij beschroomd voor de uitkomst. In de voorgaande zitting was er eene wet, door de regering voorgedragen, verworpen geworden. Deze had het regt van de jagt als regaal voorgedragen; de tegenwoordige stelde het voor als een uitvloeisel van den grondeigendom. In beide de gevallen had men dus niet gerept van het heerlijke regt. Maar het heerlijke regt bleef niettemin de

groote zaak, waar het om te doen was. Niets heeft meer geleden bij de fransche revolutie, dan de heerlijke regten, het leenstelsel; en daarmede is ook wezentlijk de gelijkheid van alle ingezetenen voor de wet en eene vertegenwoordigende regering onvereenbaar. In de zuidelijke provincien zijn de heerlijke regten en het leenstelsel, zoo als in Frankrijk, en door de naauwste vereeniging met Frankrijk, geheel afgeschaft. Men kan er het denkbeeld niet dulden, dat deze volledige afschaffing ooit in den minsten twijfel zou kunnen getrokken worden, en men oordeelt er, dat het jagtregt in de noordelijke provinciën een overblijfsel van de heerlijke regten is.

Toen er Heeren waren, deelden zij zeker in het oppergezag, in de souvereiniteit met den Vorst; en in de ergste tijden van het leenstelsel lieten zij weinig gezag aan den Vorst over. De onderdrukking van het volk was gevolgelijk groot en algemeen. De steden bragten de burgerlijke vrijheid in Europa wederom aan den dag; de Vorsten namen de steden te hulp tegen de overmagtige heeren; het wassend gezag der Vorsten bevorderde dus de vrijheid van het volk. Maar toen dit vorstelijk gezag zoo groot was geworden, dat het op zijne beurt tot onderdrukking van het volk leidde, viel men op eene vertegenwoordiging van het volk, 't welk deel zoude nemen aan de wetgeving, en inzonderheid de belastingen zoude toestemmen. Ziedaar de haven, welke de volken bereikt hebben na zoo vele stormen des staats. Het is niet te verwonderen, dat zij er de rust willen genieten, welke nergens anders te vinden is. Bij de invoering der Grondwet in de noordelijke provinciën, toen Vereenigde Nederlanden, zijn ook de twee grondslagen gelegd van het erfelijk gezag in den Vorst, en de vertegenwoordiging der natie bij de wetgeving. Maar de volmaakte afschaffing van eenige overblijfselen der heerlijke regten is niet nood-

zakelijk geoordeeld. Hoe gering deze overblijfselen waren, heb ik reeds in het eerste stuk van het derde deel opgemerkt. Er bestonden dus vóór 1795 heeren en heerlijkheden in de noordelijke provincien, die weinig kwaad deden, en altoos geene onderdrukking van de volksvrijheid waren. Door de omwending van dien tijd werden zij echter nog meer besnoeid, en thans zijn er geene heeren meer, maar slechts eigenaren van heerlijkheden. De afschaffing der heerlijkheden is in de noordelijke provinciën nooit geschied, zelfs niet bij de vereeniging met Frankrijk. Thans bestaan de heerlijke regten eenig en alleen in den invloed op de aanstelling van eenige ambtenaren, zoo als schouten, secretarissen, predikanten, schoolmeesters, boden. De jagt komt daarbij, in zoo verre dezelve te voren aan de heerlijkheid verbonden was, en niet zoo zeer een deel van de oppermagt, als veel meer een bloote eigendom is. Op dit regt van de jagt werd dan ook vooral gestaan, en meende men het minst te mogen vallen. De eigenaren van heerlijkheden hadden zoo veel geleden in hunne beurs; de heerlijkheden, hun bij erfenis tot groote kapitalen aangerekend, hadden zoo veel van hunne waarde verloren; zij hoopten zoodanig op eenige verbetering bij de verandering van omstandigheden, dat men hun onder de geringe voordeelen, die zij behouden hadden, de jagt ook gunde. Men mogt zich vleijen, dat eene geheele vernietiging van de heerlijke regten het ongevoelig werk van den tijd zoude zijn, langs den weg van afkooping. Zoo had de geest van onze vrije regering, onder de republiek, dit begonnen, en de geest van eenen vertegenwoordigenden regeringsvorm moest het voltooijen.

Al aanstonds zijn er zwarigheden opgekomen, die den weg tot nadere schikkingen moesten banen. Grondeigenaren, die beweerden de jagt mede gekocht te hebben, wilden dezelve niet aan gewezene heeren inruimen. Het

kwam zelfs tot processen, en het vorstelijk besluit op het regt van de jagt werd beschouwd als zonder kracht, omdat de zaak eene wet vereischte.

Na de vereeniging moesten de geschillen hooger loopen, omdat hetgeen de grondeigenaren in de noordelijke provinciën begeerden, in de zuidelijke reeds verkregen en bevestigd was. In de nationale vertegenwoordiging konden de grondeigenaren nu op eene groote ondersteuning staat maken.

Daar kwam eindelijk bij een algemeene strijd, schier in geheel Europa, tusschen oude voorregten en nieuwe gelijkheid. In Frankrijk is er heden veel te doen over feodaliteit, in Duitschland over gemediatiseerden. Heerlijke regten liggen op den grond van alle deze geschillen; en naar mate deze worden bewaard of hersteld, zal het beginsel der nationale vertegenwoordiging er kwalijk bij varen. Indien er geene partijen waren, en de partijzucht niet eigenaardig verleidde tot buitensporigheden, zoo zoude men zich, dunkt mij, overal wel kunnen verstaan. Doch er zijn partijen, waarvan de eene meer kracht aan den monarch, de andere meer kracht aan de nationale vertegenwoordiging geven wil. Zij geraken in drift tegen elkander; de eene zegt: gij wilt het despotismus; de andere: gij wilt de republiek. Het heil der volken is in geen van deze beide uitersten te vinden, maar alleen in de zuivere handhaving van de beginselen der erfelijke oppermagt en nationale vertegenwoordiging. In zoo verre dan de heerlijke regten, hoe gering ook derzelver overblijfsel zijn moge, een werktuig zouden worden, om het despotismus in de hand te werken, moet ik er mij meer tegen verzetten, dan ik anders zoude gedaan hebben.

In dezen staat der zaak, en na alle deze overwegingen, wenschte ik derhalve in het algemeen, dat de schaduw, welke ons overgebleven is van de heerlijke regten, kon

worden te niet gedaan bij minnelijke schikkingen, waaronder de afkoop de eerste plaats bekleedt. In de afdeelingen heb ik dit met opzigt tot de jagt getracht te verkrijgen; maar toen er onoverkomelijke zwarigheden daartegen werden opgesteld, bleef er niet anders over, dan ja of neen op de wet te zeggen.

G. K. GR. VAN HOGENDORP: *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, IV. 23.

OVER DEN INVLOED DER GEBEURTENISSEN EN WIJSGEERIGE BEGRIPPRN VAN DE LAATSTE TIJDEN OP ZEDELIJKE VERLICHTING.

Hoe groot toch ook de rampen mogen geweest zijn, door welke de geschiedenis van onzen leeftijd, in de jaarboeken der menschheid, gekenmerkt wordt; hoe verre ook de razernij van overdrijving gegaan zij bij sommigen, welke geene grenzen voor hunne verbeteringsdrift kenden; het zoude zoowel onzinnig als onbillijk zijn, wanneer men, uit deze gevolgen en misbruiken, de grondbeginsels zelve beoordeelen wilde, welke dikwijls, zelfs bij de predikers dezer beginsels, niets dan dekmantels waren van eerzucht of eigenbelang; en wij hebben juist daarom hier zedelijkheid en zedelijke verlichting onderscheiden, omdat wij de waardij der laatste op zich zelve beschouwen wilden, en omdat wij de vorderingen, welke te dezen aanzien mogten aanwezig zijn, niet wilden afhankelijk maken van eenen mogelijken stilstand of achteruitgang in de eerste, welke aan geheel andere oorzaken zoude moeten worden toegeschreven.

Doch wanneer wij nu deze misbruiken, deze overdrijvingen aftrekken; wanneer wij bij dit onderzoek nimmer vergeten, dat wij hier alleen van verlichting spreken; dan

kan, naar ons inzien, het antwoord niet twijfelachtig zijn, hoe luid dan ook het gewoon vooroordeel zich daartegen verzette: door de laatste jaren niet dan als eene reeks van rampen, dwalingen en misdaden te beschouwen.

Het is echter geene lange optelling, welke ons hier regtvaardigen moet. Neen, slechts één groote karaktertrek van den geest onzes tijds zal het pleit moeten voldingen; slechts één gevolg moet beslissen; maar dat ééne gevolg is juist de grondsteen, waarop het gebouw der zedekunde grootendeels rust, is juist de bron, waaruit alle verbetering en veredeling van menschelijke instellingen moet afgeleid worden: het is de erkentenis en juistere beoordeeling van menschenwaarde.

Ja, op bloed en tranen hebben zij ons gestaan, de woorden Vrijheid en Gelijkheid: verwoestend is derzelver toepassing op staatkundige inrigtingen geweest, en altijd zullen deze gevolgen aanwezig zijn, zoo dikwijls men wijsgeerige *idealen* en staatkundige instellingen ondereen wart, en vergeet, dat de verwezentlijking dier *idealen* niet alleen van het verbeteren der vormen afhangt, maar dat hiertoe ook vooral nadering der bijzondere menschen tot het hooge doel der menschelijke bestemming gevorderd wordt; terwijl zonder deze zedelijke verbetering, vrijheid, uit den aard der zake, regeringloosheid wordt, en gelijkheid niets dan de zegepraal van de trotschheid der armen op de trotschheid van de rijken en aanzienlijken zijn kan.

Doch is het nu daarom minder waar, dat voor den regterstoel van het Opperwezen en der zedelijkheid, de menschen, als zoodanig, inderdaad gelijk zijn? Is het daarom minder waar, dat, op de schaal der eeuwige regtvaardigheid, en stand, en geboorte, en rijkdom, en schranderheid, en kracht inderdaad geen het minste gewigt hebben? Is het daarom minder waar, dat, op deze schaal, slechts reinheid van hart, als de eenige zedelijk erkenbare

menschenadel weegt, welke van geene landstreek, luchtgesteldheid of kleur van gelaat kan afhangen?

Neen, voorzeker; en wanneer dit zoo niet is, dan kunnen wij ook niet aarzelen, aan de gebeurtenissen van onzen tijd ten minste de verdienste toe te kennen, niet van deze denkbeelden als nieuw te hebben aan het licht gebragt (want zij zijn ten allen tijde door de verlichtste wijsgeeren erkend, en door het christendom uitdrukkelijk bevestigd); maar van dezelve zoo algemeen verspreid te hebben, dat de doode letter daardoor nu levendig en levendigmakend beginsel geworden is, hetwelk, uit de scholen in het dadelijke gemeene leven overgebragt, na aldaar eenmaal wortel geschoten te hebben, inderdaad, als eene vordering der algemeene verlichting kan en moet beschouwd worden. En hoe groot, hoe menigvuldig zijn niet reeds de vruchten geweest, welke de menschheid daarvan geplukt heeft! Aansporing van talenten en verdiensten, door het, langzamerhand over geheel Europa zich verspreidende, beginsel van opheffing der slagboomen, welke te voren niet dan uitverkorenen tot den wedstrijd der eer toelieten; bevordering van algemeene verlichting, door instellingen, welke de weldaad eener goede opvoeding ook aan de laagste standen der maatschappij verzekeren; opwekking van het gevoel van menschenwaarde, door de afschaffing van lijfeigenschap en slavenhandel, en aanmoediging tot onderzoek der waarheid, door de erkentenis van het beginsel, dat geen mensch regt kan hebben over het geweten en de overtuiging van een' enkelen zijner natuurgenooten. Waarlijk, indien het, na deze optelling, nog voor iemand noodig ware te betoogen, dat de gebeurtenissen van onzen tijd, inderdaad, een voordeeligen invloed op de zedelijke verlichting gehad hebben, wil ik gaarne bekennen, voor hem niet geschreven te hebben; daar ik mij zelven en den stand der verlichting

in ons vaderland, zoo wel als de maatschappij, tot welke dit antwoord gerigt is, zoude meenen te vernederen, indien ik hier bij de wederlegging wilde stilstaan der éénige tegenwerping, welke tegen dit alles immer gemaakt is, en welke daarin bestaat, dat het gemakkelijker is slaven te beheerschen, die gehoorzamen, zonder te oordeelen, dan over vrije en verlichte burgers te regeren, die, bij elke nieuwe beperking hunner natuurlijke vrijheid, naar de grenzen omzien, binnen welke zij beweren, dat de burgerlijke gehoorzaamheid besloten is.

Dan, ook voor hen zelven, die zoo ver bij hunnen tijd ten achteren zijn, dat zij, ter goeder trouw, deze tegenwerpingen maken kunnen, blijven er nog vruchten over van onzen tijd, welke buiten het bereik hunner tegenwerpingen liggen; en dit zijn de reeds gerijpte *resultaten* der verlichting, voor de wetgeving in het algemeen, en voor de lijfstraffelijke wetgeving in het bijzonder. Wat men toch over staatkundige onderwerpen denken moge, welke wij voorbedachtelijk hier met stilzwijgen voorbijgaan, om geene zekere zaak van onzekere of onbevredigende bewijzen te doen afhangen: menschelijkheid blijft altijd het doel, zoowel als de maatstaf van alle mogelijke zedelijke verlichting; en dat deze, door den invloed der verlichtere denkbeelden op de wetgeving, bevorderd is, kan wel aan geen' twijfel onderhevig zijn.

Ja, gedankt zij de hemel! het is in de lijfstraffelijke wetgeving niet meer de wraak der beleedigde maatschappij, welke naar slagtoffers zoekt; het is menschenliefde, die met aarzelende behoedzaamheid gehoorzaamt aan eene noodzakelijke, maar treurige verpligting. De zekerheid, dat geen misdadiger aan het zwaard der geregtigheid ontkome, is niet meer het uitsluitend doel des wetgevers, die veel hooger prijs stelt op de zekerheid, dat dit zwaard geenen onschuldige treffe. In plaats van eenen onbestem-

den afkeer van deze of gene daad, is alleen de behoefte der maatschappij de maatstaf der strafbaarheid geworden. Niet de daad op zich zelve, maar ook derzelver meerdere of mindere toerekenbaarheid wordt, in de schaal der wetgeving, naar vaste beginselen beoordeeld. Geen pijnbank kan meer den onschuldige voor altijd ongelukkig maken, daar de wet geenen anderen, dan den overtuigden misdadiger, treft. Geene nuttelooze wreedheid verbittert meer de laatste oogenblikken der ongelukkigen, welke de wet aan het dringend belang der maatschappij opoffert, en waar nog hoop op verbetering overblijft, wordt ook deze door den wetgever niet over het hoofd gezien.

En zoo gelooven wij dan ook nu, na dit alles, veilig deze slotsom te kunnen opmaken: dat, wanneer men alleen op verlichting let; wanneer men alleen vraagt, of de toestand van het maatschappelijk leven in Europa, met er daad, door den stroom der gebeurtenissen in onzen leeftijd, aan het zedelijke doel aller menschelijke vereeniging nader gekomen, of verder daarvan verwijderd zij? buiten allen twijfel dit antwoord gunstig zijn moet.

J. M. KEMPER, II. 261. *Over den invloed der staatk. gebeurtenissen en begrippen gedurende de laatste vijf en twintig jaren.*

INVLOED VAN DEN GEEST DES TIJDS OP DE BEOEFENING DER LETTEREN EN WETENSCHAPPEN. 1812.

Alle takken van menschelijke kennis staan in het naauwst verband met het geluk der maatschappij, gelijk zij in het naauwst verband tot elkander staan; doch niet overal is dit verband even zigtbaar, even in het oog loopend.

De wetenschappen, welke de Franschen gewoonlijk met

den naam van *sciences exactes* bestempelen, hebben zeker boven de letteren, dat hare onmiddellijke nuttigheid meer in het oog valt. Rekenkunde, meetkunde, natuurkunde, sterrekunde en scheepvaartkunde hebben, even als de geneeskunde, de scheikunde en de natuurkennis, haren onmiddellijken invloed op het burgerlijk leven. Doch dit is het geval niet met de meeste overige, meer bespiegelende wetenschappen. Men doorziet wel gemakkelijk de belangrijkheid van eene praktische kennis der wetten van een land voor den regtsgeleerde, en het gewigt eener altijd ter hand staande gemeenzaamheid met de vroegere omwentelingen en staatsveranderingen, vooral der nieuwere geschiedenis, voor den staatsman; maar het belang, het onmiddellijk belang der maatschappij bij de beoefening der bespiegelende wijsbegeerte, bij eene wijsgeerige regtskennis en geschiedkunde, bij den bloei der oude letterkunde, en wat van dien aard meer zij, daaronder begrepen, valt het gros der menschen niet zoo terstond in het oog; en het kan ons dus niet bevreemden, dat men, bij eene oppervlakkige beoordeeling, de eerste soort van kundigheden als wetenschappen van een meer onmiddellijk belang voor de maatschappij beschouwt, terwijl men bloote letterkundige en wijsgeerige kennis meer als wetenschappen van sieraad en vermaak aanmerkt.

Maar kan het nu, bij zulk eene beschouwing, wel anders, of de ongunstige loop der tijden moet ook op de beoefening van alles, wat men letterkunde en wijsbegeerte noemt, eenen nadeeligen invloed hebben?

De behoefte, om zich overal tot het noodzakelijke te bepalen, doet van zelf eene grensscheiding maken, waaraan men te voren niet gedacht heeft; en het maken van deze grensscheiding moet, bij eene oppervlakkige beschouwing, langzamerhand voor de letterkunde en wijsbegeerte eenen geest van minachting doen ontstaan, waarin de

eigenliefde eene verontschuldiging van het verzuim zoekt, tot hetwelk de omstandigheden aanleiding geven.

De ongunstige loop der tijden, en het verminderen van huiselijken voorspoed geven dus op zich zelve reeds eene oplossing van het verschijnsel, dat, helaas! ook onder ons reeds meer en meer veld wint. Doch er is nog eene tweede oorzaak, welke uit haren aard dezelfde gevolgen hebben moet. Ik bedoel de verandering van regeringsvorm, en den toestand, waarin zich het grootste deel van Europa bevindt.

Het is uit den aard der zaak duidelijk, en de 'ondervinding van alle eeuwen bevestigt deze waarneming, dat vrijheid en onafhankelijkheid alleen den bloei der wijsgeerige en letterkundige studiën, en vooral ook der geschiedkunde, waarborgen; maar dat een staat van overheersching en slavernij slechts die studiën begunstigt, welke meer vlijt dan geestverheffing vorderen, en, zelfs in hare verste gevolgen, voor den troon des overheerschers niet nadeelig zijn kunnen.

Het ligt thans buiten mijn bestek de oorzaken daarvan te ontwikkelen, doch het verschijnsel is onloochenbaar: en de eeüw van Lodewijk den XIV zelfs, die men wel eens tegen deze waarneming heeft ingebragt, kan hiertegen geenzins ten bewijze strekken, daar die eeuw zelve zich minder door oorspronkelijke geestverheffing, dan wel door terugkeering tot de betere modellen der oudheid kenschetst.

Doch, ook toegegeven, hetgeen ik echter niet toestemme, dat eene duurzame en *volstrekte* alleenheersching, uit haren aard, niet nadeelig zij voor de letterkundige studiën, en de geestverheffingen van het genie, dan nog zou zij dit zeker moeten zijn in een tijdstip, waarin zich zoodanig een despotisme, na eene lange worsteling, eindelijk op de puinhoopen van het met moeite onderdrukt repu-

blicanisme vestigt, waarin de drang van het oogenblik den overweldiger als van zelf noodzaakt, geen enkelen teugel van den veelhoofdigen vijand te laten slippen; ja; waarin het belang van de naauwelijks gevestigde dynastie dringend vordert den altijd naar vrijheid strevenden geest te breidelen, en alle zucht voor de vaderlandsche letterkunde in de wingewesten uit te dooven.

Bespiegelende wijsbegeerte, wijsgeerige zedekunde en regtsgeleerdheid, zoowel als wijsgeerige staat- en geschiedkunde, kunnen in zulk een staat van zaken slechts geduld, niet begunstigd worden. Eene vaderlandsehe letterkunde, onderscheiden van die des overheerschenden volks, boezemt vrees in, en de geest der oude letterkunde zelfs wekt bedenking. Praktische bruikbaarheid, niet inwendige waarde, die men met den naam van kamergeleerdheid bestempelt, is het, waardoor de weg tot eer en belooningen open staat; en, wanneer men nu bij dit alles zich een staat van bijna onafgebroken oorlog en van algemeenen huiselijken onspoed denkt, moet het ontwijfelbaar gevolg van dit alles natuurlijk zijn, dat die geest van het bestuur, waarvan wij zoo even spraken, na zich eerst aan de hovelingen en de grooten des rijks te hebben medegedeeld, allengs de geest van het algemeen wordt, en zoo al niet verachting, dan ten minste minachting voor de niet geteld, niet beloond wordende letteren en wetenschappen ten gevolge heeft.

. . . .
. . . .

Maar is nu werkelijk deze geest, hoe schijnbaar noodzakelijk ook uit de omstandigheden, waarin zich Europa en ons vaderland bevindt, voortvloeijende, de geest van

onzen leeftijd? Ten aanzien van den geest des bestuurs, waaronder wij thans leven, en van hen, welke daarvan de ondergeschikte raderen uitmaken, kan dit aan geenen twijfel onderworpen zijn.

Men raadpleegt de besluiten van Frankrijks beheerscher, overal zal men de zucht zien doorstralen, om, door het invoeren van Frankrijks taal, als de algemeene taal van Europa, de overheersching zedelijk te voleindigen, die zijne wapenen gegrond hebben; men neme de wetten op het onderwijs in handen, en men zal overal deze strekking ten voordeele der onmiddellijk praktisch bruikbare wetenschappen en kundigheden bevestigd vinden; men leze de redevoeringen, zoowel van de sprekers des gouvernements, bij de aanprijzing der wetten omtrent de Universiteit, in het wetgevend ligchaam, als van den grootmeester en anderen, met het in werking brengen dier wetten belast, en men zal overal dienzelfden geest zien doorstralen; men sla het oog op de wetenschappelijke en letterkundige inrigtingen, door openbaar gezag gewettigd, en men zal overal dezelfde grondbeginselen aantreffen.

De afdeeling van staat- en zedekundige wetenschappen bij het Instituut is, bij een opzettelijk besluit, opgeheven. Het door openbaar gezag bevestigd onderwijs in het natuur-, staats- en volkenregt is, misschien wel toevallig, slechts op éene inrigting van openbaar onderwijs overgebleven, terwijl overal elders de regtsgeleerde studie geregeld is, als of er, buiten de kennis der wetten van het land, waartoe men behoort, geene regtsgeleerde wetenschap bestond, en uitdrukkelijk is bij meer dan eene gelegenheid het gevoelen geuit, dat de oude letterkunde niet als doel en studie op zich zelve, maar alleen als hulpmiddel voor de nieuwere letterkunde en wetenschappen moet beschouwd en beoefend worden.

De geest van het bestuur te dezen aanzien kan derhalve,

ik herhale het, aan geenen twijfel onderworpen zijn; maar heeft nu deze ook den algemeenen geest reeds aan zich onderworpen?

Ook op deze vraag is het antwoord, ten minste wat het oude Frankrijk, en de algemeene rigting van den geest in de behandeling der wetenschappen en der letteren betreft; voor hem, die maar eenigzins met den gang der fransche letterkunde bekend is, niet moeijelijk.

Bijna alle tijdschriften ademen denzelfden geest. Het weinige wezentlijk belangrijke, dat nog in het licht verschijnt, heeft de natuurkundige wetenschappen ten onderwerp, en tot één bewijs, onder de vele, van den invloed, welken dit oogpunt van beschouwing reeds op het algemeen gemaakt heeft, strekke de geheele verwaarloozing van alle oude letterkunde bij een groot deel van het opkomend geslacht, zelfs onder het oog en de goedkeuring van ouders en leermeesters, welke laatste zich zoo weinig bemoeijen, dezen geest tegen te gaan, dat zij er zich zelfs eene verdienste van maken, door het plaatsen van fransche vertalingen naast den latijnschen tekst, ook van handboeken des romeinschen regts, hunnen leerlingen de moeite van het aanleeren der tegenwoordige nuttelooze, doode talen te besparen.

Het is waar, bij ons, aan de oude manier gewoon, is deze geest nog niet ver genoeg doorgedrongen, om algemeen te kunnen genoemd worden; maar deszelfs oorzaken, welke in het oude Frankrijk gewerkt hebben, ontwikkelen zich ook langzamerhand hier. De geest van navolging, onzen landaard, helaas! maar al te veel eigen, is ook hier niet werkeloos; de noodlottige onderscheiding tusschen het volstrekt noodzakelijke en het alleen nuttige, het dadelijk bruikbare en het enkel in de gevolgen voordeelige, heeft ook onder ons reeds menigen verdediger; en mijne eigene ondervinding heeft mij reeds meer dan eens overtuigd,

hoezeer het van gewigt zij, deze rigting van den algemeenen geest in deszelfs gevolgen te doen kennen, ten einde men ten minste niet overijld een pad verlate, waarop een bijna onafgebroken roem onze voorvaderen vergezeld heeft.

Ten aanzien van de pogingen, om alle zucht voor de vaderlandsche letterkunde in de wingewesten uit te dooven, zijn de bedoelingen ook niet meer twijfelachtig. De wetten zoowel, als de invloed van magtige ambtenaren, met derzelver uitvoering belast, drukken de beoefening daarvan dagelijks meer; de bepalingen op de drukpers verbannen alle poging tot hare verheffing, en de geestdrift zelve der weinigen, voor welke die verdrukking een nieuwe spoorslag is, wordt door de laagheid van anderen, die in hunne plooibaarheid verdiensten zoeken, tegengewerkt.

En dit bragt mij van zelf tot de tweede vraag, waarvan ik in den aanvang gewag maakte, wat men namelijk van dien geest voor de letteren en wetenschappen te wachten hebbe?

Ik zal echter bij deze vraag slechts met een woord behoeven stil te staan, daar derzelver beantwoording gedeeltelijk van zelf in het reeds behandelde gelegen is. Of kan er misschien een ander gevolg in dezen geest gelegen zijn, dan een langzaam verval van alle vaderlandsche letterkunde in de wingewesten, en eene verheffing der natuurkundige, en andere, in het gemeene leven dadelijk bruikbare, wetenschappen, ten koste van alle wijsgeerige, bespiegelende en letterkundige kennis, en dus ook ten koste van alle eigentlijk gezegde geleerdheid!

Het is waar, bij hen, welke thans door ondervinding de genoegens dezer studiën voor verstand en hart kennen, welke het vaderlandsche des te meer op prijs stellen, naarmate het vaderland ongelukkiger is, zullen die genoegens en die vaderlandsliefde lang een overhalend tegenwigt opleveren; maar wat is eene vlam, die in zich zelven verteert,

zonder dat iemand daarbij licht of warmte zoekt? Mededeeling, door aanmoedigende belangstelling uitgelokt, is eene onmisbare voorwaarde voor den bloei van elke wetenschap; onverschilligheid verwekt uit haren aard moedeloosheid, en eene wetenschap is reeds voor de maatschappij verloren, zoodra die slechts door weinigen, tot hnn eigen genoegen, beoefend wordt.

Maar laten ook die wetenschappen en die letteren genoeg aanlokkends hebben, om door hen, die dezelve thans met vrucht beoefenen, niet weêr verlaten te worden: wat zegt dit, zoo deze geestdrift ook tot het volgend geslacht niet overgaat? Want ter goeder trouw kan men toch niet beweren, dat het opkomend geslacht met geestdrift een' grond bebouwen zal, welke in den aanvang niet dan met moeite en inspanning kan ontgonnen worden, en waarvan het de eindelijke voortbrengsels als nutteloos, of ten minste als overtollig heeft leeren beschouwen.

En zie daar dan, binnen kort, onze hollandsche letterkunde vergeten, alle wijsgeerige en bespiegelende beoefening der wetenschappen verbannen, de oude letterkunde binnen den engen kring der school beperkt, de regtsgeleerdheid tot eene dorre wetkennis in één geschroefd, en de staatkunde eindelijk, zoowel als de geschiedkunde, in eene bloot tijdrekenkundige kennis der op elkander gevolgde staatsomwentelingen herschapen!

J. M. KEMPER: *Verhandelingen.*

HET KAMELEON.

Het Chameleon, bij ons Kameleon genaamd, is een viervoetig, uit een ei voortkomend, dier, en tot de soort der hagedissen behoorende, waarvan het een der geslachten uit-

maakt. De kop, die een vierde van het ligchaam en dus in evenredigheid van het overige monsterachtig groot is, is tevens breed en bijzonder fraai gemaakt, dragende van boven als een helm, die door sommigen ook een kroon genaamd wordt. De rug is hoekig en gebult, als die van een varken, doch meer boogrond, en eindigt in een' langen ronden staart, waarmede het zich in het klimmen vast houdt, slingerende denzelven zeer behendig bij elken tred om de takken der boomen, of hetgeen het anders in zijnen weg ontmoet. De staart dient het alsdan óf tot een steunpunt en verzekering, óf ook somwijlen om het geheele ligchaam op te trekken. Zijn gang is langzaam, statig en behoedzaam, zoekende eerst met voorzigtigheid den voet en nagels wel te plaatsen, en dan nog zich met den staart verzekerende, voor het zich vertrouwt voorwaarts te gaan. Ieder der vier pooten is in twee klaauwen verdeeld, bijna in den vorm als die der papegaaijen, en elke klaauw heeft wederom drie en twee vingeren, die ieder met een' kleinen krommen nagel voorzien zijn, om zich des te beter te kunnen vasthouden. De tong is tusschen de drie en vier duimen lang; de zelfstandigheid dezer tongen is wit, ongedaan en leelijk; de gedaante is rond, van achteren dun en smal, van voren naar het uiteinde dik, breed eenigzins hol en zweemende naar den snuit van een olifant. Deze tong zit in eene soort van schede, die aan de keel vast is, waaruit het dezelve met eene wonderbare snelheid op vliegen en andere kleine bloedelooze diertjes, welke hem voorkomen, uitschiet. Ik heb het dier verscheidene weken aan boord gehad, zonder gewaar te worden, dat het het minste voedsel nuttigde; doch het eindelijk, op de zoogenoemde wijze eene vlieg ziende vangen, beving mij de lust, om het eene vlieg en vervolgens ook een kleinen kakkerlak, op den afstand van ten minste drie duimen van den mond af, voor te houden, die het ook gretig, met de

uiterste snelheid, door middel van de tong, tot zich trok. Het Kameleon begon met de diertjes scherp aan te zien; dan opende het even den wijden bek, dien het aan het achterhoofd kan opensperren, leide het voorste gedeelte van de tong tusschen de lippen en schoot dan met de snelheid, gelijk aan die van een' pijl, welke van een stijf gespannen boog vliegt, de tong op het voorwerp af, met eene zoodanige juistheid, dat het nooit miste te treffen. Het uiterste van de tong, dat mijne vingeren geraakt had, liet een lijmachtig kleverig vocht na, waardoor de vliegen zoo vast gehecht werden, dat ik de vleugels in de hand hield. Insecten zijn hun gewoon voedsel, en deze worden door hen eensklaps ingeslokt, zonder dat men eenige kaauwing of vermaling bespeurt; edoch, daar zij het zeer lang kunnen uithouden, zonder eenige zigtbare spijze te gebruiken, is hierdoor waarschijnlijk de dwaling ontstaan, dat zij alleen van de lucht zouden leven, die zij ook in der daad, met een open mond, zoo sterk inzuigen, dat ik het dier daardoor tot eene buitengewone dikte opgezwollen zag. Het hoofd is onbewegelijk en kan niet, als dat van vele andere dieren, afzonderlijk draaijen; doch dit gebrek is weêrom vergoed, niet zoo zeer en alleen door een scherp gezigt, maar bijzonder door het maaksel, het vermogen en de plaatsing der oogen, die, sterk uitpuilende, het als buiten het hoofd staan. Zij zijn zoo groot als erwten en overdekt met een vel als dat van het ligchaam, waarvan de nerf, in groote kringen loopende, langzamerhand in het middelpunt vermindert, alwaar het gaatje niet grooter is, dan een speldenknop, waardoor het het licht ontvangt. Ieder oog, en dit is het bijzonderste, kan het dier afzonderlijk van het ander oog, met eene bijzondere snelheid, eenen anderen weg heen doen zien, zoodat het een opwaarts, het andere nederwaarts, het een naar boven, het andere naar achteren te gelijk

draaijen en bewegen kan; en daar zij nu als buiten het hoofd geplaatst zijn, zijn zij allerwegen. Ooren, of openingen aan het hoofd, daartoe dienende, ontdekt men niet, en nimmer heb ik bespeurd, dat het geluid eenigen invloed op het dier maakte. Van reukwerktuigen daarentegen schijnt het wel voorzien, en twee gaatjes, waarvan men een ter wederzijde tusschen de oogen en het voorste gedeelte des monds ziet, zullen vermoedelijk als neusgaten dienen. Het vel over het geheele ligchaam is omtrent even als dat der robben scherp als een rasp en kil koud bij de aanraking. Wanneer men het dier tergde, liet het eenen grooten knobbel of kwabbe van tusschen de onderste kaakbeenen zakken, gaapte wijd, maakte een hoogen rug, als eene kat, schuifelde zacht met het geluid als dat van een kleinere slang, en krulde den staart naar onderen op. Daarentegen bij schrik kromp het dier op eene verbazende wijze in één en scheen gedeeltelijk de kleur aantenemen van het geen, waarbij het gezeten had. Het vermogen, om van kleur te veranderen, en die van ligchamen, waarbij het geplaatst is, aantenemen, zou, zoo als de Hollandsche wijsgeer te regt aanmerkt, het verbazendste zijn, dat tot het Kameleon behoort.

Doch later onderzoek heeft bewezen, dat zij dit vermogen niet willekeurig bezitten, en dat alleen de weêrschijn van sterk gekleurde, nabij zijnde voorwerpen op de schubben van het dier aanleiding tot dit vermoeden gegeven heeft; en het is ook voorzeker hieruit, dat het spreekwoord, of liever de vergelijking ontstaan is, welke men van een onvast en veranderlijk mensch maakt, door te zeggen: „hij is een Kameleon."

Hunne gewone kleur te Smyrna, alwaar ik de mijne gekocht heb, is op den rug donker en aan den buik licht groen, trekkende eenigzins naar het geele, met roodach-

tige en ook somtijds geel- of witachtige vlekken. Het houdt zich meest op in boomen, en is, omdat het dan veelal naar de kleur der bladeren zweemt, niet ligt te vinden. Volkomen rood of blaauw heb ik het dier nooit gezien; meestal was het grijs of graauwachtig, hetzij donker, hetzij licht, met vlekken van onderscheiden kleuren, zoodanig dat ik niet kan zeggen, het immer van een eenvoudige of enkele kleur gezien te hebben.

CORNELIUS DE JONG.

PUBLIEKE OPINIE.

Is een van die gevaarlijke woorden, hoedanige er thans zoo vele worden gebruikt, welke eene ongelooflijke elasticiteit van beteekenis hebben. Hoeveel is er dat aanspraak kan maken op dien titel! De meening van een gansch volk en die eener enkele stad, de meening welke jaren lang stand gehouden heeft, en die welke binnen weinige dagen verdwijnt. Daarbij het woord zelf geeft onbestemdheid en onzekerheid te kennen, en houdt volgens de grammaticale uitlegging eene onwillekeurige belijdenis in, op wier juistheid te weinig gelet wordt: wij hebben eene *meening* over datgene, waaromtrent wij onbevoegd zijn *oordeel* te vellen. Doch men ziet dit verschil van oordeel en meening voorbij: ook zonder behoorlijk, somtijds zonder eenig onderzoek, is men van de onbedriegelijkheid zijner meeningen overtuigd; zoodat de publieke opinie het karakter dikwijls van eene algemeene dwaling, bijna altijd van een algemeen vooroordeel verkrijgt.

De openbare meening wordt doorgaans met voorbarigheid gevormd; eigenbelang en driften oefenen den meesten invloed er op uit, en terwijl zij niet ligt door de kracht der beginsels of den invloed van braven en verstandigen te

regt kan worden gebragt, is zij vatbaar om, naar den wil van eerzuchtigen en dwaalgeesten, voortgestuwd of medegesleept te worden. Het is onmogelijk in de meening van het algemeen, al ware het niet dat zij hare gewaande onfeilbaarheid dagelijks zelve wederlegt, een onbedriegelijk en niet veeleer een meestal bedriegelijk rigtsnoer te erkennen. — Doch zij moge met betrekking tot haar innerlijke gehalte, zelden eerbiedwaardig en dikwijls verachtelijk zijn, nooit behoort zij, wat haar magt en invloed betreft, gering te worden geschat. Meeningen brengen daden te weeg [1]). Er is hier een magtige hefboom, eene kracht, waarvan de werking menigmaal alle berekeningen overtreft; die men niet blindeling volgen, maar kennen, bedwingen, leiden, veredelen moet. De veldheer is aan de denkwijs van het leger niet onderworpen, maar voorzeker niet onverschillig. De geneesheer, al vraagt hij den lijder niet om raad, geeft op zijne gemoedsstemming acht. De staat moet door geen publieke opinie heen en weer worden geslingerd, maar dezelfde voorzigtigheid, die haar niet regtstreeks en onverstandig weêrstreeft, stelt op haar bondgenootschap prijs. Zoo weet de stuurman, terwijl hij het schip niet lijdelijk drijven laat en ook niet roekeloos de stormen trotseert, zich van den wind te bedienen. De vergelijking met hem die aan het roer van den staat is gezeten, is toch, althans in één opzigt, niet juist. De krachten der natuur mogen onbedwingbaar en van alle kunst geheel onafhankelijk zijn; de publieke opinie kan worden bedwongen, kan worden veranderd en middellijkerwijze gevormd. Vraagt men, waarin dit geheim is gelegen? Eenvoudig in de natuur-

---

1) «L'homme n'agit que parce qu'il croit, et les hommes en masse agissent toujours conformément à ce qu'ils croient, parce que les passions de la multitude sont elles-mêmes déterminées par ses croyances." La Mennais, *sur l'Indifference*, I. 33.

lijke kracht der beginsels. Waar deze goed zijn, waar zij invloed bezitten, daar heeft men van de openbare meening niets te duchten, daar kan alles goeds worden verwacht 2). Niet door haar te smoren, niet door haar te vleijen, niet door eene kunstmatige opinie in haar plaats te willen stellen, maar door de waarheid aan het licht te brengen, door invloed er aan te verschaffen, door allereerst zich zelven, en, dien ten gevolge, ook de publicke opinie aan dit regtmatig gezag te onderwerpen, hierdoor zal men bestand

---

2) Het is in de kracht der heerschende beginsels, dat het alvermogen der heerschende opiniën ligt. De laatste staan altijd met de eerste in verband. Dikwijls hoort men gewagen van »une opinion factice," welke vooral ook ten gevolge der drukpers en der inrigting van het gezellig verkeer, somtijds door zeer weinige journalisten en intriganten het aanzijn ontvangt: Ancillon t. a. p. 68. Dit is zoo; hadden wij het niet geweten, de lotgevallen ook van ons vaderland, Ao. 1828—1830 zouden het ons hebben geleerd. Maar het is het aanblazen, niet het aansteken der vlam; het voortstuwen van hetgeen reeds met den stroom voortgedreven wordt, het wijzigen van eene rigting, die reeds uit andere en hoogere krachten haar oorsprong verkreeg. De valsche theoriën zijn, als 't ware, de bodem waarin de valsche opiniën worden gezaaid. »Il faut le dire, car on ne le saura jamais assez, tout sort des doctrines: les moeurs, la littérature, les constitutions, les lois, la felicité des Etats et leurs désastres, la civilisation, la barbarie, et ces crises effrayantes qui emportent les peuples, ou qui les renouvellent, selon qu'il reste en eux plus ou moins de vie." La Mennais, t. a. p. Hadden de vorsten en overheden aan deze natuurlijke en historische ontwikkeling gedacht, zij zouden meer belang gesteld hebben in den aard van hetgeen op den kansel, aan de hoogescholen en in de dagbladen werd geleerd: zij zouden zich, om revolutionaire opiniën te overwinnen, buiten het standpunt der revolutionaire theorie hebben geplaatst; zij zouden vooral niet in materiële welvaart een behoedmiddel tegen geestelijk bederf hebben gezocht.

tegen haar aanmatiging en grilligheid zijn, en, zonder haar willekeurig te overheerschen, de overmagt verkrijgen en behouden.

De openbare meening is thans nog gevaarlijker dan voorheen. Men is minder tegen haar invloed gewapend, en zij heeft meerdere kracht. Dit moet voornamelijk toegeschreven worden aan het wegvallen der beginsels, het populariseren van de wetenschap, als eenheid der algemeene beschaving, de gemakkelijkheid waarmede alles medegedeeld en overgebragt wordt.

De meeningen waren in vroegere tijden binnen den kring van beginsels; ook de volksmeening was binnen dien van algemeen geloof en algemeene zedelijkheid beperkt. De ongeloovige wijsbegeerte heeft, door het verbreken van die banden, eene publieke opinie doen ontstaan, ook omtrent beginselen, dat is, omtrent datgene wat, bij eene billijke schatting, steeds boven meeningen verheven had moeten zijn. Hetgeen men vroeger begreep niet betwijfeld te mogen worden, is van dien tijd af, naar willekeur, ontkend. Het gebied der meening, te voren door algemeene waarheden omschreven, heeft geene grenzen meer gekend 3). Naarmate Gods wet minder invloed op de gemoederen had, werd aan de goed of afkeuring van medemenschen dubbele waarde gehecht 4).

De wetenschap werd vroeger als het eigendom meer bij-

---

3) Handelende van den invloed der publieke meening schrijft Ancillon: «Es hat sich seit fünfzig Jahren in Europa eine unsichtbare Macht gebildet, die im Anfange des achtzehnten Jahrhunderts ihren Lauf begonnen hatte." *Zur Vermittl. d. Extr.* I. 115. Deze tijdsopgave wijst op het verval der beginsels. Waar het ongeloof heerscht, is het natuurlijk dat de openbare meening in het hoogste ressort en over alles beslist.

4) Het is in de vreeze Gods, dat het behoedmiddel tegen menschenvrees ligt.

zonder van de geleerden beschouwd. Het algemeen nam de vruchten en resultaten van hunnen arbeid met dankbaarheid aan; maar het wetenschappelijk onderzoek kende geen regtbank van het publiek. Ook hierin was men op het *judicium per pares*, op het oordeel zijner evenknieën gesteld. Althans in de wetenschap werd *weten*, niet *meenen* vereischt. Er was veel, waarover het algemeen onbevoegd geacht werd uitspraak te doen. Doch de wetenschappen zijn gepopularizeerd: halve kennis is nu, in veler oog, kennis van het wezentlijke, naauwkeurige geleerdheid ballast 5) en overtolligheid geworden. Niemand was er, die

---

5) Ballast is niet overtollig, en het is gevaarlijk zeilen, wanneer het vaartuig hiermede niet is voorzien. Mogten velen, ten minste door schade en schande, erkennen dat, gelijk bekwaamheid zonder krachten, vlugheid zonder kunde verderfelijk is. — Het is droevig als menigeen, zonder nut voor de zamenleving, zich onder boeken begraaft. Ruhnkenius heeft over dat soort van kamergeleerden, in de Oratie, *de doctore umbratico*, zeer geestig geschertst: dit mogt een Ruhnkenius doen; want hij wist hoe men echte geleerdheid van ijdele boeksufferij of pronkziek veelweten onderkent. Doch wetenschappelijke kennis dient, bij de tegenwoordige inrigting der dingen, grootendeels op de kamer verkregen te worden; de tijden der platonische dialogen, de tijden der *Peripatetici*, die *rondwandelend* studeerden, zijn voor lang reeds voorbij. Het *pallescere libris* wordt, meer dan in de tijden van Horatius, vereischt. Er zou welligt nuttiger geschertst kunnen worden over zoo velen, die van een studeervertrek gruwen; die meenen veel menschenkennis te hebben, omdat zij geen boekenkennis bezitten, omdat zij saletten, societeiten en gasterijen hebben bezocht; die handelen willen zonder te hebben geleerd, en zich des te bekwamer practici achten, naarmate zij in hun praktijk door grondslagen en regels minder worden geleid, dat is, naar hun toeschijnt, belemmerd. Dit onderwerp heeft ook eene meer ernstige zijde: staatslieden, door geen echte wetenschappelijke kennis tegen den invloed van valsche leerstellingen beschermd, hebben Europa te gronde ge-

zich, na de lezing van eenige *kompendias* en *résumés* niet voor volkomen geregtigd hield, over elk onderwerp eene eigene meening, even goed als die van anderen, te hebben.

De volken waren in vorige tijden meer afgezonderd en de nationale verscheidenheden nog niet door omgang en wrijving, door schaven en beschaven uitgewischt geworden. Er moest in denkwijs en opinie, naar gelang van karakter en toestand, een groot onderscheid zijn. Dit onderscheid is, bij vermeerdering van onderlingen omgang, bij minderen invloed van hetgeen tot eigenaardige ontwikkeling behoort, grootendeels vervallen. Er heeft zich in de latere tijden meer en meer eene europesche openbare opinie gevormd 6). Een titel die in het oog van menigeen, reeds

---

rigt. — Vóór eenige jaren schreef J. G. Müller, *Br. u. d. Studium d. Wiss. p.* 19: »*Auf stockdicker Ignoranz* beruhen die meisten politischen Entwürfe, philosophisch genannte Raisonnementen, Einwendungen gegen Religion und Christenthum, und alle die unendlichen Declamationen gegen Kirche, Clerus, Obrigkeit, gegen Glauben und Sitten der Vorzeit." En ook thans kan over vele, zeer vele ontwerpen, redeneringen, bedenkingen en declamatiën (want er wordt ook thans veel gedeclameerd) juist hetzelfde worden gezegd.

6) De meeste volken van Europa, schoon zij, van het begin der middeneeuwen af, vele vereenigingspunten gehad hebben, zijn lang in spraak, zeden, regeringsvorm en andere opzigten verschillend geweest. De heerschappij der fransche taal en letterkunde, de vermeerderde beschaving, die zoo veel, dat beter ware behouden geworden, weggeschaafd heeft, het gemakkelijker verkeer van de verst afgelegene volken, de wijs, waarop gedachten en gevoelens worden verspreid en medegedeeld, zijn eenige der oorzaken, waardoor deze nationale verscheidenheden, reeds sints een geruimen tijd, niet even sterk waren als voorheen. Doch de voorname reden waarom zij, vooral in de laatste eeuw, althans wat de hoogere klassen betreft, grootendeels verloren zijn gegaan, dient gezocht te worden in de algemeen-

voor de meening van stadgenoot en buurman bevreesd, waarlijk ontzagwekkend is. Minder evenwel wanneer men, met de wapenrusting der beginsels omgord, het monster [7]) onder de oogen durft zien. Er dient, gelijk altijd bij de publieke opinie, hier vooral op het woord *openbaar* te worden gedrukt. De zoogenaamde europesche opinie is daarom de meening van geheel Europa nog niet [8]). Maar schoon zij veel tegenspraak, somtijds zelfs weinig toestemming vindt, zij is het welke te voorschijn treedt, en, openbaar geworden, niet zelden het gevoelen eener zeer geringe minderheid als het gevoelen van allen aannemen doet. Het vindt, bij de eenheid van verkeer, wederklank in de onderscheidene landen; het rijst door die algemeenheid in waarde; en menigeen durft zich tegen eene dwaling reeds daarom niet te verzetten, dewijl zij, ten minste schijnbaar,

---

wording eener leer, die, vermits zij overal het nationale ondermijnt, om het onbestemd-filosofische te bouwen, bij de volken zoowel als bij de individuën, karakterloosheid te weeg brengen moet.

7) Dit woord is hier niet ongepast: »Monstrum horrendum ingens;" en op eene publieke opinie, van beginsels beroofd, zal voorzeker ook het »cui lumen ademtum" toepasselijk zijn.

8) Evenwel deze meening moet een steunpunt en wortel in de europesche denkwijze en gemoedsstemming hebben. Zij moet, als 't ware, uit den bodem der heerschende begrippen opgegroeid zijn. Dan heeft de deelgenoot van het algemeen gevoelen, al is het dat hij gewaarschuwd wordt door eigen geweten en gevoel, al is het dat hij het ongegronde en verderfelijke der gevolgtrekkingen beseft, weinig kracht tot tegenstand of wederlegging. Alleen hierdoor kan de gedurige triumf eener somtijds op zich zelve geheel onbeduidende minderheid, bijv. in de fransche omwenteling, worden verklaard. Er is energie ook bij de niet-terroristen geweest, en zoo hun tegenpartij noch grooter veerkracht aan den dag heeft gelegd, het is omdat haar gedrag niet in tegenspraak met haar beginselen was.

algemeen aangenomen, dewijl zij overal verkondigd en uitgebazuind is.

Ook is er nooit zulk een overvloed van bazuinen geweest. Het is de eeuw der genootschappen, der vergaderingen, der tijdschriften en dagbladen, door welke laatste inzonderheid al hetgeen, waarin eene bedorven publicke opinie, óf haar levensbeginsel, óf haar uitdrukking vindt, met ongelooflijken spoed vermenigvuldigd en medegedeeld wordt. Doch, terwijl men dit teregt in vele opzigten betreurt, vergeet men te ligt dat geestelijke kracht niet enkel door materiële hulpmiddelen kan worden gekeerd. Associatiën vernietigen, raadzalen sluiten, de vrijheid der drukpers, der journalen althans, door willekeurige en strenge banden beperken, is thans in vele landen de hoop en ten minste de wensch eener staatkunde, die, noch de regten, noch de pligten, noch ook de wapens en het arsenaal der regtmatige overheid kent. Natuurlijk; dit ligt in den aard van een liberaal gouvernement. Hoe minder kracht men uit beginsels ontleent, hoe meer men geweldige maatregelen behoeft 9). Het overmatig beklag over beraadslagende ver-

---

9) **Dit blijkt uit de geschiedenis der gansche revolutie-periode en wel inzonderheid uit hetgeen wij, sedert den schok van 1830, dagelijks zien. In Frankrijk regeert men, zoo dit regeren mag worden genoemd, met policie, despotieke wetten, bajonetten en grof geschut. Overal, waar het praktisch atheismus, óf uitdrukkelijk de grondslag van den Staat, óf allengskens het rigtsnoer der staatkunde is geworden, neemt men materiële hulpmiddelen te baat, noodzakelijk, verderf-aanbrengend, misdadig en ten laatste zonder genoegzame kracht. Noch in deze materiële onderdrukking, noch in de bevordering van zoogenaamde materiële belangen, noch in iets dat stoffelijk is, kan een radikaal-genezend middel voor geestelijke krankheden zijn. » Zu den merkwürdigsten Erscheinungen unserer an Täuschungen und Scheingebilden reichen Zeit gehören die immer wiederkehrenden**

gaderingen en dagbladen is, in zeker opzigt, ongegrond en begint waarlijk belagchelijk te worden: zoo bijt de hond in den steen [10]). De oorzaak van het kwaad ligt niet in het voertuig, maar in het wezen der valsche beginsels. Waar deze bestaan, kan men er de mededeeling niet van beletten; zij banen zich een weg over alle hinderpalen heen. De drukpers is een onschuldige trechter van gedachten [11]); niet de trechter op zichzelven is gevaarlijk, maar

---

Versuche der Regierungen, durch den Materialismus dem Fanatismus der Revolution entgegen zu wirken... Die revolutionairen Principien... erhalten nur zum allerkleinsten Theile ihren Nahrungsstoff aus materiellem Uebelstande..., ihr eigentlicher Lebensquell fliesst vielmehr aus einer mit Fanatismus erfassten Religionsansicht, welche sich in den Herzen der vom Christlichen Glauben Abgefallenen ergiesst, und sie an dem nie ermüdenden Kampfe gegen die göttliche Ordnung, und gegen die von Gott eingesetzten Obrigkeiten treibt." *Berlin. polit. Wochenblatt. Ao.* 1834, p. 118. De heerschappij der theoriën, waaruit onze jammeren ontstaan, moet voortduren zoo lang de heerschappij der christelijke beginsels niet wordt hersteld. Alleen door het Christendom kan met vrucht gestreden worden tegen de liberale theorie. Zie de opzettelijke ontwikkeling en verdediging dezer stelling, *Ned. Ged. III. No.* 24.

10) In het algemeen geldt hier, hetgeen door den Hoogl. Ringseis in zijne rede: *über den revolutionären Geist auf den Deutschen Universitäten*, meer bijzonder van deze instellingen gezegd is: « Die gewöhnlich gegen die Hochschulen erhobenen Klagen und die zur Hülfe vorgeschlagenen Mittel berühren nur einzelne Symptome, nicht die Grundursache der Krankheit, nur den letzten, nicht aber den ersten Ring, noch die Mittelglieder einer viel verketteten Reihe von Ursach und Wirkung." *Ev. K. Zeitung*, 1834. p. 259. Het kwaad wordt naar binnen gedreven, wanneer men ter wegneming enkel van de verschijnsels praktizeert. Er kan uit de methode van Hippocrates en Boerhave menige belangrijke les, menige teregtwijzing voor liberale wetgevers en staatslieden worden ontleend.

11) Wanneer, gelijk doorgaans geschiedt, uitsluitend, óf het

door het fenijn. Doch bij de erkentenis, dat het onraadzaam zou zijn dwaalbegrippen enkel of vooral door dwangmiddelen tegen te willen gaan, bij de overtuiging dat men het onheil ten onregte verwijt aan een werktuig hetwelk evenzeer ten goede als ten kwade kan worden gebruikt, mag evenwel niet worden ontkend dat de gemakkelijkheid der verspreiding het bedenkelijke der valsche begrippen verhoogt.

Bevreemdt het welligt, dat juist in eene eeuw, die zich boven de overeenstemming der voorgeslachten verhief, menigeen door de veranderingen eener ongestadige opinie als geheel er aan verslaafd, werd medegesleept; wij hebben getoond dat dit bij den eersten opslag zonderlinge contrast inderdaad onvermijdelijk was. Het vermogen, het alvermogen der publieke meening werd gevestigd, toen eene stelselmatige beginselloosheid ontstond. De waarheid was van de individueele toestemming afhankelijk gemaakt; en nu kon, wanneer tusschen strijdige opinien viel te beslissen, geen rigtsnoer dan de veronderstelde meerderheid van stemmen, de publieke opinie overig zijn. Op haar, dat is, op vlottend zand, werden niet slechts de staten, maar eene soort van conventionele waarheid gesticht. Daarbij had het openbaar gevoelen doorgaans vele middelen om zich te doen gelden (middelen zoo van intrigue als van geweld, goud, en eer, en moordbijl) bij de hand, en maakte

---

voordeel, óf het nadeel der drukpers breed uitgemeten wordt, komt ons te binnen hetgeen van Esopus wordt verhaald; die, gelast zijnde, den eersten dag enkel het beste, den tweeden enkel het slechtste op tafel te brengen, den tweeden zoowel als den eersten dag, tongen, en niets dan tongen opgedischt had. Zoo is het met de drukpers, met het journalismus, met de associatiën: niets nuttiger, niets verderfelijker; de goede of nadeelige werking hangt af van beginsel, doel en gebruik.

ruimschoots daarvan gebruik. Eindelijk moest zij wel uit overtuiging: door velen worden gedeeld, daar zij denzelfden tred met de ontwikkeling der heerschende valsche beginselen hield. Menigeen die, bij verschil van gevoelens, haar zou hebben versmaad, had een onbeperkten eerbied voor haar willekeurig gezag waarom? dewijl hij in die uitspraak doorgaans zijn eigen wijsheid gehoord, zichzelven toegejuicht had.

G. GROEN VAN PRINSTERER: *Beschouwingen over Staats- en Volkerenregt.*

ALGEMEENE KARAKTERKUNDE.

Ik heb doorgaans waargenomen, dat de Nederlanders traag zijn om iets te beginnen, maar onvermoeid, wanneer zij éénmaal het werk hebben aangevat. Daar anderen groote krachten aanwenden, om op éénmaal een zeker geheel daar te stellen, arbeiden zij langzaam, stukswijze, en zijn voldaan, indien zij slechts bij hairbreedten vorderen: *ut gutta cavat lapidem* 1). — Zij zijn uit hunnen aard meer navolgers van anderen, dan voorgangers en scheppers; en dit is in vele opzigten het bederf voor hunne zeden en karakter. Nergens heeft men de nabootsing in het staatkundige en in 't gemeene leven tot zulk een bespottelijk uiterste gedreven als hier te lande. — Aan moed en stoutheid mangelt het hun minder, dan aan sterkte en grootheid van ziel. Men kan veel met hen uitvoeren, mits men hun den toon aangeve; zij volgen gaarne en zeer wel, maar zij moeten worden opgewonden. Ik geloof daarom, dat zij over het geheel betere soldaten dan officieren, be-

---

1) Gelijk de druppel den steen uitholt.

tere burgers dan regenten zijn. Weinige Nederlanders weten zich boven hunnen bepaalden kring te verheffen, meest allen zijn voldaan met het hunne, en het gemeen gevoelt zijne waarde niet. — Ook heb ik eene langwijligheid in onze landgenooten opgemerkt, die hen bijzonder kenschetst, en welke, deels in de vorming van hunnen geest, deels in hun physiek gestel gegrond, zich aan meest alle hunne werkzaamheden, zoo afgetrokkene als gemengde, kenlijk mededeelt. De Nederlander bevat, denkt, oordeelt, besluit, langzaam; zijne driften worden niet spoedig gaande gemaakt; zijne spraak is, in velerleie provinciale buigingen, teemig, langwijlig en woordenrijk; zijn stijl, vooral zijn gemeenzame brievenstijl, is klaar en eenvoudig, maar niet beknopt, weinig kiesch, en droog; zijne volzinnen zijn lang gerekt, zijne redeneringen niet bedeeld van dat puntige, zaamgedrongene, aangestipte, hetgeen zoo bevallig leest, en zoo sterk op de overtuiging werkt; de gemeene hoop, tot alles veel woorden behoevende, is regt babbelachtig en maakt veel omhaals, terwijl de beschaafdere stand, door beter opvoeding het wanvoegelijke daarvan inziende, tot een ander uiterste overslaat, en weinig maar afgemeten spreekt, — vrouwen en jonge lieden, gelijk natuurlijk is, altoos uitgezonderd; van hier dat de Nederlander, de vlugt zijner denkbeelden bestendig kortwiekende, vele vonken van zijnen geest uitdooft, en veelal weinig pikants, weinige slagen, of trekken van vernuft voortbrengt; in het droog komike munt hij echter somtijds uit. — Het kan niet missen, of door dit alles moet zijn voorkomen eene koelheid en schijnbare gemaaktheid aannemen; alle zijne bewegingen zijn als het ware berekend, zijne houding helt naar het statige, en zijn gang is doorgaans log, deftig en vast; misschien zou er zelfs in de ronding en klankverdeeling zijner landtaal eenige overeenkomst met de stemming van zijnen geest zijn aan te wij-

zen; doch dit behoort niet tot mijn onderwerp. — Voor het overige heb ik onder onze landgenooten gevonden vele lieden met een sterk geheugen begaafd, of liever, in staat om eene menigte van denkbeelden te verbinden en lang te bewaren, doch dikwijls bij die zelfde lieden gemist het *repraesentatief* vermogen, of de bekwaamheid om zich oogenblikkelijk zijne vorige bevattingen duidelijk te herinneren; hetgeen een blijkbaar gevolg is van gebrek aan eene levendige verbeeldingskracht. — De voorraad hunner denkbeelden is groot genoeg, en bij een weinig oefenings zelfs niet zelden ongemeen rijk; maar het ontbreekt hen over 't geheel aan eene gelukkige rangschikking en oordeelkundige toepassing derzelven. De menigvuldige bewijzen hiervan zijn voorhanden in velen onzer geleerdste werken, openbare redevoeringen enz.; en het schijnt dat de Nederlanders bij instinkt dit gebrek hebben willen te gemoet komen, door hunne begrippen onder zekere hoofddeelen te rangschikken, en dus elke redeneering aan de dwangwetten eener methode te onderwerpen. — Over den nationalen smaak heb ik reeds hier en daar in het voorbijgaan gesproken. Ik zal er hier dit ééne slechts bijvoegen, dat dezelve mij toeschijnt bij den Nederlander eene veel kleinere plaats te bekleeden dan zijne overige geestvermogens, en dat hij op den roem van eenen goeden, fijnen, kieschen en naauwkeurig proevenden smaak misschien minder aanspraak heeft dan op eenig ander verdienstelijk talent. — Bij eene natuurlijke schranderheid van geest, vinde ik in onze natie geene zeer levendige verbeeldingskracht, geene prikkelbaarheid van gewaarwording. Van daar, dat er somtijds in den gang en schakel harer denkbeelden groote zwakheden en gapingen voorkomen, die de kundige spreker of schrijver zelf niet gevoelt. Van daar ook veelal bij den Nederlander die grofheid van smaak, die weinige kieschheid in het vervullen van duizend kleine doch aan-

genanne pligten der wellevendheid. Welk een verschil tusschen den politen Franschman en hem! de eerste vat oogenblikkelijk de denkwijze, den smaak en het verlangen van iedereen. Zijne verbeelding plaatst hem terstond in eens anders geval. Doorgaans zal hij uwe wenschen voorkomen, en u, zonder u te kennen, beleefdheden doen, kleine diensten bewijzen, een aangenaam onderhoud verschaffen. De Nederlander integendeel heeft niets van dit *prevenante*, hij is niet vatbaar uit hoofde van zijn grover *sensorium*, om elk dien hij ontmoet, te onderscheppen, en voor te komen. Wanneer hij eenen vreemdeling aantreft, neemt hij zelden kennis van hem, maar speelt tegenover hem de rol van een volmaakten egoïst. Met een schichtig en eenkennig oog hem beschouwende, zal hij hem uren laten zitten, zonder een enkel woord met hem te wisselen, zijne vragen kort en koeltjens beantwoorden, en zijne verzoeken om eene kleine dienstbetooning of geheel afslaan, of met huiverigheid inwilligen; in allen gevalle zal hij zich, zoodra mogelijk, van hem ontdoen. Nog gewigtiger is het gemis eener fijne gewaarwordings- en verbeeldingskracht in de oefening der geestkunde, der menschenkennis, en van die verhevene natuurlijke wijsgeerte, waardoor men in de ziel der menschen leest, en die ik niet beter weet te noemen, dan *Empyrische Giskunst*. In deze wetenschappen, voor zoo veel zij proefondervindelijk worden toegepast, heb ik de natie over het geheel zwak gevonden; en echter zijn er geene van meer belang in de menschelijke maatschappij. — Een hieruit voortvloeijend gebrek is, dat de Nederlander zich door den bedrieger, den veinsaard, *intriguant*, ligtelijk laat verschalken. Het is waar, hij is niet spoedig met iemand ingenomen, doch heeft hij ééns eenen goeden dunk voor iemand opgevat, dan is ook niets gemaklijker, dan hem alles voor goede munt te doen aannemen, en zich diep in zijne gunst te wikkelen. Hij is niet alleen goed

van vertrouwen, maar zelfs dom in het stuk van veinzerij en *intrigue*. Men kan hem, zoodra men zijn *crediet* heeft, alles diets maken; en de goede Nederlander is van oudsher in de godsdienst, in de staatkunde, en in het gemeene leven de *dupe* van groote en kleine *Cagliostro's* geweest; hij houdt nog niet op van zulks te zijn. — Ik zal er nog bijvoegen, dat onze Natie mij voorkomt eene overhellende geneigdheid te hebben, om hare eens aangenomene begrippen, en bijzonder hare gevoelens omtrent zekere personen, te *outreren*. Zij loopt doorgaans zeer hoog met geliefkoosde gunstelingen, beaamt, bewondert hen onbepaald, is blindeling ingenomen met al wat zij doen, kan hun kwaad zelfs niet zien. Op deze wijze heb ik menigmaal slechte dienstboden hemelhoog hooren roemen, beurzensnijdende winkeliers rijk zien worden, domme of huichelende kerkleeraars zien *idolatreren*, heerschzuchtige aristocraten zien vergoden, en lieden van allerlei stand en *metier* oneindig boven hunne waarde verheven gezien. Ik ken onderscheidene zeer middelmatige acteurs en actrices, die door geen ander middel, dan eene grillige volks*opinie*, tot zulk eenen graad van aanzien gestegen zijn, dat derzelver naam alleen aanbevelings genoeg voor de nietigste prullerijen is, en deze meer vlugt geeft, dan het beste paar arendswieken immer doen kan. Valt integendeel een schrijver, een regent, of wie hij ook zijn moge, niet in den heerschenden smaak, dan veroordeelt men hem in alles, en valt zoo laag op hem, dat zijne uitmuntendste schriften of daden zelve met hem veracht en vergeten worden. — Ditzelfde zwak ontdek ik alomme bij onzen landaard. Ik zie dezelfde Natie hare kerkbeelden met domme *bigotterie* aanbidden, en straks daarna met dolle woede verbrijzelen. Naauwelijks heeft zij zich voor haren afval van de eene geloofsbelijdenis laten martelen, of zij handhaaft de andere met moorddadige handen. *Oranje* en *Vrij-*

heid waren beurtelings de afgod en de vervloeking des volks; ik heb die woorden meer dan eens met dezelfde geestvervoering van de eigene lippen hooren afrollen. Zoo dra een zeker nieuw werk opgang maakt, volgen er dozijnen van denzelfden smaak, en de Natie verslindt ze allen. Waar ging de *ballon* des actiehandels in 't begin dezer eeuw hooger op, waar maakte zijn snelle val meer slagtoffers, dan hier te lande? Hebben wij geene tijdvakken gehad, waarin alles schilderde, alles rederijkte, alles verzen maakte, alles van Casuisterij en Scholastieke Wijsgeerte droomde? Descartes, Wolff en Newton gaven beurtelings den toon aan het denkend Nederland. Men heeft bij ons overstroomingen gehad van het zwellend hoogdravende, van koele en langgerekte wijsgeerige vertoogen, van het wonderbare, vuile en sentimenteele *romanesque*. Thans overstelpt ons een zondvloed van politieke vodden; en deze overdrijving bereidt zich reeds om plaats te maken voor eene nieuwe, die buiten kijf even belagchelijk zal zijn. De natie heeft altoos geëindigd met te belagchen of te verfoeijen, hetgeen zij eerst met geestdrift had omhelsd. Dit is het lot van alle hare *opiniën* tot hiertoe geweest, en het zal zulks wel blijven, zoo lang zij door haren groven smaak in het sterke vallen zal, en eeuwig tot uitersten gedreven worden.

Velen oordeelen het tijdstip eener revolutie het vruchtbaarst van allen voor de karakterkunde. Ik ben niet van hun gevoelen, indien men van volkskarakters spreekt. In den revolutionairen staat zijn het genoegzaam alleen de groote driften, die werken; maar alle driften beroeren het karakter, doen deszelfs ware strooming stilstaan, en verbergen er de fijnere aanstreken van voor ons oog. Van

hier, dat alle volken, hoe wijd verschillend anders ook van aard, in dien staat zich onderling naderen, en gelijke daden oefenen [1]). Vele bijzondere karakters, dit beken ik, ontwikkelen zich bij zulk eene gelegenheid, en men leert meer dan ooit menschen kennen; maar, wat het eigenlijk gezegd volkskarakter betreft, dit vertoont zich nimmer zoo flaauw en wijfelend, als onder de onstuimigheden eener revolutie. Hij, die uit zulk een tijdstip een volkskarakter wilde kenschetsen, zou voorzeker weinig dienst aan de karakterkunde doen; hij zou dien schilder gelijken, die niet anders dan stormende zeeën geschilderd heeft. — Evenwel, eene staatsomwending kan zoo gewigtig zijn, en door hare gevolgen zulk eenen indruk maken op de nationale geestgesteldheid, dat daardoor nieuwe zijden van het volkskarakter aan den dag gelegd of gevormd worden; en in dat geval is het revolutionair tijdstip voor de karakterkunde ten hoogste belangrijk. Wanneer, b. v. ontwikkelde zich voornamelijk het karakter der Nederlanderen? was het niet, bij gelegenheid van hunnen opstand tegen Spanje? Hebben wij de Franschen niet sedert weinige jaren, na hunne revolutie, beter en in een ander licht, dan ooit te voren, leeren kennen?

Sints 1780 is de Bataafsche republiek in eenen aanhoudenden staat van gisting geweest. Herhaalde omwendingen hebben zich op dit klein staatstooneel vertoond. Twee partijen, waarvan de zaden in eene hooge oudheid bedolven liggen, hebben tegen elkander geworsteld, hebben beurtelings elkander overwonnen, en dingen tot op dit oogenblik naar eene bestendige meerderheid. — Vele en

1) Men denke slechts aan het openen der gevangenissen, het removeren, plunderen, clubs houden, mineren, cabaleren, aanhangen maken, intrigueren, oproer stoken enz. 't welk de revolutiën in alle tijden en landen vergezelde.

groote veranderingen in buitenlandsche betrekkingen en binnenlandsche omstandigheden, in staatsbestuur, regeringen en ambtsbedieningen, in financiën en koophandel, in koloniën en gewesten, in legers en vloten, in gezelschappen en huisgezinnen, in gevoelens en gedragingen, in neigingen en oogmerken, in smaak en in leuzen, kortom in duizend opzigten, zijn van dit alles de noodwendige gevolgen geweest. Bij die gelegenheid hebben zich velerlei personen en karakters opentlijk vertoond. Wij hebben den hoveling, den aristocraat, den intriguant, den verrader, den huichelaar, den zwakken man, den eigenbelangzoeker, den dolleman, den vreesachtigen, den dweeper, den vrijgeest, den ingebeelden weetniet, enz. enz. in eene reeks van gevallen leeren kennen; en dit wel in alle mogelijke standen en kringen der maatschappij, als edelman, als regent, als militair, als geestelijke, als ambtenaar, als koopman, als financier, als gemeen burger, als schutter, als emigrant, als hoofd eener factie, als paskwilschrijver, als courantier, enz. enz. — Nieuwe verschijnsels hebben zich dus voor den wijsgeer opgedaan, een nieuw veld van menschkundige waarnemingen heeft zich aan hem ontsloten. — Bovendien heeft het nationaal karakter zich in meer dan een opzigt duidelijker doen kennen, en sommige nieuwe buigingen ondergaan. — Dit alles levert rijke stof op voor karakterkundige beschouwingen, en maakt eene gewigtige bijdrage uit tot de kennis onzer nationale geaardheid.

Ik zal echter slechts stippen zetten op deze uitgestrekte vlakte; en dit zal ik doen met eene onbeschroomde, waarheid huldigende, en geene partij kiezende noch schromende pen. Als burger veracht ik den dubbelzinnigen weifelaar, en is mijne partij onveranderlijk genomen, sedert ik voor rede vatbaar werd; als wijsgeer ken ik geene opiniën, ik beschouw alleen, en beoordeel menschen en

daden. Wien dit oordeel vernedere, raakt mij niet. Ik wil niemand beleedigen, maar alleen de waarheid onschuldig en blank ten toon stellen. Vindt iemand bij die gelegenheid zijn eigen beeld gemaald, hij verbittere zich niet tegen mij, maar verbetere zich zelven!

Na deze korte inleiding ga ik eenige algemeene trekken, gunstigen en ongunstigen, voor ons Nationaal Charakter uit de jongste gebeurtenissen van ons Vaderland zamelen.

Onder de goede hoedanigheden, die mij bijzonder in het oog vielen, tel ik de volgenden. Warme Vrijheidszucht, afkeer van alle overheersching, onder wat naam ook, zoo buiten- als binnenlandsche, zoowel Broederschappelijke als Mijnheer-lijken. Haat vooral tegen den geringsten zweem van Aristocratie. Besliste overhelling tot eene volksregering bij vertegenwoordiging. Ingewortelde verbittering tegen het verfoeijelijk stelsel der Britsche staatkunde. Meer gevoel van 's volks en 's menschen eigen waarde. Oplevende vonkskens van Volksgeest (*Esprit de Nation*) en natietrots. Meer verlichting, uitbreiding van wijsgeerigen smaak, en dieper inzien in de gezonde beginselen van staatkunde, maatschappelijk verdrag, enz. Toenemende kennis bij de middelbare en lagere standen. Opklaring van sommige godsdienstige en burgerlijke volksvooroordeelen. IJver om zijne vertrapte regten te hernemen, zoowel naar buiten, als naar binnen. Opwakkerende lust tot herstelling der aloude Nationale industrie en welvaart. Moed en geduld, om de grootste zwarigheden voor de zaak des volks te boven te komen. Taaije lijdzaamheid onder den druk. Stille gelatenheid en onderwerping aan de overmagt der heerschende partij. Bescheidenheid jegens de onderliggende wanneer de eerste driften zich gestild hebben. Gematigdheid, voorzigtigheid en welberekendheid in zijne meeste en gewigtigste stappen. Liefde tot orde en geregeldheid

in de maatschappij. Buigzaamheid voor de drukkende, maar door den nood voorgeschrevene, wetten. Hoogachting voor den eerlijken man, die altoos dezelfde blijft, tot welke partij hij ook moge behooren; maar diepe verachting voor draaijers, die met alle winden waaijen, en de opkomende zon steeds aanbidden. Verkleefdheid aan elkander, zoolang men ten minste het onderspit delft. Goedaardigheid des volks, om zich te laten geleiden door elk, die deszelfs vertrouwen heeft; en ligtgeloovigheid aan zijne welmeenende voorstanders, enz. enz.

Deze trekken zijn voorzeker gunstig. — Dan zij worden verduisterd door een aantal min gunstigen, die ik onder de volgende hoofden rangschikt.

1. Woelzucht en geneigdheid, om onder elk bestuur in der tijd te morren, elken maatregel te bedillen, gereedelijk te wantrouwen, en naar verandering te staan. Ik moet evenwel te gelijk erkennen, dat hiertoe van de zijde der aangestelde magten meermalen, ten minste schijnbare, aanleiding gegeven is, en dat geene bovendrijvende partij in ons land immer reden heeft gehad, om volmaakt vergenoegd te zijn met het beleid van zaken.

2. Eenvoudigheid en onkunde des volks omtrent zijne waarachtige belangen en vrienden, gepaard met eene groote inbeelding van eigen doorzigt, bekwaamheden en verdiensten. Het is hierdoor, dat het volk van Nederland zich ten allen tijde bedrogen heeft gevonden in deszelfs verwachting aangaande den uitslag zijner revolutiën. Het is hierdoor, dat dit volk altoos de speelbal is geweest van hen, die bij eene nieuwe orde van zaken hunnen troon oprigten. Het is hierdoor eindelijk, dat eene zoo dikwijls te leur gestelde en twijfelmoedig gewordene Natie ten laatste de handen slap laat hangen, in hare eigene grondbeginselen wankelt, en zich aan overschilligheid of aan hare oude dwalingen overgeeft.

3. Vatbaarheid van ons gemeen voor misleiding en opruijing van *intriguanten*, welke hetzelve ligtelijk tot de onberadenste stappen vervoeren kunnen, indien zij zich slechts onder eene bevallige gedaante weten voor te doen.

4. Hiermede gaat gepaard een dolle ijverzucht in het eerste oogenblik der omwending, om zich door sterke en weinig berekende daden te onderscheiden. Welke verschrikkelijke oproeren en plunderingen hebben het schandjaar 1787 bezoedeld! De omwenteling van 1795 heeft zich hierin van alle anderen voordeelig onderscheiden; doch dit is geene vrucht geweest van 's volks bedaarder denkwijze, maar wel van den invloed en het gezag der Franschen, die ons dezelve met een 80 à 100,000 bajonetten kwamen brengen. In de plaats daarvan hebben wij, sedert den aftogt der overwinnende armée van Pichegru, op vele plaatsen van ons Vaderland verdeeldheden, burgertwisten en volksgistingen zien ontstaan, die nu en dan al zeer hoog geloopen zijn, vooral die van 5 November 1795, en 10 en 13 Mei 1796, te Amsterdam. Men heeft uit deze laatste gebeurtenissen, zoowel als uit die van 1747, 1748 en 1787, ten duidelijkste kunnen bemerken, dat geheime raddraaijers en stokebranden het volk hadden opgewonden; schoon ik te gelijk moet zeggen, dat de lieden van het bewind meer dan eens door hunne onvoorzigtigheid, ongelijkheid aan zich zelf, of ook door zwakheid niet weinig voedsel aan den geest van muiterij en ongebondenheid gegeven hebben.

5. Eene onbezonnene drift voor zijne partij, doch die meest in zwetsen en snoeven bestaat, doorgaans niet langer duurt dan de werking van den drank of van heethoofdige aanhitsers, en zoodra het op doen en geven aankomt, in lafheid, vrees, onverschilligheid en werkeloosheid verwandelt. — Men heeft in alle standen der maatschappij, en ook zelfs bij het tijdelijk bestuur, de

vurigste karakters in den beginne van elke revolutie tot den laagsten graad van verkoeling zien dalen, zoodra de eerste drift voorbij was, en men het drukkende gevoelde van onvermijdbare opofferingen en moeijelijkheden. Velen zijn zelfs volmaakt afgevallen, zij voegden zich opentlijk bij de Oranjepartij; en ik twijfel niet, indien de revolutie met hare rampen nog andere drie jaren voortduren mogt, of de Patriotsche partij zoude meer dan de helft gesmolten zijn!

6. Onze Natie heeft een slaafsch ontzag, eene ingeschapene toegeeflijkheid, voor grooten en magtigen, voor lieden van rang en vermogen. Dit doet haar onwillig altoos weder terugvallen in het zog van eene regering der rijken en aanzienlijken; het heeft ons allengs onzen invloed in Europa, en nog onlangs veel millioenen doen verliezen; en het is oorzaak, dat de overwinnende partij in elke revolutie zichzelve bederft door slappe maatregelen, flaauwe handhaving der wetten, gebrekkige hervormingen, en door eene laffe streeling der onderliggende factie.

7. Een ander kwaad, waarvoor de Nederlander van allerlei rang en stand bij uitstek vatbaar is, en het geen hem als door eene tooverkracht schijnt aan te trekken, zoodra hij de trappen van eene raadzaal, de stoelen der eere bestijgt, is dat van heerschzucht en aristocratie. Welk eene ongerijmdheid, zelven zich over te geven aan eenen misslag, dien men, in den burgerlijken kring levende, zoo lang en zoo regtmatig in anderen verfoeide!

8. Eigenbelang is het groote roersel, dat duizenden in revolutionaire tijdstippen beweegt. Van hier, dat velen zich in schijn bij elke bovendrijvende partij voegen, telkens de opgaande zon aanbidden, de huig altoos naar den wind hangen, en in hunne politieke gevoelens zwenken, zoodra zij hunne oogmerken daardoor beter meenen te zullen bereiken. — Hoe velen bukken gereedelijk voor elk, die hun de wet stelt, indien het hun slechts wel gaat! — Hoe

velen, die voor 1787 revolutionaire Patriotten schenen, om dat er wat te removeren en te ambieren viel, kantelden op eene lage wijze naar de tegenpartij over, zoodra dezelve zegepraalde! en hoevele dezer vervolgeren van hun eigen geloof, riepen in 1795 even sterk Hoezee! als zij zeven jaren te voren gedaan hadden! Ja, ik ken onder hen lieden in menigte, die sedert dien korten tijd al weder veranderd zijn; omdat zij er hunne rekening niet bij vonden. Zij zouden meer dan ooit juichen bij eene derde omwenteling! — Welk een zondvloed van requesten en sollicitatiën heeft het Stadhouderlijk Hof, het Nationaal Hotel, en de stedelijke of gewestelijke raadzalen beurtelings overstroomd! — Er zijn sedert twee jaren meer ambten gevraagd, dan de Republiek met alle hare inkomsten betalen kan; en onder onze Bataven hebben sommigen zich niet geschaamd, om giften of pensioenen te vragen, niettegenstaande het bleek, dat zij of vermogend genoeg van zichzelven, of om verkwisting en wangedrag uitgeweken, of reeds eenmaal, ja somtijds meer dan eens, van 's lands wege schadeloos gesteld waren. Heerlijk Patriotismus! — Verachtelijke eigenbaat! — Ongelukkig vaderland!

9. Eensgezindheid ontbreekt altoos bij de bovendrijvende partij in ons land. In den druk vereenigd, scheurt zij zich bij haren zegepraal in bijzondere aanhangen, die elkander meer haten, dan de overwonne partij zelve. Ieder wil het meest te zeggen hebben; elk zoekt zijnen aanhang te doen bovendrijven; de gemoederen verhitten zich; het volk, door *intrigue* verleid, neemt deel in den twist; en in het troebel water dezer onlusten vischt de vijand; — de vrucht der omwending gaat verloren, en de kabaal, die het onderspit delfde, herstelt op puinen dezer verwoesting allengs haren troon. — Zoo ging het vóór 1787, vóór 1795, en wie zegt ons, hoe het vervolgens gaan zal?

10. Er is een geest van regtsgeleerdheid, van *commercie*

en van *finantiele calculatie*, welke, hoe nuttig ook voor het burgerlijk bestaan onzer landgenooten, echter in het staatkundig vak ten uiterste schadelijk is, omdat hij eene al te naauwe regelmatigheid in de staatszaken invoert, de groote diplomatische stappen belemmert, den gang der staatsbesluiten op eene koopmans leest schoeit, en duizende sluipwegen openlaat voor de baatzucht en *agiotage*, om door sluikerij, woekerhandel, enz. de beste wetten te ontzenuwen, en zich te verrijken ten koste van anderen, ja des noods van het geheele Vaderland. Aan dezen geest, die door alle omwentelingen heen in het Staatsgebouw bleef rondwaren, hebben wij reeds onherstelbare verliezen te danken.

11. Ik wenschte eenen eeuwigen nacht te kunnen verspreiden over dat schandtooneel van kuiperijen, omkoopingen, cabaleringen, ondermijningen, trouweloosheden en listige bedriegerijen, welk sedert eene reeks van jaren, onder allerlei regeringsvorm, heimelijk en openbaar, in ons land gespeeld werd, en waarvan ik, om de eer der natie te sparen, en geene individus ongelukkiger te maken dan zij werkelijk zijn, de jongste *Chronique Scandaleuse* voor als nog liefst gesloten laten wil. — Helaas! indien onze eerlijke voorvaders eens uit hunne grafkelkers opzagen, en hun nakroost zulke rollen zagen spelen!.... Gewis, zij zouden, verschrikt, ons uit hunne doffe kluizen toeroepen: *neen, gij zijt onze afstammelingen, de zonen der aloude Nederlanders, niet meer.*

12. Diep geworteld en tot eene verschrikkelijke hoogte gestegen, is de verbittering, de haat, de wraakzucht, tusschen de twee hoofdpartijen in Nederland. De eene kan dus op den duur niet staande blijven, zonder de andere met magt in bedwang te houden. De driften, de wenschen waren voorheen, en blijven nog, in vele harten zoodanig gespannen, dat eene uitbarsting ijselijker ver-

nielingen dan Etna en Vesuvius bedreigt. — En, hetgeen wel ongelukkig is, er schijnt geen middel, om de harten zamen te brengen. Wat moet het einde hiervan zijn?

13. Ach! dat ik geene reden had om te klagen over toegenomene hebbelijkheid tot bedrog, valschheid, veinzerij, liegen, lasteren en benadeelen van elkander; over hooggaande scheuringen in kerk en burgerstaat; over verval van de openbare godsdienst, door partijschap of zedeloosheid; over verwoestingen in het gezellig leven, in huisgezinnen en geslachten; over verwaarloozing der handwerken, kostwinningen, studiën en wetenschappen; over losheid van zeden en grondbeginselen; over het afleggen van alle schaamte, bij de opentlijkste misdrijven en regtmatigste verwijtingen; met één woord, over de nabijheid eener volmaakte ontbinding van het zedelijk volks-karakter!

14. Bij dit alles komt nog de doorgaande zwakheid, door opvolgende gouvernementen aan den dag gelegd. Men schroomt, men vreest, men arbeidt met een bevende hand, men laat de vorige kwalen zitten en verschoont door eene zachtheid, die wreedheid jegens het Vaderland is, de bewerkers er van; men neemt halve, nietige, zwakke maatregelen; men durft de goeden niet met kracht te handhaven, men ziet oogluikend misbruiken aan, en heeft den moed niet om ze aan te tasten; men verbetert altoos slechts ten deele, maar blijft wezentlijk in het oude zog; men verspilt maanden tot nietigheden, en onderwerpt de dringendste zaken aan eene alles bedervende langwijligheid! Er is geene *energie*, geen doorzettende veerkracht, geene moedige stoutheid, geen *enthusiasme*. Alles gaat zoo laauw en kruipende voort, dat wij vóor de oprigting der Bataafsche Republiek gerustelijk eene geheele eeuw zouden mogen stellen, indien zij, hetgeen God verhoede! de loopbaan afwandelen moest, die de Franschen in zeven jaren doorloopen hebben. Onwillig denk ik altoos,

hierbij, aan dat bekend dier, hetgeen zijn voedsel op een boom verzamelende en van vet schuddende, als het dien verlaat, door zijne trage beweging weder uitgeteerd is, eer het eenen volgenden bereikt heeft. — Tusschen zulk eene kwijning en den dood is in het Politiek ligchaam niet meer dan ééne schrede.

15. Eindelijk, tot welk eene laagte heeft de drift om na te apen ons doen zinken! — De laatste omwending heeft in dit opzigt onze vernedering voor geheel Europa voltooid. — Ik heb er boven reeds te veel van moeten zeggen, en voeg er nu alleen dit verschrikkelijk slotwoord bij: „*van zulk eene natie kan alles*" — dat is, met andere woorden: „*niets wezentlijks niets goeds worden.*"

W. A. OCKERSE: *Characterkunde.*

WAT IS LOGICA?

Zoo hebben wij dan, na de beschouwing der schoone kunsten, ook de wetenschappen, de eigenlijk gezegde wetenschappen, die alleen het ware en het weten ten doel hebben, met derzelver noodzakelijk onderlinge verband in oogenschouw genomen: en ter opheldering van dat alles stel ik u nog eens het beeld van Minerva voor, zoo als zij bij Homerus van voor de oogen van Diomedes den nevel verdrijft, die hem al wat hij zag in onzekere gedaante deed voorkomen, zoodat hij goden van menschen niet wist te onderscheiden. Vrienden, nog eens: brengt dit de natuur, brengt dit de eenparige bestemming der wetenschappen, inzonderheid der dialectica, zoo als wij die *nu* hebben leeren kennen, niet mede? Moeten zij niet even zoo van voor ons zielsoog den *schijn* der zinnelijkheid, ja maar ook de valsche voorstellingen, die menschen er aan gegeven hebben, verdrijven, zoodat wij alles zien,

zoo als het is? Al ware zoo iets slechts de bestemming en uitwerking der wetenschappen, gewis, vrienden, zij zouden hierdoor alleen ons al vrij ver tot de waarheid, ja, tot de wijsheid doen naderen. Maar wij zijn nog niet aan het einde onzer onderzoekingen gekomen. Zij betroffen 's menschen *kenvermogen* bijzonder, even als te voren onze onderzoekingen der kunsten zijn gevoelvermogen betroffen hadden. De vraag is hier dus weêr, wat dat zielvermogen van den mensch moge zijn. Ook hebben wij hier nog eene andere en almede zeer gewigtige vraag te beantwoorden. Na de wetenschappen aldus, de eene na de andere, onderzocht en waargenomen te hebben, vraagt men van zelve: maar waarom tot nu toe nog van redekunde of logica niet gewaagd? *Wat is logica?*

Bij den aanvang onzer navorschingen der wetenschappen, ging het mij even zoo met de logica, vrienden, als het mij te voren, toen wij aan de kunsten gekomen waren, met de aesthetica gegaan was. Ik wist niet, wat logica was, en daarom gewaagde ik van haar niet. Is zij iets anders, vroeg ik mij, dan dialectica? Dat schijnt zoo niet, zeide ik, want in aard en natuur komen zij geheel overeen: door rede en redeneren moeten zij beide ons gelijkelijk tot waarheid brengen. Maar wat dan? Is logica hetzelfde als dialectica? Dat kan ook niet, dacht mij: er moet toch wel eene genoegzame reden zijn, dat men logica zoo bijzonder voor het onderzoek der waarheid houdt. Maar nu dan? Wat zal dan dat onderscheid wezen? Hooger toch is zij niet, dan dialectica, die *goddelijke kunst*, gelijk de Ouden haar noemden, die *koningin der wetenschappen*, zoo als latere tijden haar hebben zoeken te vereeren: wat kan daar boven? Dus peinsde ik daarover na, en het met mijzelven daaromtrent niet eens kunnende worden, stelde ik u maar terstond op Plato's voetspoor de vraag, *wat is waarheid?* voor, die ons, zoo als

gij u herinneren zult, op 's menschen zuivere zielsbegrippen en zoo op de wiskunde, redeneerkunde en al ons volgend onderzoek bragt. Intusschen is het toch niet onbelangrijk, vrienden, dat wij het daaromtrent, wat dan toch wel logica moge wezen, met elkander en met ons zelve eens zijn. Want, zoo wij, bij het behandelen der wiskunde, der redeneerkunde en der overige wetenschappen, de redekunde, de logica met stilzwijgen voorbijgingen, welk wijsgeer zou ons dat vergeven? Maar daarenboven, juist daarom, dat ons dit zoo vreemd en zoo moeijelijk te verklaren schijnt, daarom juist is het ons een prikkel te meer, om het naauwkeurig te onderzoeken.

Bij de Grieken is logica in latere tijden eerst opgekomen. Het woord vind men bij Plato nog niet. Hij spreekt overal van διαλεκτική, maar nergens van λογική. Cicero gebruikt het in zijn werk, *de finibus*, waar hij van de dialectica der oude Academici en Peripatetici gewaagt: en het schijnt mij toe, dat Aristoteles inzonderheid en zijne navolgers logica van dialectica, als voornamelijk het onderzoek van 's menschen kenvermogen behelzende, hebben begonnen af te scheiden. Ik maak dit vooral uit de wijze van philosopheren op, die Cicero in dit zelfde werk, voornamelijk in het vijfde boek[1], aan de Peripatetici toeschrijft. Zij zochten, volgens hem, alles wat tot ons ken- en begeer-vermogen betrekking heeft, zooveel mogelijk uit de menschelijke natuur, en wel inzonderheid, zoo als die in het kind zich openbaart, af te leiden. Eene voortreffelijke wijze van wijsgeerig onderzoek voorzeker; waartoe Plato welligt aanleiding mag gegeven hebben; maar waarvoor Aristoteles eerst in zijne redekundige en staatkundige schriften de baan geopend heeft. Zoo iets dan mogen wel die oude Academici en Peripatetici door logica verstaan hebben; maar letten wij bijzonder op het woord, vrienden.

Λογική is, even als ons redekunde, tot λόγος, de *rede*, betrekkelijk. Redekunde dus, wat zij dan ook wezen moge, zal wel inzonderheid onderzoeken moeten, hoe de mensch van kindsbeen af tot rede, tot redegebruik komt. Zulks is de taal der redeneerkunde niet; deze wijst den weg maar aan, om hetzij tot het vinden, hetzij tot het bewijzen of handhaven van het ware te komen; maar logica heeft, zou ik zeggen, iets meer wijsgeerigs. Het uitvorschen van onzen waarheidszin, en hoe zich die in het kind al openbaart, hoe dit door de wetenschappen geoefend moet worden, maar bijzonder, op welke wijze de mensch, als redelijk wezen, tot deze zijne bestemming komt, dit, dunkt mij, is hare schoone, hoogst belangrijke taak. En geven wij acht op de beste werken der latere tijden, die over de logica verschenen zijn, vindt men niet juist dit daarin doelmatig onderzocht, en onderscheiden zich niet juist daardoor die werken van alle vroegere, die schier alleen de leer der syllogismen, dat min behagelijke deel der dialectica, behelsden? Nemen wij dit alles te zamen, zoo komen wij er, dunkt mij, van zelfs toe om te zeggen, dat logica de dialectica omvat en deze er een gedeelte van uitmaakt. Maar nog iets: logica, zonder redekunst of letterkunde te kunnen genoemd worden, heeft invloed op beide. Men handelt er doorgaans in over de rigtige wijze van zich uit te drukken, hetzij door spreken, hetzij door schrijven: en dit is het meest behagelijke deel van dezelve, wat door de beschaafdste schrijvers der logica zoo opzettelijk behandeld wordt. Nog wijder dus, veel wijder strekt zich het gebied der logica uit, als haren invloed op de redeneerkunde niet alleen, maar ook op de redekunst en de letteren uitoefenende. En zoo dacht men er reeds oudtijds over. *Superest*, zegt Lactantius, *pars illa philosophiae tertia, quam vocant λογικὴν, in qua tota dialectica et omnis loquendi ratio conti-*

netur. Ik ontken hiermede niet, dat men zoo in vroegere als in latere tijden, logica met dialectica verward heeft; ik beweer ook daarmede niet, dat de Ouden zich dan verbeeld hebben de logica te beoefenen, wanneer zij, zoo als de Peripatetici deden, 's menschen kenvermogen navorschten; zij hielden dit voor philosophie in 't algemeen; maar dit meen ik uit al het bijgebragte te mogen afleiden, dat men ten allen tijde naar iets hoogers, iets meer omvattende, dan of redeneerkunde of redekunst of letterkunde is, gezocht, en dat eindelijk *logica* genoemd heeft.

Maar wat zal dan logica zijn? hoor ik u vragen. Is zij dan zoo als men uit dit alles zou opmaken, de *uitgebreidste* der wetenschappen? Ik zou daar niets tegen hebben, zoo zij eene *wetenschap* ware; maar daar twijfel ik aan. Zij is even als aesthetica, naar mijn oordeel, nog meer omvattend en veel hooger, dan eenige der wetenschappen. Eer is zij het, zou ik zeggen, die de beginselen der wetenschappen in den mensch opspoort en den mensch door de wetenschappen tot het ware opleidt. Ik weet het u niet beter te verklaren, dan met u op diezelfde aesthetica terug te wijzen. Wat deze voor de kunst is, dat is logica voor de wetenschappen; en zoo mogen wij haar een *wijsgeerig onderzoek der wetenschappen*, of, wilt gij? *de opleiding des menschen door de wetenschappen tot het ware*, of, met andere woorden, *de wijsgeerte van het ware* noemen. Maar naar aanleiding van ons vroeger onderzoek, denkt ook dit eens met mij na. Zou het ons hier met de wetenschappen niet even zoo gegaan zijn, als hierboven met de kunsten? Wij meenden toen, zonder het bedoeld te hebben, eene Platonische aesthetica te hebben voorgedragen; en ziet eens, zouden wij nu niet even zoo dit ons geheele onderzoek der wetenschappen, van haar beginsel, hare natuur, bestemming, doel en verband,

zouden wij dat niet, als alleen uit Plato ontleend, voor de *Platonische logica*, zouden wij dat eindelijk niet voor de *echte logica*, voor de *echte wijsgeerte van het ware* te houden hebben?

Ik weet niet, wat gij er van zegt, vrienden; maar mij bevalt dit besluit onzer navorschingen van de wetenschappen bij uitstek. Want, vooreerst: is het zoo, als wij het meenen gevonden te hebben, dat aesthetica de *wijsgeerte van het schoone*, en even zoo logica de *wijsgeerte van het ware* is, ziedaar dan niet alleen de band aangewezen, die eensdeels de kunsten, anderdeels de wetenschappen omvat, maar den weg ook voor ons geopend om eenmaal te weten te komen, wat *wijsgeerte* is, en wat zij ons voor het beoefenen der kunsten en wetenschappen zijn moet. Ten andere, is het zoo, wat wij almede meenen gevonden te hebben, dat er in waarheid bij Plato eene *aesthetica*, en even zoo ook eene *logica* en wel de *echte* voorhanden is, ziedaar dan onzen wijsgeeren eene bron voor het behandelen van beide aangewezen, die men tot nu toe bijna geheel heeft voorbij gezien, en waaruit men in de eerste plaats had moeten putten. Ik wil daarmede niet, dat men al wat Aristoteles en de lateren over logica geschreven hebben, verwerpen zou. Zij hebben voortgezet, wat Plato begonnen had; en dit is belangrijk voor ons, ten einde wij, na het ware gevonden te hebben, de kunst ook leeren van het streng te bewijzen en tegen alle drogredenen staande te houden. Maar van Plato moeten wij het in de eerste plaats afzien, en hiermede is men niet altijd begonnen, hoe de waarheid te vinden. En eindelijk, is het zoo, mijne vrienden, als wij het nu ten slotte hebben meenen op te merken, dat ons geheele onderzoek der wetenschappen den leidraad der Platonische logica gevolgd is; ziedaar dan ons ook in staat gesteld, om uit onze eigene navorschingen even zoo nu 's men-

schen kenvermogen en waarheidszin, als te voren zijn gevoelvermogen en kunstzin, wat beide mogen wezen, grondig te onderzoeken. Ik neme er hier reeds bij voorraad uit af, dat zulks wel voornamelijk in het *vermogen van scheiden en verbinden* bestaan zal; want wat toch is er, dat in alle onze navorschingen van het ware onze aandacht meer tot zich getrokken heeft? Maar genoeg vooreerst van dit alles; dan eerst zal het ons regt helder kunnen worden, wanneer wij het verband der kunsten en wetenschappen, en bovenal, wat *wijsgeerte* is, zullen zijn te weten gekomen.

PH. W. VAN HEUSDE: *de Socratische School.*

PLATONISCHE WIJSBEGEERTE.

Ik kan mij daarom ook niet vereenigen met die wijsgeeren, welke uit mismoedigheid over de verkeerde rigting, welke *bij sommige Duitschers* de wijsbegeerte neemt, de oude Grieksche wijsbegeerte terug wenschen; bij welke klagten en wenschen, onwillekeurig voor mijnen geest komen diegenen, welke Schiller uitboezemt in het gedicht, *de Goden Griekenlands;* waarin hij, *tot heil der dichtkunde en der verbeelding*, die Goden terug wenscht. Plato en Cicero dachten hierover geheel anders, en mag ik zeggen, veel *verstandiger*, dan Schiller. Ik herken Schiller niet in dat gedicht, maar wel in: *das Lied von der Glocke*, *die Worte des Glaubens* en meer anderen, waarin hij zelf doet zien, dat men ook, zonder de Heidensche mythologie, verhevene en schoone dichtstukken kan vervaardigen.

Onder die bewonderaars der oudheid, voornamelijk onder diegenen, welke meer uitsluitend de oude letteren beoefenen, en van de nieuwere niet veel kennen, vindt

men zoodanigen, die in elk gezegde der ouden, in elk beeld en vergelijking door hen gebruikt, welke zich eenigzins boven het gewone verheffen, blijken van hooge wijsheid, schoonheid en voortreffelijkheid zien; terwijl, wanneer, in plaats van een der oude schrijvers, een van de nieuweren zoodanig een gezegde of vergelijking gebruikt had, zij dezelve geene bijzondere opmerking zouden waardig oordeelen. Het is door eenen ouden vermaarden Griek of Romein in de Grieksche of Latijnsche taal uitgesproken, — dit geeft daaraan eene bijzondere waarde in hunne oogen. Zoodanigen zijn geene, eenigzins bevoegde, beoordeelaars, het zijn enthousiastische minnaars, die oogen van eene bijzondere soort hebben. Zij zijn gelijk aan die Grieken, welke in Homerus alle wijsheid en wetenschap meenden te vinden.

Profr. Lichtenberg zegt ergens, sprekende van de voorzeggingen uit de verschijning der kometen: „Tot dergelijke profetiën worden twee personen vereischt. De eerste persoon is de profeet; deze behoeft niet veel verstand te hebben; — maar de tweede persoon, *de uitlegger*, op wien het hier voornamelijk aankomt, moet des te meer verstand hebben."

Wanneer ik het een of ander gezegde der ouden met bewondering hoor voordragen, en zoodanig uitleggen en ontleden, als of zich in hetzelve eene bijzondere wijsheid vertoonde, terwijl het mij voorkomt die bijzondere lofspraken niet te verdienen, ja zelfs, nader onderzocht zijnde, niet eens waar, althans niet naauwkeurig te zijn, dan herinner ik mij aan deze aanmerking van Lichtenberg 1).

---

1) *Aanmerking.* Stallbaum voegt de volgende aanmerking op het eind van het *Symposium* van Plato: «Egregie haec Socratis temperantiam, moderationem et constantiam declarant, qui quum

Deze gemelde voorstellingen hebben bij mij invloed, wanneer ik de nieuwere wijsbegeerte met de oude Grieksche vergelijk, met welke voor het overige allezins bij mij vereenigd zijn, achting en eerbied voor de uitmuntende wijsgeeren der oudheid, die zooveel ter bevordering van licht en waarheid bijgedragen hebben, en hooge goedkeuring der pogingen van die verdienstelijke geleerden, welke het schoone en voortreffelijke, dat zij bij de ouden vinden, aan hunne tijdgenooten trachten mede te deelen, daardoor vruchtbaar op dezelve werken, en velen tot het lezen van die uitmuntende voortbrengselen des geestes opwekken.

Dit zijn eenige algemeene aanmerkingen. De volgende hebben alleen betrekking tot de *Platonische wijsbegeerte.*

De meeste oude en nieuwe schrijvers vereenigen zich, om aan Plato de eerste plaats onder de oude wijsgeeren, wier schriften tot ons gekomen zijn, te geven. Al kan men zich met dit oordeel niet vereenigen, al stelt men, wat naauwkeurigheid en bondigheid van onderzoek, veelvuldigheid van kennis aangaat, eenen Aristoteles boven Plato, dit is toch zeker, hetgene deze groote denker, bij wien een scherpzinnig verstand met eene vruchtbare schep-

---

per totam noctem cum hominibus epularum amantissimis bibisset, tamen sobrius neque vino vigiliisque confectus a convivio discessit. Ne talia quidem negligenda sunt iis, qui de dialogorum Platonicorum argumento et consilio prudenter judicare volunt."

Wanneer men intusschen het *Symposium* van Plato leest, ziet men niet, dat Socrates minder wijn gebruikt had dan de overigen, doch dat hij meer dan de anderen kon gebruiken, zonder dronken of slaperig te worden. Alcibiades zegt immers: *Socrates kan ik niet dronken maken, want hij drinkt zoo veel iemand wil, en wordt toch niet dronken. Dus : egregie haec Socratis temperantiam, moderationem et constantiam declarant etc.*

pende verbeeldingskracht, en eenen zin voor het ware, schoone en goede, zoo gelukkig vereenigd was, ons in zijne schriften heeft nagelaten, verdient hoogen lof, ja bewondering, wanneer men zich den staat der wetenschappen ter zijner tijd, en de heerschende denkbeelden zijner landgenooten voorstelt. Deze schriften van Plato hebben ook eenen grooten invloed op de nieuwere wijsbegeerte gehad.

Intusschen spreekt het van zelve, dat het onderzoek van de verdiensten van Plato, op zich zelve beschouwd, en vergeleken met den tijd, waarin hij leefde, geheel iets anders is, dan eene vergelijking van zijne schriften met die, welke de nieuwere tijden hebben voortgebragt. De regtmatige lof en bewondering, welke een Humboldt, (om slechts eenen grooten man van onzen leeftijd hier ten voorbeeld te kiezen), verdient, zal in geenen deele verminderd worden, al is het, dat na eene of meerdere eeuwen, datgene, wat hij onderzocht, veel naauwkeuriger bekend wordt, dan door hem verkondigd is; dat verband en wetten ontdekt worden, welke hij niet eens vermoedde, ja dat meerdere van zijne stellingen onder de dwalingen moeten gerangschikt worden. Al wie dus de voortbrengselen der nieuwere tijden boven die van Plato den voorrang geeft, vermindert hierdoor geenszins den regtmatigen lof van dien wijsgeer, — maar neemt alleen aan *eenen voortgang in de wetenschappen en wijsbegeerte.* Dit is hetgene bij de verdediging der oude schrijvers of bij de verdediging der nieuweren, niet genoeg in aanmerking genomen wordt.

Bij eene vergelijking van hetgene Plato en van hetgene de nieuweren over dezelfde onderwerpen der wijsbegeerte geschreven hebben, moet het theoretische en het practische behoorlijk van elkander onderscheiden worden.

Wat het eerste aangaat, zal toch wel verre het meeste

van hetgeene men bij Plato aangaande de theoretische wijsbegeerte vindt, thans niet meer dan geschiedkundige waarde hebben. Dit is in den aard der zaak gegrond. De wis- en natuurkundige wetenschappen, de Logica, de Anthropologie en andere vakken, waaruit de thoretische wijsbegeerte bestendig moet putten, waren toen ter tijd nog in hare kindschheid. Hoewel ook hierin en in de theoretische wijsbegeerte, die groote wijsgeer, en vaak wijsgeerige dichter, soms diepe blikken geworpen heeft, is toch, hetgene hij aanwees, in nieuwere tijden meer naauwkeurig, bondig, vruchtbaar en veelzijdig ontwikkeld en toegepast.

Op de methode, welke Plato in zijn wijsgeerig onderzoek volgde, kunnen gegronde aanmerkingen gemaakt worden. Veelal mist het onderzoek naauwkeurigheid en bondigheid, vaak is hetzelve eenzijdig, het besluit wordt uit zekere analogiën, beelden en vergelijkingen, die weinig kracht hebben, afgeleid; hypothesen worden als waarheden beschouwd; er wordt geen juist onderscheid gemaakt tusschen hetgene zeker en waar, en hetgene geheel onzeker is, of slechts eenen geringen graad van waarschijnlijkheid heeft. Hierbij komt soms een langdurig, en vervelend spel met begrippen en beelden, hetwelk tot kennis der waarheid weinig kan bijdragen, zoo als ook met abstracte begrippen, of praedicaten, voorgesteld als zelfstandigheden, hetwelk in de dichtkunde kan toegelaten worden, maar in de wijsbegeerte althans verwarring aanbrengt. Het onderzoek strekt zich voorts niet zelden uit tot dingen, waarvan de mensch niets bepalen noch weten kan, geheel tegen den geest van Socrates, zoo als ons dezelve door Xenophon wordt aangetoond.

De methode van Plato verdient dus, in het algemeen genomen, geene bijzondere aanbeveling, en het kan ook wel aan geen twijfel onderworpen zijn, of de beste wijsgeerige methoden, welke de schrijvers der laatste eeuwen gebruikt

hebben, (want met het beste moet toch het beste vergeleken worden,) overtreffen die van Plato.

De dialogische vorm, welken Plato aan zijne werken gegeven heeft, is ook, naar mijn oordeel, niet zonder gebreken. Sommige gesprekken met de Sophisten, indien dezelve verzonnen zijn, en de Sophisten niet zoo onnoozele en slechte menschen waren, gelijk zij door Plato worden voorgesteld, kunnen onder de spotschriften gerangschikt worden, en zullen alsdan, even zoo min als de *wolken van Aristophanes*, door de zedekunde, welke waarheids- en menschenliefde verkondigt, goedgekeurd worden. De gesprekken daarentegen, waarin Socrates met vrienden en leerlingen eene zaak onderzoekt, zijn veelal zoodanig, dat de toehoorder geene andere rol vervult, dan dat hij eenvoudig toestemt, hetgene Socrates zegt; doch deze toestemming geschiedt niet zelden daar, waar dezelve geheel niet behoorde te geschieden, zoodat de bestendige vermaning, welke Socrates aan den persoon doet, met wien hij spreekt, om met hem te onderzoeken, eigenlijk, gelijk het gevolg aanwijst, niet anders beteekent, dan dat deze alle mogelijke spreekwijzen van toestemming zal gebruiken, en soms ook aan Socrates wegens zijne naauwkeurige redenering, groote lofspraak zal geven (welke lofspraken eigenlijk Plato zich zelven geeft, indien namelijk die gesprekken door hem verzonnen zijn). Hoogst zelden vindt men eene tegenwerping, die van belang is, en het juist en scherpzinnig oordeel van den toehoorder of leerling aanwijst. Ik kan mij daarom niet overtuigen, dat deze dialogische vorm navolgingwaardig zij, hoezeer ik ook toestem, dat het vernuft van Plato denzelven soms zeer aangenaam maakt.

Wil men intusschen de voortreffelijkheid van Plato's leerwijze leeren kennen, dan moet men die dialogen lezen, waarin over de practische wijsbegeerte, het zedelijke

en godsdienstige, gehandeld wordt. Hieromtrent kan men zien de schoone plaatsen, welke mijn hooggeachte vriend en ambtgenoot, Professor Ph. W. van Heusde, in deszelfs *Initia philosophiae Platonicae*, alsmede in het werk, *de Socratische School*, uitmuntend heeft toegelicht, en zich daardoor omtrent de oude wijsbegeerte en letterkunde zeer groote verdiensten verworven heeft. Daar ik dus wel mag veronderstellen, dat elk onzer landgenooten, die in de oude Letterkunde belang stelt, deze zoo schoone en belangrijke werken van eenen onzer meest achtingwaardige geleerden zal gelezen hebben, acht ik het onnoodig, die plaatsen hier aan te halen. Ik zou evenwel durven beweren, dat wanneer zelfs deze plaatsen vergeleken worden met diegenen, welke bij de beste nieuwere schrijvers over hetzelfde onderwerp voorkomen, de laatsten den voorrang zullen hebben. Men kieze, welk bijzonder gewigtig onderwerp men wil, waarover Plato gehandeld heeft. Ik geloof, dat het niet zeer moeijelijk zal zijn, eene verhandeling of werk, door een' der nieuweren geschreven, ja zelfs ook *eene christelijke leerrede* over datzelfde onderwerp aan te wijzen, waarin hetzelve meer naauwkeurig, bondig, volledig en meer toepasselijk op het leven is behandeld, dan men zulks bij Plato vindt. Kan men hier ontkennen den heilzamen en krachtigen invloed, welken de voortgang der wetenschappen, doch in het bijzonder de christelijke godsdienst op de practische wijsbegeerte gehad heeft?

J. F. L. SCHRÖDER: *Bijdrage tot Beschouwing van de waarheid der menschelijke kennis.*

. . . .

Doch om dit op de meest duidelijke wijze in te zien, en in het algemeen, welk een voortgang er sedert Plato in de ontwikkeling van staatkundige en zedelijke denkbeelden, en de juiste bepaling van hetgene pligtmatig, betamelijk, regtvaardig, menschlievend en met de waarheidsliefde overeenstemmende zij, heeft plaats gehad, daartoe kan in het bijzonder dienen de overweging van hetgene, aangaande deze onderwerpen der practische wijsbegeerte, in de boeken van Plato, *over den staat*, of *over het regtvaardige*, voorkomt.

In deze boeken vertoont ons Plato, voornamelijk om te doen zien, *waarin de regtvaardigheid bestaat*, een ideaal van eenen staat, waarin de ware (theoretische en practische) wijsgeeren bestuurders zijn, die, door de meest zorgvuldige opvoeding van de vroegste jeugd af aan, door het meest vruchtbaar en doelmatig onderwijs en door eenen gelukkigen aanleg, daartoe bekwaam geworden waren. Deze staat heeft volgens de meening van Plato, welke hij meermalen verklaart, zoodanig eene voortreffelijkheid, dat welligt de menschen nooit zoo groote vorderingen in wijsheid en deugd zullen maken, om zulk eenen staat te kunnen verwezentlijken, en in stand te houden.

Dezelve heeft dus, *en dit moet men hier vooral in aanmerking nemen*, de hoogste uitmuntendheid, welke Plato aan denzelven in zijne voorstelling kon geven, en is dus geheel vrij van die gebreken en onvolmaaktheden, welke een staatkundige hervormer, ziende op hetgene voorhanden is, en zich naar de omstandigheden, den aard van het volk, enz., voegende, meent te moeten toelaten; hoewel hij volmondig bekent, dat hij hierdoor belet wordt het nog betere te kiezen, en eenen meer volmaakten staat te

stichten, en dus verre af is, van eenen idealen staat te verwezentlijken. Men moet dus niet ter verdediging van dezen Platonischen staat de omstandigheden van dien tijd, den aard en toestand der Grieksche gemeenebesten enz. aanhalen.

Intusschen blijkt het, dat deze ideale staat van Plato zoodanig is, dat voorzeker in onze tijden geen weldenkend, braaf man, geen Christen, die dezen naam verdient, verkiezen zou, onderdaan van zoodanig eenen staat, en nog minder, bestuurder van denzelven te zijn, of daartoe bij te dragen, dat zulk een staat gesticht werd.

Ter bevestiging van deze stelling zal het voldoende zijn, van eenige wetten, welke Plato voor dezen staat instelde, te gewagen.

Diegenen, welke Plato de *wachters* (φύλακες) noemt, maken de voornaamste klasse uit van den staat. Uit dezelve worden de bestuurders en verdedigers van denzelven gekozen. Voor derzelver ligchaamsoefening, verstandelijke en zedelijke opvoeding, wordt bijzonder gezorgd, en Plato beschrijft dit uitvoerig. Voor de overige klassen schijnt in dit opzigt geheel geene zorg gedragen te worden, althans hiervan wordt geene melding gemaakt.

De vrouwen, welke tot deze klassen behooren, bekleeden, zoo als de mannen, de voornaamste posten in den staat, en strijden ook in den oorlog. Zij ontvangen daarom, zooveel hare krachten zulks veroorloven, in hare jeugd dezelfde ligchamelijke en psysische opvoeding als de jongelingen; zij nemen niet alleen deel aan de ligchaamsoefeningen, maar strijden ook in het worstelperk met de mannen, en wel *naakt*. Plato betoogt uitvoerig het groote nut, dat uit dit laatste voorkomt, wederlegt op zijne wijze de tegenbedenkingen, en houdt het voor dwaas, dit voor onbetamelijk te houden: „Hij die hierover lacht en spot," zegt hij, „weet niet, wat hij doet, want uit-

muntend is het gezegde: *het nuttige is schoon*, *maar het schadelijke is leelijk*. Diegene is een dwaas mensch, die iets anders dan het kwade voor belagchelijk houdt [1]).

Van deze wachters moet niet één man ééne vrouw hebben, maar de vrouwen zijn gemeenschappelijk voor de mannen, doch met deze bepaling, dat de beste mannen het meest de vrouwen, en wel de besten bijwonen, en de slechtsten daarentegen de slechtsten. De kinderen van de eersten moeten gevoed worden, maar niet die van de laatsten, opdat het kroost, uit de beste ouders ontstaande, veelvuldig worde. De bestuurders hebben niet alleen de vrijheid, maar zijn ook verpligt, om tot nut van diegenen, welke zij besturen, logen en bedrog te gebruiken, want deze zijn, als geneesmiddel, zeer heilzaam — en deze moeten voornamelijk hier, bij die vereenigingen en het verwekken van kinderen, gebruikt worden. Doch dit alles moet op eene kunstige wijze zoodanig door de bestuurders beschikt worden, dat niemand het bedrog opmerkt, opdat er onder de wachters geene ontevredenheid of oproer ontsta. Door het lot wordt wel de bijwoning bepaald, doch deze loten zijn zoodanig gemaakt, dat de bestuurders altijd die loten kunnen laten trekken, welke zij willen, zonder dat diegenen, welke loten, zulks merken; zoodat hij, die geen gunstig lot ontvangt, zulks aan zich zelven, en niet aan eenig bedrog van deze bestuurders toeschrijft.

Plato betoogt uitvoerig, hoe doelmatig en heilzaam zulk eene instelling zij. Het bewijs is daarop gegrond, *dat men immers op eene soortgelijke wijze de rassen van dieren goed houdt*, *en zelfs verbetert*. Uit deze eervolle gelijkstel-

---

1) Plato de Republica V. 452-457. Dus, dat de vrouwen naakt met de mannen worstelen, behoort dan ook, volgens Plato, tot het schoone.

ling van den mensch en het dier vloeijen dan ook andere instellingen voort, die het menschelijk gevoel kwetsen.

Op die wijze zorgen de bestuurders, dat door de jongelingen, welke in den oorlog en andere verrigtingen bekwaam en goed zijn, meer kinderen dan door de anderen geteeld worden. Elk een, die zich dapper in den oorlog kwijt, ontvangt dit voorregt gedurende den oorlog, dat hij elk een, man of vrouw, mag zoenen, en dat niemand mag weigeren zich van hem te laten zoenen. Dit is, zegt Plato, een gewigtig middel, om iemand, die eenen anderen, het zij man (?) of vrouw bemint, aan te sporen, de overwinning te behalen.

. . . .

De bestuurders moeten de kinderen, welke van goede ouders geboren zijn, naar eene bepaalde woning bij minnen laten brengen, welke in een zeker gedeelte der stad afgezonderd wonen. Maar indien de kinderen ligchaamsgebreken hebben (*ἐὰν ἄγαπηρον γίγνηται*), moeten zij, even eens als kinderen van slechte ouders, op geheime plaatsen verborgen worden, zoo als dit, zegt Plato, moet zijn, indien het geslacht der wachters zal zuiver gehouden worden.

Voorts moeten nooit de vader en moeder weten, welk hun kind zij. Dat de vader zulks niet weet, daarvoor schijnt genoegzaam gezorgd te zijn. Maar opdat zulks de moeder niet wete, wordt het kind dadelijk na de geboorte van haar weggenomen, en naar de gemelde woning gebragt. De moeders gaan wel nu en dan derwaarts, om de kinderen, die aldaar zijn, te zuigen, maar er moet gezorgd worden, dat geene van dezelve in staat zij, haar eigen kind te kennen. Zij moeten ook daar niet langer blijven dan om te zuigen; het waken en al het andere werk geschiedt door de minnen. Dus eigenlijke ouder- en kinderliefde, broeder en zusterliefde, en in het algemeen

een familieband, is geheel uit dezen staat gebannen. Plato gelooft het tegendeel, en betoogt uitvoerig, terwijl zijne toehoorders dit volkomen toestemmen, welk een groot voordeel uit deze inrigting voor den staat ontstaan zal, dewijl alsdan alle familietwisten en oorlogen tusschen familiën zullen ophouden. „Immers zal alsdan," dus besluit hij, „elk persoon, hetzij man of vrouw, de belangens van elk anderen met alle kracht behartigen, en zich wachten, tegen denzelven eenige daad van vijandelijkheid te plegen; want hij zal denken: deze is misschien mijn vader, mijne moeder, mijn broeder of mijne zuster. Op die wijze zal er de grootste eensgezindheid heerschen, er zal een gemeenschappelijk belang, doel en bezitting ontstaan."

Welk eene zonderbare redenering, en, mag ik er bijvoegen, welke humaniteit en menschenkennis! Op die wijze zullen dan de kinderen van onze vondelinghuizen, die niet weten, welke hunne ouders en naastbestaanden zijn, in hunne jeugd en in hunnen volgenden leeftijd, zich meer dan andere menschen zorgvuldig wachten, van tegen iemand eene daad van vijandelijkheid te plegen, omdat de gedachte hun steeds voor den geest komt: *deze is misschien mijn vader, mijne moeder, mijn broeder, zuster, neef of nicht.* Hieruit zou dan eene, voor de opvoeding van vondelingen gewigtige, regel volgen, dat men namelijk zorge, *dat deze gedachte levendig voor hunnen geest zij en blijve.* Wij, die het geluk hebben van onze ouders en naastbestaanden te kennen, missen dus dit, voor de zedelijkheid, menschlievendheid en voor de rust en veiligheid van den staat gewigtig, hulpmiddel.

Ik zou hierbij nog van andere instellingen en voorschriften kunnen gewagen, zoo als van de onmenschlievende behandeling der zieken bij langdurige en ongeneeslijke ziekten, — doch het aangehaalde maakt alle verdere aanmerkingen overtollig, daar het, dunkt mij, volkomen be-

vestigt, hetgene ik in de aanmerking tot bladz. 351 gezegd heb. Welk achtingwaardig wijsgeer van onzen tijd zou zich niet schamen, zoodanige wetten voor eenen staat voor te stellen, en wie zou niet de algemeene verachting van alle brave mannen, die een gevoel van betamelijkheid en menschlievendheid hebben, op zich laden, die zulks in een openbaar geschrift durfde voor te stellen, en, als het beste zijnde, aan te prijzen en te verdedigen. Wat helpen al die schoone algemeene gezegden, al die fraaije beelden en vergelijkingen van deugd, waarheid, zedelijkheid, godsdienst, humaniteit, indien hij, die dezelve gebruikt, zoodanige toepassingen daarvan maakt, als Plato hier gedaan heeft.

Prijs en dank zij der goedertierende Voorzienigheid gebragt, die ons door Jezus eene godsdienst heeft doen verkondigen, welke eenen geheel anderen geest ademt, dan diegene is, welken wij hier ontmoeten, — den geest der liefde, waarheid en echte humaniteit. Men vergelijke toch eens eenen staat, ingerigt en bestuurd volgens de beginselen van de christelijke godsdienst, waar de bestuurders ware Christenen en tevens bekwame mannen zijn, die met den meesten ijver, en op de meest doelmatige wijze zorgen, dat allen, (en niet bloot diegenen, welke tot eene zekere kaste behooren) zoodanig een onderwijs, aanleiding en christelijke opvoeding ontvangen, waardoor zij geschikt worden voor de verschillende verrigtingen in de maatschappij, en opwekking ontvangen, om hunne pligten en de voorschriften van die godsdienst getrouw te volbrengen; men vergelijke, zeg ik, zoodanig eenen staat, welke geen ideaal is, maar verwezentlijkt kan worden, met dezen staat, ingerigt volgens Plato's lessen, waar de bestuurders en wachters Platonische wijsgeeren zijn, en welke, volgens het gevoelen van deszelfs stichter, *zoo voortreffelijk is, dat hij op deze aarde wel nooit zal kunnen verwezentlijkt worden.*

Men houde dus op, om van dezen Platonischen staat als van een ideaal te spreken, wanneer men namelijk daardoor iets verstaat, dat uitmuntend is ingerigt. Het schijnt mij veeleer toe, dat dezelve aanleiding kan geven tot eene scherpe satyre op de wijsgeeren, welke de staten willen hervormen. Ik kan mij ook daarom niet vereenigen met het gevoelen van die achtingwaardige en kundige mannen, welke aan deze boeken over den staat de grootste lofspraken geven, en dezelve beschouwen als het meest voortreffelijke, dat Plato geschreven heeft. Ik geloof, dat eene getrouwe, naauwkeurige analysis van dit werk, daarin nog vele andere gebreken, dan diegene zijn, waarvan wij gesproken hebben, zou aanwijzen. Overigens moet ik wederom herinneren, dat hier slechts bedoeld wordt eene vergelijking van hetgene Plato, en hetgene de beste schrijvers der nieuwere tijden over hetzelfde onderwerp geleerd hebben, en deze vergelijking is, dunkt mij, geheel ten voordeele van de laatsten. Hoewel b. v. Plato in het geheele werk over het *regtvaardige* handelt, ontvangt men toch geen duidelijk en naauwkeurig begrip van het *regtvaardige* en van de *regtvaardigheid;* omdat dit, op eene zonderlinge wijze en door eene geheel vreemde redenering, in verband gebragt wordt met het voorschrift: *elk een moet slechts eene soort van werk verrigten.* Er zijn in dit werk wel fraaije gezegden en schoone denkbeelden, doch men moet hier niet enkele gezegden, maar *het geheele werk* beoordeelen. Wij onderzoeken hier ook niet de oorzaken, waardoor Plato tot deze denkbeelden en wetten gekomen is, maar eenvoudig: *zijn dezelve waar en zedelijk goed?* — en hieromtrent kan het antwoord niet twijfelachtig zijn. Het ware en goede hangt niet af van de denkbeelden en gewoonten der menschen.

J. F. L. SCHRÖDER: *Bijdrage tot de beschouwing van de waarheid der menschelijke kennis.*

MENGELWERK.

LIST.

Schoon dit woord van een' alouden oorsprong is, en reeds in de eerste wereld en in de geschiedenis van het eerste menschenpaar voorkomt, en ook in de gewijde inrigtingen van alle volken van ouds een' voornamen invloed had, heeft het zich echter doorgaans eenigzins moeten omkleeden, wijl het, zoodra het zich te veel bloot gaf, altijd iets aan zich had, dat men in een opregt rondborstig karakter als vreemd en ongewoon hield; de toenemende grootheid, en vermogen, in elk land, heeft ondertusschen deszelfs nuttig en onmisbaar gebruik in het maatschappelijke leven doen kennen; men heeft meer en meer gezien, dat het zelfs het gemis van geweld vergoedt, en, met geweld gepaard, eene dubbel krachtige uitwerking heeft; in welk geval het doorgaans de voorlooper van geweld is, en aan hetzelve den weg baant. En uit dien hoofde is dit woord zoowel in de staat-, als krijgs- en handelwetenschappen allengs burger geworden, en als vriend ontvangen; doch om in dien verheven kring te verkeeren, moest het een titel aannemen, die deszelfs waren oorsprong eenigzins vermomde: want daar het eene afstammeling van bedrog en laagheid is, kon het als zoodanig in geen fatsoenlijke en deftige kringen geduld worden. Men gaf het derhalve de ontleende namen van schranderheid, vernuft, fijne politiek, en onder deze glansrijke titels werd het, om deszelfs onmisbare diensten, tot den adelstand verheven; en is, sedert jaren, aan alle hoven in Europa, zeer gezien en bemind geweest; edoch, sinds eenigen tijd met deszelfs boezemvriend geweld in verschil geraakt en de com-

pagnieschap gescheiden zijnde, is hunne onderlinge verstandhouding zoodanig verbroken, dat ze tot een openbare tweedragt uitgeborsten is, en de list voor haren veel sterkeren vijand, die haar overal vervolgt, gedurig wijken moet, en welligt genoodzaakt zal zijn, op een of ander eiland haar schuilplaats te zoeken, waar ze toch voor haren alverwinnenden vijand niet lang zeker zijn zal, maar eindelijk naar een geheel nog woest werelddeel zal moeten verhuizen, waar ze wel de beschaafdheid, maar tevens de tweedragt en dwang invoeren, en dan eerst met het geweld weder verzoenen zal.

LOGEN.

Dit woord is, voor lang reeds, na dat het met de list aan veel voorname hoven verkeerd had, in een' staat van verval geraakt, en thans geheel naar de achterstraten der groote steden verbannen, en houdt zich daar, in een' armoedigen staat, onder den min sierlijken, evenwel heur' eigen naam, *leugen*, op; ook zwerft het nog wel hier en daar op het platte land, en loopt den boer af, maar geen voornaam of fatsoenlijk man houdt zich thans meer met logens op; ten minste in derzelver plaats bedient men zich van veel deftiger en wellevender dienaren, die den zwieriger naam van *abuizen* dragen. De groote wereld is thans vol abuizen, maar logens zijn er niet meer bekend. Onder de latinisten en geleerden, waar dit woord ook nog wel somijds eens ingang vond, toen het nog onder de grooten in dienst was, heeft een deftiger bediende, namelijk de *reservatio mentalis*, die van verhevener afkomst is, vrij aanzienlijker voorkomen heeft, en ook in lang zoo lomp van manieren niet is, deszelfs plaats vervangen; alleen de oortjens-dagbladschrijvers en pamphletisten houden zich nu, bij tijd en wijlen, nog maar in enkele ge-

vallen, eens met den hinkenden, gebrekkigen en armoedigen leugen op.

MAAN.

Dit woord is sedert eenige jaren tot een' aanmerkelijken trap van waarde in het rijk der letterkunde en op den zangberg verheven; van ouds is het in dat der wetenschappen, als zijn de tijdreken-, sterre- en zeevaartkunde van een zeer nuttig gebruik geweest, doch in de dicht- en redeneerkunde plagt het geen meer dienst te doen dan de overige zelfstandige naamwoorden; doch eene zonderlinge omwenteling op den zangberg, waar weleer de zon het volstrekte gebied voerde, blijkens zoo vele getuigenissen van oude en middentijdsche dichters, heeft aldaar eene zekere factie doen ontstaan, door welker woelingen de zon een groot deel van derzelver gebied verloren heeft en de maan, de patronesse van een groot aantal dichters en schrijvers geworden is. Deze partij grondt derzelver nieuwgevormde dichtconstitutie op zekere afgetrokkene gewaarwording, welke zij bij uitzondering *sentiment* of *gevoel* noemen, doch die in zoo verre van de aloude æthesis, of het algemeen kunstgevoel, verschillend is, dat het zich alleen bepaalt tot geoorloofde en ongeoorloofde minnehandelingen, welke doorgaans eene droevige, dikwijls doodelijke, katastrophe of uitkomst hebben, en onder den invloed der maan, meestal in de nabijheid van graven en kerkhoven gepleegd worden. De staatsleus of het symbolum dezer nieuwdichtsgezinden is daarom ook *Maneschijn*, *Kerkhof*, *Dood:* immers deze woorden zijn aan het hoofd van alle derzelver voortbrengselen te vinden; en daar de dichters, welke voorheen door de zon ontstoken zijnde [1]), in een soort van vurige verrukking en *ma-*

1) (Phoebo) *agitante calescimus omnes.* Ovidius.

nia poëtica vervielen, als ze iets groots en verhevens zouden uitbrengen, als zij hun *os magna sonaturum* 1) lieten hooren, vervallen juist dezen door den invloed der maan in eene koude kwijning en doodsche phlegma, en worden bij het bezingen hunner onderwerpen, lunatiek of maanziek. Doch wijl hunne dichtbespiegelingen alleen omtrent eenzame en verlatene plaatsen verkeeren, hebben zij zich ook van den woeligen zangberg afgezonderd, en houden hunne bijeenkomsten meest altijd bij volle maan, omstreeks graven, en wel voornamelijk in cypressenboschjes, waar zij alleen met het zamenstellen van liefde-oden en liefdesgeschiedenissen bezig zijn. Latende voorts alle woelige stoffen, heldendichten, treurspelen, blijspelen, lofzangen, hekeldichten, enz. aan de ouddichtgezinde partij, die nog door de zon verwarmd wordt, echter wier aantal door deze scheuring sterk afgenomen is, overig; uit dit rampzalig verschil en tweespalt is eene soort van dichtneutralen ontstaan, welke het noch met de zon, noch met de maan houden, maar zich eenvoudigjes bij een kooltje vuur verwarmen, waardoor hunne voortbrengselen noch heet noch koud, en niet meer dan laauw zijn. Deze partij groeit van dag tot dag aan, en het is te vermoeden, dat zij eindelijk de beide andere partijen te sterk zal worden, waardoor zon en maan haren invloed in de dichtkunst zullen verliezen, en de zangberg door een kagchel verwarmd en met een eindje kaars verlicht zal moeten worden.

ROOI.

Dit oude woord, weleer gebruikt voor regel, raam, maat, rigtsnoer, is geheel bij ons in onbruik geraakt, en zoude bijna ten eenemaal vergeten zijn, zoo het niet nog over-

1) Horatius, *Lib. I. Sat.* 4.

gebleven ware, in het woord rooijen, beteekenende de grondvlakte van een gebouw regelen en bepalen; gelijk ook in rooimeester, die het opzigt heeft over het bouwen van huizen, stoepen, uitstekken, enz. opdat ze binnen den rooi of bepaalden regel blijven; en in het overdragtelijk spreekwoord, *den weg rooijen*, dat is, den weg, volgens eene regte lijn bewandelen, en niet, als de dronken lieden, heen en weder zwaaijen. Alhoewel nu dit woord, op zich zelve, geheel buiten gebruik geraakt is, heeft men echter deszelfs beteekenis door een veel prachtiger, nog ongelijk ouder en geleerder Grieksch, astronomisch en kosmologisch, woord weten te vervangen, en noemt nu den rooi of regel, waarnaar men werkt, de **Κυνοσουρη** Cynosure of Hondenstaart; zoodat, wanneer men thans wil zeggen: *ik ben voorzien van een' regel*, men zeer deftig zegt: *ik ben voorzien van een hondenstaart*. Maar, zal men zeggen, hoe komt men toch op zoo eene schoone taalverbetering? Wat overeenkomst ligt er tusschen een' rooi of regel en een hondenstaart? — Om deze vraag te kunnen beantwoorden, dient men te weten, dat de oude en latere volken, vóór het gebruik van het kompas, hunnen koers rigteden naar zeker digt bij den Noordpool zich bevindend gesternte, genoemd de kleine Hond, in welks staart zich een helder lichtende en gemakkelijk te onderscheidene star bevindt, welke de Grieken *kunos oure* of hondenstaart plegen te noemen; thans wordt zij ook wel, om derzelver plaatsing nevens den Noordpool, de Noord- en ook de Poolstar genoemd. Elk zeeman, die, ten tijde dat de zeevaart eerst in derzelver beginselen was, de kust durfde verlaten, en zich in de ruime zee te begeven, hield die star in 't oog, wijl die hem het Noorden aanwees, volgens hetwelke hij dan zijnen zeekoers, naar alle hoofd- en bijstreken, regelen en rooijen konde. De Portugezen, die, na herstel der we-

tenschappen, eene der eerste natiën geweest zijn, welke de ruime zee, tot het opzoeken van vreemde landen, gebezigd hebben, zagen die star in hun land altijd opkomen achter het gebergte, dat hun rijk, ten noorden, van het koningrijk Spanje scheidt, en noemden daarom dezelve de Overbergsche star, Tramontana, van welken naam nog bij ons door ouwlingsche gemeenschap met de Spanjaarden en Portugezen, de spreekwijze overig gebleven is, bij hen die door schrik, belemmering of dooling, den rooi of regel, waarnaar zij handelen, uit het oog verliezen, van wien men zegt: *Zij zijn hun tramontane kwijt.* Men zoude nu, daar wij thans dit fraaije woord uit het grieksch in gebruik gebragt hebben, in dat geval kunnen zeggen: *zij zijn hun hondenstaart kwijt;* dat luidt zekerlijk wel wat raar in het hollandsch; doch dat is slechts de ongewoonte; even zoo zoude men, om de oude vervallen lappen der vroegere taal, die zeer onwelvoegelijk op het kleed der nieuwe taal passen, geheel te verwerpen, meer dergelijke prachtige woorden uit de oude geleerde talen kunnen overnemen, en in algemeen gebruik brengen. De minnedichters zouden er ook niet weinig bij winnen, alzoo de breedste en veellettergrepige woorden, veel trotscher, en te gelijk bevalliger in een vers klinken dan de mono- en bissyllaba, of een en twee lettergrepige woorden; bij voorbeeld: in den volgenden Alexandrijnschen versregel zoude men, met het gebruiken van dit nieuwe en fraaije woord, een lettergreep kunnen vervullen, waarmede men anders verlegen zoude zijn:

Uw oog, mijn Chloë! licht, gelijk mijn Noordstar. —

Het gebrek aan een' lettergreep in dezen onvolledigen rijmregel, met het lijntje — aangewezen, is terstond hersteld, zoodra men het fraaije nieuwe woord in algemeen gebruik gebragt zal hebben, en wel aldus:

Uw oog, mijn Chloë, licht, gelijk mijn hondenstaart!

Welk eene edelheid ligt er niet in deze gedachte opgesloten! dat zijn regt van die woorden, welken de dichters mogen en moeten maken ter verrijking hunner taal, en waarvan men, in navolging van den dichter Horatius, zeggen kan:

't Is loflijk, dat men, met vernuft, die woorden smeed',
Waardoor men d'eigen aard van veel verborgen zaken,
Die Hooft noch Vondel wist, aan elk bekend wil maken.
Men houde slechts in 't oog, dat liefst die woordenrei,
Waarmeê men 't Hollandsch siert, van Griekschen oorsprong zij 1).

Evenwel dient men bij dit woord nog zorgvuldig in acht te nemen, dat men, althans in verzen, niet schrijve Hondsstaart, maar beter Hondenstaart, alzoo het eene taaleigenschap van het Hollandsch is, den tweeden naamval in zaamgekoppelde woorden, met de lettergrepen, om der zoetvloeijendheids wille, aantewijzen; hondenstaart beteekent dus hier niet het meervoud, als of men zeide: staart der honden, maar den genitivus singularis, staart des honds. Vergelijk hiermede het woord heldendicht, beteekenende: gedicht eens helds, waarvoor men ook niet heldsdicht mag schrijven; zoo ook niet hondsstaart, hetwelk ik voor jonge minnedichters meende hier te moeten aanmerken.

---

1) *Dixeris egregie, notum si callida verbum*
Reddiderit junctura novum. Si forte necesse est
Indiciis monstrare recentibus abdita rerum,
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis
Continget, dabiturque licentia sumta pudenter.
Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Græco fonte cadant.

In Arte Poëtica, Vers. 47 et seqq.

SCHOUWBURG.

Dit woord, schoon men er thans, als men zich sierlijk in de modetaal wil uitdrukken, ook wel eens Spectakel van maakt, en de gemeene man zich nog met het eerste en oudste Grieksche woord Komedie behelpt, is, in deszelfs beteekenis, nog al hetzelfde gebleven, als het bij deszelfs oorsprong geweest is; namelijk een gebouw, waarin men komt *om te zien en om gezien te worden;* echter de voorwerpen, die zich in hetzelve ter beschouwing voordoen, zijn, gedurende de reeks van eeuwen, dat de schouwspelen onder de menschen in gebruik zijn geweest, grootendeels verschillende. Eerst was er niet veel bijzonders aan te zien; immers eene door de wijken en dorpen van Griekenland rondrijdende kar, waarop eenige personen zich bevonden, die het aanzigt met wijnmoer bestreken hadden, ten einde incognito elk op hun manier, niet zeer poliet, de waarheid te zeggen, was schielijk afgezien, en viel de lieden ook lastiger dan pleizierig; vervolgens werden die wandelende tooneelen in onderscheidene bestendige vertoonplaatsen in de open lucht, onder de groene boomen, veranderd, vanwaar het tooneel nog *scena,* van het Grieksche woord *σκηνη,* dat groente en loof beteekent, genoemd wordt; vanwaar ook het fransche woord *scène* afkomstig is; voorts werden de Grieken vermogender, en de *σκηνη* veranderden in hechte gebouwen, die ze *θεατροι*, of theaters noemden, van *θεειν*, of *zien*, omdat er *veel op te zien* was; toen zag men er de daden der oude Grieksche goden, halve goden en helden op vertoonen; in dezen luister werd het Grieksch theater door de Romeinen, toen zij in hun besten bloei waren, overgenomen 1), en deze geweldige natie vertoonde in hare

1) *Graecia capta ferum victorem cepit, et artes*
Intulit agresti Latio.

onmetelijk groote schouwburgen, tooneelspelen, worstelstrijden, schermers, zeegevechten, vreemde gedierten, enz.; althans ze maakten wel dat er ook *veel te zien*, doch niet *veel te hooren* was, en daar was het nog half woeste Romeinsche volk ook, over het geheel, meer mede gediend, dan met het vertoonen van geregelde tooneelspelen, waarin meer te *hooren* en te *leeren*, dan te *zien* viel. Natuurlijk beschrijft ons Horatius de gesteltenis des tooneels in zijnen tijd, die, *mutatis mutandis*, al vrij na met onzen tegenwoordigen smaak overeenstemt; men hoore hem slechts, door zijn' getrouwen tolk, onzen grooten Huydecoper, spreken [1]:

„Een dichter, die zich alleen uit eene zucht tot glorie aan het maken van tooneelstukken begeeft, wordt neêrslagtig, als de menschen traag zijn om ze te gaan zien, en trotsch, als ze er met hoopen naar toevloeijen; zoo gering, zoo klein is 't, dat een hart, begeerig naar lof, of moedeloos of stout maken kan. Weg met zaken die alleen tot vermaak behooren te dienen, indien de eer, die ik er van verwacht had, mij ontzegd wordende, bleek en mager, mij toegestaan zijnde, dik en vet kan doen worden. Ook wordt een poëet anders stout genoeg, dikwijls afgeschrikt en baloorig gemaakt, wanneer het volk, de meesten in getale, maar de minsten in deugden en waardigheden, ongeleerd, bot, en gereed om handgemeen te worden, indien het van de voornaamsten wordt tegengesproken, in het midden van een spel, of een beerengevecht of een' worstelaar eischt; want op zoodanige ver-

---

De Griek gevangen, vong zijn' woesten overwinnaar,
En bragt de kunst van daar in 't Boersche Latium.
Horatius, Lib. II. Epist. I.

1) Horatius, *Hekeldichten* en *Brieven*, vertaald door Huydecoper, bladz. 162 en vervolg.

tooningen is het graauw verzot. Doch de ridders zelven zijn nu ook al zoo ver gekomen, *dat ze meer op de vermaken van het wispelturig oog, dan van het oor; meer op onnutte en ijdele, dan op zedelijke zaken gesteld zijn.* Zoo ziet men dikwijls, dat de gordijnen 1) vier uren of langer geopend 2) blijven, om de vlugt van geheele benden ruiterij en voetvolk te vertoonen. Thans ziet men een' gevangen koning, met de handen op den rug gebonden, in triomf omleiden, hierop volgen allerlei wagens, beladen met gevangenen en roof, genomen schepen en veroverde kostelijkheden, yvoor, Corinthisch koper en dergelijken. Zoo Democritus nog leefde, hij zou zijn hart lustig ophalen met lagchen, hetzij een kameel, gevlekt als een panther, of een witte olifant, de oogen van het verbaasde volk tot zich trekke; *maar ik geloof dat hij meer naar de aanschouwers zoude zien dan naar de spelen*, en meer vermaak scheppen in de grappen die het volk maakt, dan in die, waarnaar 't, met neus en mond, staat te kijken. Wat de poëten aangaat, hij zoude gelooven, dat ze een sprookje aan een dooven ezel verhalen; want wat speler heeft zoo doordringend eene stem, dat hij het geraas en het gerammel, daar onze schouwburgen altijd van weêrgalmen, zou kunnen overschreeuwen; 't is of men het geruisch van het Garganische woud, of het geloei der Tyrrheensche baren hoort; met zulk een geraas beschouwt

1) *Aulaea*, of de gordijnen, door sommigen ten onregte voor de schermen, door anderen voor de behangselen genomen, waarmede de acteurs, voor de zon, regen en wind beschermd werden; zij werden gesloten of nedergelaten gedurende het spel en opgehaald, ná het eindigen van hetzelve; dus was derzelver gebruik juist het tegendeel van onze tooneelgordijnen, als wordende van onder naar boven getrokken. Horatius wil hier dus zeggen, dat die ommegangen meer dan vier uren achtereen aanhielden.

2) Horatius zegt *premuntur*, *neêrwaarts gedrukt.*

men de spelen, kostelijken toestel en fraaije kleederen, waaronder de vertooner staat te hijgen en te zweeten, terwijl de aanschouwers van vreugde in de handen klappen. „Heeft hij al iets gesproken?" geen enkel woord nog. „Waarom klopt het volk dan zoo?" Om het zien van die mooije kleederen, in Tarentijnsch purper geverwd."

Tot dus verre Horatius; en wij zeggen, op veel zijner aanmerkingen, met verwondering: *C'est tout comme chez nous!* — De herstelling der kunsten en wetenschappen, na de verdrijving der nevelen van barbarij, die, ten tijde van het verval des Roomschen rijks, allen goeden smaak bewolkt hadden, deed ook het tooneel herleven, en toen nu het licht der beschaafde eeuwen allengs begon door te breken, was er ook al op de tooneelen *meer te zien*, *dan te hooren;* echter de vertooningen hadden veelal een' zinspelenden en zedelijken zin, waarmede veel goeds gesticht, en tot de ontluikende verlichting hier te lande veel nuts aangebragt werd; vervolgens volgde men den Spaanschen smaak, die zich weder na Schakespeare en het Engelsch tooneel gevormd had; er was toen al weder *veel te zien*, en er viel altoos ook bij te lagchen, 't geen het volk geweldig beviel; daarna kwamen de Fransche treurspelen en liefdes-intrigues, benevens de beschaafde zeden van het Fransche hof op de baan; bij dezen was *veel meer te hooren dan te zien*, wijl de waardij der stukken in de kleinheid van het getal der vertooners begon gesteld te worden; waarbij men de Aristoteliaansche tooneelwetten, betrekkelijk tot de eenheid van *tijd*, *daad* en *plaats*, zorgvuldig in acht nam; doch dit begon allengs de natie al mede te vervelen, en Seigneur Achille en Madame Rhodogune moesten met hun gracelijk *cortége* van verfranschte *héros de l'antiquité*, op eene ouderwetsch galante wijze, afmarcheren; zij maakten plaats voor de Italiaansche Comedie del Arte, met zijn Arlechino's, Pantalons, Scha-

pino's, Crispino's enz., die weder vervangen werden door *das Deutsche Theater*, 't welk veelal op den trant van het oud Engelsche en Spaansche ingerigt was, en men bewonderde nu weder hetgeen men, in vorige tijd, als onregelmatig en wanstaltig, gehekeld had. Dat was ondertusschen nog niet de voornaamste omwenteling des tooneels: de uit Italië oorspronkelijke groote heroique opera had op de Fransche, en dus (dat verstaat zich van zelven) ook op de Hollandsche en Duitsche tooneelen, langzamerhand eenigen ingang gevonden, die eindelijk dermate aanwies, dat alle onderwerpen, hoe ongeschikt ook anders voor deze kunstbewerking, *zingende* uitgevoerd werden; *men zag en hoorde* dus nu tevens, men *zag* stervenden en ellendigen, en *hoorde* dezelven ondertusschen zingen als kriekjes; men *zag* dikwijls de verhaaste en meeste spoed vereischende ondernemingen, waarin de acteur reeds in de uiterste drift en met uitgetogen zwaard gereed stond, om eene gewigtige verlossing, of eenige andere ontknooping, te bewerken, door den langen duur van een *ritournel*, dat zijne *bravoure aria* voorafging, meer dan een kwartier vertragen, terwijl de driftige held als een dolleman het theater overvloog; eindelijk, men zag allerlei tegen elkander inwerkende uitwerkselen der beide, dikwijls kwalijk gepaarde, muziek en tooneelkunsten met elkander worstelen — tot dat men eindelijk op het laatste der achttiende eeuw begon te begrijpen, dat de schouwburg, die, tot nog toe, van ouds Egyptische, Grieksche, Romeinsche, Spaansche, Fransche, Engelsche en Duitsche [1]) zeden geleerd en aangekweekt had, nationale zeden en karakters behoorde voortestellen, en vaderlandsliefde en burgerdeugd behoorde aantekweeken — *sed sero sapiunt*

---

1) En somtijds, in sommige ijselijke, sentimentele moordspelen, helsche zeden.

Phryges. — Want toen waren er bijna geene opregt nationale tooneelspelen voorhanden, wijl de *imitatores* zelden of nooit er op gevallen waren om dezelven te vervaardigen. — Men had in vroegere tijden, bij de eerste opkomst des beschaafden tooneels hier te lande, en wel voornamelijk te Amsterdam, waar hetzelve door de letteroefenende kamers der Rethorijkers het eerst aangelegd werd; meer op het oog om de taal- en dichtkunst, dan wel om de zeden daarmede te beschaven, waarom de eerste ontwerper van hetzelve, Coster, zijn schouwburg ook eene akademie noemde, en aan dat oogmerk voldeed ze ook uitnemend wel, tot zoo lang dat de volgzucht niet dan verhalen ten tooneele voerde: sedert dien tijd heeft het taalbeschavend tooneel juist aanleiding gegeven, om onze taal met een menigte Gallicismen en Germanismen te bezwaren, die, inzonderheid thans, door de onvermoeide vlijt van het heir der vertalers, die noch de eigenschappen der taal, waaruit, noch der taal, waarin zij vertalen, grondig genoeg kennen, bij aanhoudendheid aanmerkelijk vermeerderd worden; zoodat wij onze Nederduitsche taal, als dit zoo voortgaat, welhaast in eene Germanisch Gallisch-Belgische wanspraak hervormd zullen zien.

A. FOKKE SIMONSZ.: *Proeve van een Ironisch Comisch Woordenboek.*

ONZE VADER.

„Welk onderscheid is er toch tusschen uwe en mijne religie?" vroeg eens een onkundige, die gereformeerd heette, aan een' man van de luthersche kerk. Deze gaf hem hetzij dan uit spot, hetzij in ernst, ten antwoord: „Gij, gereformeerden, zegt: *onze Vader:* maar wij, lutheranen,

zeggen: *Vader onzer.*" — Is het anders niet, hernam de eerste, dan kan ik begrijpen, dat de heer V. S., die van uwe kerk is, nu en dan bij onzen predikant de preek komt hooren. — Het is goed te zien, antwoordde de andere, dat gij geen theologant zijt!

Tot verstand dezer anecdote, wil ik het volgende opteekenen.

M. Luther vond, bij zijne verschijning in Duitschland de gewoonte, dat men, bij het bidden van het gebed des Heeren, zeide: *Vater unser;* en niet: *unser Vater.* Van de negende eeuw af, dat is van dien tijd aan, toen het christendom in dat land werd ingevoerd, hebben de Duitschers, zoo het schijnt, algemeenlijk, reeds de twee eerste woorden van het gebed, op die wijze uitgesproken. In de zeer oude *Catechesis theotisca incerti monachi Weissenburgensis*, gedrukt te Hanover in het jaar 1713, leest men reeds: *Fater unser* [1]). Waarschijnlijk durfde die oude overzetter, welke ons bij naam niet bekend is, uit bijgeloovigen eerbied voor de latijnsche woordvoeging (*pater noster*), niet anders schrijven. Waarom anders vertaalde hij de eerste en de tweede bede: *geheiliget sey Name dein; es komme Reich dein?* enz.

Met den voortgang der beschaving begon men betere taal te spreken, en *dein Name*, *dein Reich*, te zeggen; doch de woorden van het begin des gebeds durfde men nog niet omzetten; en het bleef, als te voren, *Vater unser.* De groote Luther vond deze woorden zóó gebruikt, en hij hield zich daaraan in zijn' Catechismus. Waarschijnlijk deed hij dit uit gewoonte; of omdat het eene kleinigheid was, waarop hij weinig acht sloeg. Zeker althans deed hij het niet uit bijgeloof, noch ook met oogmerk om de woorden *Vater unser* tot een schibboleth zijner navolgeren

1) f. 60.

te maken: want in zijne overzetting des bijbels (Matth. VI: 9 en Luc. XI: 2) vertaalde hij zelf *unser Vater*.

Oelrichs meent [1]), dat Luther zich, om Emser's wil, bij *Vater unser*, in zijnen Catechismus hield. Het is waar, dat Emser, in het jaar 1523 den grooten hervormer berispte, omdat deze in zijne bijbel-overzetting *unser Vater*, in plaats van *Vater unser*, gesteld had. Doch hoe weinig een man als Luther, op zulke kleingeestige aanmerkingen acht sloeg, blijkt daaruit, dat hij in al de volgende uitgaven van zijnen zoo vaak door hem verbeterden bijbel, *unser Vater* behouden heeft. Dit kan derhalve de reden niet zijn. Neen! Luther hield zich, in zijnen Catechismus, aan de gewone uitdrukking, omdat ze onschuldig was en algemeenlijk aangenomen. Ook had hij, te voren reeds, eene uitlegging over het gebed des Heeren en ook een klein gebedenboek geschreven, waarin hij de oude woordvoeging: *Vater unser*, als meest bekend zijnde, gevolgd had. Geen wonder dan ook, dat hij deze in zijnen Catechismus behield!

In den Heidelbergschen Catechismus daarentegen, heeft men zich aan de woorden *unser Vater* gehouden; en alzoo is die woordvoeging, als ware het, een liturgisch onderscheidteeken der zoogenaamde gereformeerden geworden: terwijl de lutherschen zich, volgens Luther's Catechismus, aan het oude *Vater unser* (hetwelk, spraakkundiglijk beschouwd, niet zoo goed is), gehouden hebben.

Iemand, die geheel een vreemdeling is in de kerkelijke geschiedenissen, en den geest van den grooten hoop dergenen, die godgeleerden heeten, niet kent, zou naauwelijks kunnen gelooven, dat dit soort van menschen over zulke beuzelingen twist kan voeren. Ondertusschen is dit

---

1) *Historische Nachricht von einer sehr seltenen Ausgabe des Heidelb. Katechismus in spanischer Sprache.* Berl. 1793.

werkelijk het geval geweest — Terwijl men bij de lutherschen, over het algemeen, *Vater unser* bad, waren er echter eenigen onder hen, die beweerden, dat men *unser Vater* zeggen moest. Lütkemann en Spencer, bij voorbeeld, verklaarden zich voor het laatste. Aan anderen kwam dit veel te gereformeerd voor; en hunne regtzinnigheid konde zoodanig eene ketterij onmogelijk verdragen. In het jaar 1716 predikte de luthersche leeraar Meybring, te Magdeburg, ten aanhooren van den gereformeerden landvorst, den koning Frederik I. Uit beleefdheid voor dien koning en eenige andere gereformeerde toehoorders van aanzien, meende de goede man te mogen bidden: *unser Vater*, in plaats van *Vater unser*. Hij verstoutte zich te meer daartoe, wijl hij niet voor zijne eigen gemeente, maar in eene andere kerk van de stad predikte. Maar ô! hoe slecht bekwam hem deze stoutmoedigheid. Het kerkelijk ministerie klaagde hem aan bij de regering. Deze wilde met die beuzelarij niets te doen hebben. Het ministerie riep hem bij den senior ter verantwoording. Meybring wilde niet komen en kreeg daarop eene schriftelijke bestraffing, die zeer scherp was. Naderhand echter verantwoordde hij zich, zoo goed hij kon, volgens hetgeen hem door den schranderen abt Fabricius, te Helmstad, geraden was.

In latere tijden hebben vele luthersche leeraars zich aan deze zotte onderscheiding-leus niet meer gestoord. Reeds vóór 25 jaren heeft het Wurtenbergsche consistorie aan zijne 900 predikanten bevolen 1) om voortaan *unser Vater*,

1) Gittermann, *Quartalschrift für Religionslehrer*, herausgegeben von B. C. L. Natrop, Prediger zu Essen. Jahrgang 1804, drittes Quartal, f. 458 ff. en Benzenberg, *het allergemaklijkst en eenigst middel, om de protestanten te vereenigen.* (Uit het Hoogduitsch vertaald door Steph. Hanewinkel) bl. 11, Nijmegen, bij J. C. Vieweg, 1804.

en niet meer *Vater unser* te bidden. Zelfs zoude het mij niet zeer verwonderen, wanneer ik van geloofwaardige getuigen hoorde, dat ook de zoogenaamde herstelde gemeente hier ter stede, en elders in ons vaderland, thans mede durft *onze Vader* zeggen.

O curas hominum! ó quantum est in rebus inane!

P. VAN HEMERT: *Lektuur bij het ontbijt en de theetafel.*

DE INWONERS VAN GONDAR.

De inwoners eener groote stad allen op krukken te zien gaan, is een gezigt, hetwelk bijna niet nalaten kan gelach te verwekken, en eenen *ongekrukten* aanschouwer nieuwsgierig te maken, om de reden van zulk een verschijnsel te verstaan.

Zoo ging het Doctor Rulph, toen hij te Gondar, de hoofdstad van Habesch, kwam, waar hij zich eenigen tijd wilde ophouden: gelijk hij in de beschrijving van dat rijk verhaalt.

Groot en klein — alles liep te Gondar op krukken. Dit vreemde gezigt trof den doctor geweldiglijk. Bij zijne eerste intrede in de stad, meende hij, dat het slechts kortswijl was, doch welhaast werd hij van deze dwaling genezen; en hij vernam, dat de menschen te Gondar nooit anders dan op krukken liepen. Zijn dan, vroeg hij verwonderd, de menschen hier, allen te gader, kreupel? Neen! was het antwoord, zij zijn niet kreupel. Althans zij komen, gezond van lijf en leden, ter wereld, even als de andere menschen; doch, zoo haast de kinderen loopen leeren, worden hun, door de ouderen, krukken

gegeven, welken zij nimmer in hun leven wegwerpen. Maar hernam Rulph, waartoe toch deze voorzorg? Wil men dan hier wijzer zijn, dan de natuur, die den mensch twee beenen geeft, om daarop te gaan? De man, wien hij deze vraag deed, was met het antwoord eenigzins verlegen, en verwees den doctor naar een' ander, die den naam had van zeer geleerd te wezen. Deze poogde aan Rulph te beduiden, hoe onontbeerlijk de krukken zijn, om aan geen gevaar van vallen blootgesteld te wezen. Hij beriep zich tot dat einde, op de oude overleveringen zijns volks, en sprak van een' zekeren man, dien hij zijnen stamvader noemde, wiens beenen, zoo hij zeide, bij uitstek stevig geweest waren, en die echter, eer hij nog op krukken ging, wel degelijk gevallen was. Rulph verzekerde, daartegen, dat hij verscheiden krukkelooze menschen kende, die, na hunne kindsche dagen, nog nimmer, op eene aanmerkelijke wijze, gevallen waren; dat althans dit gevaar zeer gering, en al vast niet groot genoeg was, om, ter afwering van hetzelve, de natuur door de kunst te verstommelen; en dat men, in allen geval, ook op krukken kon uitglijden, en armen of beenen breken. Kortom: Rulph kon het met den geleerden niet eens worden, en elk bleef bij zijn vorig gevoelen.

De gewoonte is 's menschen tweede natuur. Zoo was het ook, in dit opzigt met de inwoners van Gondar gelegen. Eenmaal aan de krukken gewoon, beschouwden zij nu dezelven als een wezenlijk bestanddeel van elk braaf mensch, en als een onontbeerlijk hulpmiddel om, in het gaan, niet te vallen. Dit hun vooroordeel was zoo diep geworteld, dat zij eenen mensch, die geene krukken droeg, niet verdragen konden, ja zelfs vijandelijk behandelden: weshalve zij slechts zelden eenen krukkenloozen te zien kregen; dewijl niemand der naburen het ligtelijk waagde, om op Gondarschen bodem, zonder krukken te

verschijnen: ten einde niet aan beschimpingen en mishandelingen van groot en klein gemeen te worden prijs gegeven.

Rulph echter waagde het, dit te doen. Misschien wel had men vergeten, hem van deze gewoonte tijdiglijk kennis te geven. Althans hij was, zonder krukken, in de stad gekomen. Zoo vreemd hij te kijken stond, even zoo vreemd werd hij door een' iegelijk aangekeken. Jong en oud liep uit, en gaapte hem aan, als of hij een zeldzaam dier ware. Terwijl hij met dien geleerden, op de straat, had staan praten, was er reeds een hoop volks rondom hem vergaderd, om te letten op de beweging van zijne beenen, hoe hij namelijk dezelven, zonder krukken, zou voortzetten. Met moeite drong hij door deze menigte heen, en geraakte eindelijk in eene herberg, waar *de gouden kruk*, op een uithangbord, geschilderd stond.

Het gerucht, aangaande de aankomst van eenen vreemdeling zonder krukken, die zijnen intrek in *de gouden kruk* genomen had, verspreidde zich al spoediglijk door de geheele stad. Couranten, nieuwsposten, allerlei papieren gewaagden van dit verschijnsel. Elk wilde dezen man zien, en altijd stond er, ten minste in de eerste dagen, een hoop nieuwsgierigen voor *de gouden kruk* op hem te wachten.

Toen de geleerden van Gondar de aankomst van Rulph vernomen hadden, begonnen zij wel haast over hem te *philosopheren*, ja zelfs twistschriften te schrijven. De eene twijfelde, of hij wel een *mensch* ware, en niet veeleer t' huis behoorde onder het geslacht der *apen*. Een ander beweerde, dat hij waarschijnlijk een *afgevallen engel* zoude wezen. De meesten echter hielden hem voor een mensch van eene *geheel bijzondere soort*. Terwijl de geleerden dus over hem twisteden, hield de groote hoop ongeleerden hem voor hetgene hij werkelijk was, te weten voor een *gewoon*

mensch, doch die — zonderbaar genoeg! — *geene krukken gebruikte.*

Onder de geestelijken van Gondar waren eenige mannen, die van het bijgeloof omtrent de krukken eenigzins genezen waren. Doch het getal van dezen was verre het kleinste. De meesten ijverden voor de noodzakelijkheid van krukkengebruik, zoo driftiglijk, alsof er het welzijn van het gansche Habesch van afhing. Van deze laatsten vooral had doctor Rulph veel te lijden. Eerst strooiden zij onder het volk uit, dat hij geen *mensch* was, maar een *duivel* aan wien slechts de bokkepooten ontbraken. Vervolgens van het tegendeel overtuigd geworden zijnde, verzekerden zij, dat hij ten minste een zeer slecht mensch — een vermetel schepsel — was, en in de stad niet behoorde geduld te worden, dewijl hij op eigen beenen zonder krukken ging. „Een van beiden," zeiden zij, „die vreemdeling moet Gondar ruimen; of hij moet toelaten, dat men hem krukken onder de armen binde. In de staten van den grooten *Nagasch* mag zich geen krukkelooze nestelen. Wij, priesters van Vishnou vinden ons verpligt, daar voor te waken. Het belang zoowel onzer kerk, als ook van den staat zelve, vordert dit van ons." — Ook onder de regtsgeleerden waren eenige, uit staatkunde, van hetzelfde begrip. Zelfs verklaarde zich een enkel geneeskundige voor de krukken, om reden, dat dezelve, zoo men meende, de gezondheid bevorderen, en eene al te groote inspanning der spieren en zenuwen, en daaruit ligtelijk ontstaande afmatting, voorkomen.

Op zekeren tijd, nadat Rulph reeds eenige weken te Gondar had doorgebragt, en men hem meermalen vergeefs getracht had, krukken onder de armen vast te maken, had hij eindelijk de onvoorzigtigheid, om zich, in het openbaar, tegen de krukken uit te laten, en het volk te vermanen, om toch de krukken weg te werpen, als een

onnatuurlijk en noodeloos werktuig, waardoor het vrije gebruik der ledematen gehinderd werd. „Neemt, sprak hij, er zelven de proef van. Ik verzeker u, dat gij, binnen kort, zoo goed als ik, zonder krukken, zult kunnen loopen.” Deze woorden werkten zeer tot Rulph's nadeel, toen zij bekend raakten. De haat tegen hem vermeerderde; inzonderheid toen hij een klein opstel over dit onderwerp in 't licht gaf. Staatkundigen en priesters vereenigden zich, om hem, als een gevaarlijk schepsel, uit den weg te ruimen. — Arme Rulph! Gij hebt in een wespennest gestoken; en dit doet men niet straffeloos!

Het duurde niet lang, of de doctor werd bij den kop gevat, en in een' donkeren kerker geworpen. Men stelde hem voor, om binnen eenen bepaalden tijd het geschrevene opentlijk te herroepen, of anders zijne straf op het schavot te ontvangen.

Nu begon Rulph in te zien, hoe dwaas het zij, in het land der krukken, krukkeloos te willen loopen: zal ik nu, zeide hij tot zich zelven, in dit krukkenland, een martelaar worden voor het gezond verstand? Neen: dit nooit! *Mundus vult decipi: decipiatur ergo.* Geef mij krukken, riep hij, om daarop te loopen: geef schrijfgereedschap; en ik zal alles herroepen. Ik zie nu duidelijk, dat men hier, zonder krukken, niet kan voortkomen. Welaan! krukken, krukken, zeg ik. Wèl moeten zij varen, die de krukken voorstaan!

Binnen weinig tijds kwamen de krukken te voorschijn, die men Rulph onder de armen bond; en nu herriep hij zijn geschrift, gelijk men van hem begeerde.

Dit alles verrigt en bekend geworden zijnde, juichte de gansche stad; en een ieder, inzonderheid de heilige priesterschaar, sprak tot lof van den nieuw bekeerden. Rulph zelf maakte, bij deze gelegenheid, een liedeke, vol van de fijnste *ironie,* hetwelk, tot zijn geluk, slechts door wei-

nigen regt begrepen werd. Het gemeen vond het liedeke zeer fraai; en Gondar's straatzangsters, die de bekeering van doctor Rulph allerwegen rondriepen, zongen hetzelve op alle hoeken der straten. De geestelijken namen Rulph nu in hun bijzonder opzigt, om hem in 't gebruik der krukken te onderwijzen. Rulph maakte groote vorderingen. Echter kostte hem het *twaalfmaal* in de rondte slingeren, na *drie* schreden vooruit gedaan te hebben, veel moeite, eer hij eenige vaardigheid in deze kunst gekregen had; en hij beweerde wel eens, zediglijk, tegen een' vertrouwden vriend, dat de krukkengang, inderdaad, niet zeer gemakkelijk is.

Zoo haast hij kon, vertrok Rulph uit Gondar, na zijne schuldeischers betaald te hebben. Op krukken ging hij de stad uit, onder de toejuiching der menigte, die hem te voren, toen hij op zijne beenen ging, verfoeid had.

PAULUS VAN HEMERT.

ALLERLEI.

Het is niet wel doenlijk, de brandende fakkel der waarheid door een gedrang van menschen te dragen, zonder den baard, het hoofdhaar, of de kleederen van den een' of ander' te verzengen. Is het dan wel wonder, dat men eenen fakkeldrager zoo ongaarne ziet aankomen, en zich alle moeite van de wereld geeft, om het licht, 't welk hij draagt, uit te blazen? Inzonderheid loopen ook de groote paruiken van sommige bejaarde geestelijken veel gevaars. Daarom schreeuwen die heeren zoo vervaarlijk, wanneer zij, zelfs maar van verre, het flikkeren eener toortse zien.

Een mensch van een open karakter toont, natuurlijker wijze, zijne fouten meer dan zijne deugden. De eerste

vergeeft men hem niet gemakkelijk, omdat men de laatste niet ziet.

Godgeleerde zamenstelsels zijn voor een' vrijen geest hetzelfde, wat naauwe schoenen voor onze voeten zijn: beiden knellen onverdragelijk.

Niets maakt ons de reize des levens ligter dan de eer: maar schande is de allerzwaarste last.

Wie niets meer in zijne ziel bezit, dan hij door woorden kan uitdrukken, is in der daad zeer arm.

Hij, wien God niets meer is, dan het gewrocht van eene sluitreden is, zoo hij al niet tot de practische atheisten behoort, althans niets meer, dan een afgodsdienaar. In plaats van voor den waren God, knielt hij voor een beeld, dat binnen de enge grenzen der eindige bevatting is ingesloten.

Nergens zijn de dwalingen der bespiegeling buitensporiger, dan omtrent datgene, welks geheele verhevenheid daarin bestaat, dat het door bespiegeling nooit kan bereikt worden.

Het schijnt, in het algemeen, een eigen trek der menschelijke dwaasheid te wezen, de heiligste aangelegenheden van het hart te verlagen tot bloote middelen, om de scherpzinnigheid van den geest te oefenen en, een *onmogelijk weten* te stellen in de plaats van het *mogelijk* en *pligtmatig doen*, ten einde zich, daardoor, zoo goed mogelijk, op eene gemakkelijke wijze, met het geweten te bevredigen.

Toen de graaf van Stairs, engelsch gezant bij onze re-

publiek was, gaf hij, in den Haag, dikwijls prachtige diplomatieke maaltijden, waarop hij ook den franschen gezant liet noodigen, ofschoon de vijandelijkheden, tusschen Engeland en Frankrijk op het punt stonden om los te barsten. De fransche minister noodigde, op zijne beurt, even zoo vaak, den Engelschman. Bij eene van die gelegenheden stelde de Franschman, bij het drinken, aan tafel, de conditie in van de opgaande zon, met zinspeling, namelijk op het devies van Lodewijk XIV. De oostenrijksche gezant, baron van Biesbach, stelde ter eere zijner toenmalige Keizerin (Maria Theresia) de maan en de starren in. Aller oogen waren nu op den graaf van Stairs geslagen, om te vernemen wat deze zeggen zoude. Waarop de Engelschman zeide: *Josua! op wiens bevel men zegt, dat zon en maan stil stonden.*

PAULUS VAN HEMERT.

BILDERDIJK EN SCHILLER.

Wie wandelt daar in die schoone streek? Ik herken het bevallig oord niet. Maar wie is hij? Hij schijnt zelf hier nog vreemdeling te wezen. Hij ziet rond: maar het is een blik, die verslindt: een vonkelend oog onder dien ruigen wenkbraauw. Over het geelbleeke gelaat zweeft een pijnlijke trek. Is het ontevredenheid? Is het eene onvervulde begeerte? Is het een rusteloos jagen van het genie, dat alles omvatten wil, maar geklemd wordt tusschen bewustheid van kracht en een kwalijk onderdrukt gevoel van onvermogen? Luistert! hij zingt:

De zucht, ons ingedreven,
Ze omvat het wijd heelal, in wezen en verband.

— 't is heerlijk, met het oog
Door 't kleed, waarmeê natuur haar werken overtoog,
Te dringen: 't ingewand des aardrijks door te wroeten,
En zonnen, op heur baan in 't evenwigt, te groeten.
Maar, onding in 't heelal, in duisterheên ontwikkeld!
Wat poogt gij? 'T is om niet, zoo u de weetlust prikkelt.

Wijsheid, kennis, kundigheden,
Ach, wat klanken zonder zin
Houdt dit hoogmoedsspooksel in!
Wangedrocht met beestenleden,
En met holle lucht bezield,
Waar het onverstand voor knielt!

Hij zwijgt: langzaam schijnt zijn gemoed opgeruimder te worden: hij ziet weder rond. Hoort daar zingt hij:

't Gemeen wane in een reeks van nagebootste trekken,
Natuur! uw vorm ontleend, de schilderkunst te ontdekken;
Juich kleur, juich omtrek toe, die 't argloos oog misleidt,
En 't doek zijn doorzicht geeft, door 't schrandere kunstbeleid;
Haar doel is niet, natuur als volgster uit te drukken;
't Is, haar ten voorbeeld zijn — 't is schoonheid, 't is verrukken
Gij schoonheid, Godlijk beeld! gij waarheid zelve, omhuld
Met menschelijk gewaad, waar gij ons aanzien duldt,
En om onze oogen door uw glans niet blind te stralen,
U zelve omnevelt in het stofbeeld, dat wij malen:
Gij, die, wat is, vervult: Gij houdt den zijden band,
Die ziel aan ligchaam huwt, in uw aanbidbre hand!

Het is Bilderdijk! Maar het oord is niet onbewoond. Ginds wandelen nog andere gestalten. Ik zie er eene na-

deren. Ziet dien minder stroeven leest, die mildere gelaatstrekken: het levendig, maar teeder oog, dat alle voorwerpen zwelgt, die zijn rijke geest tot dichterlijke grondstoffe verwerkt. Het is zeker Schiller! — Broeder (zegt hij tot Bilderdiijk), gij hebt den grondtoon aangeroerd, waarin mijn geest gestemd is:

Om het doode te bezielen,
Huwt zich geest en stof aan één,
En de vlijt spant pees en zenuw,
Worstlend met den ruwen steen.
Waarheids diepe wel stroomt ruischend,
Voor den ernst, nooit moê, noch bleek:
En de zware slag des beitels
Beukt het stuursche marmer week.
Maar, stijgt tot de sfeer der schoonheid,
En de zwaarte, log en stug,
Blijft, aan de aarde vastgeketend,
In dat element terug!

—

Ligt en levend,
Slank en zwevend,
Hoog vereêld;
Niet met pijn aan 't blok ontwrongen,
Maar als uit het niet ontsprongen,
Treft den gloênden blik — het beeld!

—

Bilderdijk staat verwonderd. Hoe? heeft Schiller eene grootsche gedachte kunnen opvatten, even als hij? Maar de uitwerking verschilt. Bij hem staat het denkbeeld helder, in een zuiveren omtrek: het heeft schoone, maar vaste lijnen. Bij den anderen zweeft de uitdrukking even als

de gedachte. Zij is schoon, maar met een hulsel omgeven, waardoor de greep des verstands telkens mistast. Ik weet wat hij denkt: ook de dweeper heeft somtijds waarachtig gevoel, en niet altijd dringt hij zich op, te gevoelen. Hij is mensch: en, hoezeer verstompt van gevoel, door zijne verbeelding rusteloos, ten koste van het gemoed, waarmede hij haar verwart, te doen werken, — daar zijn echter oogenblikken, waarin zelfs de meest verkrachte natuur hare regten, en met die hare veerkracht, herneemt. Maar in dat geval neemt het gevoel, bij al zijn warmte en waarheid, eene valsche wijziging aan: het kan nooit geheel opregt, nooit hoog eenvoudig wezen. — Sch. Wat staat gij te overdenken? Laat ons een ritselende lommer en een murmelende beek zoeken, en ons daar nederzetten, om over onze idealen te spreken! Bild. Ga daar met Feith zitten, of op een kerkhof! *Ik*, dank u; liever wandel ik wat op en neêr; en wat onze idealen aangaat, zij zijn dezelfde en zij zijn het niet; wij zouden er niets of al te lang over handelen! — S. Spreek duidelijker! — B. *Ik* heb mij gewend, met het bloote oog de natuur zelve aan te zien. Gij kunt het aan mijn vasten blik wel bemerken. De oogvochten, door de kleinzing der sappen zoodanig getemperd, dat de kleur van het licht, wanneer zij tot het netvlies geraakt....... — S. Het netvlies? Ik begrijp dat niet. Gij schijnt van alles te weten; maar kijk mij zoo strak niet aan! — B. *Gij* ziet door een gekleurd ooglas, in een gekleurden spiegel. Gij ziet het voorwerp; maar zoo gij juist ziet, dan ziet gij het anders dan het is; en omdat gij volgt, wat die spiegel en dat ooglas u toonen, is uw werk geen zuivere natuur, maar eene, mogelijk in de lijnen niet misvormde, maar zeker in het koloriet vervalschte beeldtenis. — S. Gij bedriegt u. Zóó mag ik in mijn jeugd gedwaald hebben; maar in mijn rijpere jaren heb ik ingezien, wat den dilet-

tant onderscheidt van het kunstgenie. Het verleidelijk aanloksel van het *groote* en *schoone*, het vuur, waarmede het de jeugdige verbeelding ontvlamt en het uiterlijk der gemakkelijkheid en eeuvoudigheid, hebben reeds menigen onervarenen verleid om pallet of lier aan te vatten en in gestalten of toonen uit te gieten wat in hem begon te leven. In zijn hoofd zijn duistere ideeën in arbeid als eene wordende wereld, wier chaotische woeling hem schokt en hem doet gelooven, dat een hooger geest in hem gevaren is. Hij neemt het donkere voor het diepe, het wilde voor het krachtige, het onbestemde voor het oneindige, het zinnelooze voor het bovenzinnelijke .... — B. En het platte voor het eenvoudige; maar dat zijn *mijne* denkbeelden. S. Neen, de *mijne*. — B. Onwaarheid! Gij hebt ze met uwe werken gelogenstraft .... — Ach! waarom gaan zij twisten? Wanneer hun hartstogten gaande worden, hoe zal ik dan de waarheid vernemen? — S. En hoe weet gij of er geen bederf is in uwe oogvochten en in uw netvlies? In de bepaling van het duistere, van het wilde, van het onbestemde, van het zinnelooze, verschillen wij. Een bekrompen verstand en eene trage verbeelding zullen voor uitspatting bewaard blijven, maar die onschuld benijd ik hun niet. Ik heb van Shakespeare geleerd, hoeveel men wagen mag. [Bilderdijk glimlacht]. Het ware genie weet de grootste werking voort te brengen, met al wat aan die vier hoofdzonden grenst. Van daar die hefboom van het schrikwekkende, dien de ouden eigenlijk niet kenden.... — B. En waarmeê gij en andere groote schrijvers den smaak uwer natie bedorven, en hen, in plaats van eenvoudig gezond-gevoeligen tot snorrende zwermers gemaakt hebt. — S. Gij zijt in een ongunstige luim! Vergun mij, u met een voorbeeld duidelijk te maken, wat ik bedoel: gij zult het zeker met mij ééns worden. Gij ziet ginds die groene, lagchende vlakte, met dat rijke

verschiet, niet waar? B. Ja — S. Terwijl wij er op staren, geniet ons oog: het rust er met welgevallen op, en ons gemoed wordt gestreeld. B. goed. — S. Verbeeld u nu verder met mij, wat ik ga beschrijven. Een onbewassen wilde heuvel rijst in het midden op, en onderschept een deel van ons uitzigt. — B. Verder! — S. Wij wenschen dien aardhoop weg, als iets dat het verrukkelijke landschap ontsiert. — B. Geen wonder. S. Zie die heuvel wordt al hooger en hooger, zonder in vorm te veranderen: breedte en hoogte blijven in dezelfde verhouding. Onze onvergenoegdheid neemt toe: want de toenemende grootte van den heuvel maakt hem al merkbaarder en al hinderlijker. B. Dat is zoo: hij begint mij merkelijk te hinderen. S. Hij groeit voort tot de dubbele hoogte van een toren. Voelt gij niet dat ons genoegen reeds minder wordt, en voor een ander gevoel plaats begint te maken? — B. Ja ik voel iets aan mijn schouders. — S. Nu is de berg zóó groot en zóó hoog, dat onze oogen bijna niet in staat zijn, hem in één enkel beeld zamen te vatten; maar hij is ons nu ook meer waard, dan die schoone vlakte rondom, en wij zouden den indruk, dien hij op ons maakt, niet gaarne voor een anderen, hoe aangenaam ook, ruilen! — B. Ei? — S. Merk nu op, hoe onze verbazing langzaam overgaat in schrik, maar vermengd met de allerzoetste aandoeningen, terwijl het ontzaggelijke graauwe gevaarte met zijn kruin naar ons begint over te neigen; het waggelt; nog één stormvlaag! . . . — B. Houd op! het zal ons, God beter 't, nog op het lijf komen! — S. Het is niets! wij hadden het ons verbeeld! — B. Ja, maar ik ben ontsteld: hebt gij het wel eens bijgewoond, dat een berg zoo groeide? — S. Vreemde vraag! zijt gij dichter? — B. Ik meende, ja; maar ik vrees, dat wij beide met onze verbeelding verschillend werken. — S. De *phantasie* van den dichter moet vrij werken, en zij heeft geen grenzen, dan het lage en het

afzigtelijke. — B. Die grenzen (ik beken het) hebt gij zelden overschreden. Doch waartoe die onderscheiding van verbeelding en phantasie? En waar blijven uwe andere uitersten? waar blijft de rede? waar het verstand? waar het zuivere hart? Geloof mij Schiller! wanneer deze de verbeelding niet beteugelen, dan moogt gij geestdrijvers in hunne droomerijen voorthelpen, met onzin en belagchelijken wildzang; maar gij zult geene onbedwelmde hersenen en geen onverwrongen gevoel streelen. Het zullen wanklanken zijn voor dat rigtige besef, dat de hoogste vlugt kan bijhouden, maar slechts eene veredeling duldt der vormen eener bestaande stoffelijke en onstofffelijke schepping. Daarom blijft het schoone altijd eenvoudig, al kunnen stompe oogen het niet zien, zelfs niet in de werken der oudheid. — S. De oudheid? Had zij hare Furiën niet? Mij dunkt, ik zie ze: vel en been! de slangen kronkelen zich rondom haar schonkige... B. Nu ja, schilder ze maar niet verder! ik ken ze; maar zij lagen binnen den kring der oude denkbeelden, en daarom waren zij bestaanbaar met de waarheid, even goed als de eenvoudigste zaak van het gewone leven, die de kunst ook al behandelt, maar zelden ongestraft. — S. Bij de ouden altijd ongestraft: wat is er gewoner, dan het smeden van een schild? en lees echter de beschrijving van het schild van Achilles bij Homerus! Het geheim, dat de dichterlijke zijde van een onderwerp. . . . .

Terwijl Schiller dat spreekt, hooren zij een flaauw en gemoedelijk gezang: het is van een eerbiedwaardigen grijsaard, die op eenigen afstand voorbijwandelt. — Wie is dat? vraagt Bilderdijk. — Het is Hesiodus, antwoordt Schiller: maar luisteren wij:

Zoek het eerst voor u een woning: zoek u stieren voor den bouw;

Voor uw werk een kloeke dienstmeid; doch een' maagd vooral, geen vrouw,
Niet met kinderzorg beladen, niet bezwaard, om over 't veld
Vlug uw runders na te spoeden, als het vee ter weide snelt. —

— Bilderdijk kan niet zwijgen, maar zegt: Dat schijnt een goed man, maar hij is op een glibberig pad met zijne dienstmeid! — S. Zwijg een oogenblik! Gij zult weldra hooren, waar de dichterlijke zijde is.

Hesiodus zingt, al verder wandelende:

Gij! ('t is tijd dan) scherp uw ijzer; hak voor u, in 't wilde woud,
Drie voet lang den korenvijzel, drie els lengte 't stamperhout!
Zeven voet zal juist de maat zijn, voegzaam voor een wagenas.
't Hout hebbe acht voet, de achtste komt u voor een hamer wel te pas.
Wilt ge uw wagenrad in doorsneê . . . .

Zij kunnen niet meer opvangen: het is te ver weg. Beide groote mannen staan stil: ieder met zijne eigene gedachten bezig. Bilderdijk denkt gewis aan zijne *eerste wereld.* Al wat hij bij de bewerking daarvan gevoeld heeft, wordt hem weder levendig. Hij gevoelt zeker, dat dit gedeelte van zijn meesterstuk genoeg was om hem onsterfelijk te maken, wat zij ook redeneren mogen, die in het eenvoudige iets zoeken, dat het ongeoefendste verstand begrijpen moet. Schiller, geloof ik, herinnert zich zijn diep doorwrocht vertoog over de aethetische opvoeding van den mensch. Ik heb het geraden! want hij spreekt: Indien ik

mij misschien in Hesiodus verzonnen heb, dan bewijst hij, met zijn Boeotischen landaard, dat hij ter naauwernood overgegaan is uit den lijdelijken toestand der gewaarwording in den werkzamen van denken en willen, om in zijn physiek leven aan den vorm onderworpen te zijn, zoo ver het gebied der schoonheid reikt, en aesthetisch te worden. — B. Ik begrijp dezen snippel van uw wijsgeerige stelling niet. — S. Dat komt van dien mist van uw hollandsch Boeotië. Die nevel belet uwen landaard, iets anders te zien dan het materiële: daaraan houden zij zich allen vast, in letteren en in kunst. Van daar die gemeene vorm in meest alle hunne werken: want een gemeen talent zal de edelste stoffe door eene gemeene behandeling onteeren; maar een groot talent en een edele geest, zullen het eenvoudige, zelfs het gemeene, weten te veredelen. Een alledaagsch geschiedschrijver zal de nietigste verrigtingen van eenen held even zorgvuldig opteekenen als zijn verhevenste daden, en even lang vertoeven bij zijn geslachtslijst en huishouden, en bij de knoopen van zijn rok, als bij zijne ontwerpen en ondernemingen. — Zóó doet hij, omdat hij een gemeenen smaak heeft, even als een smakeloos schilder, die zich op de gemeenste voorwerpen met zijn naauwkeurig teekenkrijt afslooft, en zoo hij er, bij toeval, een edeler gekozen heeft, alle waardigheid er van wegpenseelt. En dit zult gij mij toestemmen, hoe gramstorig gij ook schijnt te worden: want het geheele geslacht, waarmeê gij geleefd hebt, hebt gij altijd gevloekt en verwenscht. Gij hebt niets goed in hen gevonden, en zelfs hen, die uwe werken bewonderden, en daardoor ten minsten toonden, dat zij op den goeden weg waren, — ook die hebt gij van u gestooten.

Die hevige uitval verwondert mij in den vriendelijken Schiller. Zou hij een oogmerk hebben, dat mij ontsnapt? Ik vrees voor onaangename gevolgen; want Bilderdijk geraakt in eene groote beweging: het komt los —

B. Ja! ik heb ze verstooten, omdat zij zingend en dansend uwe landlieden bij zwermen inhaalden, die zich gouden en zijden dagen in ons Schlaraffenland beloofden, — en ze vonden! Ik heb ze verstooten, die hunne kindederen naar uw vaderland ter opvoeding zonden, om ze als ganzen terug te ontvangen en opgeblazen, en vervuld met minachting voor alles wat Hollandsch was. Van daar die verwoesting van den goeden smaak en van onze schoone moedertaal, tot onkenbaarheid toe verbasterd. Van daar die verknoeijing in uitspraak en — stijl, die tot brakens toe walgen doet. Toen alles rondom mij flets en flaauw werd, en het vergif der sentimentele wartaal doordrong, heb *ik* toen het geneesmiddel niet toegediend? Heb *ik* ooit die zieken ontzien, of hen door eene weekelijke behandeling bedorven. Heb *ik* den standaard niet opgehouden, toen allen wankelden, omdat zij ongewoon geworden waren op eigen beenen te staan, en beschaamd over hetgeen van de Fransche Dichtkunst geworden was, aangrepen wat zij konden. Doch wat heeft het geholpen? Een gering getal hoorde mij: waanwijzen, die mij niet begrepen, beoordeelden mij: die mij navolgden, werkten zonder kennis der taal, zonder diepte van studie, zonder rijkdom van gedachten. Men zou tot de natuur terugkeeren! die meende men in de werken der Ouden, misschien ook in de mijne, te zien. Alweder dweepen: dweepen met natuur, dweepen met eenvoudigheid! Maar hunne eenvoudigheid was een dom en laf gebeuzel: een miskenning van de oneindige verscheidenheid en heerlijkheid der natuur; een misselijk kaauwen en herkaauwen van opgewarmde, en vermufte, en weder opgewarmde spijs. Wat zij *verbeelding* noemden, was een onnoozel kinderspel: het kwikkwakblazen van vorschen in een poel. — S. Waartoe maakt gij u zoo boos? wij zijn het immers ééns? — B. Eens? dat is onmogelijk! — S. Wel, *ik* heb op uwe

landslieden gescholden; *gij* ook: *ik* heb hen *flets* genoemd; gij *dom*: ik *alledaagsch;* gij *laf:* ik heb hun droomerigheid verweten; *gij* hebt hun een nachtmuts opgezet!

Zij staan weder stil en zwijgen. Zou hun gesprek hier eindigen? Schiller ziet rond: hij spreekt. — S. Is hier niemand, die voor uw volk pleiten wil? — Bilderdijk zwijgt. — S. Mijn hart werd zoo warm, toen ik dat oude tijdperk uwer geschiedenis te boek schreef, en mij verbeeldde geschiedschrijver te zijn, omdat ik zulk een heerlijke stoffe bearbeidde! Dat tijdperk van kracht en hooge eenvoudigheid hebt gij menigmaal bezongen, niet waar? Uw hart stroomde er altijd van over. Gij hebt het beschreven en geschilderd. Is het niet zoo? — Bilderdijk zwijgt. — S. Uw volk is magtig en rijk geworden: het heeft aan overvloed en weelde den tol betaald. Maar het is ongelukkig geworden, — en het heeft zoo geleden! Toen hebt gij hen getroost; hebt gij niet? — Toen hebt gij geleden met de lijdenden, en uwe zangen waren balsem voor hunne smart? — B. Willen wij niet wat voortwandelen? S. Gij hebt bestraft; maar gij hebt ook minzaam vermaand en geholpen: niet waar? want gij tastte in uw eigen boezem, waar gij den hoogmoed en de eigenliefde onderdrukte. Maar toen een gunstiger lot hun ten deele werd, en uw vaderland eer genoot, — toen hebt gij gejuicht? — hebt gij niet? — want gij had een *groote* ziel, die kleine teleurstellingen kon vergeten, en vrolijk kon zijn met de vrolijken? — B. Het lang staan wordt mij moeijelijk. — S. Gij hadt gevoel: want gij hebt het dikwijls betuigd: en gij hebt het nooit aan uw schitterend kunsttalent ten offer gebragt. Het was die weldadige warmte, die koestert en kweekt: die het harde verzacht, en de scherpte der ijzerkleur tempert met bevallige tinten. Gij hebt nooit aan anderen opgedrongen, dat gij den smeltenden omtrek eener Venus voorstelde, wanneer de

gespierde Hercules u voor den geest was. De afdwalingen der kunst hebt gij nooit met magtspreuken gewraakt, maar met helder onderrigt hebt gij teregt gebragt die doolden; want gij deed het uit liefde voor de waarheid! Nooit heeft in uw hart de wangunst gewrokt; nooit hebt gij *geveinsd te weten*, wat gij niet wist. Aan het edele, dat in uwe ziel was, hebt gij een vrije werking gelaten; en dán trok het u heen, waar één zelfde neiging, een ontmoeting der gedachten, een gelijkheid der geestvervoering was. Dat noemdet gij geen dweepen, neen, maar eene overstorting van het gemoed, die liefde wekt. . . .

Wat zie ik? . . . een traan van Bilderdijk! Het gezigt was verdwenen.

J. GEEL: *Onderzoek en Phantasie.*

DE STOK.

Weinigen zijn er gestorven van pure stokslagen. De band tusschen het redelijke en ligchamelijke van den mensch is zóó onmerkbaar, dat zij ten opzigte van gevoel, wat het effect betreft, weinig verschillen: dat het waar is, dat men het ligchamelijk gevoel verstompen kan, door het aan slaan te gewennen; maar dat het ook even waar is, dat men de ziel gewennen kan aan de schande; dat men, door het ligchaam eenige rust te geven, het weêr vatbaar maken kan voor physisch gevoel; dat dit ten uiterste moeijelijk is met het verstompt moreel gevoel; dat straf altijd straf blijft; dat slaag gekregen te hebben altijd tot schande gerekend is geworden, en dus dubbel, physisch en moralisch werkt; dat alle menschen den stok voelen, maar niet alle de schande; dat men bedaard opklimmen kan in de bedeeling der klappen, en derzelver kwantiteit en kwa-

liteit, in betrekking tot den uitdeeler en ontvanger; maar dat de maatstaf in morele straffen onuitvoerbaar is, en bij gemis van verhouding ophoudt regtvaardig te zijn, ophoudt straf te wezen.

Men heeft vooroordeelen tegen den Stok, welke toch niet in de natuur van den Stok zelve liggen. Immers, de kleine knaap bestijgt denzelven, als Alexander zijnen Bucephalus, en draaft, galoppeert en rent schrijlings op dit ros zijner verbeelding, met al den ernst van eenen dilettant in de equitatie. Heeft hij het geluk van Stokgenooten te vinden, dan vormt zich dadelijk een eskadron ruiters; soms sluiten zich de gelederen; soms schift zich de bende in tweeën, en als echte voltigeurs, metamorphoseert zich het ex-paard in een geweer; een kleine kommandant staat onder hen op, eene schutterij vormt zich; men houdt parade, een zakdoek wappert aan den grootsten der exrosinanten, en men heft het schutterslied aan. Ongelukkige jeugd! éénmaal zal datzelfde middel van uw kindergenoegen uw beul worden. . . . neen! uw weldoener.

Er zijn meesters, die te véél slaan, die te ongepast kastijden. Wij erkennen dit; maar het misbruik weert immers het gebruik niet af! dit is zóó dikwijls gezegd, zóó dikwijls betoogd, dat wij ten opzigte van deze stelling met één klassiek voorbeeld kunnen volstaan: dat van den edelen wijnstok, die het harte vervrolijkt, de tonge ontboeit, de zorgen verdrijft; maar voor dengenen, die de glazen te vol schenkt, of ze niet behoorlijk uitdrinkt, de onaangenaamste gevolgen heeft. Boordevolletjes en staartjes! welke martelaren hebt gij niet voortgebragt! Men besluite dus niet van het misbruik tot het gebruik! en hier wordt vooral gevergd, de groote kunst om met den geest des onderscheids te handelen.

Ik wil méér doen, en erkennen, dat ook geniën zonder den stok worden dáárgesteld; maar dan, helaas! is vaak

een ander middel gebezigd om den stok te vervangen: ik bedoel den honger. — De onsterfelijke Munito, die men zegt dat aan eene uitgave van Euclides werkt, en voor uitspanning thans schaakt, een genie zeker van de éérste grootte, heeft honger moeten lijden, eer zich de vonk der wetenschap in hem openbaarde. De schildpad, die op het bevel van haren meester eenen mortier afschiet, zoude zeker door geene stokslagen op den harden rug, tot de diepe geheimen der artillerie-wetenschappen zijn doorgedrongen; maar de honger heeft dat wonder verrigt, en misschien treedt zij in later dagen eens op als een andere Coehoorn en inspecteert Maubeuge en Philippeville. De kanarievogels, welke de meesten onzer met het pistool hebben zien duëlleren, bewijzen zeker, dat het punt van eer niet door den stok, maar door honger te leeren is.

Maar de honger is eene ijselijke plaag en een vreeselijk middel, en indien men de helden-kuur waagt, diende dezelve met de uiterste omzigtigheid te worden in het werk gesteld, en, wat het ongelukkigste is, te worden volgehouden. Niemand zal den kardinaal De Bernis poëtische begaafdheid ontzeggen: hij zong, omdat hij niet te eten had. Lodewijk *de Veertiende* gaf hem eenen post, welke hem deed eten, en hij hing dadelijk de lier aan de wilgen. Eene kilogramme *beafstake* en zeven wigtjes kennepzaad: en Munito zoude zijnen roem door dien van Bartjens zien overschaduwen, en de gepluimde teneriffers keerden tot hunnen schreeuwenden wildzang terug.

Dit middel is derhalve niet algemeen practicabel, en ik zoude, even als met het magnetismus, verbieden, het te appliceren, anders, dan in tegenwoordigheid van eene commissie van geneeskundig toevoorzigt, welke ten uiterste behoedzaam is in het appliceren der hongerkuur.

Keeren wij tot den Stok terug! Er zijn wezens, welke volstrekt niet te beschaven zijn, dan lângs den corporelen

weg, en bij welken alle middelen van eerzucht niets zullen baten. Wij wijsgeeren, *Poma et Consortes*, gelooven thans geen van allen meer aan aangeborene denkbeelden; ons hoofd is eene loketkast op een prokureurs kantoor, en zoo moeten er de zaken in: maar de denkbeelden dienen derhalve daar buiten geformeerd, bepraat, overwogen te worden en tot rijpheid te komen, eer zij ieder op hun respect worden geplaatst. Nu neem ik eens, dat gij in het midden der kast een bijzonder groot loket hebt, *Letter E. Eer.* Maar nu moet de knaap eerst leeren wat *Eer* is? deze dient hij bevorens physisch te ondervinden, dat aangenaam is, en schande daarentegen onaangenaam — dat heet bij den ruwen jongen pleizier — pijn: het eerste is lekkers; het andere is slaag. En terwijl gij nu zegt: „dat staat „mooi jongen! dat doet je eer aan," denkt hij aan appels en peren; maar zegt gij: „dat is ijselijk, foei! dat is schande!" aan slaag. — Dit gaat nu in de loketkast, en nu gevoelt hij in het vervolg, bij herinnering, wat schande, wat eer zij: en nu eerst kan uwe morele opvoeding aanvangen; nu kunt gij hem prijzen geven in witte banden met groote linten, die hij noch tillen noch lezen kan; nu kunt gij zijnen naam met groote letteren op het schandbord zetten, hoekjes uit zijne kaartjes knippen, en het zal werken. Maar waaraan dankt gij dit, o opvoeders onzer dagen? aan menig brokje zoets, dat de knaap bevorens genoten heeft. Begint eens, ter straf, met gevoel voor schande op te wekken! „Kareltje! jij bent stout; naar den hoek!" En wat doet Kareltje? hij wandelt gelaten naar den hoek, en gij zijt verpligt de vrijwillige schildwacht zelf af te lossen. — „Eduard! als gij nu de tantes ordentelijk zoent, „dan zijt gij een brave jongen; dat staat mooi voor een „kind, dat geeft hem eer, als hij beleefd is." Eduardje komt bij de tantes, en spreekt geen woord, geen enkel woord. — „Maar zeg eens Eduard! als gij *goeden dag* zegt,

„dan krijgt gij een sneedje beste bossche peperkoek," en Eduard zegt oogenblikkelijk: „Oom! hoe vaart gij?"

„Zie zoo! dan wilt gij maar slaan!....." Neen! ik wil niemand slaan; ik kan er geenen stok toe vinden; maar ik wil betoogen, dat men die morele opvoeding te verre drijven kan; dat men de physieke vooraf moet laten gaan; en dat, zoo lang de mensch corporeel is, corporele middelen moeten gebezigd worden.

P. S. SCHULL: *Boogontspanning.*

BRIEVEN.

Men neemt een briefstijl aan. — Misschien zal deze stijl eens algemeen onder ons geoefend en gepleegd worden, wanneer genegenheid en vriendschap en liefde in hollandsche woorden vertrouwelijk zich uitstorten zullen, ook onder die klasse der maatschappij, waar men de meeste levensbeschaving zoekt: en wanneer men niet meer meenen zal, dat het veel fatsoenlijker is een geleerd werktuig gebrekkig te hanteren, dan een eigen te leeren *meester worden;* dat het gevoel van eer beter gestreeld word wanneer men van vreemden bedelt als of men arm was, dan wanneer men zijne eigen schatten opdelft. Bij voorraad is het goed, dat er een rubriek voor den briefstijl besta.

J. GEEL: *Onderzoek en Phantasie.*

REDEVOERINGEN.

I. REDEVOERINGEN VOOR DE BALIE.

THEORIE.

Schull neemt zeven kenmerken aan, als: 1. de *hoedanigheid* deftig; 2. *de plaats* de regtzaal; 3. het *gehoor* de regters, ten betooge dat het eigentlijk gehoor der balieredenaars geen ander is dan de regters over de zaak; 4. *den toon* stellig; 5. *den stijl* betoogend en wederleggend; 6. *onderwerp* regtsgeleerdheid; 7. *doel* het regtsbelang van den cliënt.

Over *toon* en *stijl* drukt de schrijver zich volgender wijze uit. De toon als kenmerk gebezigd voor de soortelijke welsprekendheid der pleitzaal, is *vast*, *stellig*, *zeker;* het tegenovergestelde gevoelen neemt geen regtsgeleerde bij mogelijkheid aan, het is onwaar, het is ongerijmd, hij kan het zich niet opdringen: geen regtsgeleerde twijfelt of wijfelt een oogenblik aan de gegrondheid en deugdelijkheid van zijn regt; er is in den loop en duur zijner rede geen oogenblik, dat hij iets ook ten minste toegeeft aan zijne wederpartij; en geeft hij iets toe, dan is het om zoo veel meerder te nemen. Van den aanvang tot het slot zijner rede, spreekt hij als overtuigd van zijne zegepraal. Deze vaste stellige toon is de welsprekendheid der balie alleen eigen, de zekerheid van zijn goed regt verlaat den advokaat nimmer, het duchtigste argument van partij geeft deze geen duim breedte terreins; hij weert alles met de stelligste zekerheid af, als ware hij de onkwetsbare Achilles.

De stijl is minder één; minder volzinnig, meer *betoo-*

gend en *wederleggend* dan die van den kansel, en hierin ligt een belangrijk kenmerk tusschen de welsprekendheid der balie en der andere soorten. Immers de pleiter heeft eene tegenpartij, die de kanselredenaar en de leeraar in de gehoorzalen nimmer, en de spreker in de raadsvergaderingen niet altijd heeft, hetgeen in den toon en den stijl merkbaar is, en gelegenheid geeft ter eigendommelijke zegswijze, in de overige welsprekendheid soms niet te vinden. Zij is *klemmend*, zij weet van het bewijs, gegrond op den regel: dat te veel bewijst, bewijst niets, een voorzigtig maar doelmatig gebruik te maken, en alzoo het argument van partij te doen schipbreuk lijden op eigen klippen: zij is geheel logisch, en bestaat uit doorloopende sluitredenen. De pleiter brengt eerst den regter op het standpunt van waar zijn betoog uitgaat. De *inleiding*, zoo het onderwerp die mogt vorderen, spruit uit het onderwerp gelijk de bloem uit het hart der plant; met opregtheid *verhaalt* hij de daadzaak; met de naauwkeurigheid van een' landmeter en de netheid van den geslachtkundigen gaat hij te werk: kort, klaar en duidelijk zet hij dezelve in een, snijdt het overtollige af; maar verwijlt soms *minutieus*, waar de zaak dit schijnt te vorderen, bij de minste kleinigheid, welke eenmaal een argument op zal leveren voor eene belangrijke gevolgtrekking; hij legt de bewijzen voor de waarheid der daadzaken, waar dezelve ontkend worden of minder duidelijk spreken, aan den dag; hij raadpleegt de wet, haren geest, hare letter, en derzelver toepassing op het onderwerpelijk geval, alles met zeggingskracht, met orde, met warmte, met klimmende redenen; zonder opgesmukten tooi of luister ontzegt hij zijn betoog niet alle sierlijkheid; hij maakt onderscheid, of hij over burgerlijke regten, over voordragten, dienstbaarheden, erfstellingen, en diergelijke regtsmateriën zijne termijnen pleit, dan of hij in het lijfstraffelijk regt verkeert,

waar het vaak de eer of het leven van zijne medeburgers geldt: dan verheft zich soms toon en stijl in het belang van den cliënt; dan zoekt de welsprekendheid niet alleen den weg te vinden tot het verstand der regters, maar tot het menschelijke hart, en daar de edele hartstogten van medelijden en vergevingsgezindheid op te wekken, ten einde dezelve te bewegen, gebruik te maken van het vermogen, door den wetgever verleend, om naar gelang der omstandigheden de straf te verminderen, of den indruk weg te nemen, dien de strafdreigende taal der openbare aanklagers in het gemoed der vierschaar scheen te hebben gemaakt. De welsprekendheid der balie heeft twee hoofdvormen, de eene is eene doorloopende rede, welke men den vorm der ouden zoude kunnen heeten; de andere schijnt meer afgebroken, en wordt door ons de syllogistische genaamd.

P. S. SCHULL.

STIJL VAN CICERO.

De sterkste zijde van Cicero's welsprekendheid is, buiten alle tegenspraak, zijn stijl: ja! deze is het alleen, waaraan men eene onbegrensde goedkeurig geven kan. Die zuiverheid van gekuischte taal; die keus van juiste en schilderachtige woorden, welke men met geene andere kan verwisselen, zonder er minder goede voor in plaats te stellen; die gemakkelijke voeging en zamenschakeling van spreekwijzen, voorstellingen en volzinnen; die klaarheid en natuurlijkheid der voordragt; die warmte of levendigheid der uitdrukking door het gepast gebruik der spraakwendingen, beelden, overnoemingen, en wat meer in den schat der redekunst begrepen is, om te spreken tot de verbeelding en het hart, en als 't ware, door de zinnen den weg tot het verstand te banen; die kortheid

zonder duisterheid, die volledigheid zonder langwijligheid, die vloed van redenen, welke nu met zachte, welluidende rolling naar haren eindpaal spoeden, en dan weder bruisen als een wegslepende stroom, of somtijds, als de majestueuze donder, ontzetten en verpletteren. Ziet daar Cicero's onnavolgbaar kunstvermogen, de vrucht van ingespannen arbeid en van den gelukkigsten natuurlijken aanleg.

Zal ik hier bijvoegen, dat hij steeds zijn onderwerp meester is; dat hij met eene verwonderlijke naauwkeurigheid weet uit te putten, van alle zijden te vertoonen, in het belangrijkst licht te plaatsen, en al zijne bewijsredenen of wederleggingen, zijne middelen van bezwaar of verdediging, in eene keurige en kunstige orde voort te brengen, of aan elkander te onderschikken? Doch tot dit alles behoort men zich in staat te gevoelen, eer men het eigenlijk gebied der welsprekendheid binnentreedt. De redeneerkunde is immers niets meer, dan eene tot haar voorbereidende wetenschap, gelijk het de doorzigtkunde voor den schilder is?

Wilt gij daarentegen de zwakke zijde van Cicero's welsprekendheid kennen? Zij bestaat mijns oordeels, daarin, dat hij haar te veel hield voor de kunst van te overreden! dat hij te zeer in alle, ook in de ongeoorloofde kunstgrepen der pleitzaal was ingewijd. Doch ik noem het verkeerdelijk kunst van overreden; kunst van vervoeren moest het veeleer heeten; kunst om den wil des regters of der menigte te buigen, door het opwekken der hartstogten; ja! al is het door het verdonkeren der waarheid, door het opsieren der leugen, door het schenden der goede trouw, en het weêrstreven der innerlijke overtuiging van regt en betamelijkheid. Niet dat ik deze kunstenarijen aan Cicero als misdrijven wil te laste leggen; want zij werden, in zijnen tijd, en daarna, als de ware geheimen der overredenskunst opgevijzeld; en daa

deze kunst met den klinkenden titel van welsprekendheid vereerd werd, vonden de lessen dier meesters, ook bij den echten en waardigen redenaar, slechts al te gereeden ingang. Zonder weêrzin hoorde ik Cicero steeds breed opgeven van het gewigt der zaken, die hij bepleit; van de noodzakelijkheid, dat de regter in zijn voordeel beslisse, als of het algemeen welzijn van den staat, of elks bijzonder belang in zijnen triumf begrepen ware! Ik duld het in hem, dat hij zich op allerlei wijzen eene meerderheid poogt aan te matigen, om zijn gezag en zijnen invloed op de schaal des regterlijken oordeels mede te doen wegen. Maar wanneer ik hem somtijds, met al te veel list en kunst, nu voor, dan tegen, hoor redekavelen; nu toegeven, dan terug nemen, en de duidelijkste zaak met opzet aldus verwarren, dat de staat des geschils een raadsel wordt; opdat ten laatste de indruk zijner wegslepende taal alleen de zegepraal beslisse: wanneer ik hem, met pracht van woorden en schoon gekleurde zeggingen, bewijzen hoor aandringen, wier nietigheid hij zelf gevoelde: wanneer ik hem vooral personen en zaken behendiglijk zie onder een mengen; of als hij zijne partij met hatelijke verwen afschildert, of door kwalijk geplaatsten spot zijnen tegenspreker in het openbaar oordeel doet vallen, en daarin de trouwste en deugdzaamste zijner vrienden niet geheel verschoont: dan zie ik, niet de kracht zijner welsprekendheid uitblinken; maar haren glans bezoedelen, en ik gevoel hoe waarachtig het tot de beschrijving van eenen uitmuntenden redenaar behoort, hetgeen de ouden boven alles in hem vereischten: *orator vir bonus est, dicendi peritus:* een redenaar moet, ook als redenaar, een braaf en regtschapen man zijn!

VAN DER PALM: *Verh. over de welsprekendheid van Cicero.*

PLEITREDE TEGEN DEN EISCH VAN LODEWIJK BONAPARTE, GRAAF VAN ST. LEU.

Inleiding.

. Wanneer wij, regters! in onze verbeelding slechts weinige schreden terug gaan op de loopbaan van ons leven, dan duizelt ons, als het ware, het hoofd bij de tallooze gebeurtenissen, die wij elkander daarin zien vervangen en als verdringen; dan vinden wij jaren, die meer hebben opgeleverd dan niet zelden van eene eeuw in de geschiedenis staat opgeteekend; dan danken wij van het veiligste strand den Bestuurder van ons lot, dat wij dit tijdperk van onrust en orkanen zijn doorgeworsteld. Nog geen derde van eene eeuw is het geleden, dat denkbeelden en beginselen, in de afgetrokkene bespiegeling schoon en aanlokkelijk, door de wijsgeeren tot gevaarlijke stelsels gebragt, en met al de tooverkracht der welsprekendheid en dichtkunde aangeprezen, op de onberadenste wijze ten uitvoer en in toepassing gebragt werden bij het bestuur der volken. Weldra waggelden daardoor de meest gevestigde troonen van ons werelddeel, en de banden van Godsdienst en burgerpligt dreigden zich allerwegen te zullen ontbinden. Een naburig volk zagen wij toen, tot aller schrik en verbazing, als of het tot razernij was vervallen, op eens alle de pijlers omrukken, waarop deszelfs staatsgebouw rustte. „Zij," om met Sallustius, als of hij voor dien tijd had geschreven, te spreken, „die den staat daar beroerden, deden dit onder de eerlijkste en heiligste namen; zij wilden de regten des volks verdedigen; zij veinsden het geluk des vaderlands te zoeken; maar allen streden voor eigene magt en grootheid; niemand kende daarin maat of breidel, en elke overwinnaar bezoedelde door nooit gehoorde wreedheid zijnen triomf." Het volk, dat zijn' koning gevoelloos had geslagt, zelf zich badende

in tranen en bloed, bragt weldra de eigene onrust en slavernij, met het zekerste verderf, over de natiën.

Ons vaderland, onder den gematigdsten regeringsvorm, waarvoor het ook zoo vele krachten had ingespannen, die ook door zoo vele opofferingen van het voorgeslacht was gekocht, ons vaderland in het bezit van alle die vrijheid, welke eene natie verdragen kan, wil zij gelukkig zijn, maar helaas! verscheurd door partijen, deelde in den algemeenen val; het was niet bestand, daar de eendragt het niet meer magtig maakte, om als in vorige eeuwen de vermogendste rijken te wederstaan; en de aanlokselen eener schoonschijnende vrijheid begoochelden ook dat als door een' zwijmeldrank. Gelukkig dat nog het meer gematigd volkskarakter en de meerdere zedelijkheid, gelukkig vooral dat de tijdige val van een gedrocht in Frankrijk, den naam van mensch onwaardig, ons vaderland bewaard hebben voor eene navolging, die het onherstelbaar zoude hebben onteerd!

Maar ook dat tijdperk der geschiedenis van Frankrijk heeft de proef bevestigd, die de geschiedenis van alle eeuwen had opgeleverd, dat altijd op eene uitgelatene vrijheid de matelooze slavernij volgt. Na weinige jaren zag men daar, uit de woelingen der partijen en gerugsteund door den krijg, een reuzengevaarte oprijzen, ontzaggelijk genoeg om de vertwijfelende volken weder aan de mogelijkheid eener wereldheerschappij te doen denken. „De misdaad" zoo schetste dit Nederlands eerste redenaar, „door de overwinning gekroond, in oorlogsroem gehuld, boezemde ontzag in, meer dan afgrijzen; aan haar zich te onderwerpen scheen hetzelfde te zijn als den verborgen wil des hemels te eerbiedigen; haar tegenstand te bieden, gelijke dwaasheid als tegen Gods bestellingen te kampen. Het was, of door hare hand de Voorzienigheid kroonen uitdeelde, en oude stamhuizen met haren

vloek wilde treffen, om nieuwe dynastiën in derzelver plaats te scheppen."

Nog klopt het echte, het niet vervreemde Nederlandsche hart, wanneer het zich herinnert den schok, die het gevoelde, toen voor het eerst in Nederland de mare gehoord werd, dat een troon voor een' vreemden vorst zou worden gesticht, daar, waar men, om vreemde heerschappij te ontgaan, tachtig jaren had gestreden; en geen dieper vernedering dacht men meer mogelijk, toen Nederland gedwongen werd een vreemden vorst te vragen, en dien als een geschenk van Frankrijks keizer te ontvangen.

Maar de kelk der smarte was, voor ons vaderland, toen slechts aangevat, nog niet geledigd; die moerassen, door Hollands vlijt in een paradijs herschapen, werden, den Nederlander in het aangezigt, weldra op de verachtelijkste wijze slijk en uitvloeisel van Frankrijks rivieren genoemd; des keizers broeder, gelukkig van hem in aard en karakter geheel onderscheiden, en wiens hart en gezindheid de altijd regtvaardige Nederlander niet had miskend, moest spoedig van den troon stijgen, waarop hij voor weinige jaren slechts was geplaatst geweest; en door één woord van den geweldenaar (de geschiedenis meldt niets daarmede te vergelijken!) werd dat Holland, de parel eens van keizer Karel's kroon, weleer zoo moedig in het veld, zoo geducht op de zeeën, zoo lang het wonder onder de natiën, dat zich zelven had geschapen, en door dapperheid, beleid en deugd tot reuzenkracht had opgevoerd; door één woord werd dat Nederland ingelijfd in Frankrijk! Die dat nog heden, nu het leed is gedragen, zonder aandoening hooren of zeggen kan, slaat geen eerlijk hart in den boezem!

Doch, tot heil der menschheid, heeft de zucht tot eere en overheersching nooit hare maat of palen. Aan den overheerscher stond het zijnen laatsten nieuwen krijg te

beginnen, maar de aanvang daarvan bestemde nog niet deszelfs einde, en dit einde moest eens afhangen van den overwinnaar! Uit het noorden ging weldra voor Europa de dageraad der vrijheid op. Door zijne teekenen riep van daar de Monarch der Schepping de volken ter ontwaking; in het schoonste verbond vergaderd, vingen zij aan, doorworstelden, volbragten den heiligen strijd; en het herboren Europa, rijk in zelfgevoel, en sterk door overwinning, leide eindelijk den breidel der natie aan, die zoo min eigene vrijheid had kunnen verdragen, als het geluk en de rust van anderen eerbiedigen.

M. W. DE JONGE.

II. REDEVOERINGEN IN DE RAADSVERGADERINGEN.

THEORIE.

Volgens Schull is het 1°. kenmerk der welsprekendheid in raadsvergaderingen, *aanzienlijk en beschaafd;* het 2°. de *plaats* de vergadering; het 3°. *het gehoor* uitgebreid; 4°.. *de toon* heusch en gematigd; 5°. *de stijl* raadplegend; 6°. *het onderwerp* staatsbelang; 7°. *doel*, het gevoelen van den spreker.

Over al deze punten lezenswaardig, nemen wij ter dezer plaatse alleen over de bepaling omtrent den stijl. Het kenmerk van den stijl der redevoeringen in de openbare raadsvergaderingen, zegt Schull, is RAADPLEGEND; hij is *gespierd*, *krachtig*, ontleent zijne verwen van het onderwerp, ontzegt zich niet de sieraden der redekunst, heeft zijne eigenaardige wendingen, put zijne bewijzen uit de staatkundige en wijsgeerige geschiedenis van alle tijden en volken; er ligt iets klassieks in zijne uitdrukkingen, iets oorspronkelijks; en echter het staat ons voor, dat wij die denkbeelden elders lazen. De staatswelsprekend-

heid is als de adelaar, en houdt zich met geene muggezifterijen op, maar geeft echter te zien, dat niets dat oog ontglipt; dat zij deze of gene inkruipingen begrijpt, pijlt soms den grond op het onverhoedst, neemt bij wijlen de wetenschap en kennis ten bondgenoot, redeneert volgens de beginselen van het regt, weet zich bij wijlen meesterlijk van de ironie te bedienen.

Het behoort tot den parlementairen stijl, soms eenvoudige aankondigingen te doen van voorstellen, later dat voorstel kortelijk te behandelen, en eindelijk eerst bij de derde of vierde gelegenheid het breed uit een te zetten; hij ontzegt zich geen vernuftigen zet, geeft zich echter nimmer aan individuele spotternij over, is geheel warsch van alle zoetsappigheid, van geleerde uitbreidingen en uitleggingen, van lange aanhalingen, van pittoreske beschouwingen of romantische taal; de stijl der openbare raadzaal is de stijl van eenen man, vervreemd van alle verwijfdheid, heeft geenen bijzonderen vorm, maar schikt zich naar de omstandigheden, waarin hij zich bevindt, en dit behoort tot de kunst van den staatsdienaar. Over den toon heet het: „De toon der staatswelsprekendheid is heusch en gematigd, nimmer heftig. De gronden, welke de spreker voor zijn gevoelen heeft, worden omkleed met redenen; de tegenwerpingen worden gewikt en gewogen en wederlegd. Er worden bedenkingen geopperd, soms twijfelt de redenaar; soms is hij stellig; soms verstaat hij de kunst van door verzwijging veel te zeggen en nog meer te doen raden: alleen wanneer men de regten van een der staatsligchamen, wanneer men de grondwet aanrandt, is hij in vollen gloed; maar dan is die toon niet de toon van den kanselredenaar of van den spreker voor de balie; hij is eigendommelijk aan de tribunen, hij is breeder en gloeijender, zonder heftig te zijn.

P. S. SCHULL.

OPENING DER NATIONALE CONVENTIE, 1 MAART 1796.

Burgers, representanten!

Hij is dan eindelijk gedaagd, die lang gewenschte dag waarop eene nationale vergadering, door het geheele volk van Nederland verkoren en te zamen geroepen, bij één mag komen; hij is dan eindelijk gedaagd, die groote en doorluchtige dag, waarop de belangen, de algemeene en allergewigtigste belangen des geheelen Nederlandschen volks met open deuren en als in deszelfs tegenwoordigheid behandeld zullen worden, en aan geene eindelooze raadplegingen meer onderworpen zijn! — hij is dan eindelijk gedaagd, die dag, naar welken de grootste mannen onder onze voorvaderen wel gewenscht hebben, maar wiens dadelijk aanwezen zij zich nimmer dorsten voorstellen, om dat zij denzelven teffens beschouwden als den ontwijfelbaren dageraad van ware vrijheid en onafhankelijkheid, zoo van binnen als naar buiten, en derhalven van zulk een nationaal geluk en voorspoed, dat dit hun te grootsch en te schitterend voorkwam, dan dat het aan dit volk immer kon te beurt vallen; en zij lieten het daarom slechts bij *wenschen*.

Wij hebben dan in den tijd van naauwelijks iets meer dan een rond jaar het in dezen verder mogen brengen, dan te voren in veel meer dan 200 jaren is kunnen worden daargesteld.

Wij hebben het mogen zien gebeuren, dat de uitvoerende magt dezes lands en deszelfs onderscheidene deelen op eene eenvoudige wijze ingerigt, en tevens ontheven is van alle die hindernissen, en oponthoudingen, waarmede hare vorige gesteldheid belemmerd was; waarin de directie van het militaire wezen, met hetgeen daartoe noodzakelijk behoort, zoodanig was van een gescheiden, dat daarin volstrekt geene eenigheid van bestuur kon plaats hebben;

het zeewezen, mitsgaders de directie over de aangelegene bezittingen van den Staat in Oost- en Westindië, in zoo vele dikwijls tegen elkanderen aanstootende deelen, gesplitst als er Admiraliteits kollegien, kamers of onderscheidene kolonien in Amerika waren; zoo dat van dat alles niets goeds meer komen konde. Wij hebben het provinciaal bestuur van sommige landschappen op eenen eenvoudigen en onverdeelden voet zien brengen, de hoven van justitie reformeeren en den grondslag leggen, waarin ook in dit opzigt naderhand zou kunnen worden voortgebouwd — en nadat dit alles afgedaan en voltooid ware, hebben wij, hoewel niet, dan na zeer lange en breede overleggingen, dit alles bekroond gezien met de bepaling en daarstelling eener nationale vergadering.

Ik mag derhalve bij deze gelegenheid, daar het ul. burgers representanten! behaagd heeft, mij het eerst tot president dezer vergadering te benoemen, uliedden, en dus der geheele natie, die gijl. vertegenwoordigt, wel hartelijk geluk wenschen met deze allergewigtigste gebeurtenis, welke door alle binnen en buitenlandsche vijanden met schrik en vrees, is te gemoet gezien; zoodat zij niets hebben onbeproefd gelaten, om ons daarvan af te leiden, en het eenige middel van redding, dat ons in de omstandigheden, waarin wij ons bevinden, nog overbleef, integendeel te doen dienen, om ons onderling te verdeelen, en alzoo een burgeroorlog tot onzen geheelen ondergang onder ons te ontsteken; in welke eerlooze bedoelingen zij echter, door Gods aanbiddelijke Voorzienigheid, niet hebben mogen slagen, daar toch alle de provinciën en landschappen in het houden dezer vergadering plegtig hebben toegestemd, en dezen onder haar, die eerst, door de nieuwigheid der zaak, en de groote verandering, die daardoor in het aloud bestuur dezer republiek zou worden te weeg gebragt, daarvan waren afgeschrikt, nogtans, hetzij uit overtuiging bij

het langer inzien van hetgeen zou plaats hebben, hetzij uit inschikkelijkheid voor de gevoelens harer medebondgenooten, daartoe ten laatsten almede gekomen zijn, ten bewijze, dat bondgenooten, die het met het vaderland en het algemeen wel meenen, in de middelen van deszelfs redding wel eenigen tijd kunnen verschillen, maar dat toch eindelijk bijzondere inzigten voor het algemeen belang des volks wijken moeten. Trouwens hoe kon het mogelijk zijn, dat men over het houden eener vergadering kon blijven verschillen, welke al die magt en klem in zich vereenigen zoude, waaraan het der regeringen van dit land altijd ontbroken had, en waardoor hetzelve steeds, na vele oneenigheden onder de provincien, en daaruit noodwendig ontspringende beroeringen onder het volk, verpligt geweest is, het stadhouderlijk bewind te moeten invoeren, alzoo het eene kwaad door het andere te verhelpen, en telkens terug te komen, juist daar, waar men te voren geweest was, en waarbij men zich zoo slecht bevonden had.

Het gebrek toch van bij overstemming niet te kunnen besluiten in de gewigtigste zaken, zoowel in het provinciaal als bijzonder in het algemeen bestuur dezer landen, was steeds oorzaak, dat de dringendste zaken niet konden worden afgedaan; dat de gelden tot de algemeene bondgenootschappelijke zaken, zoo te land als te water vereischt wordende, niet wierden opgebragt; dat daardoor niets in tijds wierd afgedaan of daargesteld, en dat de republiek in geval van oorlog of van bedreigden oorlog, die door eene respectable houding dikwijls werd voorgekomen, altijd was aangevallen, eer er eenige middelen van defensie bij de hand waren; en dat die dan zelfs niet in behoorlijke werking gebragt konden worden, voor dat het water tot aan de lippen gekomen, of dat het reeds te laat geworden was; — eene gesteldheid van zaken, welke dan ook gedurende een reeks van 200 jaren de bitterste vruch-

ten voor de republiek heeft opgeleverd, en waaraan de nadeelige vredestractaten van 1674 en 1678, van 1748, 1783 en 1785 voornamelijk te wijten zijn, om niet te zeggen dat alle vergaderingen, waarin de groote belangen des volks moeten worden overwogen en afgedaan, en waarin niet door de leden hoofd voor hoofd gestemd werd, het beginsel van hare onmagt en ontbinding in zich hebben, en dat, zoo deze vergaderingen daarenboven op geenerlei gronden van bevolking, magt of opbrengsten gebouwd zijn, gelijk de zoo even ontbonden vergadering van de Staten Generaal dezer landen daarop nimmer gebouwd geweest is; het dan niet missen kan of zij moeten eindelijk in het niet verzinken en plaats maken voor zulke schikkingen, die meer overeenkomstig der menschelijke bestemming, op de gezonde reden en dus op de eeuwig waarachtige beginselen van *vrijheid* en *gelijkheid* gebouwd zijn.

De nationale vergadering toch! die ik als president, in naam des volks, zoo even verklaard heb te zijn het representeerend ligchaam van het volk van Nederland, zal het bestuur hebben over de buitenlandsche betrekkingen, gelijk mede over vrede en oorlog, het sluiten van tractaten, het aangaan van alliantien met vreemde mogendheden, het zenden van ambassadeurs en andere buitenlandsche ministers of agenten, mitsgaders over het werk van de munt, over land- en zeemagt, over de penningen die vereischt worden tot hare werkzaamheden, — dezelven kunnen bepalen, eischen en des noods *doen* opbrengen, — en dat alles bij meerderheid van stemmen, en zonder dat de leder dezer vergadering aan eenige provinciale resolutiën, instructiën of revocatiën, of wat iets van dien aard is, zullen onderworpen zijn; maar bij eene hoofdelijke stemming, zonder eenige ruggespraak, alle de gemeenschappelijke belangen der geheele republiek regelen, terwijl de besluiten dezer vergadering door geene provinciale magt, hoe ook ge-

naamd, mogen worden tegengegaan of de uitvoering daarvan belet.

Ieder lid dezer vergadering is derhalve een waar representant van het geheele volk van Nederland, en moet door elk en een iegelijk worden aangemerkt, als alle bijzondere provinciale betrekkingen te hebben verloren, zoodanig zelfs dat de naam van provinciën of landschappen, na de te doene benoeming der commissie van constitutie hier niet meer mag gehoord worden, ja zelfs voor eene directe inbreuk op het gearresteerde reglement voor deze vergadering zou moeten worden gehouden, daar nu het belang des geheelen volks van Nederland voor allen de hoogste wet zijn moet, en alle provinciale betrekkingen en belangen een einde hebben genomen.

Gelukkig tijdstip, waarop, na zoo vele stormen en onweêren, het nationaal geluk en welvaart boven het bijzonder belang van steden, leden of provincien zal moeten worden voorgetrokken, en de dageraad van éénheid en onverdeelbaarheid in 's lands bestuur eindelijk is aangelicht! Gelukkig, ja driewerf gelukkig, dat wij hiertoe hebben mogen geraken, zonder dat de verbazende omwending van zaken, die hier te lande zoo wel, als in alle de deelen van het gouvernement voorgevallen is, door die moordtooneelen bezoedeld is, waarmede die van andere landen, helaas! bezwalkt is geworden, en dat het aan dit volk gegund geweest is, zich hierin aan dat verschrikkelijk voorbeeld te mogen spiegelen, — om daaruit voorzigtigheid, wijsheid en zachtmoedigheid te leeren!

Ondertusschen, burgers representanten! werd de verpligting, die op deze vergadering ligt, om het waar geluk en voorspoed dezes volks daar te stellen, grooter voor elk onzer, naar mate de middelen, om zulks te kunnen uitvoeren, nu gemakkelijker en beter geworden zijn, — ook is er voor haar nog oneindig veel te doen, zoo veel zelfs, dat het

einde daarvan niet ligt zal worden bereikt, zonder de zamenvoeging van alle mogelijke magt, ijver, naarstigheid en standvastigheid in de dagelijksche handelingen en besluiten dezer vergadering.

Dit gemeenebest bevindt zich nog in het midden van eenen fellen en verwoestenden oorlog, waarin het trouweloos gedrag van het engelsche ministerie hetzelve gesleept heeft, en het eerste en voorname werk van deze vergadering moet derhalven wezen, middelen te beramen, om den oorlog met kracht en nadruk te kunnen doorzetten, en alzoo tot eenen eerlijken vrede te geraken: en hierin zal het vooral op het uitrusten van eene respectable vloot en op het bezorgen van onze frontieren, en het wel onderhouden van onze tegenwoordige schoone en wel georganiseerde armee aankomen — want, inderdaad, indien het ons gelukken mag, onze frontieren wel te verzekeren, en eene vloot in zee te brengen, als in de dagen van ouds, waardoor wij met behulp onzer landgenooten in staat zijn, om de engelsche zeemagt eenigzing op te wegen, en aan de vrije scheepvaart, zoowel als aan onze koloniën, hulp en bescherming toe te brengen; — dan is er geen twijfel aan, of ook Engeland zal eindelijk verpligt zijn, aan den vrede ernstig te denken, en op billijke voorwaarden een einde te maken aan eenen oorlog, die door ieder eerlijk Engelschman zoowel, als door alle volken der wereld, vervloekt werd, en die al den tijd van deszelfs voortduring geen ander oogmerk gehad heeft, dan om de dwingelandij over het menschdom op onwrikbare gronden te vestigen — en waarom toch zouden wij dit niet kunnen, als wij ter goeder trouw en met alle onze krachten zulks waarlijk willen doen! Waarom zouden wij onze kolonien in de Oost, door Willem de vijfde in de handen van Engeland lafhartiglijk geleverd, nadat hij zijne ambten en waardigheden door zijne vlugt uit Nederland, gedurende dezen oorlog, zonder

voorafgegane toestemming van H. H. Mog. of van de respective bondgenooten, had geabandonneerd, niet uit de handen dezer verraderlijke bezitters kunnen gaan verweldigen, en aan Indië doen zien, dat de arm der bataafsche natie nog niet verkort is, wanneer zij door geenen buitenlandschen invloed belemmerd wordt in het gebruik maken van alle hare krachten! Hetgeen men in den korten tijd van naauwelijks negen maanden bij de marine van den Staat verrigt heeft, moet in de daad aan iedereen doen zien, wat men verder zou kunnen doen; daar men in dien korten tijd *zeven en zeventig*, zoo groote als kleine schepen en vaartuigen in dienst gebragt, of gehouden heeft, welke allen, indien het aan geene geldmiddelen en aan geen volk komt te ontbreken, in dit voorjaar in staat zullen zijn, om aan hunne bestemming te voldoen; waarvan een zeer groot gedeelte werkelijk dienst doet, en waarvan wij nog onlangs het genoegen gehad hebben, geen onaanzienlijk smaldeel, onder het geleide van kundige hoofdofficieren te zien in zee steken: om niet te spreken van den aanbouw van nog verscheidene nieuwe schepen, fregatten en ligte vaartuigen op de voornaamste scheepstimmerwerven dezer landen.

Ja, burgers representanten, indien het volk van Nederland, dat gijlieden vertegenwoordigt, eens alle krachten moet inspannen, om deszelfs nationaal geluk, roem en voorspoed als een eenig man, en met terzijdestelling van alle eigenbelang, voordeel en partijzucht, te bevorderen en daar te stellen: ik durve mij verzekerd houden, dat wij de roemvolle tijden van Tromp en de Ruiter weldra zouden zien herleven, en met dezelve de heilrijkste dagen van de republiek — ik durve mij verzekerd houden, dat 's lands zeemagt, die waarachtige steunpilaren van Neêrlands welvaart en grootheid, zich welhaast met dien harer vijanden zouden kunnen meten, die toch door alle tijden heen, zoo

wel als nog in den voorleden jare op de kust van Noorwegen getoond hebben, dat zij dezelve nimmer dan met ontzag, en daarom niet dan met eene groote overmagt, durven naderen; doch ook dan niet ontzien, het regt der volken opentlijk te schenden, of zich alle andere schandelijke middelen te veroorlooven, om dezelve in hunne magt te krijgen, op dat zij hare zaamgevoegde krachten niet eenmaal ondervinden zouden.

De bezorging van de noodige fondsen aan de uitvoerende magt in hare bijzondere betrekking tot bereiking van alle de voorschreven einden, zal dus eene der eerste en voornaamste werkzaamheden dezer vergadering moeten uitmaken, en het is dit alles derhalven, burgers representanten, dat ik uwen ijver, vaderlandsliefde en welmeenendheid op het nadrukkelijkste moet aanbevelen — de behoeften in dezen zijn oneindig groot, ik beken het; maar zouden alle hulpmiddelen ontbreken, indien het volk van Nederland dezelve wilde! Zou iemand rijk willen zijn, indien het vaderland arm was, en niet dan door geld kon gered worden! zou het volk van Nederland minder volvaardig zijn, om tot de bekoming van eene ware vrijheid en van eenen goeden vrede voor het vervolg, minder opofferingen te doen, dan onze fransche broeders daar voor tot hunnen eeuwigen roem gedaan hebben, die goed en bloed daarvoor hebben veil gehad, en nog dagelijks opzetten; hongersnood en gebrek aan vele noodwendigheden des levens daarvoor een zeer geruimen tijd hebben uitgestaan, en alzoo aan alle de volken der aarde een doorluchtig voorbeeld hebben gegeven, van hetgeen een volk doen en verstaan kan, wanneer het voorgenomen heeft, om waarlijk vrij te wezen! — Zou het tegenwoordig volk van Nederland minder moed, minder standvastigheid, minder vrijheidsliefde bezitten, dan de fransche, dan de amerikaansche natie! minder dan onze voorvaderen in den

oorlog met Spanje betoond hebben! Zou men willen, dat de steeds zegepralende legers onzer bondgenooten, der magtige fransche natie, alleen ons beschermden! ik kan dit niet gelooven, en ik houde mij daarbij teffens overtuigd, dat ik geene woorden van noode heb, om ulieden te doen opmerken, dat met de daarstelling dezer middelen, in het bijzonder alle mogelijke haast behoord te worden gemaakt, zoo min als dat van de eenparigheid en kracht, waarmede dezelve in deze vergadering zullen worden besloten en gehandhaafd, derzelver goed succes voornamelijk zal afhangen.

Laat ons dan, burgers representanten, harten en handen vereeenigen om het groote werk, dat ons te verrigten staat, en dat de geheele Nederlandsche natie van ons verwacht, te volbrengen! Laat ons wel toezien, dat wij door twist en onderlinge tweedragt nimmermeer daarvan afwijken. Laat ons steeds bedenken, dat binnen- en buitenlandsche vijanden deze raadzaal dag en nacht zullen bespieden, om te beproeven, langs welken weg, en op welke wijze, zij den twistappel daar binnen zullen kunnen werpen, opdat deze vergadering zich daarmede bezig houdende, en de groote oogmerken en bedoelingen, harer instellingen alzoo uit het oog verliezende, zij tijd en gelegenheid hebben mogten, om dit gemeenebest van binnen te verdeelen, en van buiten aan te vallen. Laat de ware *broederschap*, die altijd openhartig en nimmer ergdenkend is, zich derhalven onveranderlijk onder ons vestigen en tot het einde toe in het midden dezer vergadering wonen! Laat deze vergadering alzoo door haar grootsch en doorluchtig voorbeeld het middenpunt van vereeniging zijn van alle de harten des volks. — Laat al het volk eenmaal zien mogen, hetgeen het te voren zeker nooit zag: dat het thans geen strijd meer is tusschen een opterigten *stadhouderlijk* of stadhouderloos bewind: want, dat men

de dwaasheid en onbestaanbaarheid dezer beide zoogenaamde regeringsvormen lang genoeg ondervonden heeft, om daarover niet meer te twisten, — maar dat deze vergadering waarlijk bijeengekomen is, om 's volks nationaal geluk en voorspoed op onwrikbare gronden te vestigen, door aan hetzelve den vrede van binnen en van buiten en eindelijk eene constitutie te bezorgen, die op de eeuwige ons onvervreemdbare regten van den mensch en van den burger gegrond is — dan zal het nu reeds verbaasd, maar veelal door valsche berigten schandelijk bedrogen Europa aan ulieden regt doen — dan zal het overtuigd worden, dat deze vergadering geen zamenvoegsel is van eene factie of partijschap, maar dat zij waarlijk bestaat uit de representanten eens vrijen volks, wettiglijk gekozen en bijeen gekomen — het zal dan uwer besluiten des te eerder hulde doen, en men zal nergens meer denken, om daaraan door geweld van wapenen eenigen inbreuk toetebrengen; men zal dan uwe besluiten als de besluiten der natie respecteren, naardien, zonder dat, alle regeringen op losse schroeven zouden gesteld worden, en omdat in de daad alle nationale besluiten niet zoo ligt omverre te werpen zijn

Wat mij, burgers representanten, betreft, dien gijlieden de eere hebt aangedaan, van tot president dezer vergadering voor de eerste reize al aanstonds te benoemen: ik kan ulieden verzekeren, dat ik gaarne alle mijne krachten inspannen zal, om met ulieden daartoe in alles medetewerken en aan uwe raadplegingen en besluiten zoodanige leiding te helpen geven, dat alle voorgestelde bedoelingen bereikt, en het geheele werk tot een gelukkig einde gebragt worde. — Ik mag echter niet nalaten, hierbij te voegen dat, hoezeer ik niet dan ten uitersten gevoelig zijn kan aan het uitstekend blijk van vertrouwen, waarmede gijlieden mij in dezen wel hebt gelieven te vereeren, en

waarmede gijlieden het zegel uwer goedkeuring als 't ware hebt schijnen te willen drukken op het deel, dat ik in de directie der zaken, na de voorgevallene omwending, mag gehad hebben, en ik volkomen bereid ben, om aan ulieden het in mij gesteld vertrouwen te beantwoorden, gijlieden nogtans niet zelden den wil voor de daad zult behooren te nemen, en met mijne zwakheden en gebreken geduld hebben moeten, daar het verloopen jaar mijne schouders zoo zeer gedrukt heeft, dat dezelven daardoor reeds aanmerkelijk verzwakt zijn, en dat zij althans niet meer in staat zouden wezen, tot het dragen van een' dergelijken last.

Ik beloof ondertusschen plegtig, dat ik de waardigheid en het gezag dezer vergadering, zoo binnen hare muren, als daar buiten, gedurende den tijd van mijn voorzitterschap op alle mogelijke wijze zal voorstaan en handhaven, en ik vertrouwe ook hierin op ulieder aanmoediging, krachtdadige ondersteuning en medewerking.

En Gij, goed en genadig God, weldadig Vader van alle schepselen, sta Gij ons allen bij in de volbrenging der pligten, welke ons zijn opgelegd! Laat het ons door Uwen krachtdadigen bijstand gegund zijn, om eenige steenen aantebrengen voor het grootsch gebouw der vrijheid, dat reeds in Amerika, in Frankrijk, hier en elders gesticht is of wordt; laat het ons nimmer aan Washington's, Pichegru's, Jourdan's, Moreau's of andere helden, beschermers der vrijheid en des Vaderlands naar buiten, zoo te water als te lande, ontbreken! doe alles uitloopen tot bevordering van het nationaal geluk dezes volks; neem gunstiglijk aan het plegtig offer van dankbaarheid, dat wij U, in deszelfs naam, voor zoo menigvuldig genotene weldaden bij dezen toebrengen, en laat U welgevallig zijn de welmeenende belofte, die wij allen hier, als in Uwe handen afleggen, *dat wij het Vaderland behouden, of dat wij op onze posten sterven willen!* PIETER PAULUS.

EENHEID EN ONDEELBAARHEID.

. Onder de voordeelen (zoo sprak Schimmelpenninck), welke het nederlandsche volk met een reikhalzend verlangen van deze omwenteling en inzonderheid van den arbeid dezer vergadering verwacht, zijn het voorzeker de *eenheid en ondeelbaarheid* van het Bestuur, welke den eersten rang verdienen.

Het bataafsche volk toch heeft niet dan al te lang, niet dan al te droevig, het onbestaanbare van eene constitutie gezien en gevoeld, gebouwd op een *foederalistisch systema*, hetwelk niet alleen in deszelfs zamenstelling onevenredig, in deszelfs werking lam en tegenstrijdig, in de uitvoering langzaam en zwak was; maar 't welk naauwelijks toeliet, om in zaken van eenige merkelijke aangelegenheid een enkel besluit op eene *constitutionele wijze* te nemen of uit te voeren, dat is, zonder den eenen of anderen der banden, welke het wanstaltig stelsel zamenbonden, willekeurig door te snijden.

Nederland heeft te smartelijk de noodlottige uitwerksels van een zoodanig staatkundig werktuig, waarvan het eene rad, zonder kwetsing van het andere, naauwelijks werken konde, ondervonden, om immer wederom deszelfs belangen door een soortgelijk werktuig te bearbeiden, veel min om zich met eene niets beduidende herstelling of verbetering van deze oude afgesletene machine te vergenoegen.

De wijsgeerige staatsman, een zoo ongerijmd en zoo weinig zamenhangend staatsgestel *in 't afgetrokkene* overpeinzende, en hetzelve aan de eeuwig vaste beginsels, waarop het maatschappelijke gedrag moet rusten, toetsende,. staat verwonderd over deszelfs in het oog loopende gebreken; maar, wanneer diezelfde wijsgeer het plekje gronds, voor welks bewoners het staatsgestel gediend heeft, op de kaart van Europa opzoekt; wanneer hij zijn oog slaat op

de magtige naburen, welke het van alle zijden omringen; wanneer hij den Oceaan, waaraan het zich onttrokken heeft, en tegen wiens woede het in eenen steeds voortdurenden en benaauwden strijd is, aanziet: dan klimt zijne verbazing ten toppunt, wanneer hij tevens uit de geschiedrollen opmerkt, dat dit stipje op den aardbol meer dan eens het lot van *Europa* heeft helpen regelen, den magtigsten alleenheerscher afgestreden, den ijzeren schepter der zee weleer aan 't sidderend *Albion* ontwrongen; dáár, als op deszelfs wenk, eenen zetel doen rijzen, ginds eenen anderen doen nederploffen. O, mijn vaderland! welk een beschermengel heeft in zoo vele tegenstrijdigheden, in zoo vele gevaren, steeds voor uw behoud gewaakt? Waaraan is uwe opkomst, waaraan uwe grootheid, waaraan uwe tegenwoordige aanwezigheid toe te schrijven? Geenszins, inderdaad, aan de deugdzaamheid, aan de wijsheid van uwe constitutie; — nooit hebt gij er eene in den eigenlijken zin des woords gehad.

Het was de bijzondere gesteldheid van Europa, welke de geboorte der republiek als door eene toevalligheid te weeg bragt; het was de dwingelandij en dweepzucht, welke in andere landen hare moordrol speelden, en inwoners en rijkdom in uwen schoot, als in eene schuilplaats, toezonden. De koophandel, hoezeer nooit door den Staat naar waarde beschermd, bloeide door den handeldrijvenden geest, door de naarstigheid en goede trouw van den landaard; eenige geniën van de eerste vlugt, hoezeer nooit aangemoedigd (wat zeg ik, o, vermoorde Barneveld! verscheurde de Witten! opgeofferde de Ruiter! vergeeft mij deze uitdrukking), geniën, hoezeer nooit anders dan in hun ondankbaar vaderland vervolgd, waren de beschermers, welke uwen val tegengehouden hebben! — en welligt, o, vernederend denkbeeld! zijt gij uwe aanwezigheid, in latere dagen, alleen verschuldigd aan de on-

derlinge afgunst van een gering aantal grooten, welke hen belet heeft om het over de voorwaarden van uwe verdeeling eens te worden!

Hoezeer, burgers representanten! moet ons dit denkbeeld niet doen hopen op eene constitutie, waarin de nationale magt, als in één middelpunt vereenigd, door hare veerkracht vergoeden zal, hetgeen aan hare uitgebreidheid te kort schiet? Hoezeer moet het denkbeeld ons niet doen wenschen op een staatsgestel, door hetwelk ons welzijn, niet aan de grilligheden van kabinetten, maar aan onze eigene krachten toebetrouwd wordt!

Ik weet het, burgers representanten! dat het reglement, als het onverbreekbaar verdrag onzer bijeenkomst, ons verbiedt, om het werk der constitutie vooruit te loopen, welks ontwerp aan een getal burgers, van de woelingen onzer deliberatiën afgezonderd, bij uitsluiting is aanbevolen. Uwe wijsheid heeft reeds, bij eene vorige gelegenheid, begrepen (en ik eerbiedig dezelve nog), dat zulks vooraf niet tot uwe taak behoorde. Dan, burgers representanten! er zijn geene wetten aan ons voorgeschreven, welke ons beletten, om voor het oog der geheele natie aan den dag te leggen onze hoop, onze verwachting op eene constitutie, gebouwd op het beginsel van eenheid en ondeelbaarheid van bestuur der nederlandsche belangen. Er zijn geene wetten, welke ons beletten, om van de uitvoerlijkheid, van de voortreffelijkheid van zoodanige constitutie meer en meer verzekerd, en omtrent de zwarigheden, welke zich daartegen schijnen op te doen, meer en meer gerustgesteld te worden.

Welaan dan, burgers representanten! laat ons dezen wensch voor geheel de natie open leggen; laat ons reeds van nu af de nationale aandacht op dit onderwerp vestigen; laat ons reeds, bij voorraad, ons al die hoofdgronden eigen maken en meer en meer in ons verlevendigen,

welke, bij de beoordeeling van het onderwerp der constitutie, hetwelk ons staat aangeboden te worden, onze raadplegingen belangrijk en wijsgeerig zullen maken, laat ons eindelijk, bij voorraad, aan de natie toonen, dat wij van meening zijn, haar eene constitutie aan te bieden, welke niet de ontijdige vrucht van louter enthusiasmus, maar van eene kalme en wijsgeerige beoordeeling zijn zal.

Uit dit oogpunt deze gewigtige zaak beschouwende, burgers representanten! heb ik gemeend, dat het uwer waardig, en met het reglement, waarop gij uwe posten aanvaard hebt, niet strijdig zoude zijn, dit bij eene plegtige verklaring aan de natie te kennen te geven; dat gijlieden, overtuigd van de noodzakelijkheid van het beginsel van eenheid en ondeelbaarheid, in het vleijend vooruitzigt verkeerdet, om aan het bataafsche volk eene constitutie, op dat beginsel gebouwd, aan te bieden; dat ondertusschen, daar gijlieden, hangende den arbeid der commissie, aan dat groote werk niet regtstreeks vermoogt te werken, het niet te min èn voor uwe vergadering èn voor geheel de natie van het uiterste belang is, om in het belangrijk onderwerp de meeste kunde en doorzigt te verkrijgen; dat, om hiertoe te geraken, alle bataafsche talenten, ja, alle wijsgeerige menschenvrienden plegtig door ulieden worden uitgenoodigd, om dezelve aan dit groote werk ten spoedigste ten koste te leggen, en de vruchten van hunnen wijsgeerigen arbeid over dit groote onderwerp, aan deze vergadering, binnen zekeren korten tijd, daartoe te bepalen, aan te bieden.

Dat te dien einde, vooral door deze vergadering, zoude behooren gemanifesteerd te worden, dat het hare intentie is, *om bondige en afdoende betoogen van de voortreffelijkheid van een staatsgestel voor dat land te hebben, op het beginsel van eenheid en ondeelbaarheid gebouwd*, met opzettelijke behandeling en ontzenuwing der hoofdzwarigheden, welke zich daartegen het meest schijnen op te doen.

Dat deze alzoo ingekomene stukken door deze vergadering zullen worden verzonden aan de commissie van constitutie, en deze commissie verzocht, om, zonder zich daardoor eenigzins te laten belemmeren, veel min vertragen in den vrijen loop harer deliberatiën, dezelve te examineren, daarvan zoodanig gebruik te maken, als zij zal vermeenen te behooren, met verder verzoek aan dezelfde commissie, om te willen beoordeelen, en aan deze vergadering rapporteren, welk der ingekomen stukken het meest aan het bedoelde oogmerk beantwoordt; dat het alzoo best geoordeelde stuk, op de eerste dezer vergadering, zal worden gedrukt en aan al de leden gedistribuëerd, niet als een gesanctionneerd stuk, veel min als een geadopteerd plan van constitutie zelve, maar als de uitmuntende vrucht van wijsgeerige overdenking, en om bij de leden te kunnen strekken tot meerdere verlevendiging van het onderwerp zelve, en ten einde te beter in staat te zijn, om het onderwerp van constitutie, hetwelk deze vergadering van de daartoe benoemde commissie te gemoet ziet, te kunnen beoordeelen, en om alzoo de deliberatiën dezer vergadering alsdan des te vruchtbaarder te doen worden.

Dat eindelijk de schrijver van zoodanig best gekeurde verhandeling, bij decreet van deze vergadering, zal worden verklaard zich bij uitstek verdienstelijk aan het vaderland gemaakt te hebben, en voor zijnen vaderlandschen en wijsgeerigen arbeid zoodanige belooning ontvangen, als aan het gewigt der zaak geëvenredigd en met de waardigheid dezer vergadering overeenkomstig zal bevonden worden.

R. J. SCHIMMELPENNINCK.

VOORSTEL TEGEN HET AFVORDEREN VAN POLITIEKE VERKLARINGEN VAN LEERAARS VAN DE GODSDIENST.

In uwe voorgaande vergadering heeft uwe wijsheid een besluit genomen, waarvoor u de laatste naneef nog zegenen zal; en de vijfde dag van Augustus, reeds door onze vlotelingen aan den roem en aan de overwinning geheiligd, zal altijd een gedenkdag blijven van de billijkheid des bataafschen volks, en van de zegepraal van het gezond verstand en de regtvaardigheid op de bekrompene bedenkingen der dweepzucht, en de aanmatiging der eigenbaat. Een groot aantal uwer medeburgers, onder het vorig bestuur boven anderen gedrukt, en van dien druk tot nog toe slechts voor een gedeelte ontheven, riep u aan, om oogenblikkelijke opheffing van eenige zijner overgeblevene bezwaren, en om de verzekering, dat geen één van dezelve meer zal overblijven, zoodra het mogelijk is, dat zij worden weggenomen. „Weest vrij, (dit was uw antwoord) weest vrij in alle de uitgestrektheid, welke het volk van Nederland aan dien geheiligden naam gegeven heeft. Wij zijn het niet, van wie gij dit regt ontleent. Wij kunnen het u niet geven, noch ontnemen. Gij hebt het, even gelijk wij, van de natuur ontvangen, die door de euveldaden der heerschzucht kan bestreden worden, maar welke de euveldaden der heerschzucht niet kunnen vernietigen."

Het is deze vrijheid, burgers representanten! het is deze vrijheid zelve, welke de wijsgeer met regt als het eenig middel beschouwt, om de ware Godsdienst in al haren luister, in alle hare natuurlijke schoonheid, in alle hare weldadige werkzaamheid te herstellen. De leeraar van dezelve zal nu niet meer schroomen de waarheid te vinden, omdat hij haar misschien zou moeten verbergen en ver-

donkeren, of zich vele onaangenaamheden bij hare ontdekking getroosten.

Ontheven van den invloed der gebiedende wenken van het burgerlijk bestuur, die, onder het rijk der heerschzucht, aan den voortgang van het licht zoo nadeelig waren, zal hij leeren, hetgeen zijne overtuiging hem voorschrijft; de deugd, die de schoor van den Staat is, zal het middenpunt van zijne prediking zijn, en, zoo lang hij haar getrouw blijft, zal hij niets van het bestuur te vreezen hebben. Hij is geen ambtenaar van den Staat, hij is burger, en, ofschoon hem de Staat met een aandachtiger oog gadesla, dan andere burgers, naarmate zijn invloed grooter is; de burgerlijke wetten evenwel kunnen hem in geen ander geval straffen, dan wanneer zijne leer of zijn gedrag de rust of het geluk van den Staat verstoort. — Ziet daar, burgers representanten! de weldadige, de roemwaardige gevolgen van ulieder besluit. Maar, indien gij dezelve, met mij, vrolijk aanstaart en roemt, dan behoort gij ook, zoo veel in u is, te verhoeden, dat derzelver werking niet gestremd worde. En die werking ondertusschen zal, naar mijn inzien, gestremd worden, wanneer men voortgaat, met, gelijk thans in Holland geschiedt, van de leeraars der onderscheidene godsdienstige genootschappen dezelfde verklaring af te vorderen, die men aan burgerlijke ambtenaars oplegt, en met hen in hunne dienst te schorsen, of daarvan te ontzetten, wanneer zij dezelve weigeren.

Burgers! deze zaak vordert ulieder scherpste oplettendheid. In onderscheidene steden van het gewest heeft reeds deze strijdigheid met de thans erkende beginsels plaats: in Amsterdam alleen zijn reeds vijftien leeraars van de Godsdienst in hunne dienst geschorst; en zij wachten, indien ik wel onderrigt ben, op overmorgen hun beslissend vonnis. Dit alles geschiedt, ingevolge van een reeds voor eenigen tijd genomen besluit van het provinciaal bestuur

van Holland, over welks inhoud ik mij hier niet behoef uit te laten. Ik acht het thans genoegzaam, te zeggen, dat, indien dit besluit ooit billijk of verschoonlijk is geweest, dat toch hetzelve thans geheel en al buiten werking gesteld moet worden. Het is eene tegenstrijdigheid, burgers! de kerk van den Staat afgescheiden te verklaren, en dan nog de kerkleeraars als burgerlijke ambtenaars te blijven aanmerken en behandelen. De huichelaar of de verhitte dweeper, die de heiligste zaak van de wereld, de Godsdienst, misbruiken mogt, om de orde en rust in de maatschappij te storen, worde aan alle de gestrengheid der burgerlijke wetten overgegeven, of opgesloten, om geen kwaad meer te kunnen stichten. Maar de maatschappij legge aan den kerkleeraar geene verklaring op, die zij niet aan alle burgers oplegt, en zij straffe hem nog minder, wanneer hij dezelve weigert. — Ik wil ulieder oordeel niet te kort doen, burgers! met een breedvoeriger ontwikkeling of betoog dezer stellingen: ik wil ulieder doorzigt niet beleedigen, door u de ijselijke gevolgen te schetsen, die uit zulk eenen, te gelijk zwakken en onregtvaardigen maatregel zouden kunnen voortvloeijen: ik wil uw gevoelig hart niet bedroeven, door ulieden aan de *Vendée* te herinneren, waar de afvordering van den eed der priesters, volgens het oordeel van leden van het fransch bestuur zelve, den grond legde tot den moorddadigsten burgerkrijg, die ooit gewoed heeft: neen! ik heb dit alles niet noodig: — want, ik zie het, gij loopt reeds mijn voorstel vooruit, en ik durf mij vleijen met uwe goedkeuring, terwijl ik ulieden voorsla, „om ten spoedigste aan de hoogste geconstitueerde magten in de bijzondere gewesten, aan te schrijven, dat het afvorderen van verklaringen of eeden, of provinciale of stedelijke reglementen, of staatkundige grondbeginsels van kerkleeraars of andere kerkelijke ambtenaars, als zoodanige beschouwd, niet anders kan worden

aangemerkt dan als een overblijfsel van het vernietigd stelsel van vereeniging van kerk en staat; dat hetzelve dus van stonden aan behoort op te houden, en dat alle opschortingen en ontzettingen van de dienst, uit hoofde van het weigeren van zulke verklaringen, behooren te worden vernietigd en buiten effect gesteld."

J. KANTELAAR: *Redevoeringen.*

VERWARRING IN DE VERGADERING.

Ik zie met de levendigste droefheid, burgers representanten, de verwarring, die in deze vergadering ontstaan is. Heb ik niet, in den ganschen loop van deze mijne bediening, genoegzaam getoond, dat het handhaven van de vrijheid uwer raadplegingen veilig aan mij toevertrouwd was? Heb ik de stem van iemand uwer gesmoord? Neen! mijn hart zegt mij, dat ik mijn pligt betracht heb, en God is mijn getuige, dat ik opregt gezind ben, mijn *praesidium* even onpartijdig ten einde te brengen, als ik het tot op dit oogenblik heb waargenomen. En moesten dan sommigen uwer zich zoo verre vergeten, dat zij zonder het woord gevraagd te hebben, en met een verward gedruisch en woest geschreeuw den spreker invielen? Had het niet aan mij moeten worden overgelaten, hem tot de orde terug te roepeu, indien hij daarvan afgeweken was? Is dit dan het voorbeeld van liefde voor orde en van eerbied voor de wet, dat vertegenwoordigers van het volk aan het publiek, dat ons hoort en ziet, aan geheel de natie, die op onze daden staart, geven zullen? Ik bid u burgers! Ik bezweer u, in den naam van het volk van Nederland! dat gij niet weder zulke tooneelen aanrigt; dat gij allen medewerkt, om de vergadering zoo

achtbaar te maken, dat zij in de oogen van hare vijanden zelve, eerbied wekke, zoo achtbaar als de raad van Rome was, toen Rome's vijanden, in de vergadering toegelaten, de raadzaal voor een tempel en de raadsheeren voor goden aanzagen. En nu spreke een ieder, die begeert te spreken, maar vrage vooraf het woord.

KANTELAAR: *Redevoeringen.*

STATEN-GENERAAL.

SLAVENHANDEL.

Het onderwerp, dat ons thans bezig houdt, is een Europeesch belang. Eene groote natie heeft het voorbeeld der afschaffing van den slavenhandel en slavenuitvoer gegeven. Onze Souverein heeft zich gehaast, dat voorbeeld reeds voorlang te volgen, en zonder door eenigen eed daartoe gehouden te zijn. Deze maatregelen zijn door de mogendheden op het congres te Weenen bekrachtigd en algemeen gemaakt. De afschaffing is dus eenmaal daargesteld, er valt daarover niet meer te raadplegen, en wij hebben slechts te handelen over de meest geschikte middelen, om de uitvoering daarvan te verzekeren. Geene natie moet door het ontduiken der vastgestelde maatregelen van de opoffering der anderen partij trekken.

UEd. Mog. houden zich sedert twee of drie weken met deze zaak bezig, en dit is zekerlijk niet te lang voor een traktaat en eene conceptwet. De wet toch is gegrond op het traktaat met Z. Br. Maj., en dit traktaat spreekt van de engelsche crimineele wetten; zoodat men, om de conceptwet te beoordeelen, beide het traktaat en de engelsche wetten moest bestuderen. Wij hebben dit in de sectiën gedaan; wij hebben daarop onze gevoelens in de centrale sectie gebragt, en geconfereerd met de ministers,

die het traktaat geteekend hebben; van dezen hebben wij mededeelingen ontvangen: gevolgelijk heeft de centrale sectie u haar rapport kunnen doen, en de zaak is rijp geworden voor discussie. Wij hebben er dus den noodigen tijd toe besteed, en niet meer. Talrijke vergaderingen hebben veel tijd noodig, om alle formaliteiten in acht te nemen, zonder welke er noch orde noch waardigheid is. Verre van ons het denkbeeld, dat die formaliteiten nutteloos zijn, en slechts dienen zouden, om de handelingen der regering met eenen achtbaren sluijer te dekken! De grondwet schrijft ons andere pligten voor, en heeft ons door onzen eed daartoe verbonden. De formaliteiten zijn met het wezen onzer raadplegingen naauw verbonden, en vereischen een zeker tijdsbestek, dat wij ons gunnen moeten. Zoo wij ons ooit lieten dringen en overhaasten, zouden onze raadplegingen niet meer aan het algemeene welzijn beantwoorden. Om door de natie, door de regering, door den buitenlander geacht te worden, moeten wij eerst ons zelve weten te ontzien.

Het traktaat vervalt van zelve in twee deelen, die men wel onderscheiden moet. Vooreerst komt men overeen over wederzijdsche strafwetten, en daarna over gemeenschappelijke regtbanken. De gemelde strafwetten zijn in het eerste artikel bepaald, en de gemeenschappelijke regtbanken maken den inhoud van alle volgende artikelen uit. De engelsche strafwetten verbieden niet slechts den uitvoer van negers, om er handel in te drijven, maar ook om hen tot slaven te gebruiken. Dus mag de eigenaar van slaven, op de kust van Guinee, dezelve niet ongestraft naar zijne eigene plantaadjen in de Westindiën overbrengen, hoewel er dan met der daad geen handel bestaat. Maar de straffen, op deze overbrenging staande, ondergaat hij slechts volgens het vonnis der engelsche regtbanken; de gemeenschappelijke regtbanken, bij dit

traktaat ingesteld, nemen er geene kennis van. Immers, die gemengde regtbanken doen slechts uitspraak over de aangehaalde schepen, die in slaven *handelen*, en niet over zulken, die ze voor rekening der eigenaars *overbrengen*. Deze onderscheiding is van belang, en tevens onbetwistbaar door den geheelen inhoud van het traktaat; zie art. 2 en 5; alsmede het reglement voor de gemengde regtbanken, en de instructiën voor de kruisers.

Wij hebben dus den zin van het traktaat vastgesteld: zien wij nu, of de conceptwet, die het ten uitvoer moet brengen, daarmede strookt. Deze wet vervalt ook in twee deelen: de vier eerste artikelen behelzen de maatregelen van verbod, de twee laatste uitzonderingen. Het verbod strekt zich uit tot den handel en het vervoer. Ik zeg *het vervoer:* namelijk, dat een eigenaar van slaven in Afrika, die niet naar zijne eigene plantaadje in Amerika mag overbrengen. Dit is de letterlijke zin van het 1e artikel. Bij de drie volgende artikelen zijn tegen de medehelpers en uitvoerders van den slavenhandel straffen bepaald. In de 5e en 6e of laatste artikelen zijn uitzonderingen gemaakt niet op den handel, maar op het vervoer alléén, dat in de Westindiën geoorloofd is. Het blijkt duidelijk, dat alle deze schikkingen overeenkomen met het traktaat, en ten aanzien van het vervoer zelfs nog gestrenger zijn.

Op dit laatste punt zouden wij eenige zwarigheid gevonden hebben, zoo wij de engelsche wetten op den slavenhandel niet overeenkomstig hadden gevonden met de bepalingen van onze conceptwet. De engelsche wetten verbieden het vervoer gelijk wij, en maken dezelfde uitzonderingen. Zij gaan ook verder dan het tweede gedeelte van het traktaat.

Maar in de engelsche wetten zijn de uitzonderingen tot in zulke kleinigheden toe beschreven, dat men zich

daarin onmogelijk vergissen kan. Zij kunnen slechts *het vervoer* en geenszins den uitvoer betreffen. Zij bepalen zich ook volstrekt tot Westindie. Het 5e art. der concept-wet liet nog ruimte voor eenige twijfelingen: het is op nieuw geredigeerd, en nu moet alle twijfeling ophouden.

Er zijn nog twee artikelen, waarin men een verschil met de engelsche wetten aantreft. In het derde van het ontwerp wordt aan de matrozen gelast, het schip te verlaten, zoodra zij bespeuren, dat het tot den slavenhandel dient, en zoodra zij zonder gevaar weg kunnen. De engelsche wetten behelzen die schikking niet, en ik kan er ook mijne toestemming niet aan geven, omdat het mij niet voegzaam schijnt, zulke onkundige en ondergeschikte menschen tegen hunne meerderen te wapenen, daar zulks de veiligheid van het schip kan in gevaar brengen, en er in mijn oog buitendien genoegzame waarborgen zijn.

Het tweede verschil vindt men op het slot van het 4e art. der concept-wet, en de bepaling, dat de *assuradeurs* en makelaars van assurantie, behalve ten hoogste twee jaren gevangenis, nog met verlies hunner patenten zullen gestraft worden. Ik zie niet, waarom wij de reeds zeer gestrenge engelsche wet nog gestrenger zouden maken.

Men heeft gezegd, dat wij aan deze wetten niet gebonden zijn, en vrijheid hebben nog verder te gaan. Dat *kunnen* wij ongetwijfeld; maar ik zie er geene reden voor. Ik ben van gedachte, dat wij gemeenschappelijke, en dezelfde maatregelen behoorden te nemen. Het doel, dat wij ons voorstellen, is edel, en vereischt opofferingen; die moeten wij doen; maar om dat doel met verwachting van eenen beteren uitslag te bereiken, moeten wij dezelfde rigting volgen. Dan zal de Nederlander zich niet beklagen, dat hij harder gehandeld wordt dan de Engelschman of een andere vreemdeling, en hij zal zich gereeder aan de Europesche wetgeving onderwerpen.

Er zijn zekerlijk groote hinderpalen te boven te komen; men heeft daarin de grootste verzoeking tot smokkelarij, en men ondervindt dagelijks nieuwe zwarigheden om die te beletten. De gemeenschappelijke pogingen der regeringen zullen des te gelukkiger wezen, naarmate zij eenstemmiger zijn. De belanghebbenden in den slavenhandel zullen daarvan zooveel te gewilliger afzien, naarmate zij meer eenparigheid in hunnen toestand bespeuren, zoo dat geen volk boven het andere begunstigd wordt.

In de nieuwe redactie van het ontwerp, dat ons *officieel* is ter hand gekomen, zien wij daarin geene verandering op die twee punten. Maar daar ik in deze zaal de ministers zie, met welke wij de eer hebben gehad in de centrale sectie te confereren, zoo vlei ik mij nog, dat zij misschien in last hebben, ons bij de verdediging der wet, die ik met hen verdedig, op twee zoo algemeen verlangde punten te voldoen. Zoo ik mij daarin mogt bedriegen, is mijn advijs nogtans, de wet daarom niet te minder aan te nemen, en op punten, die niet van het hoogste gewigt zijn, toe te geven. Laten wij eene behoorlijke standvastigheid toonen, wanneer het grootere belangen geldt, en alsdan ook van de zijde der regering die zelfde inschikkelijkheid verwachten, die wij haar thans gaarne betoonen.

Op welk eene wijze dan ook die wet gesteld wordt, Edel Mogende Heeren, zullen wij onze wetgevende taak hebben vervuld, en uit alle onze pogingen hebben bijgedragen, om overal een' onmenschelijken handel afteschaffen. Maar verre weg het zwaarste blijft nog over. Ik spreek niet van den handel in, en de slavernij der blanken, die het niet minder van gewigt is uitteroeijen; maar de zwarte slavenhandel zelf kan niet enkel door wetten worden uitgeroeid, men moet ook geweld bezigen, en ook het sluiken tegengaan. Gelukkig is het niet onze natie,

die deze afschaffing ontduikt; het zijn niet onze schepen, die men op den slavenhandel ontmoet. Maar zooveel te meer belang hebben wij er bij, dat anderen zich niet vergunnen, hetgeen wij ons zelven niet veroorloven willen. Hier, waar wij slechts wetgevers en geene regeerders zijn, kunnen wij enkel met onze wenschen bijdragen tot dit heilzame werk, en bekrachtigen, vol vertrouwen op de waakzaamheid der regering, de wet die zij ons aanbiedt, in de vaste overtuiging, dat deze Europesche wetgeving zal worden gehandhaafd, niet slechts ten onzen aanzien, maar ook bij alle zeevarende volken van Europa.

G. K. V. HOGENDORP: *Bijdragen tot de huishouding van Staat.*

SCHUTTERIJ.

1820.

E. M. HH.

Het komt mij voor, dat men, om eene goede wet op de schutterijen te verkrijgen, een onderscheid moet maken tusschen het behoud der openbare rust, en de verdediging der grenzen. Men behoudt de rust beter door eene schutterij, uit huisvaders bestaande; men verdedigt de grenzen beter met jonge lieden. Een troep van huisvaders, in vredestijd gebruikt, een troep jongelieden, opgeschreven, om tegen de nadering van den oorlog te worden opgeroepen: zie daar, naar ons begrip, de grondstoffen tot eene schutterij! Mij dunkt, men behoeft slechts de artikelen der grondwet, daartoe betrekkelijk, te lezen, om overtuigd te zijn, dat mijne beginselen daarmede juist overeenstemmen.

Ik heb die beginselen in naam eener afdeeling ontwikkeld, en ons proces-verbaal is aan het gouvernement voor-

gelegd. UEdGmog. hebben daarvan een gedeelte in het rapport der centrale afdeeling gezien. Zij hebben die veel beter hooren ontvouwen door een der geëerde vroegere sprekers, den heer Nicolaï, vice-president mijner afdeeling. Dus zijn mijne denkbeelden genoegzaam bekend, om er nu niet bijzonder bij stil te staan. Het is genoeg, aan te merken, dat de conceptwet op zeer verschillende grondslagen berust.

In eene andere discussie heb ik gezegd, dat ik geene haast had om gelijk te hebben. Dit herhaal ik thans. De overtuiging ontstaat niet door de rede alleen, maar ook door den tijd. Ik ben al te gelukkig, wanneer ik die somtijds, al is het dan ook laat, door mijne redeneringen of geschriften mag voortbrengen.

Intusschen kan ik niet anders dan *tegen* de wet stemmen.

G. K. VAN HOGENDORP: *Bijdragen tot de huishouding van Staat.*

BELASTING AAN DEN OORSPRONG.

Ik heb bij de raadplegingen over het stelsel van belasting aan den oorsprong, als eene der wrange vruchten van hetzelve den staat van oorlog genoemd, waarin het alle de takken van industrie en handel tegen elkander stelt. Dit gevolg is onvermijdelijk, wanneer men, in plaats van overeenkomstig eene der groote lessen der regeringskunst, de bijzondere belangen in een brandpunt van algemeen geluk te vereenigen, alle belangen verdeelt, en het staatkundig resultaat zelf van de openbare meening dezer kamer wordt er onzeker door, daar het niet zelden de vrees is, van zelf belast te worden, die in de belasting van anderen doet toestemmen.

Al de petitiën, die wij ontvangen, behelzen de bedroevende bevestiging van deze waarheid. Gemakkelijk in het belasten van anderen, en bereid, om alle klagten, behalve de hunne, voor onredelijk gemor te verklaren, zoeken bijna alle standen het egoïstische van het verzoek om eigen ontlasting te bekleeden met het patriotisch betoog, dat het meer voordeel geven zal, zoo de last op een' anderen stand worde overgebragt. Wederkeerig verraad van elkanders geheimen van bedrijf, gepaard met nimmer eindigende klagten der bezwaarde standen, gedurige worsteling van belangen, is tot nu toe in der daad het eenige, dat wij als zeker resultaat van het stelsel van belasting bij den oorsprong leeren kennen.

J. M. KEMPER [1]).

VRIJHEID VAN HANDEL.

De ligging van ons vaderland schijnt ons bestemd te hebben, om de marktplaats voor een groot gedeelte van Europa te zijn. — Wij zijn dit gedurende eeuwen geweest, en wij zullen het, ten minste voor eenige voorwerpen, bij voortduring blijven, zoo lang onze groote kapitalen bij voorkeur in den handel geplaatst worden, zoo lang wij van onze aardrijkskundige ligging zullen blijven partij trekken; maar wij zullen ook ophouden het te zijn, zoodra wij, de voorbeelden en lessen onzer vaderen met voeten tredende, aan banden zullen willen vastleggen dien gewigtigen tak van volkswelvaart, welke alleen door vrijheid leeft, en volstrekt geene andere bescherming vraagt of behoeft, dan — nog eens en altijd — vrijheid.

---

1) Over het Belastingstelsel: *Verhandelingen en Redevoeringen, III.* 327.

In een dergelijken staat als de onze, moet alles wat tot den handel betrekking kan hebben, met verdubbelde behoedzaamheid worden behandeld. Inwendig bestuur, ziedaar het veld van proefnemingen. Wat gij heden bederft, kunt gij morgen weder goed maken; maar ten aanzien van den handel alleen kunnen geene proeven genomen worden. Het geringste voordeel, hetwelk eens verloren is, laat u niets over dan ijdel beklag, omdat er in deze loopbaan geene enkele verkeerde trede kan gedaan worden, waarvan uwe naburen geen voordeel trekken; en zoo al in het gemeene leven eene zedelijke waarschijnlijkheid genoeg moet zijn, om onze keuze te regelen, het is alleen de zekerheid van volstrekt niets te wagen, de volstrekte onmogelijkheid om te schaden, welke volstaan kan, als het aankomt op de belangen van een' bloeijenden handeltak.

J. M. KEMPER [1]).

JAGTREGT.

Men kent mijn gevoelen over ridderschappen, provinciale Staten, Staten Generaal enz. — Ik heb altijd bij het herleven van oude namen, ook het herleven van oude pretensiën gezien; ik zie de zaden daarvan zich dagelijks rondom mij ontwikkelen, en ik mag het gevoelen omtrent een *jus postliminii* ten aanzien van regten, welke zich op den ouden staatkundigen toestand van ons vaderland gronden, geen steun geven, zonder den eed van trouw te schenden, welken mijn hart vroeger nog dan mijn mond

1) Bij de beraadslaging over de Koffijwet. Zie *Verhandel. en Redevoeringen*, III. 333.

aan den Koning en zijn huis in de tegenwoordige orde van zaken gezworen heeft, en welken ik houden zal, hoe groot ook het offer zijn moge, dat daarvoor zal moeten gebragt worden.

De loop der tijden heeft over heerlijke regten beslist, gelijk hij in vroeger tijden en in andere landen over de regten der kerk beslist heeft. De gegrondheid van aanspraken op grond onzer oude staatsinrigting zelfs zijdelings te erkennen, is de regten van de kroon, de ondeelbaarheid van de souvereiniteit ondermijnen. Hoe zoude ik, die alleen hier in het heil van mijn vaderland zie, in dit geval van den regel afwijken, zonder mij niet alleen tegen te spreken in hetgeen ik bij vroegere gelegenheden hieromtrent gezegd heb, maar ook vooral zonder de pretensiën der andersdenkenden bij volgende gelegenheden een wapen tegen mij in handen te geven?

J. M. KEMPER [1]).

---

1) «Sinds onze vereeniging met België," zegt Jhr. J. de Bosch Kemper, in de uitgave van zijns vaders *Verhandelingen en Redevoeringen*, III. 264, «bestond er eene drieledige wetgeving op het stuk der jagt. In het Noorden waren de heeren der heerlijkheden door een besluit van den souvereinen vorst, van den 8 febr. 1815, in het bezit van het jagtregt hersteld. In de zuidelijke provinciën waren de heerlijke regten geheel afgeschaft, en dus ook het jagtregt als zoodanig; terwijl in de landen van het Overmaassche nog eene andere wetgeving bestond, uit krachte van een besluit van den gouverneur van den Neder-Rijn, van den 1e Aug. 1814.

De Koning, deze ongelijkvormigheid willende doen ophouden, stelde, in den jare 1828, daaromtrent eene algemeene wet voor, in welker 1e artikel de herstelling werd bepaald van alle regten ten aanzien van de jagt vóór 1793 en 1795 bezeten, en het regt van de jagt als een regaal regt werd voorgedragen."

VRIJHEID VAN DRUKPERS 1).

. . . .

Vrijheid van denken is ongetwijfeld het eerste, het onvervreemdbaarste regt van den mensch. De overtuiging kent geene magt boven zich, omdat haar wezen op onafhankelijkheid gegrond is. Met alles, wat men daaromtrent gezegd heeft of maar immer zeggen kan, stem ik hartelijk in. De leerling van hem, die in het midden onzer revolutionaire beroeringen deze vrijheid van denken zoo voldingend tegen de toen gevorderde staatkundige verklaring verdedigde 2), kan geen ander gevoelen hebben. Maar dit onafstaanbaar, dit onschendbaar regt, deze vrijheid van denken, voert zij ook onafscheidbaar het regt met zich, om alle zijne gedachten ongestraft mede te deelen, en algemeen te maken?

. . . .

Wie onzer, E. M. Heeren! kan aarzelen hierop ontkennend te antwoorden. Het maatschappelijk leven moest uit deszelfs aard hoon en laster onder de misdadige regtsverkortingen rangschikken, omdat het onmogelijk, onbillijk en onregtvaardig was, in het gezellig leven onverschilligheid ten aanzien van eer en goeden naam te vorderen, en het overlaten van de handhaving daarvan aan de bijzondere gevoeligheid en wraakzucht alle denkbeeld van maatschappij en maatschappelijk leven omver zoude wer-

1) **Uitgesproken naar aanleiding van een wets-ontwerp, 1818, ter beteugeling van het misbruik der drukpers, ten aanzien van het beleedigen van vreemde mogendheden, vorsten, gezanten enz.**

2) **Zie des Hoogleeraars Cras in 1795 uitgegeven voortreffelijke *Verhandeling over den eed.***

pen: en waar is dan ook bij eenig beschaafd volk het wetboek, waarbij niet hoon en laster onder de misdaden gerangschikt worden, hetzij dan ook die hoon of laster bijzondere personen ten voorwerp hadden, hetzij derzelver doel beleediging van den staat en prediking van oproer en regeringloosheid was.

Of gelooft gij misschien, E. M. HH.! dat hetgeen door ons geëerd medelid Dotrenge omtrent het edele van de verachting des lasters, omtrent het leerzame der kwaadsprekendheid tot erkenning onzer zwakheden en gebreken gezegd is, gelijk dit zeker tusschen volken en vorsten even geldig is, als tusschen bijzondere personen, de ongerijmdheid der oude wetgeving voldingt? Welnu! er zijn buiten de bekende anecdoten, welke men u herinnerd heeft, nog duizend anderen; de schoone spreuken omtrent den laster, die bij de ouden gevonden worden, zijn ontelbaar: wat dunkt u, wanneer eens dat alles verzameld werd, hetzij om den regter bij elke aanklagt over hoon of laster in de plaats eener uitspraak met eene spreuk of anecdote te doen antwoorden, hetzij om elk beleedigde tot zijnen troost een exemplaar daarvan te doen toewijzen. — Hoe zacht, hoe wijsgeerig, en hoe voordeelig tevens voor drukker en boekverkooper zoude niet zulk eene wetgeving zijn? want men schroomt immers ook voor het verval van den nederlandschen boekhandel, zoodra hij eens het onschatbaar voorregt van straffeloos lasteren verloren zal hebben.

Waarlijk, E. M. Heeren! niets is gemakkelijker, dan op deze wijze, wanneer over het doelmatige en regtvaardige eener bepaalde uitzondering moet gehandeld worden, het weinige, dat men over die uitzondering zegt, te omsluijeren met het betoog van de waarheid des algemeenen regels, welke door niemand ontkend wordt.

Of zou het dan waarlijk mij of iemand uwer kunnen

invallen, door het goedkeuren dezer wet eene inbreuk te doen op de algemeene vrijheid van de drukpers. Neen, *wat de algemeene waarheid* betreft, verzoek ik u alles, wat ten dezen aanzien door de heeren Serret, Dotrenge, Reyphins, Gendebien, Clifford en allen, welke in hunnen geest gesproken hebben, gezegd is, ook als mijn gevoelen aan te nemen, en ook, wanneer dit eens de overtuiging van sommigen uwer niet zoo levendig mogt zijn, als zij die van mij is, zoude de grondwet, die wij allen bezworen hebben, beslissen, dat in Nederland de drukpers vrij is, en vrij blijven moet; want zij zegt het immers (art. 227) uitdrukkelijk, „dat het aan elk geoorloofd is, „om zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, als „een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en ver- „lichting, te openbaren, zonder eenig voorafgaand verlof „daartoe noodig te hebben."

Maar het regt om alles te mogen schrijven of zeggen, wat men voor waarheid of regt meent te moeten zeggen, zonder iemands verlof te behoeven, sluit het ook tevens straffeloosheid in, wanneer men dit op eene schandelijke, honende, beleedigende en rustverstorende wijze zeggen of schrijven wil?

Men heeft zich, als naar gewoonte, met klem en kracht op Engeland en het engelsch voorbeeld beroepen. Ik vinde dit beroep in de meeste gevallen onnaauwkeurig en dwaas, omdat in het staatkundige vooral eerst de omstandigheden gelijk moeten zijn, wanneer men over gelijkheid van gevolgen spreken wil; maar in dit geval neem ik het voorbeeld aan, omdat Engeland zelf hier het sprekendst bewijst, hoe geheel strijdige begrippen men verwart, wanneer men om het straffeloos misbruik van de drukpers te verdedigen, zich op het algemeen voordeelige en regtvaardige van de drukpers beroept.

Ja, E. M. HH., vraagt het aan de regtsgeleerden, die

u heden tot het voorbeeld van Engeland verwezen hebben, waarom zij u, van het beginsel der engelsche wetgeving sprekende, *de engelsche wetten zelven* verzwegen hebben; want ook in Engelaud is hij, die deze vrijheid van spreken en schrijven misbruikt, niet meer onstrafbaar dan in eenig ander deel van het beschaafd Europa, waar men vrijheid van losbandigheid onderscheidt; en hoe weinig naauwkeurig men is, wanneer men hier met het engelsche voorbeeld schermt, mogen in mijne plaats de woorden van een der schranderste engelsche regtsgeleerden, van den beroemden Blackstone, voldingen, waar hij zegt: „Maar schoon dan „ook nu, volgens hetgeen wij zeiden, de schrijver van „tweedragtstokende, oproerige en lasterlijke geschriften naar „gelang der omstandigheden gestraft worde; men hoede „zich dit als een inbreuk op de vrijheid van de drukpers „te beschouwen: de vrijheid van de drukpers is in der daad „onafscheidbaar verbonden aan het begrip van een vrijen „staat; maar die vrijheid bestaat daarin, dat geene uit„gave voorloopig eenig verlof noodig heeft, niet daarin, „dat men, na de uitgave, niet over het misbruik van die „vrijheid zoude kunnen aangesproken worden. Ieder vrij „mensch heeft het ontwijfelbaar regt zijne gevoelens aan de „anderen te doen kennen; dit te beletten is eene schen„ding van de vrijheid der drukpers; maar wanneer hij iets „uitgegeven heeft, hetwelk nadeelig of onwettig is, moet „hij zich de gevolgen zijner eigene roekeloosheid wijten. „De drukpers te onderwerpen aan de beperkende magt „eener censuur, is alle vrijheid van denken te onderwerpen „aan de vooroordeelen van enkele menschen, welke men „op deze wijze tot onfeilbare regters over alle geschilpun„ten van geleerdheid, godsdienst en staatkunde maakt; „maar het straffen van gevaarlijke en honende geschriften, „wanneer zij uitgegeven zijn, is noodzakelijk voor het be„houd van rust en goede orde, is de eenige vaste steun

„der burgerlijke vrijheid, de eenige waarborg van eene „waarlijk vrije drukpers [1]).”

Zietdaar, E. M. HH., de wetgeving, die men u als voorbeeld aanwijst, naar waarheid opgegeven; zietdaar, hetgeen ook onze grondwet, wanneer zij na de vrijheid der drukpers als staatsbeginsel te hebben gehandhaafd, er niet minder uitdrukkelijk bijvoegt: „dat dës niet te min elk, voor „hetgeen hij schrijft, drukt, uitgeeft, of verspreidt, ver„antwoordelijk blijft aan de maatschappij of bijzondere per„sonen, voor zoo verre dezer regten mogten zijn beleedigd.” Zietdaar eindelijk de wetgeving van ieder waarlijk verlicht volk, hetwelk evenzeer van regeringloosheid als van onderdrukking afkeerig is; en nu moge dan de onpartijdige en bedaarde Nederlander beslissen, of de algemeene verdediging van de vrijheid der drukpers tegen eene wet ingebragt, die alleen een onbepaald en schandelijk misbruik van die vrijheid straffen wil, meer dan ijdele declamatie is, en of in der daad de dwaasheid minder is, wanneer men de zedelijke verpligting, om zich boven den laster te verheffen, als een beginsel van stellige wetgeving aanvoert; dan wanneer men zich op de christelijke liefde zoude willen beroepen, om het straffen van roovers en bedriegers hard en onmenschlievend te verklaren.

. . . .
. . . .

J. M. KEMPER.

---

1) Blackstones *Commentaries on the Laws of England*, *Book IV. Ch. II.*

III. REDEVOERINGEN OP DEN KANSEL.

THEORIE.

Schull onderscheidt in de kanselwelsprekendheid vijf kenmerken. 1. *De hoedanigheid*, — Eerwaardig. — 2. *De plaats*, — Gewijde. 3. *Het gehoor*, — Gemengd. 4. *De toon*, — Ernstig. 5. *De stijl*, — Eenheid en duidelijkheid. 6. *Het onderwerp*,— Godsdienst en Zedeleer. 7. *Het doel*, — Opwekking van zedelijk gevoel.

Van den stijl zegt hij: De stijl der kanselwelsprekendheid levert het vijfde kenmerk van dezelve, in de eenheid van het geheel en in de duidelijkheid van het opstel, zonder langwijligheid; het noodzakelijke worde gezegd: de stijl van den kanselredenaar is *volzinnig*, *eenvoudig*, *gemakkelijk vloeijend*, *verstaanbaar*, *eer omslagtig dan te gedrongen*, *verklarend*, *onderrigtend*, *belangwekkend;* de bewijzen uit de heilige boeken, zoo die der openbaring als der natuur; zeldzaam uit de ongewijde geschiedenis, zeldzamer, ten zij bij treffende gebeurtenissen, en alsdan zeer gepast uit de dagelijksche voorvallen; deftig zonder hartstogt is de stijl van den man, die het woord Gods spreekt en de boodschap des eeuwigen levens overbrengt. Men onderscheidt twee hoofdvormen van kanselwelsprekendheid, de *analytische* en de *synthetische:* de eerste is, of eene doorloopende tekstverklaring en heet dan *Homilie*, of de verklaring en toepassende gevolgen uit eenen bepaalden tekst, welke bij sommigen de *Nederlandsche wijze* heet; de tweede is de behandeling van een bepaald onderwerp, aangedrongen met het gezag van de eene of andere bijbelplaats." —

Over den toon, of vierde kenmerk, zegt Schull: Deze toon is bij de kanselwelsprekendheid geheel *ernst*, overeenstemmende met het onderwerp der overwegingen, en zulks van den aanvang tot het einde der redevoering.

Nimmer veroorlooft zich de kanselredenaar eenige uitdrukking, die de logen zou kunnen verwekken, of aan den spotlust botvieren: de voorafspraak of inleiding stemt reeds den ernst. Hij verklaart, maar met *ernst;* want het is Gods woord, dat de mensch uitlegt. Hij vermaant, maar met *ernst;* want het geldt hier de rust des gemoeds; hij bestraft, maar met *ernst;* want het geldt hier de waarheid: hij besluit, maar met toepassenden *ernst;* want hem is de taak opgelegd, om zijne broeders te behouden.

Alles moet in de kanselwelsprekendheid opgeofferd worden aan den *ernst;* alle sieraden, welke met dien toon niet strooken, zijn den kanselredenaar geheel ontzegd; aardigheden, vonden, bloemen, groote woorden zijn wanklanken; de ironie is een wapen, naauwelijks hem bekend en streng blijft hij beperkt binnen de lijn der kieschheid.

Er gaat een gloed van hem uit, wanneer hij spreekt van het geloof; maar het is de toon des dichters niet: hij teekent en beschrijft soms de voorwerpen zijner beschouwing; maar het is het penseel des uitvoerigen romanschrijvers niet: de toetsen zijn breeder, alles is geordend en deftig, alles draagt het kenmerk van hoogen *ernst.*

SCHETS VAN DEN VLEIJER.

De vleijerij of de pluimstrijkerij wordt begaan, zeggen de Godgeleerden, als men met woorden of met werken iemand wil behagen meer dan de deugd of regte reden toelaat. Het is niet ongeoorloofd, een ander te behagen, als dit met manier en maat in behoorlijke omstandigheden, en tot een goed einde geschiedt. Daar is eene zekere believing of toegevendheid, welke zich schikt naar de zeden en inborst van degenen, met welke wij leven, en deze is

eerlijk en prijsbaar: als bij voorbeeld, in iemand zonder vergrooting prijzen en goedkeuren, hetgene in hem loffelijk en aanmerkenswaardig is, dit is geene vleijerij, maar dikwijls eene deugdelijke beleefdheid; want iemand prijzen, zelfs in zijne tegenwoordigheid, kan goed of kwaad zijn, volgens het inzigt en de meening, die men heeft, en volgens de manier, waarop men dit doet. Is het dat de lof, welken men aan iemand geeft, voorzigtiglijk en zonder van de waarheid af te wijken, wordt uitgesproken, om hem tot het goed en de deugd aan te moedigen, dit is buiten allen twijfel een werk van ijver en van liefde. Indien men daardoor wil goedkeuren de goede hoedanigheden en deugden, welke men in iemand ziet uitschijnen, 't is hem geven dat hem toekomt. Is 't dat men dit doet, om te toonen, dat men deel neemt en verblijd is in zijn goed, 't is eene getuigenis van vriendschap, en een pligt, welken de wellevendheid in sommige gelegenheden van ons vereischt. Maar als men iemand eenen lof geeft, dien hij niet verdient; of als men hem prijst, ook in hetgeen hij loffelijks heeft, alleenlijk uit inzigt van hem te believen, en zoo eenig tijdelijk voordeel te bekomen, of uit inzigt van hem eenige schade toe te brengen, en hem te doen vallen in den strik, dien men voor hem bereid heeft; of als men om iemand te behagen, het kwaad goed noemt, en de ondeugd den naam der deugd geeft, — ziet daar, hetgeen ik vleijerij noem.

Welke is de aard van eenen vleijer en streelder?

Het is een geveinsde, die anders spreekt en anders denkt; die verscheidene gedaanten aanneemt, volgens de verscheidene genegenheden des menschen, dien hij wil behagen; wiens woorden uitwendig zoet en aangenaam, niet dan vrede en beleefdheid verkondigen, terwijl de verborgene boosheid zijns harten aandachtig is, om dengenen, dien hij streelt, met meerdere zekerheid te verderven. Het

is een arglistige, die bestendiglijk onderzoekt, onze krankheden, om die te regtvaardigen; onze driften, om die te begunstigen; onze genegenheden, om die te volgen. Het is een bedrieger, die ons het schelmstuk inblaast, en deszelfs wroegingen bevredigt; die ons tot het verderf brengt langs eenen weg, die slechts den schijn der regtvaardigheid heeft. Het is een verachtelijk mensch, die als een serpent langs de aarde kruipt; dat is te zeggen, die zich nederig vertoont, om zijn oogwit te bereiken, en die, om te bedekken de schande zijner nederigheid, den naam van behendigheid geeft aan zijne eerlooze gewoonte van zich te verootmoedigen. Tot een voorbeeld dezer waarheid dient ons de hoovaardige en eerzuchtige Absalom. Hoe verre heeft zijne vleijerij hem niet verkleind? Des morgens vroeg opstaande, zegt de Heilige Schrift, stond hij bij den ingang der poorten, om te winnen de genegenheid dergenen, die om hunne zaken te vervoorderen, tot den koning kwamen; zonder acht te slaan op zijne afkomst en waardigheid, ging hij hen te gemoet; hij reikte hun zijne hand toe, hij omhelsde hen, en beloofde hun zijne vriendschap. Ziedaar eene natuurlijke verbeelding van eenen vleijer. Moet hij de genegenheid van eenige dienstboden winnen, opdat hij gemakkelijker de gunst van hunnen meester zoude bekomen, hij voorkomt hen met groote vlijtigheid, hij eert hen met beleefdheid, hij trekt hen tot zich door milddadigheid, hij beveelt hun met schande zijn belang. Moet hij tot vriendschap verlokken degenen, welke vrienden zijn van dien mensch, welke hij zoekt te streelen en te behagen; hij onderzoekt, welke bij dusdanigen het grootste vermogen hebben: zijn er onder deze eenige slechte en verworpene menschen, of zelfs een afgod der onzuiverheid, die de eerlooze driften van dusdanigen voedt, deze worden gelijkelijk gezocht, geëerd en aangebeden. Moet hij verschijnen voor dengenen, dien hij zoekt te believen; hij nadert tot hem niet dan

bevende, hij spreekt hem niet dan zich vernederende, hij gaat van hem niet weg dan gehoorzamende.

Zietdaar, overwegende ziel, den schandelijken en eerloozen aard van eenen vleijer. Welke is nu zijne redevoering? Eene ijdele en vergiftige lofspraak, door welke hij in den mensch, die zoo ongelukkig is van gestreeld te worden, de gevoelens der geregtigheid uitdooft, het oordeel bederft, en hem een valsch denkbeeld van de deugd en van de ondeugd geeft; eene lofspraak, door welke hij in hem het licht, dat zijne voetstappen bestiert, vernietigt, hem in het kwaad sterkt, en van hem doet verdwijnen de zalige ongerustheid, welke de oorsprong zijner bekeering zou kunnen zijn, en hem tot de eindelijke onboetvaardigheid geleidt. Zietdaar, waarom de heilige Augustinus zegt, dat de tong van eenen vleijer schadelijker is en meer kwaad doet dan de hand van eenen moordenaar (in Ps. 69).

Laten wij nu komen tot de beweegreden van zoo een boos en afschrikkelijk gedrag. Welke is deze? 'T is het eigenbelang, hetwelk alle vleijers bezielt en aanmoedigt. De een wil zich vervoorderen, de ander wil zich rijk maken; de een tracht op te klimmen tot eene groote waardigheid, de ander beoogt eene winnende bediening. In één woord, zij verwachten al te maal eenig voordeel van den persoon, dien zij streelen. Waarom worden sommige menschen zoo zeer gefleemd? 'T is omdat zij de uitdeelers zijn van aanzienlijke plaatsen en bedieningen, in dewelke men tracht deel te hebben. Waarom worden sommige, die tot hoogen ouderdom gekomen, of door de eenige ziekte overvallen zijn, zoo ijverig bezocht, zoo vlijtiglijk gediend, en zoo zinnelijk gekoesterd? 'T is omdat men hunne erfenis beoogt. Waarom eert men zekere personen als eene godheid? Waarom verheft men de bevalligheid van hare jongheid? Waarom prijst men zoo zeer hare schoonheid? 'T is omdat men vleijende hare ijdelheid, zoekt te

zegepralen over hare eerbare schaamte. De vleijer heeft dan altijd in 't oog het belang zijner driften. Maar waarom neemt het eigenbelang zijne toevlugt tot de vleijerij? 'T is omdat deze is geworden het zekerste beweegrad om eenen goeden uitval te hebben. De geboorte is altijd geen titel om te bekomen hetgene men beoogt; de verdiensten zijn dikwijls een beletsel om te gelukken in hetgene men beoogt; de groote diensten, die men iemand doet, blijven dikwijls zonder vergelding. Daar is bijna niets dan de gunst, die alles beslist. Bij gebrek dan van alle andere middelen, neemt de baatzuchtige mensch zijne toevlugt tot de vleijerij: door hare verleidingen wint hij de gunst, en zoo bekomt hij eenen goeden uitval.

PETRUS ANTONISSEN: *De lijdende en stervende Jezus.* LX *Meditatie over Matth.* XXVI: 65, 66.

Laat ons onze onderlinge bijeenkomst niet nalaten.

Hebreën X: 25.

HET KERKGEBOUW.

Reeds als wij onzen voet zetten in eenen tempel, ten prijs van het zweet onzer vaderen gesticht, en toegewijd aan de vereering van den grooten en onbevattelijken God des hemels en der aarde; dan reeds treft ons de gedachte aan het verheven oogmerk des gebouws; dan roeren ons zerk en zuil en wanden en gewelven. Het is waar, geen offer wordt hier ontstoken, geene bazuin geblazen; maar psalmen en gezangen, gebeden en dankzeggingen zijn de offers, die hier branden, de bazuinen, die hier klinken; en de eenvoudigheid van het gansche huis is Hem waardig, die hemel en aarde vervult en gediend wil worden in geest en in waarheid. En dan, als de oefening van

de plegtige godsdienst een' aanvang neemt, en de statige stilte wordt afgebroken door het gezang, dat opwelt uit een hart, dat zich ontlasten moet in het midden der gemeente; wie blijft dan ongevoelig bij deze eenstemmige uitboezeming tot lof des Allerhoogsten? Wie kan met een koud gemoed eene talrijke schare van Christenen een gezang hooren aanheffen ter eere van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, aan wie zij door het water der besprenging plegtig zijn opgedragen? Zoo verheffen zich de zielen der algemeene vergadering en der gemeente der eerstgeborenen, opgeschreven in de hemelen. Zoo zingen de zaligen, die van de aarde gekocht zijn, Gode en den Lamme: De lof en de heerlijkheid, en de wijsheid, en de dankzegging, en de eere, en de kracht en de sterkte, zij onzen Gode in alle eeuwigheid.

ONDERLINGE BIJEENKOMSTEN BEVORDERLIJK AAN BROEDERLIJKE LIEFDE.

Immers hier verdwijnt alle *verschil van rang en stand*, dat groote struikelblok voor de broederlijke liefde. Het valt moeijelijk, uit de woningen der weelde op den daglooner neêr te zien, als lidmaat van één en hetzelfde huisgezin met de grooten dezer aarde. Het valt moeijelijk, aan een' rijken disch gezeten, aan het schamel spinnewiel der armoede te denken. Het valt moeijelijk, door den damp der eerbewijzingen door te dringen, en onze gelijkheid te gevoelen met allen, die het lot bestemde om ons te eeren en te ontzien. Zijt gegroet, gij zonen en dochteren des voorspoeds en der grootheid! Zijt gegroet op dezen dag der onderlinge bijeenkomsten. Nu is er dan toch één dag in de weke, waarop gij u geplaatst ziet in

den kring der gewone menschheid; één dag, waarop gij krachtig herinnerd wordt, dat God ook de armen dezer wereld heeft uitverkoren; dat zij met hetzelfde regt, als gij, tot God kunnen zeggen: *Onze Vader!* Nu is er dan toch één dag in de weke, waarop gij u bij den regten naam hoort noemen. De wereld moge u met eeretitels overladen: predikers van eene Godsdienst, die ieder kind van Adam met den titel van *zondaar* bestempelt, noemen wij u *zondaars*, u, zonen en dochteren des voorspoeds en der grootheid! Hartelijk geluk met deze gelegenheid, die u jaarlijks meer dan honderdmaal wordt geschonken, ter aankweeking van eene deugd, die de vervulling der wet en het sieraad van ons geslacht is, de deugd der broederlijke liefde. Aanbidt niet de arme denzelfden God, dien gij aanbidt? Is hij dan niet uw broeder? Hoopt niet de arme op denzelfden Christus, waarop gij hoopt? Is hij dan niet uw medechristen? Reist niet de arme naar dezelfde eeuwigheid, naar welke gij reist? Is hij dan niet uw togtgenoot? Verwacht niet de arme denzelfden hemel, dien gij verwacht? Is hij dan niet de mede-erfgenaam uwer zaligheid? En nu, broeders, medechristenen, reisgenooten, erfwachters van denzelfden hemel, zult gij elkander niet liefhebben? In de onderlinge bijeenkomsten, waar wij allen gelijk zijn, wordt u deze betrekking, deze maagschap, deze pligt, als voor oogen geschilderd. Grooten en aanzienlijken, dat wij ons vroeg dat denkbeeld in het hart prenten. Van wat rang of stand wij zijn mogen, éénmaal zullen wij toch gelijk worden; éénmaal, in de onderlinge bijeenkomste der dooden, waar het vratig gewormte zonder eerbied of onderscheid op aller vleesch en been zal azen. Wij bidden u, als of God door ons bade, dat wij ons vroeg het denkbeeld der gelijkheid in het harte prenten. Want de ure komt, wanneer allen, die in de graven zijn, de stem van den Zoon des menschen zullen hooren. Wat

sterveling zal op dit groot tooneel der ontzettendste bijeenkomste, voor de vierschaar eens Regters, die de geesten weegt, zijne hoogheid kunnen handhaven. Grooten en aanzienlijken, schrikt gij voor dien schrik des Heeren, wilt dan de onderlinge bijeenkomsten niet nalaten; beschouwt in iedere vergadering een flaauw beeld van den dag der toekomst van Christus; leert hier alle menschen als uwe broeders eerbiedigen: gewent u dus vroeg aan het denkbeeld der gelijkheid: *Maran atha*, *de Heer komt.*

E. A. BORGER: *Leerredenen.*

Lazarus, onze vriend, slaapt; maar ik ga heen, om hem uit den slaap op te wekken.

Joannes XI : 11.

DE DOOD IS EEN SLAAP.

Stof zijn wij, en tot stof zullen wij wederkeeren. Jong of oud, rijk of arm, aanzienlijk of gering, wie wij ook zijn mogen, onverbiddelijk is het vonnis des doods, door list noch geweld te ontduiken. Eenmaal zullen de rouwklagers langs onze straten gaan, en den levenden aanzeggen, dat wij niet meer zijn; eenmaal wordt ons graf gedolven, en liggen wij daar neder in onze enge plankenwoning. Maar hoe liggen wij daar neder? Niet ter eeuwige vernietiging, mijne Geliefden! maar ter herleving, ter onverderfelijkheid, ter heerlijkheid. Ontwaken toch is de eenige voorwaarde, onder welke de dood een *slaap* mag genaamd worden, en de opwekking van Jaïrus kind en van Lazarus, van welke beide gestorvenen Jezus gezegd heeft: zij *slapen*: is ons een waarborg, dat wij met het denkbeeld des slaaps te regt het denkbeeld der opstanding verbinden, zonder welke het beeld hard en ongepast is.

Heilig Evangelium, hoe heerlijk is het licht, dat gij ook hier in het donker dal des doods doet schijnen! Sterven noemt gij slapen, maar een slapen ter ontwaking op den dag des jongsten oordeels. Gij leert ons, dat God een God der levenden is, en niet der dooden: — dat de ure komt, wanneer allen, die in de graven zijn, de stem van den Zoon des menschen zullen hooren: — dat er eene opstanding der dooden zal zijn, beide der regtvaardigen en der onregtvaardigen: — dat aarde en zee de dooden, die in haar zijn, zullen wedergeven: — en opdat menschelijke spitsvindigheid dezen troost der opstanding niet verderve, wijst gij ons op de herleving van den eerstgeborenen der broederen, die drie dagen en drie nachten heeft geslapen in het hart der aarde. — Ja, nu gevoelen wij al de kracht en waarheid van deze geliefkoosde en zoo dikwijls gebezigde beeldspraak des Evangeliums. De donkerheid des grafs is een nacht, maar een nacht, waarop de morgen volgt. Wij sluimeren in, als wij sterven, maar eenmaal zal dit oog voor een heerlijk licht zich openen. Nog eens dan, bedrukten! wat treurt gij bij de lijkkist uwer lieve panden? Zal ook eene moeder bij haren slapenden zuigeling weenen, of onbarmhartig de ruste van haar kind verstoren; en gij zult de hand des goedertierenen Gods berispen, die de oogen van uw kroost, waaruit nog ontelbare tranen zouden gevloeid hebben, zoo vroeg en zoo vaderlijk heeft gesloten? Nog eens dan, ouden van dagen, die elk oogenblik het graf voor u ziet gapen! Schrikt niet voor zijne kaken; het sterfelijke moet de onsterfelijkheid aandoen, en de dood is de poorte des levens. Schrikt niet voor zijne kaken; onze oudste broeder, die de opstanding en het leven is, heeft het graf door zijnen dood geheiligd. Schrikt niet voor de kaken des grafs; het zijn de uitgestrekte armen uwer moeder, om hare kinderen in haren schoot te vergaderen. — Jongelingen! het uurwerk, bij onze ge-

boorte opgewonden, heeft reeds twintig of dertig jaren geloopen. Het hart, dat in onzen boezem klopt, de pols, dien wij voelen slaan, zijn de minuutwijzers onzer sterfelijkheid, en ieder klop predikt ons de naderende komst des hoogen Regters. Jongelingen! God en de maatschappij hebben een onwraakbaar regt op de krachten onzer jeugd: laat ons werken terwijl het dag is, God en de maatschappij verwachten het van ons. Laat ons werken terwijl het dag is; waarom zouden wij de verbeuzeling onzer jeugd in den avond van ons leven met zielsbenaauwdheid betalen? Laat ons werken terwijl het dag is, opdat het vermoeide ligchaam zich eerlang door den slaap des doods verkwikke, en in het graf den dag der ontwaking verbeide, waarop geen nacht of slaap meer volgen zal.

Die slaap is u reeds te beurt gevallen, vrome, vroeg gestorvene vrienden! Ja, schoon onze stem tot uwe graven niet kan doordringen, de mond spreekt toch gaarne tot u, omdat het hart u nooit vergeet. Hetzij de steenen van deze kerk uw dierbaar overschot bedekken, hetzij berg en dal en zee uwe rustplaats van ons verwijdert, waar gij ook moogt nederliggen, God bewaart uw stof, als den appel zijner oogen. Wonende in een ligchaam der zonde, kampen, worstelen, zwoegen wij nog boven uwe hoofden, maar voor u, voor u is de strijd gestreden, en het uur der verlossing geslagen. Geluk met die ruste in den schoot der aarde, geluk met die sluimering tot aan den dag der eeuwigheid. Vaders, die ons met de teederste liefde hebt lief gehad; moeders, die ons met smarte onder uw hart hebt gedragen! vol van de hope eener zalige verrijzenis legt uw kroost de hand op uwe assche, en roept u toe: slaap zacht, heilig gebeente! Gij zult tot ons niet wederkeeren, maar, verbeidt ons in het stof des doods, wij komen tot u. Wij komen tot u, om ons stof met uw stof te vereenigen, om zamen te slapen op onze legersteden,

en met u te ontwaken, als de bazuin slaat en onze Regter komt. Amen.

E. A. BORGER: *Leerredenen.*

DE GEBOORTE VAN JEZUS CHRISTUS.

Jezus wordt te Bethlehem geboren, en niemand merkt het op: de stille nacht schijnt zijn jeugdig aanwezen met zijne vleugelen te dekken. Het gewoel en de verwarring des anderen daags, die ieder hart vervult met zijn eigen aangelegenheden, duldt niet, dat men naar de geboorte eens kinds navraag doe. De gezegende moeder ondervindt niet die inschikkelijkheid, door het menschelijk gevoel aan haren eerwaardigen toestand verschuldigd, en naauwelijks verleent men haar den noodwendigsten bijstand. Verlaten zoo het scheen van God en menschen, baart zij haren eerstgeborenen, en hare peinzende ziel, in overleggingen verzonken, vraagt zichzelve twijfelmoedig af: Is dit de geboorte van David's zoon en Israëls koning? Dit ververschijnsel moge vreemd voorkomen, het is nogtans in het gansche plan des Albestuurders als ingeweven. Waar zag men niet menigwerf de ware grootheid veracht, miskend, verlaten; terwijl het gedruisch der menigte zich voegt aan de zijde der blinkende nietigheid? Terwijl de gelukkige booswicht bewonderd, geëerd en aangebeden wordt, leeft de zegen des menschdoms in duisternis en sterft in vergetelheid!

Maar, Christenen, terwijl op deze aarde niemand acht geeft op de geboorte van Jezus, wordt het feest derzelve in de hemelen gevierd, en engelen dalen uit hooger gewesten neder; Bethlehems valleijen schitteren van hemelsch licht; juichende reijen van zalige geesten geven eer en grootheid aan hunnen God, galmen vrede toe aan de aar-

de, en verheffen het oneindig welbehagen, waarmede de Vader der menschen in dezen Jezus zijne kinderen omvangt. Welk een schouwspel! zoo veel goddelijker, naar mate het sterker afsteekt tegen de geringe bemoeijingen der stervelingen! zoo ziet men den wijzen eenzaam en nederig aan de voltooijing van Gods plan arbeiden; den edelen menschenvriend, in stilte en ongekend, weldadigheid, troost en ondersteuning uitdeelen: de nietswaardige gaat hem met een honenden glimlach voorbij; maar de liefde en gunst van God omringen hem; het alziend oog slaat hem met welgevallen gade, en de engel des Heeren legert zich rondom hem, en schrijft hunne namen, onuitwischbaar, in het boek der genadige vergelding.

J. H. VAN DER PALM: *Redevoering op het Kersfeest*, 1796.

DE DORPSPREDIKANT.

Maar wie is de bestuurder en voorganger uwer godsdienstige vergaderingen, waarin gij het aangezigt zoekt van uwen God en Verlosser; Hem, den regeerder uwer lotgevallen en uwen Vader in de hemelen, met psalmen en liederen eere toebrengt? Wie is de priester van dien geestelijken altaar, die het offer uwer gebeden en dankzeggingen brengt voor den troon der genade? Het is uw leeraar, die staat tusschen God en u! die over uwe teedere zuigelingen den naam van Vader, Zoon en Heiligen Geest aanroept, als hij hen door heilig water inwijdt als erfgenamen des verbonds en der beloften van God! uit wiens hand gij het brood en den beker des Nieuwen Testaments ontvangt, als gij de gedachtenis viert van Hem, die voor u in den dood gegaan is, opdat gij leven zoudt in eeuwigheid!

Wat is er, regtschapen ouders, die voor en in uwe kinderen leeft! wat is er, dat u meer ter harte gaat, dan het geluk dezer dierbare panden? dat goede beginselen vroeg in hunne harten worden geplant; dat zij God en hunnen Zaligmaker in hunne jeugd leeren kennen; en heilzame indrukken in hun gemoed worden gewerkt, om hen te wapenen tegen de beproevingen en de verleidingen huns volgenden levens. — Maar wie is hij, dien gij de zorg voor het christelijk onderwijs uwer kinderen toevertrouwt, die voor deze edele bemoeijing zoo vele uren uitwoekert? Het is uw leeraar, M. G.! die ook hen niet verwaarloost, wier jeugd verwaarloosd werd, en die de leere der waarheid, die naar de godzaligheid is, aan allen mededeelt, *die van de lippen des priesters de wetenschap leeren willen.*

Wie, eindelijk, is de vriend uwer huisgezinnen, die zoo menigwerf ook uwe tijdelijke belangen op zijn harte draagt, en met alles, wat u overkomt, nut poogt te doen tot uw heil en verbetering? Wie is hij, die in bitteren druk u de vertroostingen des Almagtigen toespreekt; wiens hulp en raad, naar het licht aan hem verleend, altijd voor u ten beste is; die, bij grievend gemis en verlies, u wijst op beter en onvergankelijk goed? Wie is hij, die u, als gij op het krankbed ligt uitgestrekt, met de trouw der vriendschap bezoekt en bijstaat? dien gij, gereed om voor God te verschijnen, gretig tot u noodigt; wiens verschijning aan uwe veege bedsponde als die van een engel des lichts is; die door toespraak en gebed u den bangen doodstrijd helpt worstelen en het woord der verzoening spreekt tot uwe scheidende ziele? Het is uw leeraar! M. V. die al dien arbeid der liefde gaarne aan u ten koste legt; en wiens prediking daarenboven het middel is, door den Heer tot uwe behoudenis verordend!

VAN DER PALM: *Leerr. over Joh.* III: 18.

DE LEIDSCHE HOOGESCHOOL.

Laat uwe oogen open zijn, dag en nacht, over dit huis. Met deze woorden bad Salomo, bij de inwijding van zijn gesticht, den zegen van God voor hetzelve af; wij maken ze nu de onze, om den zegen en de zorg van God te erkennen, die onze hoogeschool, nu twee en een halve eeuw in stand en bloei gehouden heeft. Als wij met onze gedachten terug gaan tot de oprigting dezer kweekschool van wetenschap en geleerdheid; als wij zien hoe klein hare beginselen waren, zoodat men het veeleer eene poging tot stichting eener hoogeschool, dan de dadelijke stichting derzelve noemen kan; en wij vergelijken daarmede haren spoedigen aanwas, zoodat zij binnen weinig tijds onder de overige hoogescholen van Europa, en welhaast boven de meeste derzelve het hoofd mogt opsteken; ja in beroemdheid der leeraars, in toevloed der leerlingen voor geene van die allen behoefde te wijken: als wij den toestand der tijden nagaan, toen zij haar eerste wording ontving, tijden van nood en gevaar, en verwarring; de ramp die na weinige jaren haar en het vaderland zoo gevoelig trof en met een geheelen ondergang dreigde, door den dood van haren stichter, den grondlegger der nederlandsche vrijheid: de innerlijke beroeringen, die kerk en staat deden schudden op hare grondzuilen, en aan het licht dezer school den twistfakkel schenen ontstoken te hebben; den grooten schakel van wisselvalligheden door oorlogen van buiten, door onlusten van binnen, waardoor menigwerf alles scheen omgeworpen of ingezwolgen te zullen worden; terwijl alle deze onweders boven het hoofd van Leidens school schenen weg te drijven, en zij steeds toenam in vermaardheid, gelijk de eik, die bij het woeden der stormen zijne wortels te vaster en dieper in de aarde slaat: als wij eindelijk gadeslaan, tot welk een zegen voor godsdienst en bur-

gerstaat deze hoogeschool van haren aanvang af geweest is, en nimmer heeft opgehouden te zijn; hoe vele waardige dienaars van het heilig Evangelium, hoe vele groote en schrandere staatslieden, hoe vele wakkere verdedigers van regt en onschuld, hoe vele ervaren artsen, scherpzinnige wijsgeeren, en geleerde letteroefenaars, in den loop dezer jaren uit haren schoot zijn voortgekomen; hoe onder hare leeraars en kweekelingen namen gelezen worden, die door geheel het beschaafd Europa, tot op dezen dag, met eerbied en bewondering worden genoemd, en er geene wetenschap is, of zij is hier door mannen geleerd en beoefend, die door geene andere overtroffen zijn, waarvan sommigen nergens hunne wederga gevonden hebben: als wij dit alles aandachtig en opmerkzaam nadenken, en den wisselvalligen loop der tijden met het goede, dat zij voortgebragt hebben, vergelijken; wie is er dan, die de liefderijke hand eener zorgende en zegenende Voorzienigheid, ten beste onzer hoogeschool niet duidelijk bespeurt en eerbiedig erkent? die niet met dankende en juichende lippen uitroept: gewis, *de oogen des Heeren zijn open geweest, nacht en dag, over deze heilrijke stichting onzer vaderen!*

J. H. VAN DER PALM: *Leerr. op het Akad. Jubelfeest.*
(2 *Chroniken* VI : 20)

GEBED VAN DEN BEDEDAG, 1826.

Bron van heil en zegen, uit wiens volheid al wat leeft en is alles ontvangt, ook genade voor genade! Met harten, vervuld van het gevoel Uwer goedheid, geen woorden kunnende vinden, om U naar waarde, om U slechts zoo, gelijk wij het wilden, voor al wat Gij aan ons gedaan hebt en doet, te danken en te verheerlijken; verschijnen

wij voor Uw aangezigt, en bidden U, dat Gij onze stamelende hulde wilt aannemen; en zoo uit ons getroffen gemoed tranen van kinderlijke erkentenis opwellen, dat Gij dit offer, goede Vader in de hemelen! al zijn wij het onwaardig, met welgevallen wilt aanzien. Ja, wij zijn het onwaardig, en wij willen ook niets aan ons zelven, maar alles aan Uwe ontfermende goedheid te danken hebben; en al ware het ook, dat wij in nationale deugd, in gehoorzaamheid aan U, in geloof aan Uw zaligmakend Woord, in liefde tot U en Uwen Zoon, ons eindeloos minder te verwijten hadden, U nogtans, U en Uwe genade alleen zouden wij de eer moeten geven van onze behoudenis, en ook van het geringste der voorregten, waarin wij deelen. Maar ach! hoe ver zijn wij er van af, om iets tot onze aanbeveling, tot onze verschooning zelfs, bij U te kunnen inbrengen; neen! belijdenis moeten wij doen van onze schuld, door ons niet slechts als onderdanen van het Gods-Rijk, maar ook als burgers van Nederland gepleegd. Hoe vele uwer zegeningen hebben wij onachtzaam voorbij gezien, of niet geschat naar derzelver waarde, noch U den dank er voor toegebragt, dien wij verschuldigd waren. Hoe dikwijls hebben wij, in plaats van, bij de overdenking Uwer vroegere en latere gunstbewijzen, onze moeite en ons verdriet te vergeten, die gunstbewijzen vergeten, om slechts te denken aan 't geen ons kwelt of bezwaart, en ons toegegeven in klagen en morren; onregtvaardig, ondankbaar, beleedigend voor Uwe beschikkingen! En indien wij dit niet deden, helaas! hoe weinigen die het niet deden! hoe ver waren wij er van af, om aan Uwe weldaden naar eisch te beantwoorden. Is niet de eenvoudigheid, de ingetogenheid en achtbaarheid, die weleer onzen landaard kenmerkten, uit ons midden geweken; en heeft zij geen plaats gemaakt voor buitensporige zucht naar zinnelijke genieting, naar praal

en ijdelheid? En welk gebruik hebben wij gemaakt van het grootste en onschatbaarste onzer voorregten, dat het Evangelium, vervreemd van bijgeloof en menschelijke inzettingen, zuiver en bijbelsch onder ons verkondigd wordt? Zijn wij er door getroffen en bewogen, niet maar voor weinige oogenblikken van ras voorbijgaande aandoening, maar bewogen om ons te bekeeren van de dwaling onzes wegs; om niet voor de zonde, maar voor de gehoorzaamheid aan U en Uwen Zoon; niet voor de aarde alleen, maar gedachtig aan onze hooge bestemming, ook voor den hemel te leven? Gij weet het, Heer! Gij weet hoe veel lankmoedige, ontfermende, vergevende genade wij noodig hebben; o! schenk ons dezelve, en doe ons niet naar onze zonden, vergeld ons niet naar onze ongeregtigheid! Dat het alverzoenend bloed Uwes Zoons onze openbare en verborgene, onze huiselijke en onze bijzondere overtredingen, en alle onze schuld bedekke, opdat wij voor ons zelven, voor ons land en volk steeds barmhartigheid bij U vinden mogen! Werk daartoe door Uwen Geest in onze harten de opregte gezindheid, om voortaan waardiger en getrouwer te zijn in de betrachting onzer burgerlijke en maatschappelijke, vooral ook onzer christelijke pligten; meer naar de inspraak van ons geweten, en niet naar onze lusten en begeerlijkheden te wandelen, opdat het ons en onzen kinderen na ons wel blijve gaan in dit goede land. Uw oog zij bij voortduring ten goede gevestigd op deze dierbare erve onzer Vaderen; begeef, verlaat ons niet, voltooi wat Gij begonnen hebt, en laat niet varen het werk uwer handen. Mogt het U behagen, onzen nationalen voorspoed en welvaart te vermeerderen, en alles uit den weg te ruimen, wat dezelve verhindert; onzen koophandel te doen herleven, onze zeevaart en visscherijen, onze fabrieken en trafieken in haren bloei te herstellen, opdat er arbeid zij voor den nijveren, en de

nooddruftigen verhooring vinden, wanneer zij U bidden om het dagelijksch brood huns bescheiden deels. Bekroon daartoe met uwen zegen alle nuttige ondernemingen; beveilig onze schepen op de groote wateren, en terwijl de zee ons een vruchten gevende akker is, laat ook het land ons zijne inkomsten rijkelijk schenken; dat regen en koesterende warmte de gewassen onzer velden en hoven tot rijpheid brengen, en onze schuren overvloeijen. Bewaar ons, kan het zijn, voor rampen en slagen, die een grooter of kleiner gedeelte onzes lands zouden kunnen verwoesten; en behaagt het U ons dezelve toe te zenden, dat wij ze met lijdzame onderwerping uit uwe hand ontvangen, en er gelegenheid door geboren worde, om te toonen, dat wij in milddadigheid en hulpvaardigheid nog niet geheel van de deugd onzer Vaderen verbasterd zijn. Geef aan het bestuur onzes lands wijsheid, belangeloosheid, pligt- en burgerliefde. Stort de beste uwer zegeningen uit op het hoofd onzes geëerbiedigden en geliefden Konings, dien Gij ons als het onderpand Uwer wedergekeerde gunst hebt geschonken: bewaar, versterk zijne gezondheid en krachten, opdat wij nog eene reeks van jaren, onder zijne vaderlijke regering, rust en voorspoed mogen genieten, en de liefde eener dankbare natie zijne trouwe zorg beloone. Dat zijne koninklijke Gemalin, zijne zonen en derzelver gemalinnen, mitsgaders de jonge prinses der Nederlanden, het sieraad, de roem en lust des Vaderlands, overvloedig deelen in uwe gunst, en er niets ontbreke aan hun geluk en edele zelfvoldoening, in alle hunne betrekkingen. Dat de Vorstelijke Spruiten van den Prins en de Prinses van Oranje voorspoedig opgroeijen, bewaakt door Uwe hemelsche hoede, als de hoop en eenmaal de steun van Nederland! Dat alle Raden, en Staatsdienaars, en Regenten met de noodige bekwaamheden worden toegerust, om den Koning en het Vaderland te dienen met

ijver, met verstand en deugd. Dat de krijgsmagt van den Staat, derzelver bevelhebbers en manschappen, bij moed en eergevoel ook alle de deugden paren, die hunnen stand versieren en veredelen. Dat de regering dezer stad, door Uwe wijsheid voorgelicht, steeds het vertrouwen der ingezetenen verdiene en geniete; en dat de burgerij derzelve, gezegend in haren handel, in haren arbeid en bedrijf, in voorspoed en welvaart bloeije, veilig onder Uwe bescherming, rijk door Uwe gunst! Geef aan de Gemeente Uwes Zoons in deze gewesten, en in onze stad, alles wat zij behoeft, om niet slechts tegen verleiding en afval behoed; maar ook opgebouwd en versterkt te worden in het geloof, in de liefde en alle U welbehagelijke gezindheden. Dat de Hoogeschool, alhier gevestigd, Nederlands oogappel zij en blijve, waardig haren naam en roem als de eerste onzer Vaderlandsche Hoogescholen. Aan het einde van dit akademisch jaar danken wij U voor al het goede aan haar bewezen, lijdzaam Uwen wil eerbiedigende in de slagen, die Gij haar hebt toegebragt. Dat de Bezorgers en Hoogleeraars derzelve, elk in hunne betrekking, hare aangelegenheden getrouwelijk behartigen, haar tot uitgebreide nuttigheid en wezentlijken luister verstrekken; en dat de akademische Jongelingschap, door Uwe hand geleid op hare belangrijke, maar hagchelijke loopbaan, in deugden, zoowel als in kennis, vordere en bloeije, haar hart beware boven al wat te bewaren is, en zoowel den tijd harer rust, als dien harer geregelde letteroefeningen, ijverig, eervol en tot nut hares volgenden levens bestede. — Wat verder in het land, in de stad, in onze huisgezinnen, Uwen zegen behoeft, op Uwen zegen wacht, deele rijkelijk in denzelven! Beur het hart van alle bedrukten op, troost de bedroefden, droog de tranen af der weenenden; en ontvang de dankoffers van allen, die Gij bijzonder of boven anderen bevoorregt hebt. Geef

dat we ons steeds in U, onzen God, mogen verblijden, en houd ons bereid voor alle de uitkomsten van Uwen raad! Amen.

J. H. VAN DER PALM.

BEPROEVING, HET MIDDEL TER OPVOEDING VAN DEN MENSCH.

IJdelheid der ijdelheden! 't is alles ijdelheid! Dat heeft die oude wijsgeer wel gezegd. Als men dit leven op zich zelf beschouwt, en het rusteloos woelen en jagen der menschen op het groot tooneel dezer wereld opmerkzaam gadeslaat, wie zou het niet beuzelachtig, ijdel en nietig noemen! Wat is toch dat leven anders dan een droom, een damp, een voorbijgaande schaduw? Wat is toch alle aardsche gelukzaligheid, onze beste edelste vreugde zelfs, wat is zij anders dan een waterbel in de lucht geblazen? En wat heeft toch de mensch van al zijnen arbeid en van de kwelling zijns harten, die hij moet doorstaan onder de zon? Wij eten en drinken en slapen, om te kunnen zwoegen en slooven; en wij zwoegen en slooven, om te kunnen eten en drinken en slapen. En nadat wij eenige jaren in denzelfden kring hebben rondgeloopen, maakt de dood er een einde aan. Wij treden af en verdwijnen; wij rotten en vermolmen en onze asch verstuift met de winden! Is de mensch niet tot iets hooger en edelers bestemd, waarom is dan de aarde niet met enkel redelooze dieren bevolkt? Het vee, dat in de klaverweide dartelt, de worm, die zich koestert in de zonnestralen, de mier, die altijd bezig is in haren kring, zij genieten het geluk, waarvoor zij vatbaar zijn; maar de mensch wordt door altijd onvol-

danc behoeften gemarteld. Midden in de schoone schepping staat hij daar, en gevoelt zich grooter dan al wat hem omringt, en ziet met smachtend verlangen naar iets beters uit. Is het graf de eindpaal zijner loopbaan, en zijn al zijne uitzigten binnen dit korte, ijdele leven beperkt, voorwaar! dan heeft de groote Schepper aller dingen, het zij met eerbied gezegd, zich vergist in het scheppen van zulke wezens, als wij menschen zijn. Ons hart is veel te groot voor de aarde! — Maar neen! wat de rede ons doet vermoeden en gissen en hopen, dat leert ons de Openbaring met onwraakbaar gezag; deze aarde is de plaats onzer bestemming niet; de dood is onze geboorte van het ware eeuwige leven; daarboven ligt het land, waar wij t'huis behooren. Doch wat doen wij dan hier? Waarom moeten wij ons, een tijd lang, als in een vreemd element bewegen, en rusteloos jagen naar een geluk, dat hier toch niet te vinden is? Of is de mensch een vondeling, door een grillig noodlot op dit benedenrond geworpen? Raadpleegt datzelfde woord van God, mijne Hoorders! en ziet, wat heerlijk licht het verspreidt over ons kortstondig verblijf hier beneden! Door Gods Vaderhand zijn wij op deze wereld geplaatst, niet om ons vruchteloos te kwellen; ook niet om slechts te eten en te drinken, maar om te rijpen voor onze eeuwige bestemming, om groot en edel in het rijk van God te worden. Het is hier de leerschool, waar wij voor de hoogere maatschappij des hemels worden gevormd en opgevoed; de oefenplaats van onze deugd en Godsvrucht, waar wij, niet door gemak en weelde, maar door beproeving en gemis worden voorbereid tot het genot eener eindelooze gelukzaligheid. Wij zijn Gods maagschap, en Hij wacht ons op in zijn Vaderhuis. Maar eerst moet het kind, in het vreemde land, zijne krachten oefenen, zijne vermogens ontwikkelen, opwassen in ware wijsheid en heiligheid, en vatbaar worden voor edeler ge-

nietingen. Zoo komt het, aan de hand des Hemelschen Vaders, die het gansche plan zijner opvoeding schikt, eenmaal veredeld en geheiligd aan in de Vaderlijke woningen.

Is dit het oogmerk van ons bestaan en leven op aarde, wat kan dan nuttiger en belangrijker zijn, mijne Geliefden! dan daarbij met onze gedachten te verwijlen, en het ons diep in hoofd en hart te prenten, opdat wij dit aanzijn, dat ons zoo ras begeeft, niet ligtzinnig verbeuzelen, maar naar die ware wijsheid streven, die ons verheft boven het stof, met onbezweken standvastigheid den goeden strijd des geloofs en der liefde strijden, en over wereld en zonde moedig zegevieren! Dit is het doel, en God geve, dat het ook de vrucht zij mijner prediking in dit uur! Ik wil u terugleiden tot de wieg des menschelijken geslachts, en u doen zien, hoe God onze eerste voorouders op de proef stelde; ik zal u vervolgens aantoonen, dat beproevingen het middel zijn, waarvan de Hemelsche Vader zich door alle tijden heen ter opvoeding van den mensch bedient; daarna willen wij Gods wijsheid en liefde in deze handelwijze opmerken, en eindelijk uit het verhandelde onderwijs ontleenen ter besturing van ons hart en leven.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

ELIA OP HOREB.

Daar staat de profeet, in zijn haren mantel, op Horebs heilige spitse. Eerbiedvol en huiverend staat hij daar, want de Heer zal voorbijgaan. En een groote sterke wind ging voor den Heere heen, die rotsen spleet en bergen verbrijzelde. Dit is Jehova — dacht de profeet — de

Almagtige, die in stormen en onweders spreekt! Maar neen! *niet in den wind was de Heer.* De storm bedaart. Er volgt eene doodsche stilte. Maar eensklaps beeft de aarde. Alles schudt en davert en kraakt, en de grond schijnt onder zijne voeten weg te zinken. Dat is Jehova, de verbolgen Regter des Heelals! Als Hij de aarde aanziet, dan beeft zij; als Hij de bergen aanroert, dan rooken zij! Niet *in de aardbeving* was de Heer. Wederom eene stilte. Een felle bliksemstraal schiet van boven, en de aarde braakt vuur van beneden, en de gansche woestijn schijnt in lichterlaaijen brand te staan. Dat is Jehova, de ontzaggelijke, een verterend vuur voor alle boozen! Wie kan bestaan voor de hitte Zijns toorns . . . . neen! *niet in het vuur was de Heer.* Verschrikt door deze teekenen, was Elia in zijne spelonk gevloden; maar hij ziet en hoort niets meer, en staat weder in den ingang der grot. Het is kalm en bedaard. Daar hoort hij het suizen eener zachte koelte; eene lieflijke lentelucht waait hem tegen. Hij hoort — en wacht — en beeft inwendig...... en hij omwindt zijn aangezigt met zijnen mantel — het is de Heer, die tot hem komt en andermaal hem vraagt: *Wat maakt gij hier,* Elia? — De profeet herhaalt zijne klagte. En nu wordt de geheimzinnige beeldspraak door eene nadere openbaring opgehelderd. Ga heen, dus luidt het woord des Heeren: ga heen Elia! Niet langer hier op Horeb getoefd. De wereld weder in! Uw werk is nog niet afgedaan. Een Hazaël moet nog ten koning over Syrië, en een Jehu ten koning over Israël, en een Eliza tot profeet in uwe plaats worden gezalfd. Zij zullen voor mij henen gaan als stormwind en aardbeving en vuur, om Israël te tuchtigen en te louteren. En het zal geschieden, dat Jehu hem, die van het zwaard Hazaëls ontkomt, dooden zal, en wie van Jehu's zwaard ontkomt, dien zal Eliza dooden. Wien de stormwind niet verdelgt, dien zal de aardbeving

verslinden, en wie de aardbeving ontkomt, dien zal het vuur verteren. Maar dat alles gaat slechts voor mij heen; het dient slechts om mij den weg te banen. Ik woon niet in den storm, niet in de aardbeving, niet in het vuur, maar in het suizen eener zachte koelte. Wees gerust, Elia! mijne kennis en dienst zullen niet verloren gaan op aarde. Ik zal door alle tijden heen vele duizenden doen overblijven in *Israël*, wier knieën zich voor Baäl niet gebogen en wier monden hem niet gekust hebben. Aan deze Mijne opregte dienaars zal Ik Mij openbaren in de volheid Mijner genade. Tot deze zal Ik zelf komen, zacht en liefelijk, gelijk de lentewind, komen met Mijnen geest en zegen. Ga heen, Elia! de wereld weder in! Ik laat niet varen de werken Mijner handen.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

JEZUS VOOR HERODES.

Ik heb de mij voorgestelde taak nog niet ten einde gebragt. Het gewigtigste gedeelte van het overwogen geschiedverhaal is ons ter beschouwing overig. Het behelst eenige weinige woorden, bij welke wij thans nog moeten stilstaan. Gij leest dezelve aan het slot van het 9de vers: Jezus antwoordde hem niets. Hij duldde en leed en zweeg. Wat zou Hij den ligtzinnigen Herodes op zijne ijdele vragen geantwoord hebben? Hoe kon Hij in die heilige oogenblikken, waarin Zijne verhevene ziel enkel met de behoudenis des menschdoms bezig was, zich met dien lagen vorst en zijne dartele hovelingen inlaten! Ja! hij had hem de lessen van den grooten boetgezant kunnen herinneren, en dien moordenaar van Joannes den Dooper

den schrik des jongsten oordeels in het hart kunnen jagen. Maar Hij doorgrondde zijn binnenste. Hij wist, dat de booswicht geheel was weggezonken in den poel der ongeregtigheid. Voor het eerst zag de viervorst Hem voor zich staan, Hem, den gewaanden Joannes, uit de dooden verrezen, Hem op wiens gerucht hij eenmaal had gesidderd. En dien plegtigen stond, die nooit zou wederkeeren, kon de rampzalige verbeuzelen in langen spot en kinderspel! Neen, Hij kon het heilige niet geven aan zulk een hond, noch aan de voeten van dat zwijn de reine parel der waarheid werpen. Groot staat Hij daar voor ons oog, de lijdende en zwijgende Verlosser, grooter zelfs dan Joannes de Dooper. Zich zelven zóó te bezitten, en, wanneer men slechts zijnen mond behoeft te openen om een gekroonden dwingeland te doen sidderen, nogtans te zwijgen, te dulden en te verdragen, voorwaar! dat zegt meer, dan den gepurperden zondenslaaf onder de oogen te treden en hem toe te roepen: Beter u, booze mensch! of gij moogt beven! Het behoefde Jezus slechts één woord te kosten, om uit de klaaauwen der huichelarij en de strikken des doods gered te worden. Maar Hij zweeg; Hij had den dwingeland niets te vragen. Hoe moest de trotsche Herodes zich schamen, dat deze man van smarte niets van hem te bidden had! Al dekte hem goud en purper, al zat hij op een koningstroon, de zwijgende man, die daar voor hem stond, was zelfs in boeijen vrijer en grooter dan hij!

Jezus zweeg. Op de schandelijke handelwijze van Pilatus, op de nieuwigierige vragen van Herodes, op de beschuldigingen der Joden, op al den schimp en smaad, die Hem werd aangedaan, bleef Hij zwijgen. En wat pogingen de viervorst in het werk stelde, Hij liet zich niet bewegen om eenig teeken te verrigten. God in den Hemel zou zijne onschuld handhaven, en Zijne zaak zou zich bij de uitkomst regtvaardigen. Aan dit boos en overspelig

geslacht zou geen ander teeken gegeven worden dan dat van Jonas den profeet. Herodes en zijne hovelingen behoefden slechts drie dagen te wachten, dan zou hunne nieuwsgierigheid bevredigd worden. Dan zou Jezus, die thans leed en zweeg, weerloos als een lam, dat stom is voor het aangezigt zijns scheerders, dan zou de Zone Gods de kluisters van het graf verbreken, en zegevierend verrijzen uit den dood. Jezus, onze Zaligmaker, is gezeten ter regterhand der majesteit Gods, en bestuurt Zijne gemeente. Maar met wat vijanden van buiten, met wat verraders van binnen zij te strijden hebbe; hoe men Hem en Zijne leer smade en beschimpe: nog zwijgt Hij, gelijk Hij zweeg in de ure Zijns lijdens, toen Hij voor den regterstoel der onregtvaardigen stond. Het ontbreekt Hem niet aan magt, om ook in onze dagen teekenen te doen, om den onverschillige op te wekken uit zijne schandelijke sluimering, den nieuwsgierige een schouwspel te vertoonen, dat hem angst en siddering in het harte jaagt, den lasteraar den heiligschennigen mond te snoeren, den spotter te doen beven, de helsche listen der staatkunde te verijdelen, en over alle Zijne vijanden den luisterrijksten triomf te behalen. Maar hij wil een vrij en ongedwongen geloof. Hij wil geen andere belijders, dan die door de liefde tot de waarheid gedreven zich scharen om Zijn kruis. De waarheid moet zich zelve verdedigen; vroeg of laat zal zij toch zegevieren op de logen. Nog is de strijd tusschen het rijk des lichts en het rijk der duisternis niet geëindigd; maar eenmaal zal de kracht des Christendoms zich heerlijk ontwikkelen, en de zegepraal des Verlossers voltooijen. Hij, die voor achttien eeuwen ten oordeel kwam over het Joodsche volk, Hij zal nog eenmaal komen, zittende op de wolken des Hemels, en het gansche menschdom ten gerigte dagen. Dan zullen aller oogen Hem zien, ook de oogen dergenen, die Hem gegriefd, bespot en

verworpen hebben. Hij zal het vonnis vellen over al de geslachten der aarde, en de kamp tusschen licht en duisternis is voor eeuwig beslist.

Nog ééne overdenking dringt zich hier in mijnen geest. Daarmede zal ik sluiten. Herodes zond Jezus aan den romeinschen stadhouder terug, omdat hij meende aan Pilatus beleefdheid een wederdienst verschuldigd te zijn. Maar hij wist het niet, dat hij een werktuig was in de hand der Voorzienigheid. Neen! niet de galiléesche viervorst, maar de romeinsche landvoogd moest het doodvonnis van den lijdenden Verlosser vellen: want de handen der Heidenen moesten Hem aan het kruishout slaan. En al dien schimp en smaad had de Vader over Hem besloten, opdat Zijne volmaakte gehoorzaamheid en verhevene onderwerping des te heerlijker zouden uitblinken. De overste Leidsman onzer zaligheid moest door lijden geheiligd worden, opdat Hij vele kinderen zou opvoeren tot de eeuwige heerlijkheid. Zoo bestuurt God het zedelijk kwaad der menschen tot heerlijke en heilzame doeleinden; zoo doet Hij het licht voortkomen uit de duisternis. Onder het bestuur dier hooge Voorzienigheid moeten dan ook alle woelingen der vijanden onzes Heeren slechts medewerken ter uitbreiding van Zijn koningrijk; en door de nevelen van elken aanval blinkt de glans des Christendoms met des te helderder stralen door. O! die gedachte zij ons tot troost en bemoediging, wanneer het oog ons zooveel onmenschelijks in het menschdom, zooveel onchristelijks in het Christendom ontdekt. Het staat daar voor onze oogen, het groot en heerlijk Godsgebouw, hecht en onwankelbaar, als op eene rots gegrond. Het zal blijven staan, trots het woeden der eeuwen en alle aanvallen van het rijk der duisternis. De magten der hel zullen het niet overweldigen. Komt! dat wij ijverig medewerken aan deszelfs opbouw, en al onze krachten inspannen, om dien heiligen Tempel steeds

hooger op te trekken! Maar dat wij bovenal onze eigene hervorming aanvangen en voortzetten, eer wij aan die van anderen de handen slaan. Wij kunnen het voor God en onzen Heer niet verbergen, dat de geest der ligtzinnigheid ook ons maar al te zeer heeft besmet. Broeders! een betere moet in ons ontwaken. In geheel onzen handel en wandel moet ons Christendom doorstralen. Jezus moet ons één en ons alles worden. O! mogt Hij voor ons allen ter opstanding en ten eeuwigen zegen wezen! En wanneer Hij, die eenmaal als een man van smarten voor den regterlijken zetel van Herodes stond, als de Heer der Heerlijkheid, alle geslachten zal dagvaarden voor Zijnen regterstoel, mogt dan Zijn bitterlijk lijden en sterven de oorzaak onzer behoudenis, en genade ons vonnis zijn! Amen.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.

REDEVOERINGEN BIJ ONDERSCHEIDENE GELEGENHEDEN.

THEORIE.

De redevoeringen bij onderscheidene gelegenheden, vooral in genootschappen te houden, noemt Schull: *welsprekendheid van de gehoorzaal*, en brengt daar toe: 1. Lijk- en lofredenen en feestelijke welsprekendheid. 2. De redevoeringen van gemengden aard, beschrijvende welsprekendheid over een vak van natuur-, scheikunde, geschied-, oudheid- of aardrijkskunde; en 3. de onderwijzende welsprekendheid.

Van de laatste zegt hij, die welsprekendheid verdient den naam van onderwijzende, wanneer een bevoegd leeraar van den Catheder in de gehoorzaal aan zijne leerlingen lessen geeft, in de beginselen eener kunst of wetenschap; die beginselen uitbreidt, uitlegt, verstaanbaar maakt in een betoogenden, onderwijzenden *toon;* in een duidelijken, soms afgebroken, soms vragenden, soms beantwoordenden, soms stelligen, soms twijfelenden stijl, met bewijzen, met uitweidingen, met herinneringen, met aanhalingen, met voorbeelden, altijd gepast, geschraagd; tot onderwerp hebbende een gedeelte van het vak, dat geleerd moet worden, en tot doel, de inprenting en overgieting van des meesters wijsheid in het gemoed des leerlings.

BORGER EEN GENIE.

Om een groot man te worden, moet men er van de natuur den aanleg toe ontvangen hebben; of, om mij juister en betamelijker uit te drukken: zij allen, die van den milden en wijzen Schepper zeldzame gaven ontvangen hebben, kunnen in het vak hunner bestemming tot zeldzame hoogte klimmen. Het lot dier bevoorregte schepselen, dier gunstelingen der Voorzienigheid, moge benijdenswaardig schijnen en wezen; maar het sluit eene groote roeping in zich, die zware pligten oplegt: want niet om voor zich zelven daarmede te schitteren, maar om voor anderen daarmeê te woekeren, ontvingen zij dien schat uit des Gevers handen. 't Is niet het bezit dier gave, maar het gebruik hetwelk zij van dezelve maken, dat hen zoo zeer verheft in ieders oog en achting; werken, en waken, en zwoegen, is het deel, hun daarvoor opgelegd; en zoo zij benijdenswaardig zijn, zij zijn het gelijk de vorst, die de magt en den luister zijns troons onwaardig is, indien hij zich niet voor anderen opoffert.

Borger bezat buiten twijfel den natuurlijken aanleg, om een groot en zeldzaam man te worden, in groote en zeldzame mate. Gemakkelijkheid van bevatting, doórdringendheid des verstands, scherpzinnigheid in het beoordeelen, een vast geheugen, levendige verbeelding, een blik des geestes, die het ruimste vak der kennis omvatten kon: ziet daar hoedanigheden genoeg, om, bij betamelijke vlijtbesteding, hem naam en rang onder de aanzienlijkste onzer geleerden te verzekeren. Maar hij bezat nog meer dan dit. Er is eene begaafdheid van den menschelijken geest, waarvoor nog, in geene taal, eene gepaste benaming is uitgevonden. Vindingrijk oorspronkelijk vernuft noemen wij het, en drukken daardoor ten minste iets uit, terwijl het anders daarvoor gebruikelijk uitheemsch woord,

genie, niets meer dan een klank behelst. Doch eenmaal in gebruik zijnde, weten wij, welk denkbeeld er aan te hechten, en zeggen dus, om ons der kortheid te bevlijtigen; Borger was — hetgeen niet alle geleerden zijn — Borger was een *genie*. Het is eene gave, even onbeschrijfbaar als onbenoembaar. Het is een lichtstraal, die over alle voorwerpen een' nieuwen dag verspreidt; bij welks glans zich overeenkomsten openbaren tusschen de verschillendste betrekkingen en aanrakingspunten, tusschen de verst van elkander gelegen dingen; of wederkeerig, nooit opgemerkte verscheidenheden, zelfs in de gelijksoortigste voorwerpen, zich opdoen. Het is eene wonderbare vonk, die uit het hart, waarin zij ontbrandt, naar buiten in warmte en gloed zich mededeelt; een hemelsche adem, die alles bezielt met gevoel, geest en leven. Het is eene gave, bij hem, die ze bezit, in volmaakte overeenstemming met de bijzondere gesteldheid zijner ziel, en met al zijne geestvermogens; en daardoor de moeder dier echte oorspronkelijkheid, die evenzeer en zeker behaagt, als de bastaardtelg der zonderlingheid, uit hoogmoed en wansmaak geboren, verstand en gevoel beiden beleedigt. Borger bezat deze waarlijk benijdenswaardige gave; men ziet ze niet slechts in zijne geschriften, zij schitterde ook in zijne gesprekken, en gaf aan zijnen omgang zoo veel belang en aantrekkelijkheid. Maar het is eene gave, dikwijls gevaarlijk voor haren bezitter; vooral dan gevaarlijk, wanneer hij bestemd is voor de beoefening van wetenschappen, die langdurig, diepzinnig en grondig onderzoek vorderen; waarbij men ter school moet gaan, om te leeren; en het helder in- en overzigt slechts de vrucht kan zijn van ernstig nadenken, en in zich zelf gekeerde overpeinzing. Want zij, die dit vlug en vindingrijk vernuft van de natuur ontvingen, verkregen niet zelden eene neiging tot oppervlakkigheid daarbij ten erfdeel. Bij hun eigen licht zoo

veel ziende, dat door anderen niet werd opgemerkt, verbeelden zij zich ligtelijk alles te zien; zoo veel zelfgenoegzaamheid in zich bespeurende, versmaden zij somtijds de bronnen der kennis, die hun door anderen geopend zijn; vlijt en inspanning vallen dikwijls lastig aan hen, die gewoon zijn, alles met een snellen blik te omvatten; voor hunne levendige verbeelding hebben de genoegens des levens dubbele bekoorlijkheid; en het aangename der gezellige verkeering, waarvan zij de ziel en het zout uitmaken, voert hen van verstrooijing tot verstrooijing, den ganschen kring der vermaken rond. Zoo worden zij menigmaal gelijk aan den al te weligen akker, onder eene al te milde hemelstreek: de bouwman, die geen zweet behoeft te spillen, besteedt ook geene kracht, en geeft zich aan vadsigheid over; tot dat de heerlijke grond, in plaats van voedzaam graan, slechts bloemen en geurig onkruid teelt!

Maar voorwaar, aan het verwaarloozen van den edelsten en voortreffelijksten aanleg, heeft Borger zich niet schuldig gemaakt. Neen! zijn *genie* was hem niet hinderlijk in het streven naar uitgebreide en grondige geleerdheid, en het verzamelen van een' onmetelijken schat van kundigheden: niemand schuwde en duchtte ooit meer dan hij de blaam der oppervlakkigheid; geen onderzoek hield hij voor gesloten, zoo lang hij meende, dat uit oudere of nieuwere schriften hem nog eenig licht kon opgaan; hij vorschte de wetenschappen uit en na, van haren oorsprong, en tot in hare verborgenste schuilhoeken; geene neiging tot vermaak of verstrooijing verslaafde of vermeesterde hem ooit, noch onderdrukte zijne onbegrensde zucht tot kennis; die, ondersteund door eene blakende eerzucht, hem aanspoorde tot vlijt en inspanning, zoo aanhoudend en onvermoeid, dat zij menigmaal de perken der matiging overschreden, en ligchaam of geest met de gevolgen der uitputting bedreigden. Doch wat zeg ik, dat in dit wijd uitgestrekt

onderzoek, met diepe overpeinzing gepaard, zijne *genie* hem niet hinderlijk was? Zij hielp, en bevorderde, en verlevendigde, en bezielde het! Zijn helder en levendig vernuft schoot deszelfs stralen tot in het duistere der afgetrokkene kennis; het strooide rozen voor hem op het moeijelijk en doornig pad der ware geleerdheid; het bewaarde hem voor drooge en dorre veelweterij; en deed hem, in de oogenblikken der verpoozing, het stof der kamergeleerdheid afschudden, en, in den vriendschappelijken omgang, bot vierende aan zijnen luim, zijn' geest aan dien van anderen te scherpen, en bij het lezen van zoo vele gebonden en ongebonden boeken, ook het onwaardeerbaar boek der menschenkennis niet te verwaarloozen.

Doch dit was het eenige niet, dat Borger, in de loopbaan der letteren en wetenschappen, aan zijne *genie*, aan zijnen eigen' aanleg en oorspronkelijk vernuft te danken had. Het zijn dergelijke geesten alleen, door wie letteren en wetenschappen niet maar den stand blijven bewaren, dien zij bereikten, maar met en door wie zij voorwaarts gaan, en hare grenzen wijder uitzetten. En waarlijk het baat ons niet veel, of men, uit een schat van belezenheid, niets meer aan het licht weet te brengen, dan in de gelezen boeken te vinden is; zou zelfs het edel vocht niet noodwendig aan geur en kracht verliezen, wanneer het slechts uit het eene vat in het andere, al is het van verschillenden vorm, wordt overgegoten? Het is de *genie*, die hetgeen uit boeken wordt opgezameld, in zich, als lichtstralen in een brandpunt vergadert; of in zich opneemt als beken, die in een rivierboezem zamenvloeijen: die nog meer doet dan dit; die al het aldus bijeengebragte zich eigen maakt, eerst zamenvoegt, of kleinst als het ware, en versmelt, gelijk het gezonde voedsel in het dierlijk ligchaam; en dan het edel vocht door buizen en kanalen verspreidt, om overal leven en wasdom voort te brengen.

Zoo eerst verkrijgen wij, niet het gelezene en opgezamelde, onbekookt, en onbearbeid, en onverteerd, slechts in een afzigtiger gedaante, terug; maar, gelijk in Borger's geschriften, den fijnsten en keurigsten geest van hetzelve, bezwangerd, als het ware, en vruchtbaar gemaakt, door hetgeen de eigen geest des onderzoekers daaraan toevoegde, en van het zijne daaronder mengde; om nieuwe gevolgen daaruit af te leiden, om vroegere of hedendaagsche dwalingen te bestrijden, en het gebied der eeuwige waarheid uit te breiden of te bevestigen. Waartoe zou de werkzaamheid der nijvere bijën ons dienen, wanneer zij, azende op duizend bloemen, het sap, uit elk gezogen, ons terug gaven, gelijk zij het daaruit trokken? maar daardoor, dat zij het in zich bewaren, en tot een nieuw en heilzaam voortbrengsel verwerken, daardoor eerst leveren zij ons honig!

J. H. VAN DER PALM.

M. AZ. DE RUYTER.

Een der sprekendste, meest in het oog vallende trekken van de Ruyters beeld, is zijn heldenmoed. Onder zijne tijdgenooten heette hij de schrik des grooten oceaans; en bij het nageslacht is de naam van Michiel Adriaanszoon de Ruyter minder de naam van een mensch dan van de dapperheid zelve. In zeven oorlogen, meer dan veertig bloedige gevechten, en vijftien groote zeeslagen, heeft hij wonderen van moed verrigt, van wier lof alle werelddeelen gewagen. Wilde ik ze ordelijk ophalen, niet voor weinige oogenblikken, maar uren achtereen zou ik uwe aandacht moeten vergen. Tripoli, Tunis, Algiers, Cormantijn, Kartemunde, Portland, Chattam, Nieuwpoort,

Duinkerken — en wat al vergelegen kusten en naburige stranden kunnen van zijne dapperheid en zegepralen getuigen! Maar nooit blonk zijn moed heerlijker uit, dan toen het heerschzuchtige Frankrijk en het naijverige Albion gezamenlijk den ondergang van ons gemeenebest besloten, en de Ruijter met zijne veel zwakkere magt de vereenigde vloten van twee groote koninkrijken bevocht. Vier dagen geleden verjaarde de bloedige zeeslag van Kijkduin, waarin hij de roemrijkste zege behaalde, die een einde maakte aan den oorlog met de Britten, en hem met het hoogste regt den eertitel deed verwerven van redder des vaderlands. Toen hij twee jaren later, weinige maanden voor zijn dood, zijne bekommering liet blijken over de geringe uitrusting voor den togt naar Messina, en 's lands overheid zeer dringend verzocht, en als het ware bemoedigde, om niettegenstaande zijn bezwaar den togt te ondernemen, gaf zijn nog altijd jeugdige moed hem deze schoone woorden in: „waar de Staten hun vlag betrouwen, waag ik mijn leven!" de grijze vlootvoogd kende geen vrees voor den dood, maar de eer der vaderlandsche vlag was hem dierbaar, dierbaarder dan het leven. Dit treffend gezegde stelt tevens den aard van zijn heldenmoed in een bekoorlijk licht. Geen roekeloosheid, geen dolzinnige aandrift bestuurde zijne handelingen, maar koene gelatenheid en welberaden pligtbesef.

. . . .
. . . .

Bij zulke herinneringen zwelt ons een traan in het oog. Die traan getuigt, dat de grootste zeevoogd zijner eeuw, de steun en het schild zijns vaderlands te gelijk het sieraad der menschheid was. Uitstekende hoedanigheden worden menigmaal overschaduwd door heerschende ondeugden en grove gebreken. De man die op het tooneel der wereld schittert, vertoont zich niet zelden in een gansch ander

licht, als wij hem gadeslaan in het dagelijksch verkeer of in den schoot van zijn gezin bespieden. Doch waar onze blik de Ruyter volgen moge, altijd is hij dezelfde; altijd onze achting en liefde waardig, altijd even groot. — Zijne vijanden — konden zulke verdiensten den nijd ontgaan? — zochten te vergeefs een vlek op zijn karakter te werpen. Blanke opregtheid en onverkoopbare eerlijkheid verwierven hem het onbepaaldst vertrouwen en persten zelfs den ruwen Afrikaan de hulde der eerbiedigste bewondering af. Op de vloot was hij niet minder geliefd dan geëerd. Zijne matrozen noemde hij zijne kinderen, gelijk zij hem wederkeerig den streelenden naam gaven van Bestevaer. Hij droeg ook steeds voor zijne schepelingen de zorg eens trouwen teêrhartigen vaders. Zelfs toen hij in zijne jongste ure, door het vijandelijk lood getroffen, met de onlijdelijkste pijnen worstelde, brak hij zijne vrome en roerende gebeden af met het herhaard bevel, om het gekwetste bootsvolk toch zorgvuldig te verplegen. Maar nergens verschijnt hij ons beminnelijker dan in den kring zijns huisgezins. Dáár had hij het brandpunt zijner liefde gevestigd, die zich van daar uitbreidde in altijd grooter en wijder kringen, tot dat zij al wat christen, al wat mensch heet, in haren breeden kreits besloot. Getuigen die hongaarsche kerkleeraars, die slagtoffers van staatkunde en godsdiensthaat, ter galeistraf in Napels verwezen! De onderkoning van Sicilië bereidt dien held van Stromboli een vorstelijk onthaal; maar de nevel der smart, die het gelaat van de Ruyter bedekt, wijkt niet op de jubelende welkomstgroet: „wat vreugde kan ik scheppen” vraagt hij diep bewogen, „uit al de eer die mij geschiedt, zoo lang „mijne lieve broeders op de galeijen zuchten?” Zijne bede om hunne bevrijding wordt ingewilligd, en de ellendigen, uit hunne boeijen verlost, zinken aan de voeten huns redders neder, die geen anderen dank van hen be-

geert, dan dat zij den vrede der kerk bevorderen, en de namen van Luther en Calvijn voor den éénigen naam van Christus doen vergeten.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN: *Redevoer. bij de inhuldiging van het standbeetd enz.*

SCHRIKBEWIND.

De vorige lezing heb ik besteed aan het doorloopen van de verschillende perioden der revolutionaire ontwikkeling; op één na: de laatste, vreeselijkste, de leerrijkste van allen; waarvan de naam reeds het merk van haar ijselijkheden draagt; het *Schrikbewind.* Ik acht het overbodig een tafereel te schetsen van hetgeen in de veertien maanden, van den val der Girondisten tot den val van Robespierre, van 31 Mei 1793 tot 27 Julij 1794, gebeurd is. Mme de Staël schrijft: „Il semble qu'on descende comme le Dante de cercle en cercle jusqu'au plus bas des enfers." Maar geenszins overtollig is het, op het verband met de revolutie-leer te doen letten; de voorstellingen te logenstraffen, waardoor men hier eene overdrijving bij uitnemendheid ziet; geenszins overbodig is het u te doen opmerken, dat ook te dezen opzigte geldt, al wat ik van den vroegeren loop der gebeurtenissen gezegd heb; zoodat we, noch met een exceptioneel tijdperk, noch met exceptionele menschen te doen hebben; maar, wat de zaken aangaat, met de voortzetting van hetgeen sedert 1789 geschied was; en wat de personen betreft, met theoristen, die, wel verre van, in den geest der revolutie, zich aan buitensporigheid schuldig te hebben gemaakt, met verwonderenswaardige vastheid van ziel revolutionaire stellingen verkondigd, en revolutionaire middelen gebruikt hebben. — Vergun mij,

eerst een blik in 't algemeen op den aard dezer opmerkenswaardige periode te werpen, om daarna met meer uitvoerigheid te spreken over sommigen van hen, die toen aan het hoofd der revolutionaire ontwikkeling hebben gestaan.

Het is niet vreemd, zoo velen gemeend of beweerd hebben, dat dit tijdsverloop geheel buitengewoon is. Deze beschouwing laat zich verklaren uit de verblindheid der revolutionairen omtrent de gevolgen hunner beginsels. Elke partij zag in degenen, die haar verdrong, vijanden die haar werk verstoorden, en niet, gelijk ze inderdaad waren, leerlingen en navolgers door wie het werk, waar zij ophielden, voortgezet werd. Elke partij dacht zeer gematigd te worden, wanneer zij zeer inconsequent werd. Zij ergerde zich over de gevolgtrekking uit hetgeen zij zoo even zelf gepredikt, over het resultaat van hetgeen zij zoo even zelf verrigt had. Zoodanig was de verhouding van de Anglomanen tot de Constitutionelen; van deze tot de Girondisten, van deze tot de Jacobijnen. Zoodanig moest weldra de verhouding van allen tot de laatstgekomene zijn. Alle de partijen, welke door den stroom, dien zij gemeend hadden te kunnen leiden, waren overweldigd, vergaten bijkans hun onderlingen haat, om vijandschap en verontwaardiging en afkeer op de Terroristen over te brengen. Onheilen en gruwelen waren veroorzaakt, omdat, zeide men, de Terroristen den weg verlaten hadden, dien men tot dus ver gevolgd had. Het tegendeel is waar. De beginsels waren dezelfde welke én de Girondisten én de Constitutionelen én een Necker en Turgot, en in een woord, alle voorstanders der nieuwe verlichting als rigtsnoer hadden erkend. Zoo was het, bij voorbeeld, met den grondregel, waarin de kern zoowel der gansche theorie als van het geheele schrikbewind ligt; de onvoorwaardelijke behartiging van het algemeene welzijn. Mme de Staël spreekt over den stelregel dergenen, die in 1793 de overmagt had-

den, aldus: „l'arbitraire sans bornes était leur doctrine; il leurs suffisait de donner pour prétexte à toutes les violences le nom propre de leur gouvernement, *le salut public:* funeste expression, qui renferme le sacrifice de la morale à ce qu'on est convenu d'appeler l'intérêt de l'état, c'est-à-dire aux passions de ceux qui gouvernent." Maar die regel was niet nieuw; was van den beginne af de regel geweest van allen, ook van hen die zij verontschuldigt, prijst, verheerlijkt; ook van Necker, ook van Mme de Staël zelve. Van dien regel had men zich ter wegneming van alle bezwaren bediend. Elke redenering was op dien regel gebouwd. Ik behoef naar geen voorbeelden te zoeken, waar nagenoeg alles voorbeeld en er bijkans geene uitzondering was. Vóór 1789, toen menigeen, die in de theorie nog niet doorkneed was, tegen de opheffing van eigendomsregten opzag, zeide Turgot: zoodanige vragen hebben tot eene hoogere orde van zaken betrekking, waarbij het om de regten der natuur en om het welzijn van het geheel te doen is. In 1790, zeide Camille Desmoulins, „qui avait l'ame douce et tendre", dat er geen rust wezen zou eer men in de 83 departementen de Aristocraten aan de boomen had opgehangen; hun zou geen onregt geschieden, vermits zij tegen het onvervreemdbare regt der Natie op zelfregering in opstand waren geraakt. Het algemeen welzijn, het regt der Natie, het behoud der Republiek en der Omwenteling waren steeds de drijfveeren, door welke de gang der revolutionaire maatregelen voortgestuwd werd. — Er was gelijkheid van beginsels; was er welligt in de handelingen wezenlijk verschil? Wanneer men van het Schrikbewind gewag maakt, is het somwijlen als of er te voren een wandelen enkel op het pad van onschuld en menschlievendheid geweest was. Dit is het getuigenis niet der waarheid. Er was eene gestadige opklimming der boosheid; en wij mogen niet vergeten dat de eerste graad

van dezen klimax eene tot dus ver ongehoorde mate van verfoeijelijkheid bereikt had; wij mogen voor geen boosdoeners een krans vlechten, omdat zij door erger boosdoeners gevolgd zijn. Necker schrijft, dat niemand in de Girondisten tegenstanders der revolutionaire wandaden zou vermoed hebben, „lorsque la plupart d'entr'eux Membres de l'Assemblée Législative, provoquaient la journée du 20 juin, la journée du 10 août et la déchéance du Roi; lorsqu'ils cherchaient à tromper le peuple, lorsqu'ils preparaient son aveugle fureur, lorsqu'ils poursuivaient à outrance les émigrés et les prêtres, et lorsqu'ils montrèrent tant l'indulgence pour les inventeurs de la glacière d'Avignon, et pour le célèbre Jourdan, le plus grand scélérat de ce tems-là." De hooggeroemde Roland was zoo roemwaardig niet, toen hij in 1792 aan de barbaarschheid der Septembrizeurs de verzachtende benamingen van *excès*, *effervescence*, *agitation*, gaf. „Les Girondins étaient presque tous distingués par leurs talents, et ils se trouvaient (en 1793) à la tête du parti le plus sage, le plus éloigné des mesures violentes et tyranniques; mais en grande partie ils étaient ces mêmes Députés, qui, dans l'Assemblée Législative, en possession du crédit populaire, avaient renversé la Constitution Monarchique de 1791. Ils avaient préparé, décidé la journée du 10 août et les précédentes. Chose remarquable, très-remarquable dans l'ordre moral; ils succombèrent en 1793 sous les mêmes coups et par les mêmes manoeuvres, les mêmes armes offensives dont ils avaient fait usage en 1792 pour perdre Louis XVI et pour déterminer sa déchéance." Wat hij van hen zegt, geldt evenzeer van allen: „l'échelle montante des forfaits et des crimes émanés de la Révolution a établi des reproches graduels qui se sont metamorphosés, en mérites de comparaison, et la pluspart de ces mérites, s'ils eussent été seuls et sans parallèle, n'auraient pû recueillir aucune louange, bien moins encore

aucun tribut d'estime." — Chateaubriand merkt te regt op: „la Terreur commença par les assassinats privés et desordonnés de 1789, 1790, 1791, 1792, pour arriver aux assassinats publics et réguliers de 1793." Deze regelmatigheid is het kenmerk van het Schrikbewind. Het was een tijd van wanorde en regeringloosheid: „ce régime, qu'on appelait anarchie, était une dictature epouvantable." Wanorde en weifeling te doen ophouden, was het doel en het gevolg dezer afgrijselijke dictatuur. „Les decemvirs furent les plus impitoyables, parcequ'ils furent les derniers." Zij wilden een niet anderen weg opgaan, maar zij wilden geen stilstand op den weg, eer het einde der revolutionaire loopbaan bereikt was. Eén weg is er geweest, één spoor met bloed geteekend. Met een treffend beeld wordt het uitgedrukt bij Necker: „Ce sont des taches de sang qui nous serviront de guides; et les trophées du crime, les autels dévoués aux furies, seront les pierres numéraires qui marqueront notre route:" maar dan behoort ook onze verontwaardiging niet met den laatsten, maar met den eersten mijlpaal te beginnen.

Gelijk men gaarne het Schrikbewind zou voorstellen als een onverklaarbaar verschijnsel, *un effet sans cause*, zonder betrekking tot hetgeen voorafging, om aldus de afschuwelijkheid der omwenteling bijkans alleen aan deze excentrieke beweging te laste te leggen, zoo heeft men ook de personen, die aan het hoofd stonden, als exceptioneel willen beschouwen; als zedelijke wangedrochten, wier onmenschelijkheden niet op rekening komen der leer, die zij hebben misbruikt. Het afgrijzen tegen personen wordt aldus een middel tot vrijspraak der theorie. Daarom is het van belang de vervalsching der historische waarheid aan den dag te brengen, door het bewijs, dat het buitengewone dezer menschen in hunne gehoorzaamheid aan het

revolutie-beginsel, volgens de gansche uitgestrektheid zijner eischen, bestond.

Ik spreek hier niet van allen. De psychologie der omwenteling is in verscheidenheden rijk. Het heeft niet ontbroken aan ijveraars, in naam der vrijheid, bij wie bloeddorst en eigenbaat de drijfveêren geweest zijn; wien het minder om verwezenlijking van begrippen, dan om verzadiging van begeerlijkheden en driften te doen was, en op wie de naam van monster en van duivel in menschengedaante ten volle toepasselijk is. Zoodanig was een Collot d'Herbois, een Carrier en zoo vele anderen. Bij sommigen was het vrees om van zachtmoedigheid verdacht te worden, welke tot wreedheid geleid heeft; want, volgens de uitdrukking van Danton, in het laatst van zijn moorddadigen loop, „il fallait être guillotiné ou guillotineur:" wat men eerst om zelfbehoud en met weerzin gedaan had, werd later behoefte en genot. Zoo was het met Barrère, een der verachtelijkste onverlaten, die de revolutie te voorschijn gebragt heeft. „Barrère dont les discours habituels à la convention tendaient à lui deguiser sa servitude, était un des plus souples instruments du comité; il ne tenait au régime de la terreur, ni par fanatisme, ni par cruauté. Les moeurs étaient douces, sa vie privée irréprochable, et il avait une très-grande modération d'esprit. Mais il avait peur; et, après avoir été royaliste constitutionnel, avant le 10 août, républicain modéré avant le 31 mai, il était devenu le panégyriste et le copartageant de la tyrannie decemvirale." Zoo was het met een der gruwelijkste handlangers van het geweld, met le Bon: „jeune, d'un tempérement assez frêle, il était naturellement doux. Dans une première mission, il avait été humain; mais il reçu des reproches du Comité, et il fût envoyé à Arras, avec l'ordre de s'y mon-

trer un peu plus révolutionnaire. Pour n'être pas en arrière de la politique inexorable des Comités, il se livra aux excès les plus inouïs: il mêla la débauche à l'extermination; il eut toujours en sa présence la guillotine qu'il appelait *sainte*, et fit sa compagnie du bourreau, qu'il admettait à sa table." Maar zoo was het niet met Danton, niet met Marat, niet met St. Just, niet met Robespierre; zoo was het niet met hen in wie men teregt de representanten van het Terrorisme gezien heeft.

Mr. GROEN VAN PRINSTERER: *Ongeloof en revolutie.*

